

Raport analitic

privind
participarea
femeilor și bărbaților
în activitatea de antreprenoriat

Raport analitic privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2020

Autoare text: **Rodica Nicoară**

Scopul acestui studiu analitic este de a informa publicul, în bază de evidențe/date tematice, despre participarea, rolul și performanța femeilor și bărbaților în activitatea antreprenorială.

Studiul prezintă o analiză multiaspectuală a antreprenoriatului feminin din Republica Moldova. Acesta abordează prin prisma dimensiunii de gen caracteristicile socio-demografice ale antreprenorilor, etapele de inițiere și de desfășurare a afacerii, accesul la finanțe și proprietăți, performanțele economice, activitatea de inovare și de utilizare a tehnologiilor informaționale în cadrul întreprinderilor. De asemenea, sunt furnizate informații despre personalul angajat în companii, prezența femeilor, productivitatea muncii și nivelul de remunerare. Studiul evaluează percepția antreprenorilor cu privire la mediul de afaceri din Moldova, obiectivele de viitor, precum și principalele obstacole în calea afacerilor. Analiza a urmărit scopul să identifice barierele în calea antreprenoriatului feminin în funcție de activitatea economică, dimensiunea întreprinderii și caracteristicile antreprenorilor.

Analiza se bazează pe rezultatele cercetării privind *dezvoltarea mediului de afaceri realizată* de către Biroul Național de Statistică în anul 2018. Totodată, este oferită o analiză comparativă cu situația anului 2009, când BNS a elaborat primul studiu la nivel național în domeniul antreprenoriatului feminin.

Documentul este destinat factorilor de decizie, elaboratorilor de politici, societății civile, experților, mediului academic, mass-media și publicului larg și urmărește exemplificarea utilizării datelor statistice și, astfel, sporirea nivelului de înțelegere și utilizare a datelor statistice dezagregate din diverse surse.

Autoarea studiului și Agențiile ONU aduc mulțumiri colaboratorilor Biroului Național de Statistică (Iurie Mocanu, Aurelia Spătaru, Nadejda Cojocari, Lilian Galer, Dmitri Calincu, Elena Vâtcărău, Natalia Kleinknecht, Oxana Mocanu, Vasile Bujor) pentru furnizarea de date statistice necesare analizei.

Acest material a fost elaborat în cadrul Proiectului “Consolidarea sistemului statistic național” implementat de Biroul Național de Statistică cu suportul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), Entității Națiunilor Unite pentru Egalitatea de Gen și Abilitarea Femeilor (UN Women) și Guvernului Suediei.

Opiniile exprimate în document aparțin autoarei și nu reflectă în mod necesar punctul de vedere al agențiilor ONU sau al BNS. Reproducerea totală sau parțială a conținutului acestei publicații este autorizată cu condiția indicării clare și exacte a sursei.

Design: **Ion Axenti.**

Coordonare: **Aurelia Spătaru.**

Credit foto: coperta-**UNDP Moldova**, interior - **UN Women Moldova.**

CUPRINS

GLOSAR.....	14
INTRODUCERE.....	15
METODOLOGIA STUDIULUI	17
SUMAR EXECUTIV.....	19
CAPITOLUL 1: Caracteristicile socio-demografice ale antreprenorilor și particularitățile întreprinderilor din Republica Moldova	30
A. Prezența femeilor în antreprenariat	31
B. Statutul antreprenorilor	32
C. Vârsta antreprenorilor	35
D. Nivelul de educație.....	38
E. Starea civilă a antreprenorilor.....	41
F. Mărimea întreprinderilor.....	45
G. Structura întreprinderilor după activitatea economică	45
Concluzii și recomandări	46
CAPITOLUL 2: Inițierea afacerii.....	49
A. Statutul antreprenorului până la lansarea afacerii.....	50
B. Ideea afacerii	53
C. Motivațiile pentru crearea afacerilor.....	54
D. Modalitățile de creare a afacerilor.....	56
E. Sursele de finanțare a ideilor de afaceri	59
Concluzii și recomandări	62
CAPITOLUL 3: Activitatea de afaceri	66
A. Veniturile din vânzări și profitabilitatea întreprinderilor.....	67
B. Productivitatea muncii	69
C. Activitatea de export și piețele de desfacere.....	71
D. Finanțe	73
Sursele principale de finanțare a activității afacerilor	73
Accesul la credite.....	73
Perioada de scadență a împrumuturilor	77
Ratele de refuz al creditelor	79
Motivele de refuz a finanțării cererilor de credit.....	82
Gajul și cerințele de garanție.....	86
Motivele principale pentru care întreprinderile nu au aplicat la credite.....	91

E. Proprietățile întreprinderilor: clădiri și terenuri.....	93
F. Utilizarea tehnologiei informației.....	97
G. Modificări ale liniilor de produse și servicii.....	102
Concluzii și recomandări	104
CAPITOLUL 4: Forța de muncă și remunerarea	110
A. Salariații.....	111
B. Remunerarea salariaților	115
C. Instruirile antreprenoriale și formare profesională.....	118
D. Programul de lucru	121
Concluzii și recomandări	122
CAPITOLUL 5: Dezvoltarea afacerilor.....	125
A. Obiectivele de viitor ale antreprenorilor	126
B. Motivațiile ce încurajează antreprenorii	132
C. Motivele care descurajează antreprenorii.....	133
Concluzii și recomandări	139
CAPITOLUL 6: Mediul de afaceri.....	143
A. Programele de stat de susținere a antreprenoriatului	144
B. Percepția mediului de afaceri	151
C. Percepția antreprenorilor față de antreprenoriatul feminin	153
D. Obstacolele cu care se confruntă întreprinderile.....	157
Concluzii și recomandări	164
Totalizări.....	168
Tabloul femeii antreprenoare	169
Orientări de politici.....	170
Referințe	174

LISTA FIGURILOR

Figura: 1.1	Distribuția antreprenorilor pe sexe 2009, 2017.....	31
Figura: 1.2	Distribuția populației rezidente, populației economic active și a antreprenorilor pe sexe, 2017, %.....	32
Figura: 1.3	Structura antreprenorilor după statutul acestora, 2017, %.....	32
Figura: 1.4	Structura antreprenorilor după criteriile definiției OCDE, 2017, %	33
Figura: 1.5	Distribuția antreprenorilor în dependență de cota de proprietate deținută în întreprindere pe sexe, 2017, %.....	33
Figura: 1.6	Ponderea femeilor proprietare de afaceri , 2018, %.....	34
Figura: 1.7	Distribuția conducătorilor de întreprinderi pe sexe, 2017, %.....	34
Figura: 1.8	Distribuția antreprenorilor după statutul și sexul acestora și mărimea întreprinderilor, 2017, %.....	35
Figura: 1.9	Distribuția antreprenorilor pe grupe de vârstă, %	35
Figura: 1.10	Distribuția antreprenorilor pe grupe de vârstă și sexe, %.....	36
Figura: 1.11	Distribuția antreprenorilor pe grupe de vârstă, mărimea întreprinderii și sexe, 2017, %	37
Figura: 1.12	Distribuția antreprenorilor pe grupe de vârstă, activități economice și sexe, 2017, %	38
Figura: 1.13	Distribuția antreprenorilor după nivelul de instruire, 2017, %	39
Figura: 1.14	Nivelul de studii al antreprenorilor pe sexe, 2017, %.....	39
Figura: 1.15	Participarea femeilor și bărbaților cu studii superioare la activitățile de antreprenariat versus ponderea absolvenților cu studii superioare, 2017, %	39
Figura: 1.16	Distribuția antreprenorilor după nivelul de educație, sexe, statut, activități economice și mărimea întreprinderii, 2017, %.....	40
Figura: 1.17	Distribuția antreprenorilor după starea civilă, sexe, statut, activități economice și mărimea întreprinderii 2017, %.....	41
Figura: 1.18	Prezența copiilor cu vârsta de până la 7 ani în familiile antreprenorilor, 2017, %.....	42
Figura: 1.19	Ponderea antreprenorilor ce au copii cu vârsta până la 7 ani după mărimea întreprinderii, pe sexe, 2017, %.....	42
Figura: 1.20	Ponderea antreprenorilor ce au copii cu vârsta până la 7 ani după activități economice, pe sexe, 2017, %	43
Figura: 1.21	Serviciile de îngrijire a copiilor în vârsta de până la 7 ani utilizate de antreprenori, pe sexe, 2017, %.....	44
Figura: 1.22	Tipurile de servicii de îngrijire a copiilor folosite de antreprenori, după sexe, statutul antreprenorului, mărimea întreprinderii și activitatea economică, 2017, %	44

Figura: 1.23	Distribuția întreprinderilor după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, %	45
Figura: 1.24	Structura întreprinderilor din economia națională pe activități economice și sexul antreprenorului, 2017, %	46
Figura: 2.1	Distribuția antreprenorilor în dependență de activitatea lor până la preluarea/inițierea afacerii, pe sexe, 2017, %	50
Figura: 2.2	Repartizarea antreprenorilor în dependență de activitatea lor până la preluarea/inițierea afacerii după mărimea întreprinderii, pe sexe, 2017, %	51
Figura: 2.3	Repartizarea antreprenorilor în dependență de activitatea lor până la preluarea/inițierea afacerii pe activități economice, pe sexe, 2017, %.....	51
Figura: 2.4	Repartizarea antreprenorilor ce au inițiat o afacere după ce au revenit de peste hotare pe țări, 2009, 2017, %	52
Figura: 2.5	Distribuția antreprenorilor după sursa ideii de afaceri după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	54
Figura: 2.6	Motivele principale care au fundamentat începerea activității antreprenoriale, pe sexe, 2017, %	55
Figura: 2.7	Repartizarea antreprenorilor după motivele principale care au stat la baza lansării afacerii, după sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	56
Figura: 2.8	Repartizarea întreprinderilor după modalitățile de creare a acestora, 2009, %.....	57
Figura: 2.9	Repartizarea întreprinderilor după modalitățile de creare a acestora, 2017, %.....	57
Figura: 2.10	Repartizarea întreprinderilor după modalitățile de creare a acestora, după statutul și sexul antreprenorului, mărimea întreprinderii și activitatea economică, 2017, %	58
Figura: 2.11	Sursele de finanțare a ideilor de afaceri, 2009, %.....	59
Figura: 2.12	Sursele de finanțare a ideilor de afaceri, 2017, %.....	59
Figura: 2.13	Sursele de finanțare a ideilor de afaceri, pe sexe, 2017, %.....	60
Figura: 2.14	Repartizarea întreprinderilor după sursele de finanțare și mărimea resurselor utilizate pentru crearea acestora, după sexul antreprenorului, %.....	60
Figura: 2.15	Repartizarea întreprinderilor după sursele de finanțare a capitalului inițial, după sexul și statutul întreprinzătorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	62
Figura: 3.1	Venituri din vânzări per întreprindere, după sexul antreprenorului, 2017, milioane lei	67
Figura: 3.2	Profit net per întreprindere, după sexul antreprenorului, 2017, mil. lei	67

Figura: 3.3	Venituri din vânzări per întreprindere după activitatea economică, 2017, mil. lei	68
Figura: 3.4	Profitul net per întreprindere după activitatea economică, pe sexe, 2017, mii lei....	69
Figura: 3.5	Volumul vânzărilor per angajat în întreprinderi, după sexul antreprenorului și mărimea întreprinderii, 2017, mii lei.....	70
Figura: 3.6	Volumul vânzărilor per angajat în întreprinderi, după sexul antreprenorului și activități economice, 2017, mii lei	70
Figura: 3.7	Prezența activității de export în întreprinderi, 2009, 2017, %	71
Figura: 3.8	Existența activității de export în întreprinderi, pe sexe, 2017, %	71
Figura: 3.9	Activitatea de export în întreprinderi după sexul, statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, %	72
Figura: 3.10	Tipurile piețelor de desfacere utilizate de întreprinderile din țară, după sexul antreprenorului, 2017, %.....	72
Figura: 3.11	Principalele piețe pentru vânzarea bunurilor/prestarea serviciilor întreprinderilor, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	73
Figura: 3.12	Sursele principale de finanțare a activității afacerilor, 2017, %.....	74
Figura: 3.13	Principalele surse de finanțare utilizate de întreprinderi pentru finanțarea activității, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	75
Figura: 3.14	Ponderele întreprinderilor care aveau credite active în anul 2017, %	76
Figura: 3.15	Ponderele întreprinderilor care aveau credite active în anul 2017, după sexul antreprenorului, %	76
Figura: 3.16	Disponibilitatea creditelor în întreprinderi, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %.....	77
Figura: 3.17	Perioada de scadență a creditelor acordate sectorului privat, 2017, %	78
Figura: 3.18	Termenul de scadență a creditelor acordate întreprinderilor, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %.....	79
Figura: 3.19	Ponderele întreprinderilor care au aplicat la credite pe parcursul anului 2017, %.....	79
Figura: 3.20	Ponderele întreprinderilor care au apelat la credite pe parcursul anului 2017, după sexul antreprenorului, %	79
Figura: 3.21	Ponderele întreprinderilor cărora le-a fost acceptată/refuzată cererea de credit, 2017, %	80
Figura: 3.22	Ponderele întreprinderilor cărora le-a fost acceptată/refuzată cererea de credit, după sexul antreprenorului, 2017, %.....	80

Figura: 3.23	Ponderea întreprinderilor cărora le-a fost acceptată/refuzată cererea de credit, după statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	80
Figura: 3.24	Ponderea întreprinderilor cărora le-a fost refuzată cererea de credit, după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, %	81
Figura: 3.25	Ponderea întreprinderilor cărora le-a fost refuzată cererea de credit, după activitatea economică și sexul antreprenorului, 2017, %	81
Figura: 3.26	Principalele motive de refuz al cererilor de credite/împrumuturi, 2017, %	82
Figura: 3.27	Principalele motive de refuz al cererilor de credite/împrumuturi, după sexul antreprenorului, 2017, %	82
Figura: 3.28	Principalele motive de refuz al cererilor de credite/împrumuturi, după mărimea întreprinderii 2017, %	83
Figura: 3.29	Principalele motive de refuz al cererilor de credite/împrumuturi, după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, %	84
Figura: 3.30	Principalele motive de refuz al cererilor de credite/împrumuturi, după activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	85
Figura: 3.31	Principalele motive de refuz al cererilor de credite/împrumuturi, după activitatea economică și sexul antreprenorului, 2017, %	85
Figura: 3.32	Ponderea întreprinderilor ale căror credite au necesitat garanție, după sexul antreprenorului, 2017, %	86
Figura: 3.33	Ponderea întreprinderilor ale căror credite au necesitat garanție, după statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	87
Figura: 3.34	Ponderea întreprinderilor ale căror credite au necesitat garanții, după sexul antreprenorului și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	87
Figura: 3.35	Tipurile de active oferite de antreprenori în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, 2017, % antreprenori	88
Figura: 3.36	Tipurile de active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, după sexul antreprenorului, 2017, %	88
Figura: 3.37	Tipurile de active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, după mărimea întreprinderii, 2017, %	89
Figura: 3.38	Tipurile de active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, %	90
Figura: 3.39	Tipurile de active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, după activități economice, 2017, %	90
Figura: 3.40	Tipurile de active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, după activități economice și sexul antreprenorului, 2017, %	91

Figura: 3.41	Motivele principale pentru care întreprinderile nu au aplicat la credite, 2017, %	92
Figura: 3.42	Motivele principale pentru care întreprinderile nu au aplicat la credite, după sexul antreprenorului, 2017, %	92
Figura: 3.43	Motivele pentru care întreprinderile nu au aplicat la credite, după mărimea și activitatea economică a întreprinderii, statutul și sexul antreprenorului, 2017, %	92
Figura: 3.44	Tipurile proprietății clădirilor și terenurilor utilizate de întreprinderi, 2017, %	94
Figura: 3.45	Tipurile proprietății clădirilor și terenurilor utilizate de întreprinderi, după sexul antreprenorului, 2017, %	94
Figura: 3.46	Tipul proprietății clădirilor după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	95
Figura: 3.47	Tipul proprietății terenurilor după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	96
Figura: 3.48	Utilizarea TIC de către întreprinderi, după sexul antreprenorului, 2017, %	98
Figura: 3.49	Utilizarea tehnologiilor informaționale în întreprinderi, după sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	98
Figura: 3.50	Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor, 2017, %	99
Figura: 3.51	Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor, după sexul antreprenorului, 2017, %	99
Figura: 3.52	Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor, mărimea întreprinderilor, 2017, %	100
Figura: 3.53	Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor, după activitatea economică, 2017, %	100
Figura: 3.54	Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor deținute de femei, după mărimea întreprinderii, 2017, %	101
Figura: 3.55	Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor deținute de bărbați, după mărimea întreprinderii, 2017, %	101
Figura: 3.56	Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor, după activitățile economice și sexul antreprenorului, 2017, %	101
Figura: 3.57	Ponderea întreprinderilor care au introdus produse/servicii noi sau modificări ale acestora, 2017, %	103
Figura: 3.58	Ponderea întreprinderilor după tipurile de produse/servicii introduse în procesele de activitate ale întreprinderii, după sexul antreprenorului, 2017, %	103
Figura: 3.59	Prezența activităților de inovare în întreprinderi, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea întreprinderii și activitatea economică, 2017, %	103
Figura: 4.1	Repartizarea angajaților din întreprinderi pe sexe, după sexul antreprenorului, 2017, %	111

Figura: 4.2	Ponderea femeilor și bărbaților angajați în întreprinderi, după activități economice, 2017, %	111
Figura: 4.3	Ponderea femeilor angajate în ramurile economiei, după sexul antreprenorului, 2017,%	112
Figura: 4.4	Numărul mediu de salariați ce revin unei întreprinderi, după sexul antreprenorului și activitatea economică, 2017, persoane	113
Figura: 4.5	Evoluția mărimii medii a întreprinderii de la înființare până în 2017, după sexul antreprenorului, salariați per întreprindere	114
Figura: 4.6	Evoluția numărului mediu de salariați în întreprinderile din ramurile economiei naționale, de la înființare până în 2017, salariați per întreprindere	114
Figura: 4.7	Evoluția numărului mediu de salariați în întreprinderile deținute de femei, după activități economice.....	115
Figura: 4.8	Evoluția numărului mediu de salariați în întreprinderile deținute de bărbați, după activități economice	115
Figura: 4.9	Salariul mediu lunar pe activități economice, 2017, lei.....	116
Figura: 4.10	Salariul mediu lunar pe activități economice, după sexul antreprenorului, 2017, lei.....	116
Figura: 4.11	Salariul mediu lunar după mărimea întreprinderii, 2017, lei.....	117
Figura: 4.12	Salariul mediu lunar după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, lei.....	117
Figura: 4.13	Salariul mediu lunar după forma de proprietate a întreprinderii, 2017, lei.....	117
Figura: 4.14	Salariul mediu lunar după forma de proprietate a întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, lei	117
Figura: 4.15	Participarea antreprenorilor la cursuri de instruire privind modul de lansare sau desfășurare a unei afaceri, după sexul antreprenorului, 2017, %...	118
Figura: 4.16	Participarea antreprenorilor la cursuri de instruire privind modul de lansare sau desfășurare a unei afaceri, după statutul și sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	119
Figura: 4.17	Participarea antreprenorilor la cursuri de instruire în domeniul afacerilor, după sexul antreprenorului, 2017, %	119
Figura: 4.18	Ponderea întreprinderilor ce au asigurat instruirea angajaților, după sexul antreprenorului, 2017, %.....	120
Figura: 4.19	Ponderea întreprinderilor ce au asigurat instruirea angajaților după statutul și sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %....	120
Figura: 4.20	Flexibilitatea orelor de muncă pentru angajați, după sexul antreprenorului, 2017, %	121

Figura: 4.21	Flexibilitatea orelor de muncă pentru angajați, după statutul și sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %.....	122
Figura: 5.1	Planurile antreprenorilor pentru următorii 2 ani, %	126
Figura: 5.2	Planurile antreprenorilor pentru următorii 2 ani, după sexul antreprenorului, % ...	126
Figura: 5.3	Planurile antreprenorilor în următorii 2 ani, după statutul antreprenorului, mărimea întreprinderii și activitatea economică, pe sexe, %.....	127
Figura: 5.4	Indicatorii țintiți de antreprenori pentru creșterea și dezvoltarea întreprinderilor, după sexul antreprenorului, 2017, %.....	128
Figura: 5.5	Măsurile planificate de antreprenori pentru dezvoltarea întreprinderii, total economie și după sexul antreprenorului, 2017, %.....	129
Figura: 5.6	Măsurile planificate de antreprenori pentru dezvoltarea întreprinderii, după sexul antreprenorului și mărimea întreprinderii, 2017, %	130
Figura: 5.7	Măsurile planificate de antreprenori pentru dezvoltarea întreprinderii, după activitatea economică a întreprinderii, 2017, %.....	131
Figura: 5.8	Măsurile planificate de antreprenori pentru dezvoltarea întreprinderii, după activitatea economică și sexul antreprenorului, 2017, %.....	131
Figura: 5.9	Factorii ce încurajează antreprenorii să continue activitatea întreprinderii, după sexul antreprenorului, 2017, %.....	133
Figura: 5.10	Principalele cauze ce conduc la lichidarea afacerilor, după sexul antreprenorului, 2017, %.....	135
Figura: 5.11	Principalele cauze ce conduc la lichidarea afacerilor, după sexul antreprenorului și mărimea întreprinderii, 2017, %	136
Figura: 5.12	Principalele cauze ce conduc la lichidarea afacerilor, după sexul antreprenorului și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %.....	137
Figura: 6.1	Nivelul de cunoaștere a programelor de suport a antreprenoriatului feminin printre antreprenori, după sexul antreprenorului, 2017, %.....	149
Figura: 6.2	Ponderea întreprinderilor beneficiare de programe de stat de suport în domeniul antreprenoriatului, după sexul antreprenorului, 2017, %	149
Figura: 6.3	Distribuția întreprinderilor beneficiare de suport din partea statului după mărimea întreprinderii și activitatea economică desfășurată, 2017, %	149
Figura: 6.4	Distribuția întreprinderilor beneficiare de suport din partea statului după sexul antreprenorului și mărimea întreprinderii, 2017, %	150
Figura: 6.5	Distribuția întreprinderilor beneficiare de suport din partea statului după sexul antreprenorului și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	150
Figura: 6.6	Așteptările antreprenorilor privind activitatea întreprinderii pentru anul 2018, %	151

Figura: 6.7	Așteptările antreprenorilor privind activitatea întreprinderii pentru anul viitor, 2009, 2017, %.....	151
Figura: 6.8	Așteptările antreprenorilor privind activitatea întreprinderii pentru anul viitor, după sexul antreprenorului, 2009, 2017, %	152
Figura: 6.9	Așteptările antreprenorilor privind activitatea întreprinderii pentru anul viitor, după sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	153
Figura: 6.10	Opinia antreprenorilor despre calitățile și capacitățile femeilor antreprenoare, 2017, %	153
Figura: 6.11	Opinia antreprenorilor despre calitățile și capacitățile femeilor antreprenoare, după sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	154
Figura: 6.12	Opinia antreprenorilor despre cât de dificil este antreprenoriatul feminin, 2017, %.....	154
Figura: 6.13	Opinia antreprenorilor despre cât de dificil este antreprenoriatul feminin, după sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %	155
Figura: 6.14	Factorii ce reprezintă un obstacol în implicarea femeilor în afaceri în opinia antreprenorilor, 2017, %	156
Figura: 6.15	Prezența dificultăților în activitatea întreprinderilor, după sexul antreprenorului, 2009, 2017, %	157
Figura: 6.16	Dificultățile întâmpinate în activitate de către întreprinderi, 2009, 2017, %.....	158
Figura: 6.17	Principalele probleme cu care se confruntă antreprenorii, după sexul antreprenorului, 2009, 2017 %	158
Figura: 6.18	Problemele întâmpinate în activitate de către întreprinderi, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, după sexul antreprenorului, %	159
Figura: 6.19	Prezența dificultăților în realizarea producției sau prestarea serviciilor, după sexul antreprenorului, 2009, 2017, %	161
Figura: 6.20	Dificultățile întâmpinate de întreprinderi în realizarea producției sau prestarea serviciilor, după sexul antreprenorului, 2009, 2017, %.....	162
Figura: 6.21	Problemele întâmpinate de întreprinderi în activitate, după statutul și sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, %.....	163

LISTA TABELELOR

Tabel: 2.1	Distribuția antreprenorilor reveniți de peste hotare după țările în care au lucrat, pe sexe, 2009, 2017, % 53
Tabel: 2.2	Modalitățile de creare a întreprinderilor după sexul antreprenorului, 2009, 20017, % 57
Tabel: 3.1	Veniturile din vânzări per întreprindere și profitul net per întreprindere, după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017 68
Tabel: 4.1	Dimensiunea angajării în întreprinderi după sexul conducătorului întreprinderii, 2017 112
Tabel: 6.1	Ponderea produselor de garantare în portofoliul garanțiilor financiare la 31.12.2018..... 148

GLOSAR

BNS	Biroul Național de Statistică
CAEM	Clasificatorul Activităților din Economia Moldovei
CEDAW	Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei
FGC	Fondul de Stat de Garantare a Creditelor
GEA	Programul de instruire continuă „Gestiunea Eficientă a Afacerii”
IA	Incubatoarele de afaceri
IMM	Întreprinderi Mici și Mijlocii
MEI	Ministerul Economiei și Infrastructurii
NACE	Nomenclatorul de Activități Economice din Comunitatea Europeană
OCDE	Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică
ODD	Obiectivele de Dezvoltare Durabilă
ODIMM	Organizația pentru Dezvoltarea Întreprinderilor Mici și Mijlocii
ONU	Organizația Națiunilor Unite
PARE	Programul de atragere a remitențelor în economie
PNAET	Programul Național de Abilitare Economică a Tinerilor
PNUD	Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare
RM	Republica Moldova
SND	Strategia Națională de Dezvoltare
TIC	Tehnologia informației și comunicațiilor
UE	Uniunea Europeană
UN Women	Entitatea Națiunilor Unite pentru Egalitatea de Gen și Abilitarea Femeilor

INTRODUCERE

Antreprenoriatul este asociat cu creșterea și dezvoltarea economică, îmbunătățirea condițiilor de trai, generarea de noi locuri de muncă, progres tehnologic, reprezentând de fapt, una din cauzele de bază ale prosperității într-o societate. Însă, atât la nivel național, cât și internațional este recunoscut faptul că femeile sunt mai puțin prezente în activitatea de antreprenariat decât bărbații. Femeile se confruntă cu mai multe dificultăți în accesul la finanțare, formare, precum și în menținerea unui echilibru între viața profesională și cea personală. Egalitatea între femei și bărbați devine un drept fundamental și o condiție necesară pentru promovarea unei creșteri economice echitabile și incluzive.

Din cauza decalajului mare între femei și bărbați, în toate țările din regiune problema diferențelor de gen în domeniul antreprenoriului a primit o atenție sporită în rândul factorilor de decizie. În cadrul Platformei de acțiuni de la Beijing și în Convenției privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei (CEDAW), țările, inclusiv Republica Moldova, s-au angajat să promoveze accesul egal și participarea echitabilă a femeilor la oportunități economice și antreprenariat. În Agenda Globală până în 2030, egalitatea de gen este fundamentală pentru îndeplinirea obiectivelor de dezvoltare durabilă. Țările vor putea atinge o dezvoltare sustenabilă doar dacă beneficiile acesteia vor fi distribuite în mod egal atât pentru femei, cât și pentru bărbați.

Acordul de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană (RM-UE)¹ prevede asigurarea oportunităților egale cu scopul de a consolida egalitatea de genuri și a asigura egalitatea de șanse între bărbați și femei, precum și a combate discriminarea de orice tip, iar Planul de acțiuni 2017-2019 pentru punerea în aplicare a Acordului de Asociere RM-UE² vi-

zează grupuri specifice de populație, cum ar fi femeile și tinerii, susținerea și implicarea acestora în educația antreprenorială, în inițierea și dezvoltarea afacerilor.

Antreprenoriatul feminin reprezintă o prioritate națională. În Strategia Națională de Dezvoltare a țării „Moldova 2030”³ autoritățile încurajează și susțin participarea femeilor la viața economică și la activități independente prin măsuri de consolidare a capacităților și a cunoștințelor în domeniul inițierii și dezvoltării afacerilor, furnizare a serviciilor de mentorat, oferire de granturi și creștere a accesului la serviciile de creditare. Din 2016, în Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru perioada 2012-2020 a fost introdusă o prioritate separată privind dezvoltarea antreprenoriului feminin și un set întreg de acțiuni pentru susținerea acestuia⁴. Tot în același an, Guvernul a aprobat Programul-pilot „Femei în afaceri”⁵, cu scopul de a promova spiritul antreprenorial în rândul femeilor și a asigura creșterea veniturilor acestora din surse durabile, precum și pentru a diminua inegalitățile economice în rândul femeilor și bărbaților.

Legislația națională și cadrul strategic în domeniul egalității de gen⁶ prevede accesul egal la activitatea de antreprenariat, susține dezvoltarea antreprenoriului și inițiativele de afaceri ale femeilor. În concordanță cu obiectivele și prioritățile naționale, comunitatea partenerilor de dezvoltare (Uniunea Europeană, Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare, Banca Mondială, Organizația Națiunilor Unite, Guvernul Suediei) a susținut, în ultima perioadă de timp, programe și inițiative care promovează implicarea femeilor în afaceri.

3 Proiectul legii pentru aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” a fost aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1083 (<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=377985>) și prin decizia Parlamentului din 14.12.18. Legea încă nu a fost promulgată de Președinte.

4 Prioritatea 7 din Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 (Hotărârea Guvernului nr. 709 din 03.06.2016)

5 Hotărârea Guvernului nr. 1064 din 16 septembrie 2016 cu privire la aprobarea Programul-pilot „Femei în afaceri”

6 Legea privind asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați nr. 5 din 09.02.2006, Strategia națională privind asigurarea egalității între femei și bărbați 2017-2021 nr. 259 din 28.04.2017

1 Legea nr.112 din 2 iulie 2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte

2 Hotărârea Guvernului nr.1472 din 30 decembrie 2016 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană în perioada 2017-2019

În contextul politicilor implementate și promovate de Guvern, a angajamentelor Republicii Moldova față de comunitatea internațională în domeniul egalității de șanse între femei și bărbați atât pentru Guvern, cât și pentru partenerii de dezvoltare și societatea civilă este foarte important să cunoască situația actuală în domeniul antreprenoriatului. Date statistice fiabile despre participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenoriat sunt necesare pentru aprecierea rezultatelor politicilor implementate până la acest moment, evaluarea implementării Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030”, elaborarea unui nou cadru de politici bazate pe dovezi în domeniul antreprenoriatului, care, în cazul majorității documentelor de planificare strategică, expiră în 2020.

Disponibilitatea datelor privind activitatea de antreprenoriat prin prisma egalității de gen este destul de limitată. Ultimul studiu la nivel național în domeniul antreprenoriatului feminin a fost elaborat în 2009 – publicația „Condițiile de creare și dezvoltare a întreprinderilor: analizat prin prisma de gen”⁷. De atunci, în ultimii ani, au existat câteva încercări de colectare a datelor cantitative și/sau calitative, ca alternativă la studiul din 2009. În 2013 și apoi în 2016, Banca Mondială a inițiat o anchetă privind activitatea de antreprenoriat în Republica Moldova prin prisma egalității de gen, pe un eșantion destul de modest de 360 și, respectiv, 300 de întreprinderi. Din cauza eșantionului îngust de unități cercetate acest exercițiu a fost însoțit de anumite limitări metodologice și de interpretare.

Pentru a acoperi necesitățile de date statistice, Proiectul comun al ONU privind consolidarea Sistemului Statistic Național al Republicii Moldova, implementat de Biroul Național de Statistică (BNS), în parteneriat cu UN Women, în perioada anilor 2016-2018, a oferit sprijin pentru elaborarea setului de instrumente statistice (metodologie, cadru de eșantionare, chestionar și instrucțiuni pentru colectarea datelor) pentru cel de-al doilea studiu statistic privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenoriat și pentru colecta-

rea datelor pentru un eșantion format din circa 9000 întreprinderi. Cercetarea efectuată permite generarea de date reprezentative la nivel național, care vor fi utilizate în prezentul studiu pentru a identifica problemele, limitările, precum și oportunitățile femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenoriat.

Scopul acestui studiu este de a elabora o lucrare analitică cuprinzătoare, bazată pe date tematiche, privind participarea, rolul și performanța femeilor și bărbaților în activitatea antreprenorială.

Studiul prezintă o analiză multiaspectuală a antreprenoriatului feminin din Republica Moldova. Acesta abordează prin prisma dimensiunii de gen caracteristicile socio-demografice ale antreprenorilor, etapele de inițiere și de desfășurare a afacerii, accesul la finanțe și proprietăți, performanțele economice, activitatea de inovare și de utilizare a tehnologiilor informaționale în cadrul întreprinderilor. De asemenea, sunt furnizate informații despre personalul angajat în companii, prezența femeilor, productivitatea muncii și nivelul de remunerare. Studiul evaluează percepția antreprenorilor cu privire la mediul de afaceri din Moldova, obiectivele de viitor, precum și principalele obstacole în calea afacerilor. Analiza a urmărit scopul să identifice barierele în calea antreprenoriatului feminin în funcție de activitatea economică, dimensiunea întreprinderii și caracteristicile antreprenorilor.

Analiza se bazează pe rezultatele cercetării privind dezvoltarea mediului de afaceri realizată de către BNS în anul 2018. Totodată, este oferită o analiză comparativă cu situația anului 2009, când BNS a elaborat primul studiu la nivel național în domeniul antreprenoriatului feminin.

⁷ <https://statistica.gov.md>, Produse și servicii, Publicații, Cercetare statistică „Condițiile de creare și dezvoltare a întreprinderilor: analiză prin prisma de gen”, 2009

METODOLOGIA STUDIULUI

Prezentul studiu a fost elaborat în baza datelor **Cercetării statistice privind dezvoltarea mediului de afaceri** din perspectiva participării femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, realizată de BNS în perioada 5-25 septembrie, 2018. Cercetarea a avut drept scop de a acoperi necesitățile de date statistice actualizate privind antreprenoriatul prin prisma egalității de gen, ținând cont de faptul că ultima cercetare de acest gen a fost efectuată în anul 2009⁸. Obiectivul urmărit de colectarea datelor statistice în cadrul cercetării a fost de a identifica particularitățile antreprenoriatului feminin și ale celui masculin, de a înțelege dependența performanței afacerilor de caracteristicile socio-demografice ale antreprenorilor care le desfășoară, deosebirile între motivațiile femeilor antreprenoare și ale bărbaților antreprenori pentru crearea și dezvoltarea afacerilor, alegerile acestora privind sursele de finanțare a ideilor de afaceri, problemele cu care se confruntă. Cercetarea, de asemenea, furnizează informații cu privire la motivele care descurajează antreprenorii femei sau bărbați, abordarea pe care o au în privința remunerării salariaților și formării profesionale a acestora, planurile privind activitatea de afaceri în viitor.

Unitatea de observare în **Cercetării statistice privind dezvoltarea mediului de afaceri** (în continuare cercetarea) a fost întreprinderea. Întreprinderea este definită ca fiind cea mai mică unitate legal constituită, care dispune de autonomie decizională și este organizată ca să desfășoare, în unul sau mai multe locuri, una sau mai multe activități pentru producerea de bunuri și servicii.

Obiectul cercetării îl constituie următoarele categorii de întreprinderi: întreprinderile active (cu cifra de afaceri mai mare decât zero) și care au ca scop obținerea de profit care prezintă rapoarte financiare (contabile), întreprinderile noi create, întreprinderile individuale, societățile cu răspundere limitată, toate întreprinderile active care desfășoară activități economice, cu excepția celor din domeniul administrației publice și activităților culturale și de agrement.

Au fost excluse din cercetare întreprinderile cu proprietatea publică, organizațiile necomerciale (instituții bugetare, organizații necomerciale, organizații non-guvernamentale, partide politice, culte religioase etc.), filialele întreprinderilor rezidente, filialele/reprezentanțele întreprinderilor nerezidente străine, întreprinderile de stat și municipale, cooperativele și întreprinderile cooperatiste, societățile pe acțiuni.

Cercetarea statistică a fost efectuată pe un eșantion format din 8958 întreprinderi, de pe teritoriul Republicii Moldova, fără partea stângă a Nistrului și mun. Bender, înregistrându-se o rată de răspuns de circa 82%. Datele sunt reprezentative la nivel național, având o marjă de eroare de 1% și un interval de încredere de 95%.

Baza de sondaj a inclus 44 310 întreprinderi. În scopul efectuării unei cercetări calitative, aceasta a fost formată din trei surse: (i) Registrul întreprinderilor, deținut de către BNS; (ii) datele Inspectoratului Fiscal de Stat referitor la TVA, Venituri și Profit; (iii) datele Camerei Înregistrării de Stat.

La formarea eșantionului au fost luate în considerare următoarele criterii:

1. Dimensiunea întreprinderii – după criteriul numărului de angajați:

- a. Micro (0 – 9 angajați)
- b. Mici (10 – 49 angajați)
- c. Medii (50 – 249 angajați)
- d. Mari (250 angajați și peste).

2. Principalul gen de activitate (conform CAEM – Clasificatorul Activităților Economice din Moldova):

- a. Agricultură (secțiunea A „Agricultură, silvicultură și pescuit”)
- b. Industria (secțiunile B „Industria extractivă”, C „Industria prelucrătoare”, D „Producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat” și E „Distribuția apei; salubritate, gestionarea deșeurilor, activități de decontaminare”)
- c. Construcțiile (secțiunea F „Construcții”)

⁸ <https://statistica.gov.md>, Produse și servicii, Publicații, Cercetare statistică „Condițiile de creare și dezvoltare a întreprinderilor: analiză prin prisma de gen”, 2009

- d. Comerț cu ridicata (diviziunile 45 „Comerț cu ridicata și cu amănuntul; întreținerea și repararea autovehiculelor și a motocicletelor” și 46 „Comerț cu ridicata, cu excepția comerțului cu autovehicule și motociclete”)
- e. Comerț cu amănuntul (diviziunea 47 „Comerț cu amănuntul, cu excepția autovehiculelor și motocicletelor”)
- f. Transport și depozitare (secțiunea H „Transport și depozitare”)
- g. Hoteluri și restaurante (secțiunea I „Hoteluri și restaurante”)
- h. Informații și comunicații (secțiunea J „Informații și comunicații”)
- i. Alte servicii.

3. Genul conducătorilor și fondatorilor:

- a. Unități care au femeii în calitate de conducător sau fondator
- b. Unități care nu au femeii nici în calitate de conducător, nici de fondator.

În vederea realizării cercetării a fost elaborat un chestionar, care a fost aplicat pentru toate întreprinderile selectate în eșantion. În calitate de respondenți la sondaj au participat antreprenorii, la care se referă proprietarii, coproprietarii, conducătorii/managerii de vârf ai întreprinderii atât angajați, cât și proprietari ai businessului. Chestionarul a cuprins întrebări privitor la: particularitățile socio-demografice ale respondentului, condițiile de creare a întreprinderii, activitatea întreprinderii, dezvoltarea întreprinderii, instruirea în cadrul întreprinderii, opinii privind antreprenoriatul.

La elaborarea chestionarului din 2018 s-a ținut cont de conținutul și structura cercetării statistice din 2009 „Condițiile de creare și dezvoltare a întreprinderilor: analizat prin prisma de gen”⁹, cu scopul de a asigura comparabilitatea între datele ambelor cercetări pe un anumit set de indicatori și a le prezenta în acest Studiu cu analiză corespunzătoare în dinamică. Perioada de referință pentru datele colectate în baza chestionarului din 2018 se referă la anul 2017. De aceea, analiza în dinamică realizată în cadrul prezentului Studiu se referă la anul 2017

comparativ cu anul 2009. Totuși, există unele diferențe în ce privește componența și structura eșantioanelor cercetate în aceste perioade, din care cauză nu există o comparabilitate absolută între date.

Sursa principală de informație pentru prezentul Studiu a constituit-o rezultatele **Cercetării statistice privind dezvoltarea mediului de afaceri**. Totodată, au fost utilizate și date din alte surse oficiale, cum sunt „Raportul privind situațiile financiare ale întreprinderilor”¹⁰, cercetarea statistică „Câștigurile salariale și costul forței de muncă”¹¹. Acestea au fost utilizate pentru a analiza indicatorii economico-financiar ai întreprinderilor analizate: veniturile din vânzări, profitabilitatea, productivitatea muncii și nivelul remunerării.

Suplimentar, la pregătirea raportului au fost utilizate și alte date statistice disponibile în banca de date online a BNS, materialele și rezultatele proiectelor și publicațiilor referitoare la analiza problemelor legate de gen în sfera antreprenoriatului din Republica Moldova.

La descrierea rezultatelor cercetării, în diagrame/tabele, sunt posibile unele diferențe necesare între „Total” și suma cifrelor componente, aceasta explicându-se prin rotunjirea datelor.

⁹ <https://statistica.gov.md>, Produse și servicii, Publicații, Cercetare statistică “Condițiile de creare și dezvoltare a întreprinderilor: analiză prin prisma de gen”, 2009

¹⁰ <https://statistica.gov.md>, Formulare și clasificări, Situații financiare

¹¹ <https://statistica.gov.md>, Formulare și clasificări, Formulare statistice

SUMAR EXECUTIV

Antreprenoriatul feminin în Republica Moldova

Antreprenoriatul feminin în Republica Moldova este în extindere. În 2017, circa 33,9% din întreprinderi erau deținute sau gestionate de femei, cotă ce este cu 6,4 p.p. mai mare decât cea înregistrată în 2009. În pofida acestui fapt, femeile continuă să reprezinte o minoritate în cadrul comunității de afaceri și un potențial de creștere foarte puțin utilizat, în condițiile în care acestea constituie peste jumătate din totalul populației rezidente a țării.

Femeile rareori dețin afaceri de dimensiuni mijlocii și mari (circa 1,3%). Obstacole cum ar fi nivelul scăzut de capital inițial și finanțare bancară, lipsa de timp determină femeile să înceapă afaceri în medie de 2 ori mai mici. Acest fapt le dezavantajează și le plasează în condiții inegale de activitate, ceea ce se transpune într-un nivel mai jos al profitabilității (cu circa 60%) și al productivității (cu circa 18%). Totodată, ramurile preferate de femei sunt comerțul cu amănuntul și serviciile, care de multe ori sunt percepute ca fiind mai puțin importante pentru dezvoltare și creștere economică decât, de exemplu, sectorul TIC sau industria.

Implicarea tinerilor în activitățile de antreprenariat rămâne a fi redusă și în scădere. Îmbătrânirea populației și emigrarea tinerilor din țară au determinat diminuarea, în perioada 2009-2017, a ratelor de participare a tinerilor¹² la activitățile de antreprenariat până la 14,4% (cu 8,3 p.p. mai puțin). Prezența redusă a tinerilor în activitățile de antreprenariat, determină îmbătrânirea unor sectoare importante pentru economia națională. În sectorul agricol și cel industrial, 30% și, respectiv, 40% din afaceri sunt deținute de antreprenori cu vârsta mai mare de 55 ani. Participarea femeilor tinere la activitățile de antreprenariat este și mai joasă (circa 14,1%). Din cauza insuficienței mijloacelor financiare femeile tinere deschid preponderent afaceri micro (92%), care sunt expuse, în general, unor vulnerabilități sporite.

Circa 7 din 10 antreprenori din țară dețin studii superioare universitare. Deși numărul femeilor

ce dețin diplomă de studii superioare la nivel național este mai mare (cu 22,5 p.p.), în activitățile de antreprenariat prezența acestora este sub nivelul înregistrat de bărbați (cu 0,5 p.p. mai puțin). Spiritul antreprenorial redus, stereotipurile și lipsa unor modele feminine în afaceri demobilizează femeile să urmeze calea antreprenorială. Acest tablou indică existența unui potențial educațional feminin, care, în caz de valorificare și completare cu abilități antreprenoriale și cunoștințe în domeniul inițierii unei afaceri, ar putea rezulta în inegalități de gen mai mici.

Femeilor de afaceri le este dificil să combine viața de familie cu cea profesională. Comparativ cu bărbații antreprenori, ponderea femeilor antreprenoare căsătorite este cu 10,2 p.p. mai mică, a celor divorțate – de 2 ori mai mare, iar a celor cu copii mai mici de vârsta de 7 ani – cu 7,9 p.p. mai mică. Totodată, pe cât nivelul de sofisticare a întreprinderii crește cu atât mai mult crește ponderea femeilor necăsătorite și divorțate.

Insuficiența serviciilor de educație timpurie constrâng și mai mult posibilitățile femeilor de a se implica în afaceri. Peste jumătate din antreprenorii care au copii cu vârsta mai mică de 7 ani apelează la instituțiile de educație timpurie. Femeile, mai frecvent decât bărbații, apelează la serviciile instituțiilor respective (cu 1,4 p.p. mai mult) și la serviciile bonelor (cu 2,5 p.p. mai mult), iar uneori sunt nevoite să lase copiii singuri fără supraveghere pe durata orelor de muncă.

INIȚIEREA AFACERII

Până la începutul activității de antreprenariat, majoritatea întreprinzătorilor (70,1%) au activat în calitate de persoane angajate. Experiență anterioară de antreprenor au deținut relativ puțini întreprinzători (circa 15%). Totodată, antreprenoriatul a contribuit la integrarea în societate și economie a șomerilor, casnicilor, studenților și migranților, cota cărora în structura antreprenorilor reprezintă circa 14%.

În lipsa unui capital inițial suficient, femeile mult mai frecvent decât bărbații inițiază mi-

¹² Tineri – persoane cu vârsta cuprinsă între 15-34 ani inclusiv.

cro-afaceri de 0-1 salariați. În rândul șomerelor și casnicilor, mai mult de jumătate din afacerile femeilor au fost constituite din 0-1 salariați. În schimb, atunci când femeile dispun de capital propriu inițial, acestea sunt predispuse să deschidă afaceri mai mari decât bărbații. Femeile reîntoarse de peste hotare, dispunând de veniturile din remitențe, au lansat în proporție mai mare afaceri formate din 2-9 salariați. Totuși, afacerile lansate de persoanele reîntoarse de peste hotare nu sunt foarte numeroase la nivel național (doar circa 3%), iar participarea la antreprenariat a femeilor revenite din migrație este mai joasă decât a bărbaților (2% versus 3,5%).

Spiritul de inițiativă și cel antreprenorial pare să nu fie atât de dezvoltat în rândul femeilor. Lipsa încrederii în sine, a abilităților și a competențelor necesare pentru inițierea unei afaceri, stereotipurile prezente în societate determină femeile să lanseze mai rar afaceri din proprie inițiativă (cu 12,1 p.p. mai puțin decât bărbații) și mai des să apeleze la suportul membrilor familiilor sale (cu 11,8 p.p. mai mult). Domeniile în care femeile mai ușor se lansează sunt comerțul cu amănuntul, serviciile hoteliere și restaurantele, alte servicii, însă au nevoie de suport atunci când deschid afaceri în domeniul agricol, construcțiilor, TIC, transporturilor și depozitării.

Motivația este un factor important de reușită în afaceri. Femeile motivate de dorința de a se autoafirma sau de a-și realiza un vis au reușit să atingă rezultate remarcabile în calitate de antreprenoare: au înființat circa 1/3 din totalul afacerilor mari cu peste 250 salariați, precum și circa 1/4 din afacerile constituite din 10-49 salariați. De asemenea, antreprenorii atât femei, cât și bărbați, motivați de rațiuni mai complexe, cum ar fi umplerea unui gol pe piață cu un produs sau serviciu nou, au reușit să deschidă ponderi însemnate de întreprinderi mijlocii și mari (circa ¼ din aceste afaceri). Au fost dezvoltate și create locuri noi de muncă în sectoare importante ale economiei naționale cum sunt TIC, industrie, hoteluri și restaurante etc.

Chiar de la etapa de dobândire a afacerii, femeile sunt mai dezavantajate decât bărbații. Întreprinderile femeilor antreprenoare în proporție mai mare au fost create prin fondare

(89% versus 87%) și în proporție mai mică prin vânzare/privatizare (8% versus 9%) sau reorganizare (3% versus 4%). Acest fapt semnifică că femeile intră în antreprenariat cu afaceri mai mici, deoarece afacerile dobândite prin vânzare/privatizare sau reorganizare sunt preponderent afaceri mijlocii și mari, iar cele fondate – afaceri micro și mici, astfel, creându-se diferențe și dezavantaje competitive între participanții de pe piață.

Cu toate acestea, probabilitatea că femeile vor crea întreprinderi mijlocii și mari este mai mare. Femeile întrec bărbații în ceea ce privește cota întreprinderilor mijlocii și mari obținute prin fondare (70% versus 68%). Deși încep activitatea de antreprenariat de la afaceri mai mici, femeile ajung să crească întreprinderile mai rapid și să creeze mai multe locuri de muncă.

Sursele de finanțare a ideilor de afaceri

Resursele proprii reprezintă principala sursă de finanțare a capitalului inițial (pentru circa 68% din întreprinderi). În situațiile când acestea sunt insuficiente, antreprenorii recurg cel mai frecvent la împrumuturile de la rude sau prieteni (circa 19%) sau la împrumuturile bancare (circa 10%). Insuficiența mai mare de resurse financiare, determină femeile relativ mai frecvent decât bărbații să recurgă la împrumuturile de la rude și prieteni și la creditele bancare pentru deschiderea afacerilor.

Creditarea capitalului inițial al afacerilor a crescut. Cota afacerilor deschise cu suportul creditelor bancare s-a majorat în perioada 2009-2017 aproape de 2 ori. Însă afacerile mici au acces mai limitat la aceste resurse. Probabilitatea că micro-afacerile vor obține credite pentru finanțarea capitalului inițial este aproape de 2 ori mai mică decât în cazul afacerilor mari.

Se înregistrează o tendință de creștere a afacerilor lansate din remitențe (cu 1,2 p.p. față de 2009). Totuși, pentru economie acestea rămân a fi resurse nevalorificate pe deplin. Doar circa 5% din totalul afacerilor au fost lansate din remitențe, iar afacerile femeilor au fost finanțate din aceste resurse și mai puțin (circa 4%). Atragerea capitalului din remitențe în afaceri trebuie stimulată în continuare.

Investițiile străine rămân a fi resurse foarte valoroase pentru economia națională. Acestea au contribuit la creșterea locurilor de muncă în economie, fiind lansate preponderent afaceri mijlocii și mari (circa 12% și, respectiv, 29% din total). Totuși, numărul afacerilor lansate din aceste surse este mic (doar 5,3% din întreprinderi) și în descreștere (cu 2 p.p. mai puțin). Sectorul TIC este ramura care atrage cel mai mult investițiile străine. În acest sector au fost deschise cele mai multe afaceri din aceste surse, inclusiv ponderi semnificative de întreprinderi mijlocii și mari.

Granturile au reprezentat o sursă complementară de finanțare a capitalului inițial, pentru doar circa 1% din afaceri. Aceste resurse par să contribuie la adâncirea decalajelor de gen în antreprenariat, deoarece sunt acordate în proporție mai mare întreprinderilor deținute de bărbați (cu 0,2 p.p. mai mult). Întreprinderile micro și mici și întreprinderile din sectorul agricol sunt cele care beneficiază cel mai des de granturi din partea statului sau a partenerilor de dezvoltare la etapa de constituire.

ACTIVITATEA DE ANTREPRENORIAT

Situația economică și financiară

Comaniile deținute de femei înregistrează profituri de circa 2,6 ori mai mici, venituri din vânzări de aproape 2 ori mai mici și un nivel al productivității muncii – cu 17,5% mai mic comparativ cu cel deținut de bărbați. Diferențele cele mai mari se atestă în rândul întreprinderilor micro și mici deținute de femei (de circa 60% și, respectiv, 20%). Nivelul scăzut de capital inițial, finanțarea bancară insuficientă, lipsa de timp, diferențele în modalitățile de dobândire a întreprinderilor determină femeile să înceapă afaceri de 2 ori mai mici decât bărbații, poziționându-le în condiții inegale de activitate. Aceste obstacole creează dezavantaje competitive pentru companiile deținute de femei și se traduc în rezultate economico-financiare mai scăzute.

În același timp, în condiții egale de activitate, diferențele între întreprinderile deținute de femei și bărbați aproape că dispar, iar în unele situații femeile antreprenoare demonstrează rezultate

mai bune. În întreprinderile mari diferențe de gen în ce privește venitul din vânzări și productivitatea muncii nu se evidențiază. Totodată, în două ramuri ale economiei (hoteluri și restaurante și agricultură) întreprinderile deținute de femei au ajuns sau au depășit veniturile din vânzări și profitul înregistrat de întreprinderile deținute de bărbați, iar în comerțul cu ridicata, industrie și agricultură întreprinderile deținute de femei au înregistrat valori mai mari ale productivității muncii.

Activitatea de export

Cota întreprinderilor exportatoare din economia națională este nesemnificativă și în scădere (circa 7,5%, cu 5,2 p.p. mai puține față de 2009). Chiar și în ramurile productive, importante pentru economia națională, cum ar fi agricultura și industria, ponderea întreprinderilor care și-au extins producția peste hotare este foarte mică (9% și, respectiv, 14%). Cele mai exportatoare ramuri s-au dovedit a fi transportul și depozitarea (29%) și tehnologia informației (24%).

Participarea întreprinderilor deținute de femei la activitatea de export este mai restrânsă (5,7% versus 8,5%). Situația dată este creată anume de întreprinderile micro și mici, care sunt foarte numeroase în rândul femeilor antreprenoare și care sunt constrânse de capacitățile limitate financiare și economice. În schimb, întreprinderile mijlocii și mari deținute de femei participă mai activ la activitatea de export: circa 39% din întreprinderile mijlocii (cu 5 p.p. mai mult) și circa 63% din întreprinderile mari (cu 20 p.p. mai mult).

Sursele de finanțare a activității afacerilor

Mijloacele financiare proprii ale întreprinderii reprezintă sursa principală de finanțare a activității antreprenoriale pentru circa 74% din întreprinderi. Însă aceste resurse sunt, de cele mai multe ori, limitate și insuficiente pentru finanțarea necesităților întreprinderilor. Constrângeri financiare mai mari sunt resimțite de întreprinderile micro și mici, care dispun de mai puține resurse proprii și au acces mai limitat la alte surse de finanțare.

Creditele bancare reprezintă sursa principală de finanțare utilizată de fiecare a 10-a întreprindere. Totuși, întreprinderile deținute de femei, în special cele micro și mici, le utilizează mai rar (o pondere cu 2,6 p.p. mai mică). Accesul la creditele bancare al femeilor antreprenoare la etapa desfășurării afacerii pare să fie îngrădit de creditele contractate de acestea la etapa inițierii afacerii. În aceste condiții, femeile antreprenoare mai des decât bărbații investesc în afaceri resursele și economiile proprii (o pondere cu circa 1 p.p. mai mare).

Granturile, finanțările externe și suportul financiar din partea statului rareori reprezintă surse principale de finanțare a activității afacerilor (0,2% - 0,3% din afaceri), acestea fiind orientate preponderent spre finanțarea capitalului inițial. De acest suport beneficiază mai mult bărbații antreprenori, întreprinderile mici și mijlocii, cele din domeniul informațiilor și comunicațiilor, agriculturii și industriei.

Accesul la credite

Majoritatea întreprinderilor din țară (78%) au contractate credite sau împrumuturi de la bănci sau alte instituții financiare. Cu acces mai limitat la credite se confruntă întreprinderile micro și mici. Diferențele de finanțare dintre entitățile mici și mari ajung la 24 p.p., iar rata de refuz a creditelor în rândul micro-întreprinderilor este cea mai mare (ajunge la 23%). În aceste condiții, necesarul de finanțare în rândul IMM rămâne cel mai înalt. Dacă nu ar exista barierele legate de costuri și proceduri, cota micro-întreprinderilor care ar contracta un credit ar crește cu circa 45%, iar cota întreprinderilor mici și mijlocii – cu circa 40%.

Întreprinderile deținute de femei resimt o insuficiență mai mare de resurse financiare. Acestea au contractate credite în proporție mai mare decât întreprinderile deținute de bărbați (79%, cu circa 2 p.p. mai mult), iar aproape jumătate (circa 45%) dintre cele care nu au contractate credite ar avea nevoie de aceste împrumuturi. Totodată, cererile de creditare ale femeilor antreprenoare sunt acceptate într-o proporție mai mare spre finanțare (81,2% comparativ cu 80,3%) și rata de refuz a finanțării este mai mică (16,2% comparativ cu 18,1%).

Totuși, obținerea unui împrumut bancar depinde direct de situația financiară a întreprinderii și disponibilitatea activelor în cadrul întreprinderilor. Afacerile femeilor antreprenoare dețin mai puține active. Cota celor care au oferit în calitate de garanții activele întreprinderii este mai mică (36% comparativ cu 45%), iar a celor care au oferit bunurile personale – mai mare (35% comparativ cu 29%). Din această cauză, acestea mai frecvent se confruntă cu problema lipsei gajului (cu 1,5 p.p. mai mult) și a valorii insuficiente a garanției (de 2 ori mai mult). Obținerea unui credit de către întreprinderile de dimensiuni mici este și mai problematică. Aproape jumătate (46%) din întreprinderile deținute de femei, formate din 2-9 salariați, ce au contractat un credit, au oferit bunurile personale drept garanție.

Pe lângă cerințele de garanție înalte, ratele dobânzilor mari, procedurile de aplicare prea complicate, mărimea împrumutului și/sau perioada de scadență nesatisfăcătoare reprezintă alte cauze invocate de antreprenori care îngreșesc accesul la finanțe.

Lipsa actelor necesare la dosar reprezintă un alt motiv de refuz a finanțării. Această problemă este cea mai accentuată pentru micro-întreprinderile formate din 0-1 salariați, deținute de femei, în rândul cărora cota celor ce se confruntă cu această dificultate ajunge la 34% (comparativ cu 5,3% - media națională). Problema respectivă este creată de nivelul scăzut de educație financiară a micilor întreprinzători, care nu întotdeauna pot furniza instituțiilor financiare informațiile solicitate la nivelul de detaliere necesar și argumenta în mod adecvat solicitarea lor.

Creditarea pe termen lung a sectorului privat este destul de restrânsă – doar circa 7% din totalul creditelor. Disponibilitatea limitată a creditelor pe termen lung constrânge finanțarea investițiilor de capital și dezvoltarea durabilă a întreprinderilor. În special sunt afectate întreprinderile mici. Aproape 70% din totalul creditelor pe termen lung acordate mediului de afaceri sunt orientate spre întreprinderile cu un număr de salariați mai mic de 10 persoane.

Proprietățile întreprinderilor

Majoritatea agenților economici nu dețin în proprietate bunuri imobiliare, iar pentru desfășurarea activității de antreprenariat aceștia, cel mai frecvent, închiriază clădiri (61%) sau arendează terenuri (48%). Întreprinderile micro și mici dețin mai puține proprietăți decât întreprinderile mijlocii și mari, din care cauză cota întreprinderilor ce-și desfășoară activitatea în clădiri închiriate sau pe terenuri arendate este mai mare (clădiri/terenuri: 64%/53% - micro întreprinderile comparativ cu 18%/17% - întreprinderile mari). Costurile de chirie și arendă pun presiuni financiare și mai mari asupra acestor întreprinderi, care cel mai adesea se confruntă cu probleme financiare. Totodată, lipsa proprietăților reprezintă un factor care îngreunează accesul acestor entități la credite, fiind înregistrată o corelație directă între prezența/absența proprietății și prezența/absența împrumuturilor. Sectoarele economice în care întreprinderile dețin mai puține proprietăți și, de obicei, închiriază clădirile sunt informațiile și comunicațiile (84% din întreprinderi), comerțul cu ridicata (69%), transportul și depozitarea (68%), serviciile (67%).

În același timp, se constată că nu există mari diferențe între tipurile de proprietăți deținute de întreprinderile antreprenorilor de sex masculin și ale celor de sex feminin (mai mici de 1 p.p.).

Utilizarea tehnologiei informației și inovațiilor

Utilizarea TIC în activitatea de antreprenariat contribuie la creșterea productivității și competitivității companiilor și a șanselor de reușită a acestora. Cea mai mare parte din întreprinderile din țară (circa 88%) utilizează în activitate tehnologiile informaționale. TIC sunt pe larg utilizate pentru administrarea afacerilor (circa 81% din întreprinderi) și pentru scopuri de comunicare (circa 47%), însă mai puțin pentru scopuri mai sofisticate, cum ar fi efectuarea marketingului online (11%) și introducerea liniilor computerizate de producție (8%).

Productivitatea și competitivitatea redusă a întreprinderilor de dimensiuni mici este legată de

nivelul scăzut de integrare a TIC în activitate. În întreprinderile mici sunt foarte puțin integrate tehnologiile în activitățile de marketing (în proporție de 7%) și în procesele de producție (circa 4%). Cele mai multe întreprinderi care nu utilizează TIC în activitatea de antreprenariat se regăsesc în ramura comerțului cu amănuntul și în sectorul serviciilor hoteliere și alimentație publică. Lidere în utilizarea TIC în activitate sunt întreprinderile din sectorul construcțiilor, informațiilor și comunicațiilor și industriei, unde peste 90% din totalul companiilor utilizează aceste facilități.

Întreprinderile deținute de femei utilizează mai puțin facilitățile TIC (85% versus 90%). Această situație se datorează nivelului scăzut de utilizare a TIC în întreprinderile femeilor formate din 0-1 salariați, în special cele ce activează în sectorul comerțului cu amănuntul. În întreprinderile deținute de femei mai mari de 2 salariați se utilizează mai intens facilitățile TIC. Prezența redusă a tehnologiilor informaționale în activitatea întreprinderilor mici deținute de femei reduce inevitabil din eficiența acestora și creează decalaje competitive pe piață, care în final rezultă în indicatori de performanță economică mai scăzuți. Factorii economici și cei educaționali marginalizează accesul micilor întreprinzători la tehnologie, iar promovarea alfabetizării în utilizarea TIC ar trebui susținută.

La nivel național, integrarea inovațiilor în activitatea întreprinderilor este redusă (doar circa 19% din întreprinderi). Totodată, în întreprinderile mici activitatea inovațională este mult mai restrânsă decât în întreprinderile mari (17% micro-întreprinderile, 29% întreprinderile mici, 61% întreprinderile mari), fapt ce reduce implicit din eficiența acestora. Sunt identificate și anumite diferențe de gen: în întreprinderile deținute de bărbați mai frecvent este întâlnită introducerea produselor și serviciilor noi (19,7% comparativ cu 18,3%), iar în întreprinderile deținute de femei - modificările de produse și servicii existente (4,4% versus 5%), metode care sunt, de obicei, mai puțin costisitoare. Introducerea soluțiilor inovative în activitatea companiilor este direct legată de posibilitățile financiare ale acestora, precum și cunoștințele și abilitățile antreprenoriale.

MUNCA

Salariații

Pe piața forței de muncă, în sectorul privat, activează mai mulți bărbați decât femei (circa 54% bărbați și 46% femei). Cele mai masculinizate ramuri ale economiei naționale rămân a fi construcțiile (cota bărbaților - 83%), transportul și depozitarea (82%), comerțul cu ridicata și agricultura (cu câte 66%).

Promovarea antreprenoriatului feminin ar putea contribui la diminuarea diferențelor de gen prezente pe piața muncii, inclusiv în sectoarele puternic masculinizate. În întreprinderile deținute de femei, în calitate de angajate predomină femeile (61% - femei, 39% - bărbați), iar în întreprinderile conduse de bărbați - bărbații (41% - femei, 59% - bărbați). Această constatare este valabilă pentru toate ramurile economice unde persistă problema supraprezentării bărbaților.

Chiar de la etapa de inițiere a afacerii femeile nimeresc în condiții inegale de activitate comparativ cu partenerii lor de sex masculin. Femeile încep activitatea de antreprenoriat de la afaceri mai mici decât bărbații (de la 4 salariați comparativ cu 7 salariați), ceea ce determină ca acestea să dețină ulterior în medie întreprinderi de aproape 2 ori mai mici (7 salariați comparativ cu 12 salariați). Din cauza acestor diferențe, în întreprinderile deținute de femei activează circa 23% din totalul salariaților, iar în întreprinderile deținute de bărbați - circa 77%.

Faptul că femeile încep de la afaceri mai mici, reprezintă punctul de pornire a diferențelor de gen care se manifestă ulterior în activitatea de antreprenoriat. Întreprinderile mici sunt entitățile care întâmpină cele mai multe dificultăți: surse financiare proprii limitate, acces restrâns la credite, la utilaje, inovații și tehnologii moderne. Toate acestea se transpun în rezultate economico-financiare mai scăzute și creează decalaje între afacerile deținute de femei și cele deținute de bărbați.

Promovarea antreprenoriatului feminin poate contribui la creșterea mai rapidă a numărului locurilor de muncă în economia națională. De la înființare, mărimea medie a unei întreprinderi deținute de femei a crescut cu circa 84%,

pe când mărimea medie a unei afaceri deținute de bărbați - cu circa 78%. Datorită faptului că afacerile femeilor s-au dezvoltat mai rapid, diferențele de gen în ce privește mărimea întreprinderii s-au diminuat în timp cu circa 5 p.p.

A sporit numărul locurilor de muncă aproape în toate sectoarele economiei, însă cel mai rapid s-au extins întreprinderile din ramura informațiilor și comunicațiilor și industriei, unde, în perioada de la lansarea afacerilor până în 2017, numărul salariaților a crescut aproape de 3 ori. Unica ramură care a regresat a fost cea a agriculturii, unde numărul mediu de salariați per întreprindere s-a diminuat cu circa 22%, fapt legat de productivitatea joasă a sectorului și nivelul scăzut de remunerare.

Remunerarea salariaților

Cele mai mari salarii sunt oferite angajaților din ramura tehnologiei informației și comunicațiilor (de circa 2 ori mai mare decât media pe economie), iar cele mai mici - angajaților din sectorul agricol (aproape de 2 ori mai mici decât media pe economie). Totodată, nivelul remunerării depinde de mărimea întreprinderii și forma proprietății: în întreprinderile mari salariile sunt cu circa 47% mai mari decât în cele formate din 0-1 salariați, iar în întreprinderile cu participarea capitalului străin - cu circa 77% mai mari decât în cele cu capital privat autohton, atragerea investitorilor străini contribuind la creșterea salariilor în economie.

În medie, femeile antreprenoare oferă salarii mai mici angajaților decât bărbații antreprenori (cu circa 6%). Însă doar în întreprinderile mari de 250 salariați, femeile antreprenoare oferă salarii mai mici decât bărbații antreprenori (cu 31%), diferență ce se reflectă la nivel național și poziționează femeile antreprenoare mai jos față de bărbații antreprenori după nivelul remunerării. În întreprinderile micro, mici și mijlocii salariile medii acordate de femeile de afaceri depășesc salariile medii acordate de bărbații antreprenori.

Instruiri și formare profesională pentru antreprenori și angajați

Instruirile, suportul informațional și consultanța contribuie la sporirea abilităților și com-

petențelor antreprenoriale și manageriale ale întreprinzătorilor. Circa 1/3 din totalul antreprenorilor au participat la cel puțin un curs de instruire cu privire la modul de lansare sau desfășurare a unei afaceri, preponderent din proprie inițiativă. Sectorul economic în care antreprenorii participă cel mai des la instruire este cel al agriculturii, unde mai mult de jumătate din antreprenori (54%) au beneficiat de instruire, inclusiv 11% ca precondiție pentru a beneficia de asistență.

La nivel național, nu există mari diferențe de gen în ceea ce privește participarea întreprinzătorilor la instruirile antreprenoriale (34,2% - femeile, 33,6% - bărbații). Totuși, în sectorul agricol se atestă diferențe pronunțate de gen: rata de participare a femeilor antreprenoare este cu 5 p.p. mai mică comparativ cu a bărbaților antreprenori (49% versus 54%).

Accesul la instruire pentru antreprenorii ce dețin afaceri mici este mai limitat. Aceștia participă în proporție mai mică la instruire comparativ cu deținătorii de afaceri mari (29% comparativ cu 69%). Ținând cont de vulnerabilitățile cu care se confruntă aceștia de obicei (acces limitat la finanțe, integrarea joasă a tehnologiilor, insuficiența cunoștințelor de administrare a afacerii), asemenea instruirii în rândul micilor antreprenori trebuie susținute.

Îmbunătățirea abilităților și competențelor profesionale ale angajaților reprezintă un alt aspect important pentru antreprenorii care doresc menținerea specialiștilor competitivi. La nivel național, numărul antreprenorilor care au asigurat personalului cursuri de formare personală nu este foarte mare (circa 28% din total). În cadrul afacerilor deținute de femei, în special în cele mici și mijlocii, aceste oportunități sunt și mai puțin întâlnite (circa 24%). Acesta reprezintă un alt factor, generat de constrângerile financiare, ce creează decalaje de competitivitate și productivitate între întreprinderile deținute de bărbați și cele deținute de femei.

Programul de lucru

Cea mai mare parte din întreprinderi (78%) oferă flexibilitatea orelor de sosire, plecare, pauza de masă pentru angajați. Acest fapt este unul pozitiv și permite asigurarea unui echilibru în-

tre timpul petrecut în activități de muncă și cel petrecut în activități recreative, familiale etc. Atât în cadrul întreprinderilor deținute de femei, cât și în cadrul întreprinderilor deținute de bărbați această facilitate este prezentă aproape în aceeași măsură (78,2% versus 78,6%).

Întreprinderile mari sunt cele mai intens utilizatoare de forță de muncă. În aceste entități se oferă mult mai rar angajaților regim flexibil al orelor de muncă, cota acestora diminuând până la 56%. Totodată, ramurile în care se oferă cel mai rar regim flexibil de muncă sunt comerțul cu amănuntul și construcțiile (76% din întreprinderi). Informațiile și comunicațiile, serviciile și agricultura sunt sectoarele în care angajații beneficiază cel mai frecvent de program flexibil de muncă (peste 80% din întreprinderi).

DEZVOLTAREA AFACERILOR

Obiectivele de viitor ale antreprenorilor

În viitor, majoritatea antreprenorilor (57%) sunt predispuși să continue activitatea întreprinderii, iar circa 1/3 au stabilite chiar obiective de creștere și dezvoltare a afacerii. Cei mai mulți antreprenori care planifică creșterea și dezvoltarea afacerii se regăsesc în sectorul agricol (46%), informațiilor și comunicațiilor (40%) și în cel industrial (37%), acestea fiind activitățile economice cu cele mai mari perspective de dezvoltare.

Majoritatea întreprinderilor ținesc creșterea cifrei de afacere (65%), a profitului (34%) și diversificarea piețelor de desfacere (27%). Mai puține au intenția să crească numărul de salariați (14%), productivitatea muncii și investițiile (câte 13%). Promovarea exporturilor și extinderea companiilor pe piețele externe rămâne o oportunitate nevalorificată, mai ales după semnarea Acordului de Asociere cu UE. Activitatea de export încă nu figurează ca prioritate în planurile de viitor ale antreprenorilor, fiind menționată de numai 5% dintre aceștia.

Pentru a atinge indicatorii economici țintiți, antreprenorii au planificat extinderea și diversificarea sortimentului de produse/servicii (29%), creșterea calității produselor/serviciilor (27%), penetrarea de noi piețe de desfacere (14%),

implementarea tehnologiilor și utilajelor noi (13%), reducerea cheltuielilor de producere și comercializare a bunurilor/serviciilor (13%), instruirea personalului (12%) și implementarea de noi metode de management și marketing (12%). Contrar priorităților naționale și globale, măsurile de implementare în procesele de producție a tehnologiilor prietenoase mediului nu sunt răspândite printre antreprenori, acestea regăsindu-se în planurile a doar 3,1% din antreprenori. Amploarea măsurilor de dezvoltare este mult mai mare în întreprinderile mari, acolo unde posibilitățile financiare și capacitățile instituționale sunt mai înalte. Diferențele dintre întreprinderile mari și mici sunt considerabile și ajung la 6-8 ori în unele cazuri.

În întreprinderile deținute de femei, măsurile de dezvoltare a afacerilor sunt mai puțin prezente decât în întreprinderile deținute de bărbați. Este mai mică cota întreprinderilor femeilor antreprenoare care au planificat acțiuni de extindere și diversificare a producției (cu 2,5 p.p.), accesare de noi piețe (cu 4,9 p.p.), introducerea de noi tehnologii și utilaje (cu 7 p.p.), instruirea personalului (cu 3 p.p.), implementarea noilor metode de management și marketing (cu 1,8 p.p.), aplicarea de tehnologii ce nu dăunează mediului (cu 1,4 p.p.). Toate aceste diferențe arată că în viitor, situația întreprinderilor deținute de femei nu se va îmbunătăți, iar decalajele de gen se vor accentua. Atât timp cât întreprinderile deținute de femei nu vor aplica asemenea măsuri, acestea vor rămâne în urmă după parametrii economici și financiari, vor fi mai vulnerabile și nu vor putea rezista în fața concurenților.

Motivațiile pentru îmbunătățirea activității de afaceri

Independența financiară reprezintă principalul factor ce îi determină pe majoritatea antreprenorilor (65%) să-și îmbunătățească activitatea de antreprenariat. Printre alte motive ce stimulează antreprenorii se numără satisfacția clienților (36%), relațiile cu furnizorii (13%), spiritul concurențial (11%), istoriile de succes (7%). Acești factori sunt valabili atât pentru bărbații antreprenori, cât și pentru femeile antreprenoare aproape în egală măsură.

Se constată o pondere modestă de antreprenori ce au indicat programele de suport an-

treprenorial ca motiv de încurajare a activității (circa 2%), situație datorată, cel mai probabil, faptului că aceste programe nu sunt pe larg cunoscute, iar numărul beneficiarilor este încă mic la nivel național (circa 5%). De asemenea, o pondere neînsemnată de antreprenori (circa 2%) conștientizează importanța formării asociațiilor de afaceri. Vasta majoritate a companiilor din Moldova sunt prea mici pentru a activa de sine stătător, iar nivelul redus de asociere al întreprinderilor, în special al IMM, reprezintă un punct slab al mediului privat.

Motivele care descurajează antreprenorii

Circa 11% din antreprenori nu văd perspective de dezvoltare și menținere a activității întreprinderii și intenționează să le închidă sau să le lichideze. Cele mai vulnerabile în fața acestui risc sunt întreprinderile micro și mici (formate din mai puțin de 50 salariați), în rândul cărora cota antreprenorilor care au asemenea intenții ajunge până la 17%. Ramurile în care antreprenorii par a fi cei mai deznădăjduiți este cea a serviciilor hoteliere și restaurantelor, comerțului cu amănuntul și transportului și depozitării, în cadrul cărora în viitorul apropiat, s-ar putea închide/lichida în jur de 13%-15% din afaceri.

Femeile antreprenoare sunt mai pesimiste decât bărbații antreprenori în ceea ce privește planurile antreprenoriale de viitor, iar probabilitatea că întreprinderile deținute de acestea să dispară este mai înaltă. Ponderea femeilor de afaceri care planifică creșterea și dezvoltarea afacerii este mai mică (27% față de 33%), iar a celor care intenționează să închidă sau să lichideze afacerea este mai mare (13% versus 10%). Deosebit de vulnerabile sunt afacerile mici deținute de femei, unde cota afacerilor care riscă să fie închise ajunge la 19%. Dacă acest fapt se va întâmpla, se vor accentua și mai mult diferențele de gen în activitatea de antreprenariat.

Accesul la finanțe rămâne în continuare o constrângere pentru mediul de afaceri, în special pentru micii antreprenori. Resursele financiare insuficiente reprezintă principala cauză care demotivează pe cei mai mulți din antreprenori (66%) și deseori îi determină să renunțe la afaceri. Aceasta este o problemă mare prezentă în

toate sectoarele economice, mai specifică pentru antreprenorii ce dețin întreprinderi micro.

Taxele mari constituie o povară pentru circa 37% din antreprenorii pe cale de falimentare. Această constrângere este menționată cel mai des de antreprenorii ce dețin afaceri în domeniul serviciilor hoteliere și alimentație publică (45%), comerțului cu amănuntul (45%), comerțului cu ridicata (39%) și industriei (36%). Totodată, competitivitatea scăzută a produselor/serviciilor reprezintă o altă problemă cu care se confruntă circa 35% din antreprenorii descurajați, fiind invocată, cel mai frecvent, de deținătorii de întreprinderi mici. Circa 15% din antreprenori sunt descurajați de insuficiența personalului calificat. Lipsa de personal este cea mai accentuată în sectorul industrial (27%), hoteluri și restaurante (25%), construcții (24%), informații și comunicații (18%), agricultură (17%).

Factorii de ordin instituțional și legislativ influențează activitatea antreprenorială. Situația politico-economică instabilă i-a afectat pe circa 27,3% din antreprenorii descurajați. De această cauză, cel mai profund sunt afectați antreprenorii din sectorul agriculturii, serviciilor de transport și depozitare, industrie și comerț (circa 30%). Totodată, controlul excesiv al organelor de control a fost menționat de aproape 20% din antreprenori, în special cei din ramura serviciilor hoteliere și restaurantelor, transport și depozitare, industrie, comerț cu amănuntul (24%-32%). Cadrul legal nefuncțional reprezintă o limitare pentru circa 10,3%, această problemă fiind sesizată de mulți antreprenori din sectorul agricol și al serviciilor (circa 15%).

Corupția și mita a fost invocată ca cauză ce stopează activitatea întreprinderilor de circa 9,4% din antreprenori. Acest fenomen este cel mai răspândit în sectorul construcții (19%), hoteluri și restaurante (16%), alte servicii (13%), transport și depozitare (12%). Deosebit de afectate de corupție sunt femeile antreprenoare ce activează în sectorul construcțiilor (32%) și cel agricol (21%). Totodată, unii antreprenori au menționat ca cauze de închidere a afacerii lipsa de timp (5%), existența economiei informale (3%) și cunoștințele insuficiente pentru continuarea afacerii (2%).

Femeile antreprenoare sunt mult mai afectate de controlul excesiv al organelor de control (cu 8 p.p. mai mult) și de problemele de competitivitate a producției fabricate (cu circa 5 p.p. mai mult), acestea reprezentând principalele cauze care duc la falimentul multor întreprinderi constituite de femei. De asemenea, femeile antreprenoare proprietare de întreprinderi mici resimt mai mult presiunea taxelor (diferența de 12 p.p.). Totodată, responsabilitățile și obligațiunile exercitate de femei în familie, limitează timpul acordat de acestea activității de antreprenariat, fapt ce se finalizează, uneori, cu renunțarea la aceste activități.

MEDIUL DE AFACERI

Programe de stat de susținere a antreprenariatului

Guvernul Republicii Moldova promovează politici active de susținere a activităților de antreprenariat și de dezvoltare a sectorului IMM. Ameliorarea climatului de afaceri, susținerea IMM, îmbunătățirea accesului la finanțe ieftine reprezintă priorități naționale înscrise în documentele de bază de planificare strategică. Au fost elaborate și puse în aplicare un spectru larg de programe de stat și instrumente de susținere a activităților de antreprenariat (peste 10 la număr). Dezvoltarea antreprenariatului feminin reprezintă o prioritate națională inclusă în Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru perioada 2012-2020. În 2016, a fost pus în aplicare programul "Femei în afaceri", cu scopul de a sprijini spiritul întreprinzător în rândul femeilor.

Nivelul de cunoaștere a programelor de suport a antreprenariatului feminin printre antreprenori nu este foarte înalt (doar circa 15,4%). Totodată, numărul beneficiarilor de programe de suport din partea statului și altor organizații în domeniul antreprenariatului la nivel național este restrâns (doar 5,2% din întreprinderi). Ajutorul statului și al partenerilor de dezvoltare este orientat în cea mai mare parte spre întreprinderile micro, formate din 2-9 salariați (43%), cele formate din 0-1 salariați (26%) și cele mici formate din 10-49 salariați (24%). În același timp, cel mai susținut sector este cel agricol (39%), precum și comerțul cu ridicata și amănuntul (14%) și sectorul industrial (12%).

Femeile antreprenoare beneficiază în proporție mai mică de sprijin în cadrul programelor de suport antreprenorial. Ponderea femeilor beneficiare este mai joasă și decât cea a femeilor antreprenoare înregistrată la nivel național (23,8% comparativ cu 33,9%), fapt ce contribuie la adâncirea diferențelor de gen în activitatea de antreprenariat. Cele mai mari diferențe de gen se înregistrează în sectorul agricol, unde afacerile deținute de femei sunt mult mai puțin susținute (cu 11 p.p. mai puțin). Totodată, în cazul femeilor antreprenoare, statul și alte instituții își orientează suportul preponderent spre întreprinderile micro de 0-1 salariați, iar în cazul bărbaților – spre întreprinderile micro de 2-9 salariați.

Percepția mediului de afaceri

Percepția antreprenorilor față de mediul de afaceri s-a îmbunătățit. Comparativ cu 2009, în 2017, ponderea antreprenorilor ce consideră că situația lor se va îmbunătăți a crescut (de la 27% la 37%), iar a celor ce cred că se va înrăutăți – a scăzut (de la 22% la 11%). Așteptările privind activitatea întreprinderii sunt mai pozitive în rândul antreprenorilor ce dețin întreprinderi mari (62%) și mai negative în rândul antreprenorilor ce dețin întreprinderi mici și micro (doar 45% și, respectiv, 35% au așteptări pozitive). Acest fapt din nou confirmă că întreprinderile micro și mici sunt cele care nu prea văd perspective de dezvoltare și sunt expuse unor vulnerabilități mai mari în cadrul mediului de afaceri.

Cei mai mulți antreprenori ce au așteptări pozitive de la activitatea de antreprenariat se regăsesc în sectorul agricol (45%) și informații și comunicații (41%). Totuși, în sectorul agricol situația femeilor de afaceri nu este atât de bună. Cota celor ce au așteptări pozitive este mult mai mică față de cea a bărbaților (37% versus 47%). Ramura în care există cei mai puțini antreprenori optimiști în ce privește activitatea întreprinderii este comerțul cu amănuntul (33%).

Percepția antreprenorilor față de antreprenoriatul feminin

Peste ¼ din antreprenori consideră că femeile antreprenoare posedă alte calități sau ca-

pacități decât bărbații antreprenori și cred că femeilor le este mai dificil să facă afaceri în Republica Moldova. Totodată, ponderea bărbaților de această părere este mai mică (cu circa 10 p.p.). Totuși, cei mai mulți antreprenori (37%) consideră că nu există diferențe dintre femei și bărbați în ceea ce privește realizarea activității de antreprenariat.

Lipsa sau insuficiența serviciilor de îngrijire a copiilor, sarcina excesiv de mare a femeilor în familie reprezintă cele mai mari impedimente ce limitează activitatea de antreprenariat a femeilor, în opinia a peste jumătate din antreprenori. De asemenea, stereotipurile prezente în societate, particularitățile caracterului feminin (teama față de riscuri, neîncrederea în forțele proprii), precum și faptul că educația fetelor în familie nu este orientată spre dezvoltarea calităților antreprenoriale și a liderismului, reprezintă în opinia a circa 43% din antreprenori alte impedimente pentru femei în calea antreprenorială.

Obstacole cu care se confruntă antreprenorii

Deși percepția antreprenorilor față de mediul de afaceri s-a îmbunătățit, majoritatea întreprinzătorilor întâmpină dificultăți în activitatea de antreprenariat (circa 79%), iar în timp ponderea acestora a crescut (cu circa 5,6 p.p., 2017 față de 2009).

Principalul obstacol cu care se confruntă cea mai mare parte din antreprenori (circa 62%) este insuficiența mijloacelor financiare și accesul limitat la finanțe. Această problemă este cel mai des întâlnită de companiile mici și mijlocii, fiind mai accentuată în companiile deținute de femei. Problema insuficienței resurselor financiare persistă în special în întreprinderile din ramura agriculturii, comerțului cu amănuntul și cu ridicata, serviciilor hoteliere și restaurantelor și industriei. Practic, în toate aceste sectoare necesarul de finanțare al femeilor antreprenoare este mai mare.

Problema politicii nefavorabile de impozitare este resimțită de circa 23% din antreprenori și este întâlnită mai frecvent în întreprinderile mijlocii și mici (circa 30%), în cadrul sectorului serviciilor hoteliere și restaurantelor (29%), agri-

culturii (27%) și industriei (23%). Pentru întreprinderile deținute de femei, impozitele par a fi o povară mare în sectorul serviciilor hoteliere și restaurantelor (32%) și agriculturii (28%), în care sunt înregistrate cele mai mari diferențe de gen.

Lipsa personalului calificat a devenit, în ultima perioadă, una din principalele probleme cu care se confruntă sectorul privat. Această problemă reprezintă principalul obstacol pentru întreprinderile mari, mai ales pentru cele deținute de femei, unde cota întreprinderilor ce se confruntă cu această problemă ajunge la circa 70%. În medie pe economie, această problemă este mai mare în sectorul industrial (32%), serviciilor hoteliere și restaurantelor (30%) și cel al construcțiilor (30%).

Tehnologiile moderne aduc valoare adăugată înaltă sectorului privat. Însă încă puțini antreprenori (doar 5%) înțeleg importanța și necesitatea includerii acestora în procesele de producție, management și marketing. Cel mai mult, necesitatea includerii tehnologiilor moderne în activitate se simte în ramura agriculturii (13%) și industriei (10%), productivitatea cărora de-

pinde puternic de nivelul de tehnologizare al acestora.

Problema insuficienței materiei prime nu este esențială la nivel național (2%), însă sectorul care, cel mai adesea, se confruntă cu această problemă este industria, fiind remarcată de către circa 10% dintre companiile acestei ramuri.

Majoritatea antreprenorilor (82%) întâmpină dificultăți în vânzarea bunurilor sau serviciilor, iar, comparativ cu 2009, numărul acestor antreprenori este în creștere esențială (+11 p.p.). Femeile de afaceri se confruntă mai des cu aceste probleme (cu 2 p.p. mai mult). Cel mai mult volumul vânzărilor de produse și servicii este afectat de cererea internă scăzută (52%) și concurența sporită (44%), situație care apare din cauza competitivității mai scăzute a bunurilor și a serviciilor proprii față de bunurile și serviciile create de alți agenți economici de pe piață, fie naționali sau internaționali. Totodată, pentru circa 4% din antreprenori, faptul că produsul sau serviciul nu este suficient de cunoscut pe piață a reprezentat un alt impediment în realizarea producției.

CAPITOLUL 1:

Caracteristicile
socio-demografice
ale antreprenorilor și
particularitățile întreprinderilor
din Republica Moldova

Antreprenoriatul este un concept multidimensional, definiția căruia a implicat mereu provocări teoretice și empirice în rândul economiștilor, statisticienilor și cercetătorilor. În 2007, OCDE și Eurostat au lansat un Program de indicatori în domeniul antreprenoriatului, cu scopul de a asigura statistici comparabile la nivel internațional privind antreprenoriatul¹³. Potrivit acestui program, antreprenorii sunt acele persoane (proprietari de afaceri) care încearcă să genereze valoare prin crearea sau extinderea unei activități economice, prin identificarea și exploatarea de produse, procese sau piețe noi¹⁴. Totodată, **definiția operațională a antreprenorului sugerată de OCDE spune că, antreprenorii sunt persoanele care dispun de control direct asupra activității unei întreprinderi, prin deținerea în proprietate a totalității sau unei părți semnificative din acțiunile afacerii.**

Conform metodologiei prezentului studiu, în această lucrare **antreprenorii sunt considerați proprietarii, coproprietarii de întreprinderi, cât și de conducătorii/managerii de vârf ai întreprinderii (inclusiv cei angajați).**

Totuși, în scopul asigurării comparabilității internaționale, precum și pentru a crea o viziune generală privind dimensiunea antreprenoriatului feminin în Republica Moldova conform definiției internaționale, în acest capitol antre-

prenoriatul va fi analizat inclusiv pornind de la definiția operațională internațională¹⁵.

A. PREZENȚA FEMEILOR ÎN ANTREPRENARIAT

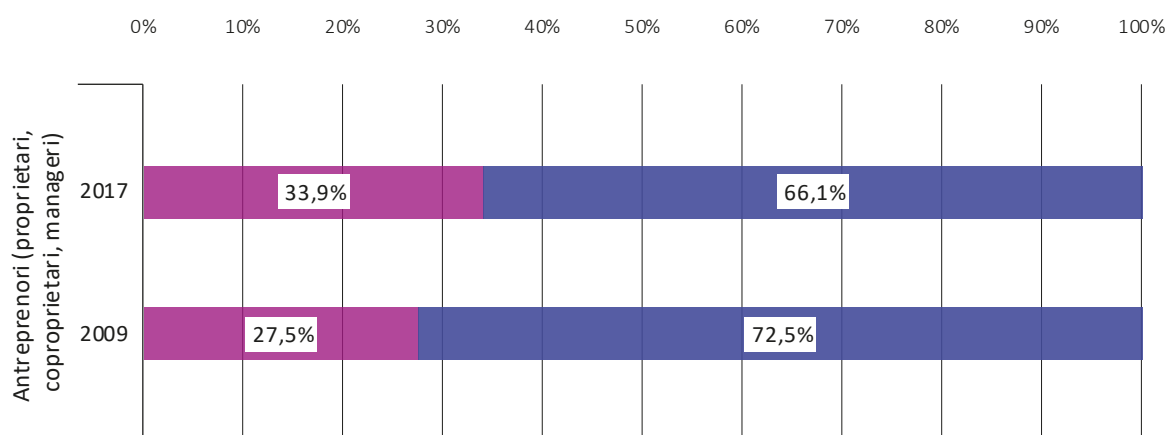
Antreprenoriatul feminin în Republica Moldova este în extindere, ponderea afacerilor deținute sau gestionate de femei constituind circa 33,9%, în 2017 (Figura 1.1). În 2009,

această cotă constituia circa 27,5%, astfel că, în 8 ani de zile cota femeilor antreprenoare în numărul total de întreprinzători a crescut cu 6,4 p.p. Măsurile de politici implementate de stat care încurajează și susțin dezvoltarea antreprenoriatului feminin par să-și dea efectul. Implementarea programelor de stat focusate pe dezvoltarea antreprenoriatului feminin, asigurarea finanțării acestor programe din bugetul de stat și din sursele partenerilor de dezvoltare, promovarea instruirilor antreprenoriale și implementarea unor instrumente care facilitează accesul la finanțare au fost principalele măsuri implementate de stat orientate spre susținerea antreprenoriatului feminin (pentru detalii vedeți capitolul "Mediul de afaceri").

Totuși, creativitatea feminină și potențialul antreprenorial rămân o sursă sub-exploatată de creștere economică și locuri de muncă care necesită a fi dezvoltate în continuare.

În timp ce femeile constituie circa 52% din totalul populației rezidente a Republicii Moldova

Figura: 1.1 Distribuția antreprenorilor pe sexe 2009, 2017

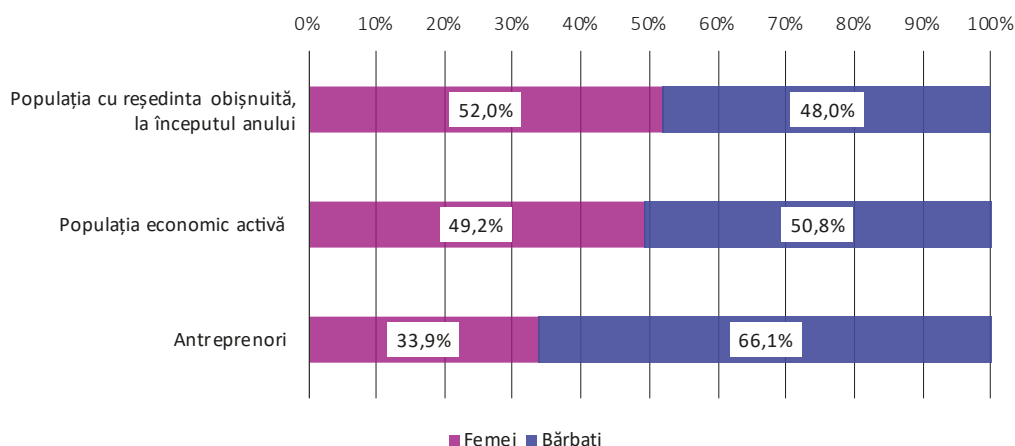

Sursa: BNS, Cercetările statistice privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, realizate în 2010 și 2018.

13 <https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/entrepreneurship/indicators>

14 <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/243164686763.pdf?expires=1570979267&id=id&accname=guest&checksum=42B4E90B742ACF9B7FE06AAA7429D2E9>

15 Definiția operațională internațională: antreprenorii sunt persoanele care dispun de control direct asupra activității unei întreprinderi, prin deținerea în proprietate a totalității sau unei părți semnificative din acțiunile afacerii. În cadrul studiului "parte semnificativă" s-a considerat "cotă mai mare de 50%" din afacere în proprietate.

Figura: 1.2 Distribuția populației rezidente, populației economic active și a antreprenorilor pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetările statistice privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, realizate în 2010 și 2018.

și 49,2% din totalul populației economic active, ponderea femeilor antreprenoare constituie doar 33,9% (Figura 1.2).

B. STATUTUL ANTREPRENORILOR

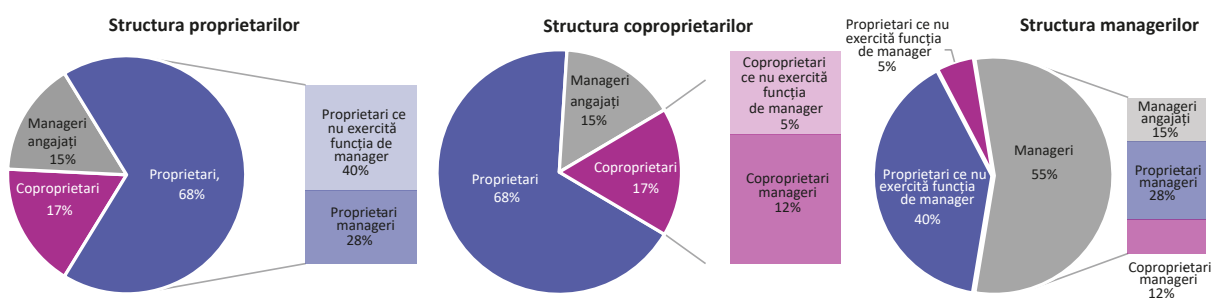
În structura antreprenorilor, circa 68% sunt proprietari ce dețin cota integrală din afacere, 17% - coproprietari și 15% - administratori sau manageri angajați (Figura 1.3). Totodată, circa 41% din proprietari și circa 70% din coproprietari exercită concomitent și funcția de manager/administrator al întreprinderii, per total cota managerilor/administratorilor în structura antreprenorilor fiind de circa 55%.

Aplicând definiția internațională OCDE a antreprenoriatului, descrisă mai sus, asupra datelor naționale, se constată că ponderea respondenților din *Cercetarea statistică privind dezvoltarea mediului de afaceri* ce corespund

noțiunii de "antreprenor" în sensul acestei definiții (antreprenorii ce dețin în proprietate absolută sau a unei părți semnificative ($\geq 50\%$) din afacere) constituie circa 80% (Figura 1.4).

Ponderea femeilor antreprenoare ce dețin în totalitate o afacere sau a unei cote mai mari de 50% din afacere constituie circa 34% în Republica Moldova. Astfel, conform definiției internaționale OCDE, fiecare al treilea antreprenor din țară este femeie (Figura 1.5). De menționat că, în acest caz, cota femeilor antreprenoare rămâne practic la același nivel ca și în cazul când antreprenorii sunt definiți conform metodologiei studiului, chiar dacă managerii și coproprietarii ce dețin o cotă mai mică de 50% sunt excluși.

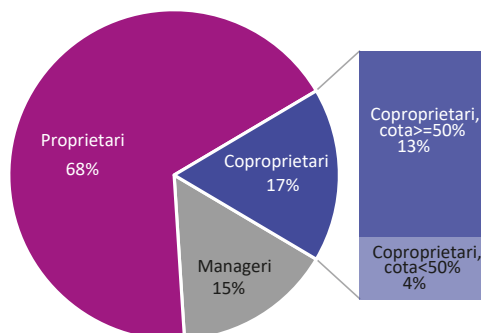
Femeile de afaceri sunt mai frecvent întâlnite în calitate de proprietare de afaceri și mai puțin frecvent – în calitate de coproprietare

Figura: 1.3 Structura antreprenorilor după statutul acestora, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 1.4 Structura antreprenorilor după criteriile definiției OCDE, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

de afaceri. Analiza separată a categoriilor de antreprenori după cota de proprietate deținută, arată că cota femeilor printre proprietarii ce dețin integral afacerea constituie circa 35,2%, printre coproprietarii ce dețin mai mult de 50% din afacere – circa 27,2%, iar printre coproprietarii ce dețin mai puțin de 50% din afacere – circa 20,7% (Figura 1.5).

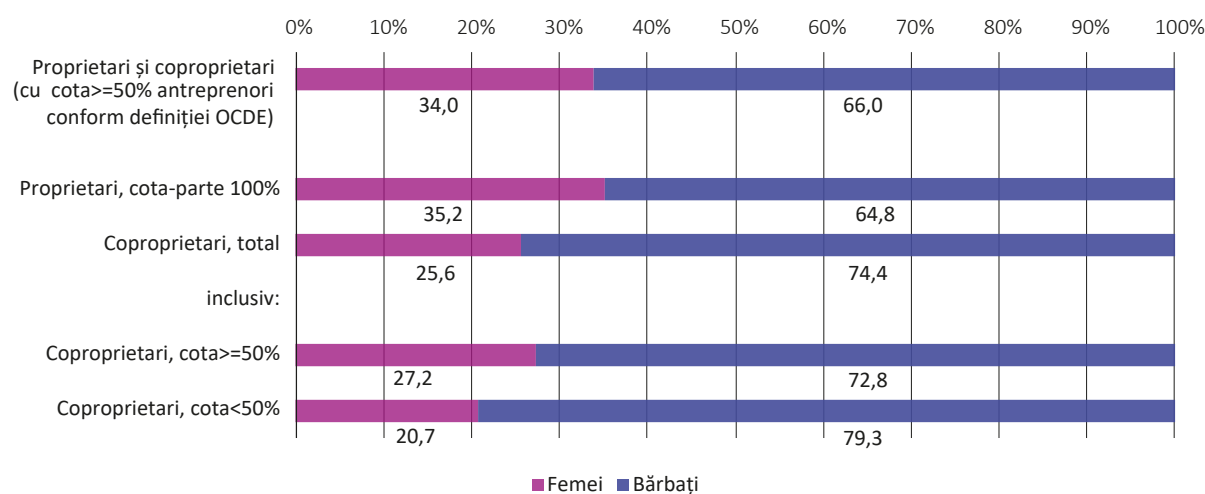
În comparație cu alte țări, Republica Moldova deține o poziție bună în ceea ce privește dezvoltarea antreprenoriatului feminin. Studiul anual "Mastercard Index of Women Entrepreneurs"¹⁶, analizează situația antreprenoriatului feminin în 5 regiuni ale lumii. Deși

Republica Moldova nu este inclusă direct în lista țărilor analizate, pentru a forma o imagine generală despre dimensiunea antreprenoriatului feminin în Republica Moldova în comparație cu alte țări, se va utiliza definiția internațională a antreprenoriatului, care pare să coincidă cu cea utilizată în studiu. Astfel, rezultatele studiului arată că procentul afacerilor deținute de femei în țările din regiunea europeană este la nivelul sau sub nivelul Republicii Moldova. Astfel, în timp ce în Republica Moldova ponderea femeilor ce dețin în proprietate o afacere constituie circa 34%, în Rusia această cotă constituie 34,6%, în Polonia – 30,3%, în Spania – 29,4%, în România – 28,9% (Figura 1.6).

Femeile dețin funcția de manager în aproape 1/3 din totalul întreprinderilor din țară.

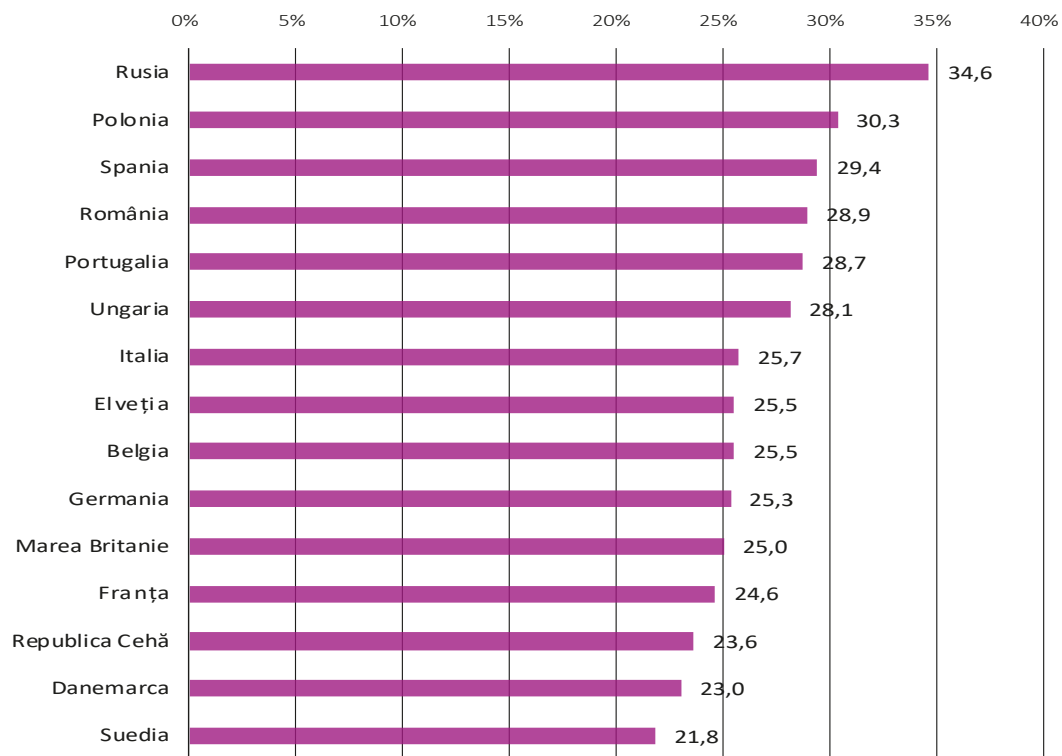
Analiza distribuției conducătorilor de întreprinderi pe sexe, inclusiv a celor care sunt concomitent proprietari sau coproprietari, arată că, în medie circa 32,1% dintre aceștia sunt femeile (Figura 1.7). Printre managerii-prorietarii cota femeilor constituie 32,8%, iar printre managerii coproprietari – 24,2%. În cazul managerilor angajați, cota femeilor este mai înaltă decât în orice altă categorie de antreprenori – de 37,1%, fapt ce ar confirma existența unei tendințe de creștere a încrederii în femei în calitatea lor de conducători.

Figura: 1.5 Distribuția antreprenorilor în dependență de cota de proprietate deținută în întreprindere pe sexe, 2017, %

Sursa: Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

¹⁶ Mastercard Index of Women Entrepreneurs (MIWE 2018) https://newsroom.mastercard.com/wp-content/uploads/2018/03/MIWE_2018_Final_Report.pdf

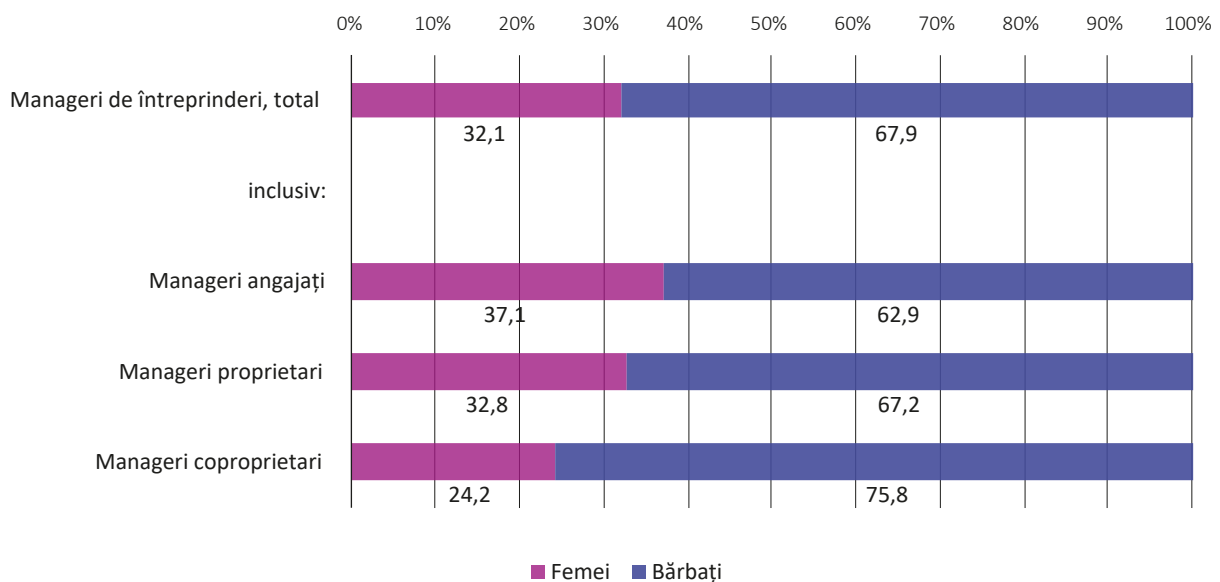
Figura: 1.6 Ponderea femeilor proprietare de afaceri, 2018, %

Sursa: Extras din Raportul „Mastercard Index of Women Entrepreneurs” (MIWE 2018), https://newsroom.mastercard.com/wp-content/uploads/2018/03/MIWE_2018_Final_Report.pdf.

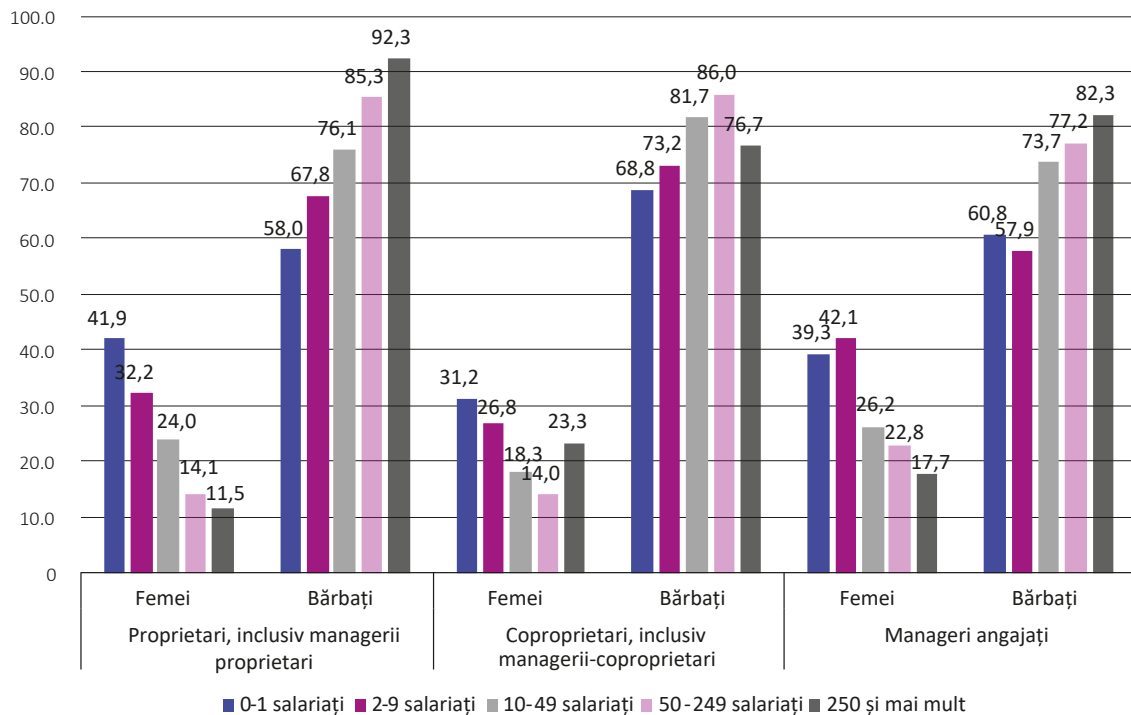
În proprietate deplină femeile dețin, în general, mai multe întreprinderi micro până la 10 salariați decât întreprinderi mijlocii și mari.

Doar circa 12% din întreprinderile mari și circa 14% din cele mijlocii se află integral în proprietatea femeilor. În schimb, acestora le aparțin

integral aproape 42% din întreprinderile micro formate din 0-1 salariați (Figura 1.8). În ce privește întreprinderile mari, femeile sunt mai prezente în calitate de coproprietare (participă la circa 23% din afaceri), iar în ce privește întreprinderile mijlocii – în calitate de manager angajate (circa 23%).

Figura: 1.7 Distribuția conducătorilor de întreprinderi pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 1.8 Distribuția antreprenorilor după statutul și sexul acestora și mărimea întreprinderilor, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

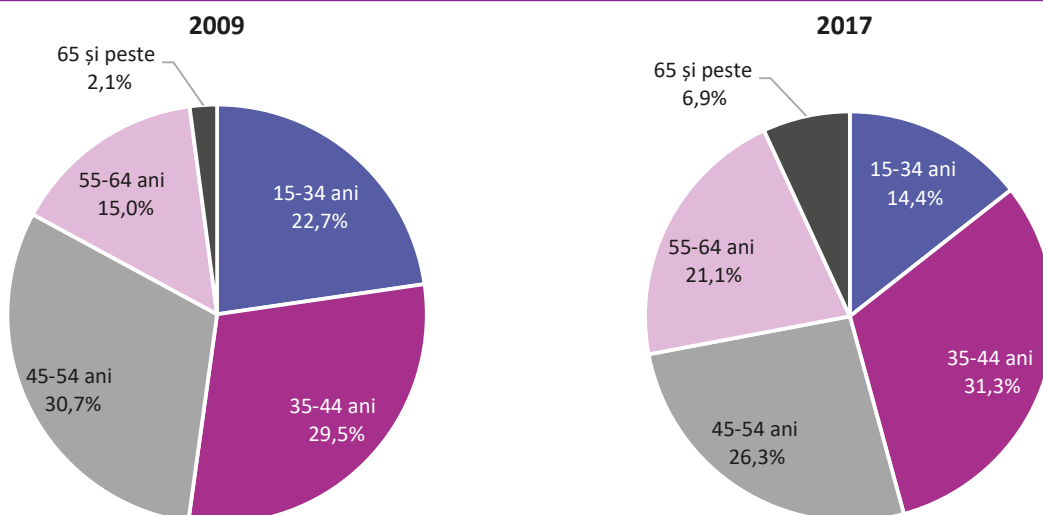
C. VÂRSTA ANTREPRENORILOR

Majoritatea antreprenorilor din Republica Moldova au vârsta cuprinsă între 35-54 ani.

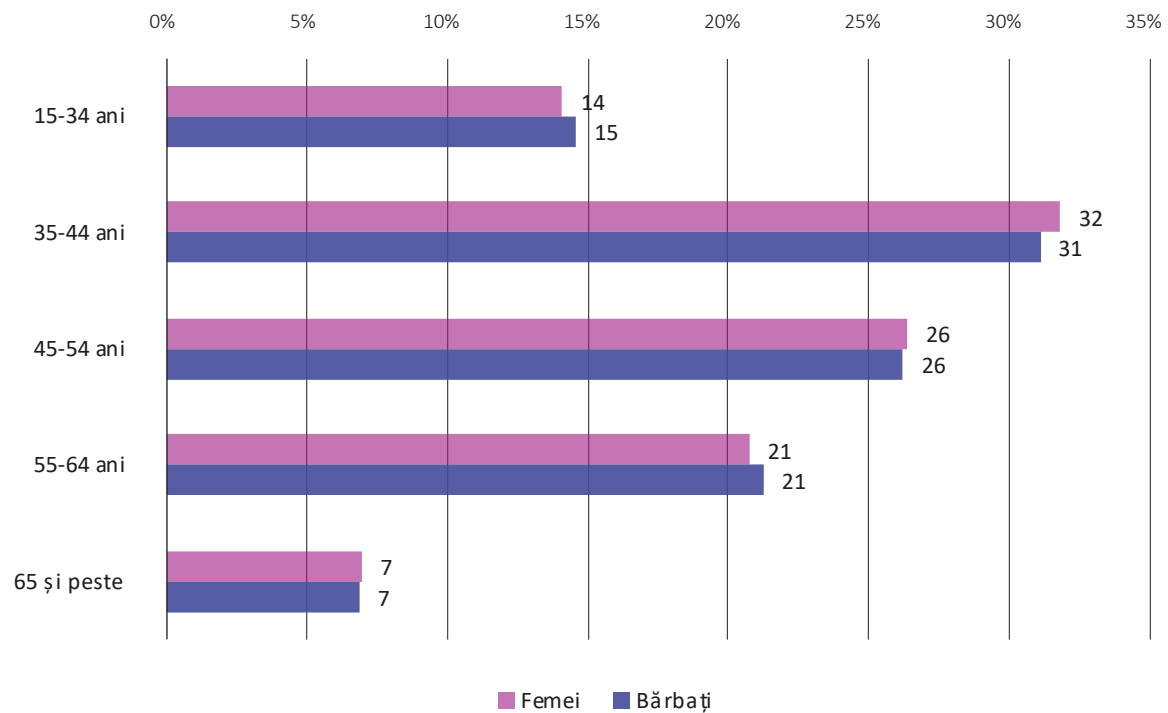
În 2017, circa 31,3% din antreprenori aveau vârsta cuprinsă între 35-44 ani și circa 26,3% - 45-54 ani, în total aceste două grupuri alcătuind 57,6%. Totodată, o pondere însemnată de antreprenori (21,1%) aveau vârsta cuprinsă între 55-64 ani (Figura 1.9).

Implicarea tinerilor în activitățile de antreprenariat este redusă și în scădere.

Cota tinerilor antreprenori cu vârsta până la 35 ani constituia doar circa 14,4% în 2017. Comparativ cu 2009, ponderea acestora a scăzut cu 8,3 p.p. (de la 22,7% până la 14,4%). Concomitent, a crescut semnificativ (cu circa 4,8 p.p.) ponderea persoanelor cu vârsta mai înaintată de 65 ani (de la 2,1% până la 6,9%). În rezultat, vârsta medie a antreprenorilor a crescut de la 45 ani în 2009 până la 47 ani în 2017.

Figura: 1.9 Distribuția antreprenorilor pe grupe de vârstă, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 1.10 Distribuția antreprenorilor pe grupe de vârstă și sexe, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Evoluțiile respective se datorează participării scăzute a tinerilor la activitățile de antreprenariat. Deși în această perioadă a fost implementat un program special dedicat tinerilor – Programul Național de Abilitare Economică a Tinerilor (PNAET)¹⁷, impactul acestuia nu a fost suficient pentru a avea efect la nivel național. Această evoluție a fost influențată, inevitabil, și de fenomenul migrației. Analiza datelor pentru perioada anilor 2014-2017 arată că, anual, din Republica Moldova, emigrează circa 60-70 mii de tineri cu vârsta cuprinsă între 15-34 ani, ceea ce constituie aproape jumătate (circa 45-47%) din întreaga populație care emigrează din țară¹⁸.

Nu există diferențe majore între femeile antreprenoare și bărbații antreprenori în ceea ce privește vârsta acestora. Ponderea femeilor este mai înaltă decât ponderea bărbaților în grupurile de vârstă de 35-44 ani, 45-54 ani

și în cel cu vârsta de peste 65 ani, însă diferențele nu sunt majore (mai puțin de 1 p.p.) (Figura 1.10). Totodată, ponderea bărbaților prevalează în grupurile de vârstă de 15-34 ani și 55-64 ani, însă și în aceste cazuri diferențele nu variază foarte mult (cu circa 0,5 p.p.). Drept urmare, vârsta medie atât pentru femeile antreprenoare, cât și pentru bărbații antreprenori constituie circa 47 ani.

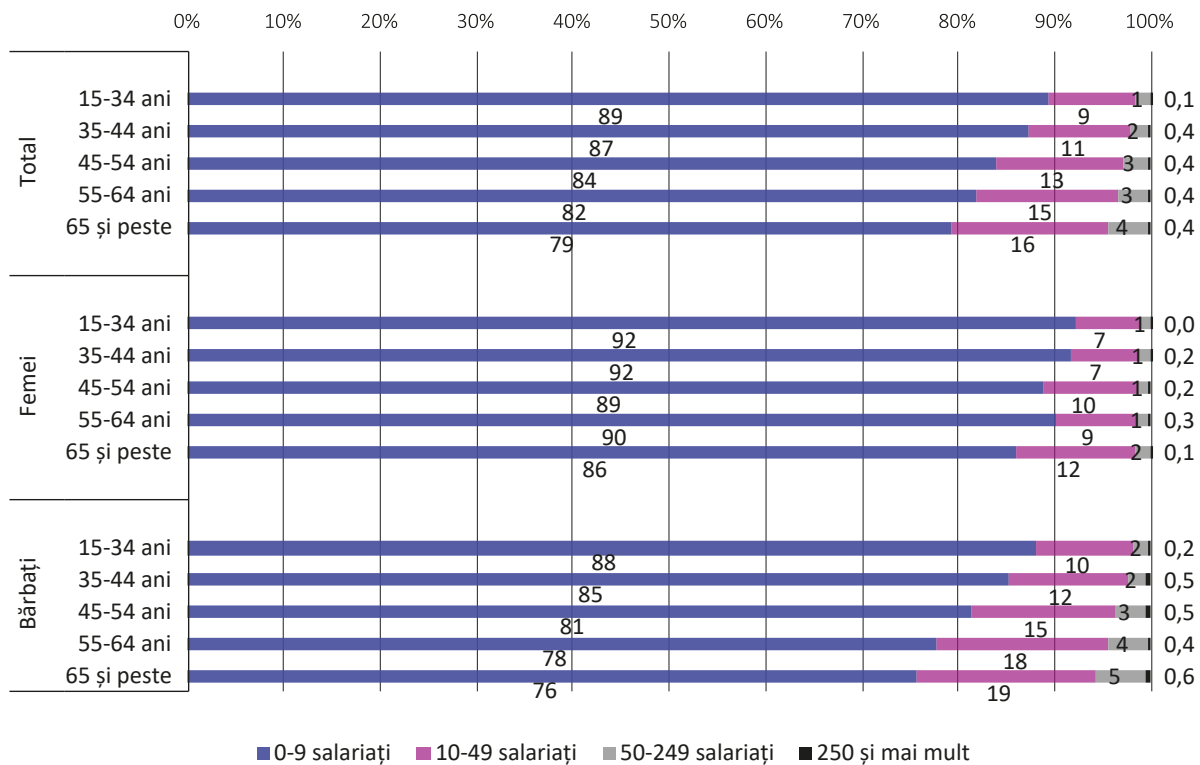
Tinerii dețin afaceri mai mici comparativ cu celelalte grupuri de vârstă. Există o legătură strânsă între vârsta antreprenorilor și dimensiunea afacerii. Pe măsură ce vârsta medie a întreprinzătorilor înaintează, dimensiunea medie a companiei crește. Dacă în cazul tinerilor cu vârsta până la 35 ani cota întreprinderilor formate din 0-9 salariați constituie 89%, în cazul antreprenorilor cu vârsta mai mare de 65 ani aceasta scade până la 79%, în schimb crește cota întreprinderilor mai mari (Figura 1.11).

Diferențele se accentuează atunci când sunt analizate grupurile de vârstă ale antreprenorilor după sexe și dimensiunea întreprinderii.

Femeilor antreprenoare, de orice vârstă, le sunt specifice afacerile de dimensiuni mici. Comparativ cu bărbații antreprenori, în toate

¹⁷ Hotărârea Guvernului nr. 664 din 03.06.2008 cu privire la Programul național de abilitare economică a tinerilor.

¹⁸ BNS, Banca de date statistice, Emigranți și imigranți în baza traversării frontierei de stat, http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice_POPrec_POP070/POP070100rcl.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

Figura: 1.11 Distribuția antreprenorilor pe grupe de vârstă, mărimea întreprinderii și sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

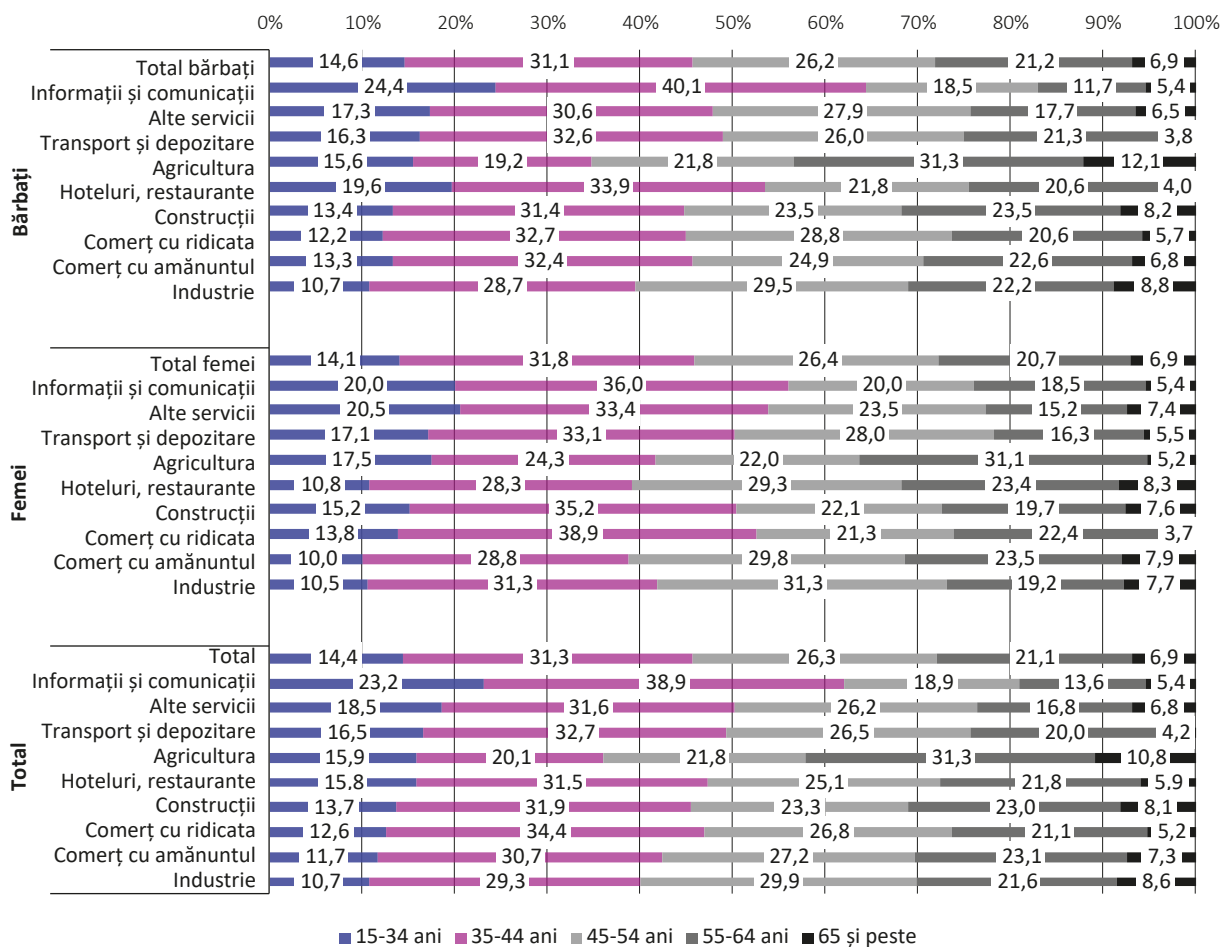
grupurile de vârstă, ponderea femeilor antreprenoare prevalează în cazul întreprinderilor micro de 0-9 salariați și este mai mică în cazul întreprinderilor mai mari de 9 salariați (Figura 1.11). Diferențe mai majore se observă în grupul de vârstă de 55-64 ani, unde, printre întreprinderile micro de până la 10 salariați, cota femeilor antreprenoare este de circa 90%, iar a bărbaților antreprenori – de circa 78% (diferența de circa 12 p.p.). Inegalități remarcabile (de circa 10 p.p.) se atestă și în grupul antreprenorilor cu vârsta mai mare de 65 ani. În cazul tinerilor cu vârsta de până la 35 ani, de asemenea, sunt identificate diferențe, femeile antreprenoare tinere deținând într-o proporție mai mare afaceri mici și într-o proporție mai redusă afaceri mari. Totuși, aceste diferențe nu sunt atât de pronunțate (de circa 4 p.p.), tinerilor antreprenori atât femeilor, cât și bărbaților, fiindu-le, în general, caracteristică practicarea antreprenoriatului în întreprinderi de dimensiuni mai mici.

Tinerii preferă afacerile din domeniul tehnologiei informațiilor și comunicațiilor și mai puțin pe cele din domeniul agriculturii și

industrii (Figura 1.12). În grupurile de vârstă cuprinse între 15-34 ani și 35-44 ani ies în evidență afacerile în domeniul informațiilor și comunicațiilor. În această ramură circa 23% din afaceri sunt deținute de antreprenori cu vârsta până la 35 ani și circa 39% - de antreprenori cu vârsta între 35-44 ani. Totodată, în aceste categorii de vârstă cele mai puțin frecvente sunt afacerile din domeniul industriei și agriculturii.

În rândul antreprenorilor de vârstă mai înaintată, dimpotrivă, predomină afacerile în domeniul agriculturii, industriei și comerțului cu amănuntul. Din totalul afacerilor din ramura agriculturii, 22% erau deținute de antreprenori cu vârsta între 45-54 ani, 31% – de antreprenori cu vârsta cuprinsă între 55-64 ani și 11% – de antreprenori cu vârsta peste 64 ani. În industrie, cota afacerilor deținute de antreprenori cu vârsta între 45-54 ani constituia circa 30%, iar altele 30% erau deținute de antreprenorii cu vârsta mai mare de 54 ani. De asemenea, și în domeniul comerțului cu amănuntul, preponderent afacerile sunt deținute de întreprinzători cu vârsta mai mare de 45 ani (circa 58% din afaceri).

Figura 1.12 Distribuția antreprenorilor pe grupe de vârstă, activități economice și sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Femeile antreprenoare tinere preferă afacerile în domeniile TIC, alte servicii¹⁹ și agricultură. Circa 1/5 din afacerile feminine din domeniul TIC și alte servicii și circa 17,5% din cele din domeniul agricol sunt deținute de femeile antreprenoare cu vârsta cuprinsă între 15-34 ani (Figura 1.12). Printre bărbații antreprenori cu vârsta cuprinsă între 15-34 ani, de asemenea, se evidențiază afacerile în domeniile TIC (24,4%). Concomitent, spre deosebire de femeile antreprenoare, tinerii antreprenori dețin ponderi însemnate (circa 20%) din afacerile din domeniul serviciilor hoteliere și restaurantelor.

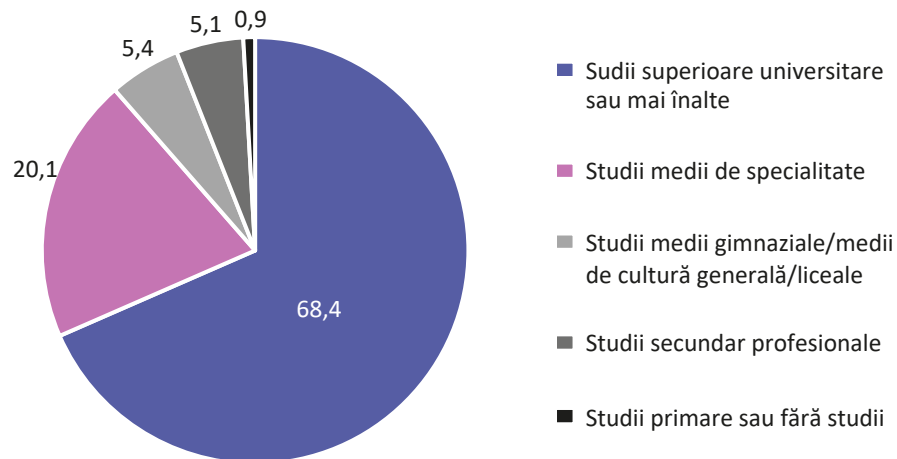
Pe de altă parte, atât femeile antreprenoare, cât și bărbații antreprenori cu vârsta mai mare de 54 ani dețin cote mai semnificative de afaceri în ramura agriculturii (36,3% - femeile și

43,5% - bărbații). De asemenea, femeile antreprenoare de vârsta respectivă dețin o cotă însemnată de afaceri din domeniul hotelurilor și restaurantelor (31,8%) și comerțului cu amănuntul (31,4%), iar bărbații antreprenori - din domeniul construcțiilor (31,7%) și industriei (31%).

D. NIVELUL DE EDUCAȚIE

Majoritatea antreprenorilor dețin studii superioare universitare. Circa 68,4% din antreprenorii din țară dețin studii superioare, inclusiv 4% dintre aceștia dețin diploma de masterat și aproape 1% - diplomă de doctorat sau postdoctorat. Totodată, 20,1% din antreprenori dețin diplomă de studii medii de specialitate și aproape 11% - diplomă de studii medii generale, liceale sau gimnaziale și studii secundar profesionale (Figura 1.13).

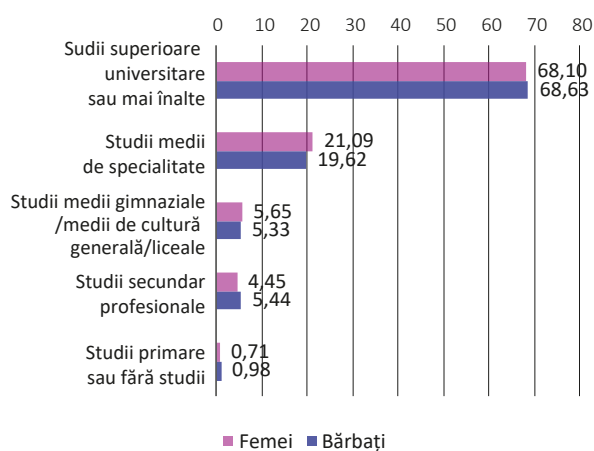
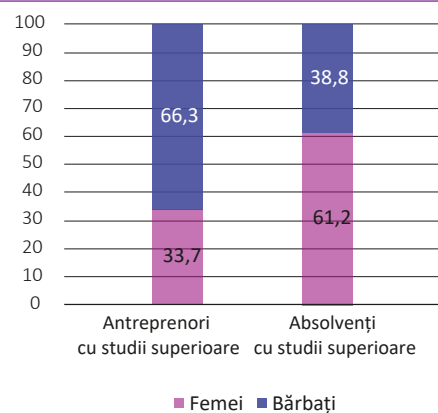
¹⁹ Din CAEM, secțiunile K „Intermedieri financiare și asigurări”, L „Tranzacții imobiliare”, M „Activități profesionale, științifice și tehnice”, N „Activități de servicii administrative și activități de servicii suport”, P „Învățământ”, Q „Sănătate și asistență socială”, R „Artă, activități de recreere și de agrement” și S „Alte activități de servicii”

Figura: 1.13 Distribuția antreprenorilor după nivelul de instruire, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Comparativ cu 2009, nivelul mediu de instruire al antreprenorilor a rămas aproape la același nivel, înregistrându-se o creștere neesențială. Dacă în 2009 ponderea antreprenorilor cu studii superioare constituia 67,9%, în 2017, aceasta s-a ridicat cu circa 0,5 p.p. De remarcat că, nivelul studiilor în rândul antreprenorilor este mult mai înalt decât în rândul populației ocupate în general, unde cota persoanelor cu studii superioare reprezintă circa 24,7%²⁰, studiile reprezentând un factor important pentru activitatea de antreprenariat.

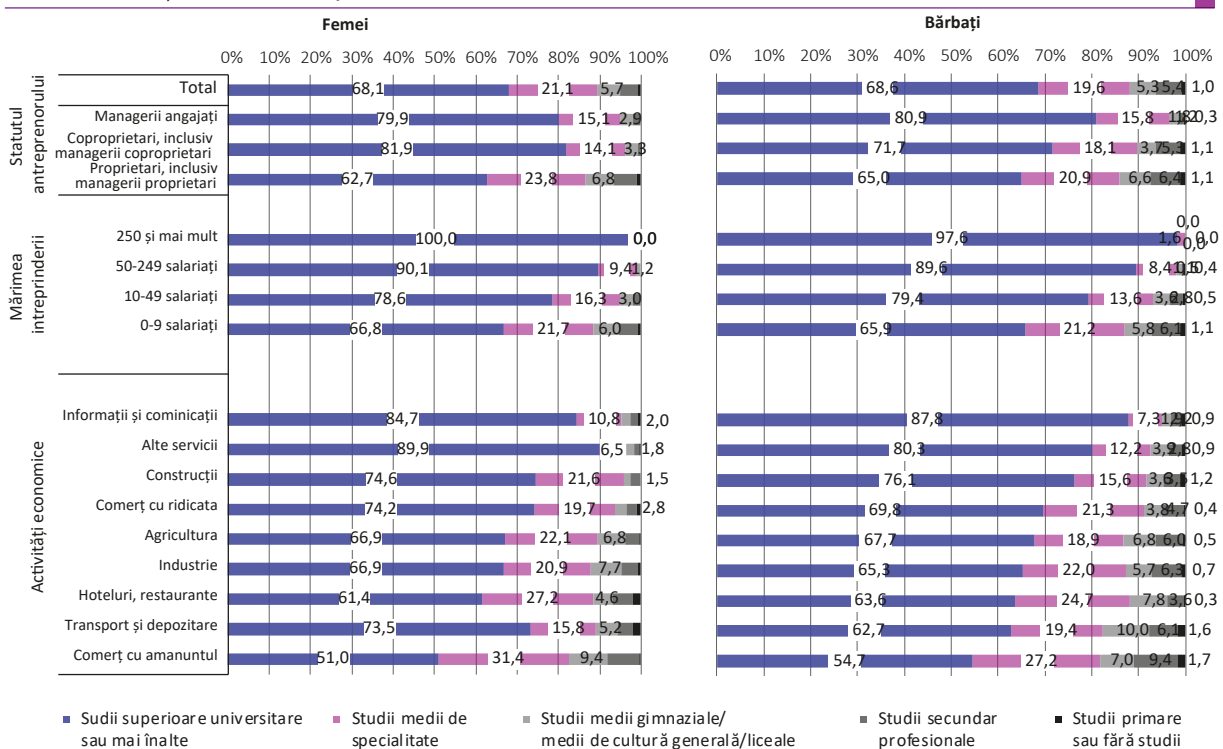
Nu există mari diferențe între nivelul de studii al antreprenorilor de sex feminin și cei de sex masculin, totuși, gradul de participare al bărbaților cu studii superioare în activitățile de antreprenariat este mai înalt. Ponderea femeilor antreprenoare cu studii superioare este de 68,1%, iar a bărbaților antreprenori – de 68,6%. Astfel, gradul de participare a femeilor cu studii superioare la activitățile de antreprenariat este mai jos cu circa 0,5 p.p. (Figura 1.14). Acest fapt se întâmplă în pofida faptului că numărul fetelor ce absolvesc învățământul

Figura: 1.14 Nivelul de studii al antreprenorilor pe sexe, 2017, %**Figura: 1.15** Participarea femeilor și bărbaților cu studii superioare la activitățile de antreprenariat versus ponderea absolvenților cu studii superioare, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

²⁰ BNS, Banca de date statistice, populația ocupată după nivelul de instruire https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN2000__MUN020/MUN020100.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

Figura: 1.16 Distribuția antreprenorilor după nivelul de educație, sexe, statut, activități economice și mărimea întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

superior este cu 58% mai mare decât numărul băieților absolvenți ai acestei trepte de învățământ²¹ (Figura 1.15). Respectiv, se constată un nivel de participare redus și disproporționat al femeilor cu studii superioare la activitățile de antreprenariat, fapt ce relevă un spirit antreprenorial redus în rândul acestora, datorat, cel mai probabil, de stereotipurile prezente în societate și de lipsa unor modele pozitive care să le transmită acest spirit.

În cadrul celorlalte grupuri de antreprenori, diferențele între nivelul de instruire al femeilor și bărbaților variază între 0,3 p.p. pentru grupul cu studii primare și 1,5 p.p. pentru grupul cu studii medii de specialitate (Figura 1.14).

Cel mai mare număr de antreprenori cu studii superioare se regăsesc printre managerii angajați (80,5% din totalul managerilor) și coproprietari (74,3%). Totodată, cea mai înaltă pondere de antreprenori cu studii medii de specialitate se regăsește printre proprietarii unici de afaceri

(21,9%), în special se evidențiază cota înaltă a femeilor antreprenoare cu acest nivel de studii (23,8%).

Prezența studiilor superioare printre antreprenori variază în funcție de dimensiunea întreprinderii. **Antreprenorii cu studii superioare dețin mai puține întreprinderi mici** (66,2% din întreprinderile până la 10 salariați) și **mai multe întreprinderi medii și mari** (89,7% din întreprinderile cu 50-249 salariați și 98,7% din întreprinderile cu mai mult de 250 salariați). Această tendință este valabilă atât pentru femeile antreprenoare, cât și pentru bărbații antreprenori. Femeile antreprenoare ce dețin sau gestionează întreprinderi mari (mai mult de 250 salariați), în general, toate (100%) dispun de studii superioare (Figura 1.16).

Ramura economiei naționale cu cei mai mulți antreprenori cu studii superioare este tehnologia informațiilor și comunicațiilor. În cadrul acestei ramuri 86,9% din antreprenori dețin studii superioare, inclusiv 84,7% din femeile antreprenoare și 87,8% din bărbații antreprenori (Figura 1.16), studiile reprezentând un factor determinant pentru a deveni antreprenor în acest domeniu. De asemenea, ponderi

21 BNS, Banca de date, Absolvenții instituțiilor de învățământ superior pe forme de învățământ, sexe și ani https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__07%20INV__INV060/INV061000.px/table/tableViewLayout1/?xid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

înalte de antreprenori ce dețin diplomă de studii universitare se regăsesc în sfera serviciilor (83,9%), construcțiilor (75,9%) și comerțului cu ridicata (70,9%).

Cel mai mic număr de antreprenori cu studii superioare se regăsește în ramura comerțului cu amănuntul (52,9%) atât în cazul femeilor antreprenoare (51%), cât și în cazul bărbaților antreprenori (54,7%).

E.STAREA CIVILĂ A ANTREPRENORILOR

Majoritatea oamenilor de afaceri din Republica Moldova sunt căsătoriți. Rezultatele cercetării arată că 83,8% din totalul antreprenorilor sunt căsătoriți (Figura 1.17). Diferențe importante se constată între antreprenorii de sex feminin și cei de sex masculin. Femeile antreprenoare căsătorite sunt mai puțin întâlnite printre antreprenori. Ponderea femeilor antreprenoare căsătorite constituie circa 77,1%, în timp ce ponderea bărbaților antreprenori căsătoriți – circa 87,3%, diferența fiind una majoră, de circa 10,2 p.p.

Femeile de afaceri căsătorite sunt mai puține, în special printre conducătorii de întreprinderi (71,5%), în întreprinderile mai mari de 50 salariați (63,6%), precum și în ramura tehnologiei informațiilor și comunicațiilor (72,2%) și în cea a altor servicii (73,9%).

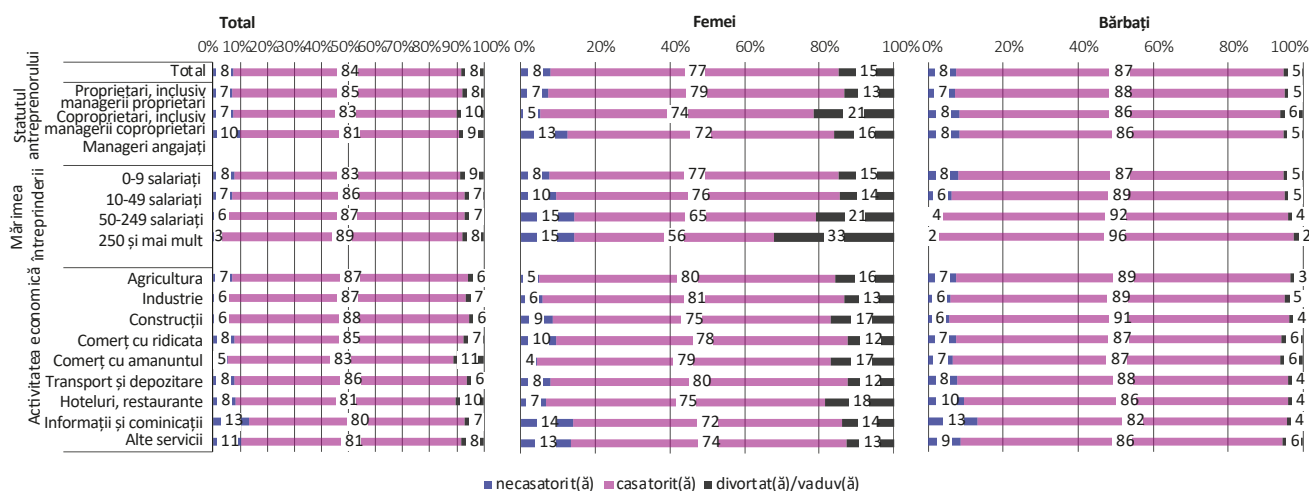
De asemenea, se observă că **cota antreprenorilor divorțați este mult mai pronunțată în**

rândul femeilor decât în rândul bărbaților. În medie, circa 8,9% din femeile antreprenoare sunt divorțate, în timp ce ponderea bărbaților antreprenori divorțați este de 2 ori mai mică (4,2%). Ponderi ridicate a femeilor antreprenoare divorțate se constată în rândul coproprietărilor de afaceri (13,6%) și managerelor (13,2%), în sectorul construcțiilor (14,1%), hotelurilor și restaurantelor (9,8%) și agriculturii (9,3%). Deosebit de răspândite sunt divorțurile printre femeile de afaceri ce dețin sau gestionează companii mari, în special companii cu peste 250 de salariați, unde proporția antreprenoarelor divorțate ajunge la circa 33,3% (Figura 1.17).

Concomitent, și **cota antreprenorilor necăsătoriți este, de asemenea, mai mare printre femeile antreprenoare decât printre bărbații antreprenori.** În medie pe economie, circa 7,7% din antreprenori nu sunt căsătoriți. În rândul femeilor de afaceri această cotă constituie 8,1%, în timp ce în rândul bărbaților antreprenori – 7,5%. Proporția femeilor necăsătorite este mai înaltă în cazul conducătoarelor de întreprinderi (12,6%), companiilor mari (14,8%), precum și în cadrul sectorului TIC (14%) și cel al altor servicii (13,4%) (toate serviciile cu excepția celor din domeniul transportului, serviciilor hoteliere și restaurantelor, comerțului și TIC) (Figura 1.17).

Printre cauzele care ar explica prezența mai joasă a femeilor căsătorite și mai ridicată a celor

Figura: 1.17 Distribuția antreprenorilor după starea civilă, sexe, statut, activități economice și mărimea întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

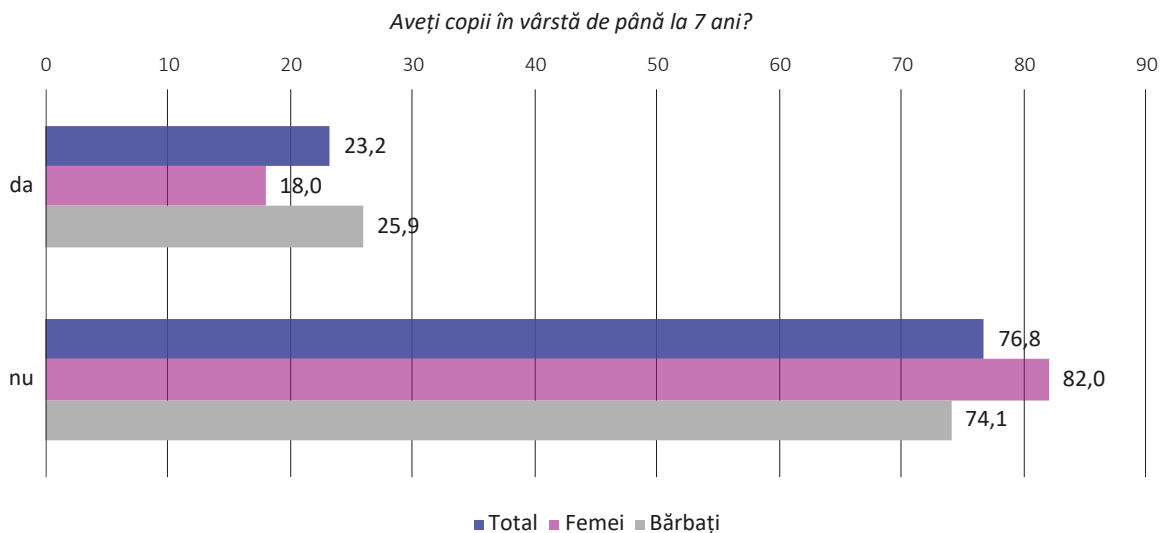
solitare în activitățile de antreprenariat se află responsabilitățile și obligațiunile exercitate de femei, în mod tradițional, în viața de familie și dificultatea de a le combina cu cele ce reies din activitatea de antreprenariat, gestionarea unor companii mari sau a unor companii din domenii progresive cum este cel al tehnologiilor informaționale. În aceste condiții deseori femeile sunt nevoite să aleagă între cariera profesională și familie, iar o parte dintre acestea aleg activitatea de antreprenariat, ca oportunitate de autorealizare și independență economică.

În paralel cu proporția mai redusă a femeilor antreprenoare căsătorite, **diferențe de gen se**

constată și în ceea ce privește prezența copiilor mai mici de 7 ani în familiile antreprenorilor (Figura 1.18). Cota antreprenorilor cu copii cu vârsta mai mică de 7 ani constituie 23,2% la nivel național. În rândul femeilor antreprenoare aceasta constituie 18%, pe când în rândul bărbaților antreprenori – 25,9% sau cu 7,9 p.p. mai mult.

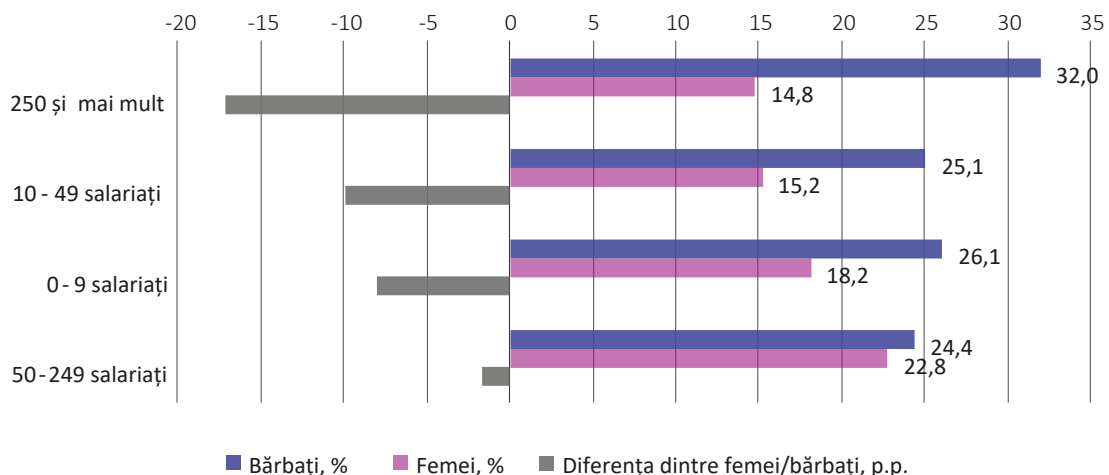
În familiile bărbaților antreprenori prezența copiilor este mai mare decât în familiile femeilor antreprenoare. Diferențe de gen în ceea ce privește prezența copiilor în familiile antreprenorilor se atestă în rândul companiilor de toate mărimile. Totuși, cele mai mari decalaje de gen

Figura: 1.18 Prezența copiilor cu vârsta de până la 7 ani în familiile antreprenorilor, 2017, %

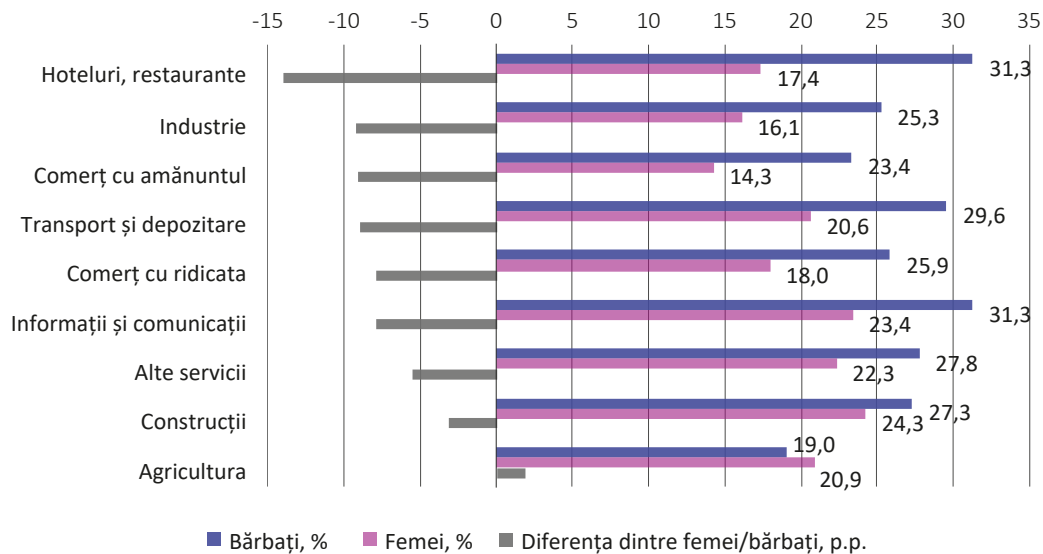
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 1.19 Ponderea antreprenorilor ce au copii cu vârsta până la 7 ani după mărimea întreprinderii, pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura 1.20 Ponderea antreprenorilor ce au copii cu vârsta până la 7 ani după activități economice, pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

se observă printre companiile mai mari de 250 salariați (Figura 1.19). Poziția de antreprenor în cadrul acestor companii în cazul bărbaților este favorabilă familiilor acestora. Prezența copiilor cu vârsta mai mică de 7 ani în familiile acestora este cea mai mare (32%). Situația este inversă în cazul femeilor. În rândul femeilor de afaceri ce conduc sau dețin companii mai mari de 250 salariați, prezența copiilor de vârsta respectivă este cea mai redusă (14,8%).

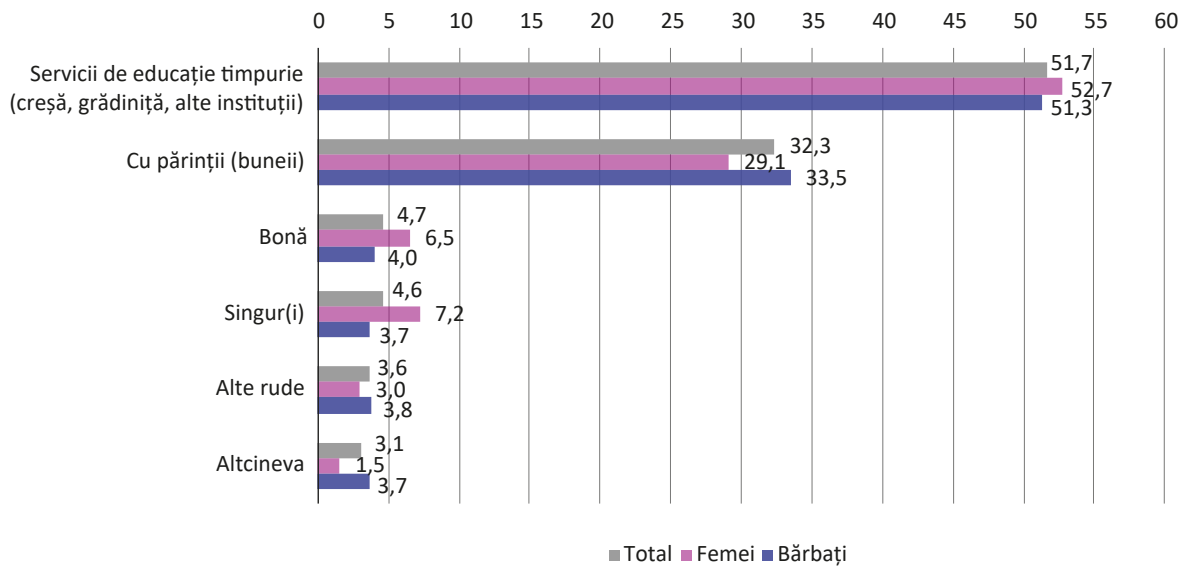
Practic, în toate ramurile economiei naționale, ponderea femeilor antreprenoare cu copii este mai mică comparativ cu cea a bărbaților antreprenori. Excepție este agricultura, care este unica ramură unde prezența femeilor de afaceri cu copii este mai mare (cu 1,9 p.p.). Cele mai mici ponderi ale femeilor antreprenoare cu copii se înregistrează în ramura comerțului cu amănuntul (14,3%) și în industrie (16,1%), iar cele mai mari – în construcții (24,3%) și în TIC (23,4%). În cazul bărbaților, cele mai mici cote de antreprenori cu copii se înregistrează în agricultură (19%) și, de asemenea, în comerțul cu amănuntul (23,4%), iar cele mai mari – la fel ca în cazul femeilor antreprenoare, în TIC și în servicii hoteliere și restaurante (câte 31,3%) (Figura 1.20).

Antreprenorii care au copii cu vârsta până la 7 ani preferă serviciile instituțiilor de educație timpurie. În medie, circa 51,7% din antre-

prenori utilizează această metodă de îngrijire a copiilor (Figura 1.21). Instituțiile de educație timpurie sunt folosite cel mai adesea atât de antreprenorii de sex feminin, cât și de cei de sex masculin. Totuși, ponderea femeilor antreprenoare care apelează la serviciile instituțiilor specializate depășește puțin ponderea bărbaților antreprenori (cu 1,4 p.p.).

Buneii sunt un sprijin important în îngrijirea copiilor pentru antreprenori. Circa 32,3% din antreprenori apelează la ajutorul acestora, inclusiv 33,5% din bărbații antreprenori și 29,1% din femeile antreprenoare. Totodată, o pondere neînsemnată de antreprenori (3,6%) apelează la alte rude pentru a avea grijă de copiii săi. Serviciile de îngrijire a copiilor prestate de bone sunt folosite de circa 4,7%, iar 4,6% din antreprenori lasă copiii în vârstă de până la 7 ani singuri.

Femeile de afaceri mai frecvent decât bărbații contactează serviciile de îngrijire a copiilor acordate de bone sau lasă copiii singuri fără supraveghere pe durata orelor de muncă. Proporția antreprenorilor de sex feminin care apelează la serviciile bonei constituie 6,5% comparativ cu 4% – ponderea antreprenorilor de sex masculin (Figura 1.22). De 2 ori mai înaltă este ponderea femeilor antreprenoare care lasă copii singuri acasă (7,2% comparativ cu 3,4%). Bărbați antreprenori, cel mai probabil,

Figura: 1.21 Serviciile de îngrijire a copiilor în vârstă de până la 7 ani utilizate de antreprenori, pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

dispun de sprijinul partenerii de viață în creșterea și îngrijirea copiilor. Femeile antreprenoare, neavând acest sprijin, sunt puse deseori în situația în care trebuie să lase copiii singuri fără supraveghere în timpul programului de lucru.

Aceste constatări confirmă problema subdezvoltării serviciilor de îngrijire timpurie a copiilor, precum și a dezechilibrelor între viața profesională și cea de familie, a distribuirii neuniforme

me a responsabilităților casnice între femei și bărbați. Problemele respective limitează activitatea de antreprenariat în rândul femeilor. Prin urmare, dezvoltarea serviciilor de îngrijire pentru copii, inclusiv a celor de tip creșă concomitent cu distribuirea mai echitabilă a responsabilităților familiare între femei și bărbați ar constitui soluții care ar contribui la creșterea ratei de participare a femeilor în activitățile de antreprenariat.

Figura: 1.22 Tipurile de servicii de îngrijire a copiilor folosite de antreprenori, după sexe, statutul antreprenorului, mărimea întreprinderii și activitatea economică, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

F. MĂRIMEA ÎNTREPRINDERILOR

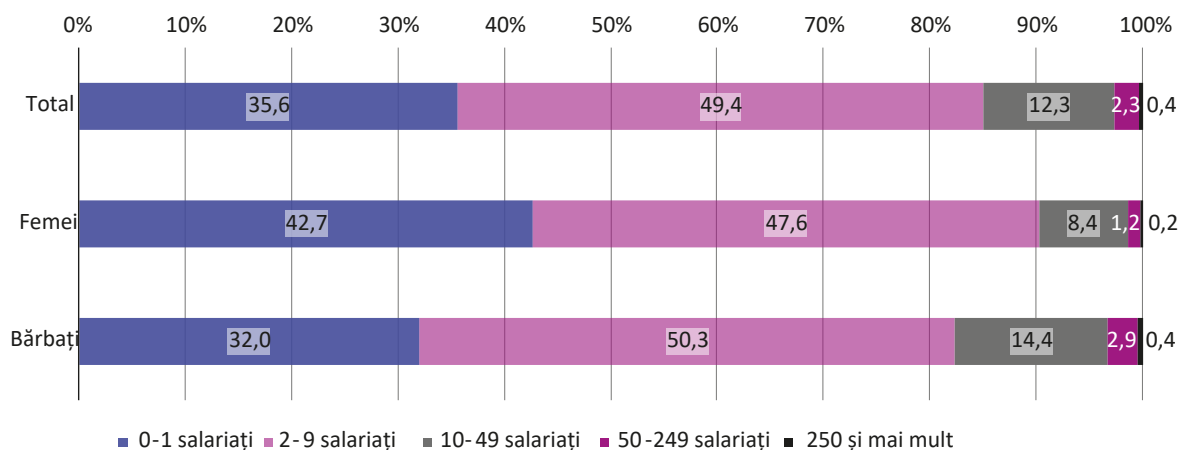
Întreaga economie este predominantă de întreprinderi micro și mici (97,4%), celor mijlocii revenindu-le o cotă de doar 2,3%, iar celor mari – de doar 0,3% (Figura 1.23).

Femeile antreprenoare dețin în proporție mai mare întreprinderi micro până la 10 salariați. Dezagregarea pe gen arată că atât în rândul femeilor de afaceri, cât și în rândul antreprenorilor de sex masculin predomină întreprinderile micro ce au un număr de până la 10 salariați (90,3% și, respectiv, 82,3% de întreprinderi). Totodată, cota întreprinderilor micro deținute de femei este mai înaltă comparativ cu cota întreprinderilor micro deținute de bărbați (cu

8 p.p. mai mult), fapt ce arată că femeile mai frecvent decât bărbații dețin întreprinderi de dimensiuni mai mici.

În schimb, femeile antreprenoare sunt mai puțin prezente ca proprietare de întreprinderi mici, mijlocii și mari. În toate aceste categorii de întreprinderi, ponderea întreprinderilor deținute de femei este mai joasă decât cea a întreprinderilor deținute de bărbați: în cazul întreprinderilor mici (10-49 salariați) – cu 6 p.p., în cazul întreprinderilor mijlocii – cu 1,7 p.p. și în cazul întreprinderilor mari – cu 0,3 p.p. Din această cauză, mărimea medie a unei întreprinderi conduse de femei este de circa 2 ori mai mică comparativ cu mărimea medie a unei întreprinderi conduse de bărbați (pentru detalii vedeți capitolul 4.A).

Figura: 1.23 Distribuția întreprinderilor după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, %

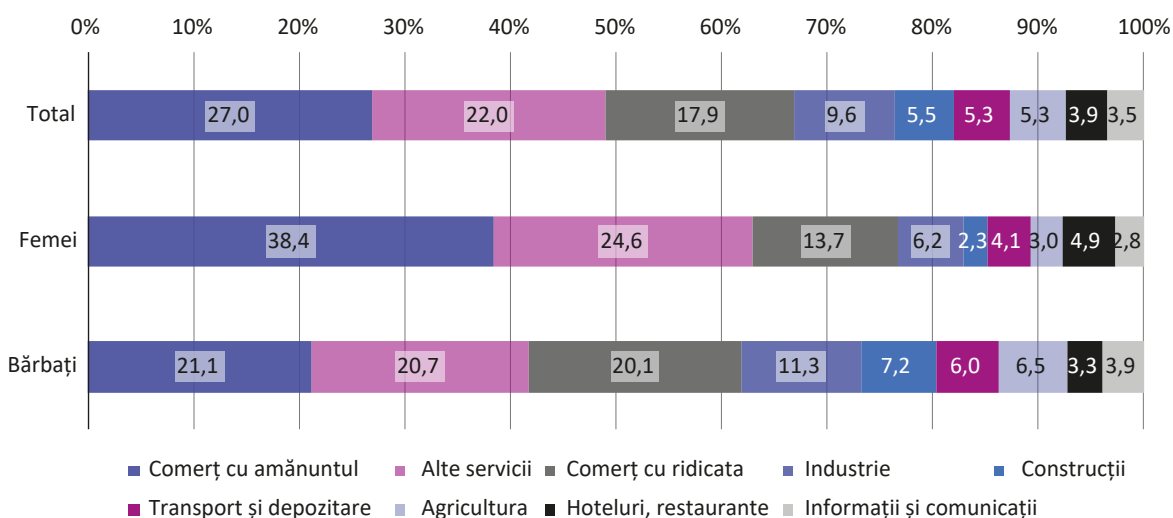
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

G. STRUCTURA ÎNTREPRINDERILOR DUPĂ ACTIVITATEA ECONOMICĂ

Cele mai multe întreprinderi din economia națională activează în domeniul comerțului cu amănuntul, comerțului cu ridicata și altor servicii. Circa 45% din antreprenorii din țară activează în domeniul comerțului și circa 22% în domeniul altor servicii (Figura 1.24). Aproape 10% din întreprinderile economiei naționale activează în domeniul industrial, 5,5% - în construcții, câte 5,3% - în agricultură, transport și depozitare. Cote mai mici activează în sectorul serviciilor hoteliere și restaurantelor (3,9%) și cel al informațiilor și comunicațiilor (3,5%).

Există diferențe de gen esențiale în structura întreprinderilor după activitățile economice. Ponderea întreprinderilor din comerțul cu amănuntul este cu mult mai mare în rândul femeilor antreprenoare decât în rândul bărbaților antreprenori (cu circa 17,3 p.p.). De asemenea, este mult mai mare ponderea întreprinderilor deținute de femei din domeniul altor servicii (cu 4 p.p. mai mult) și în cel al hotelurilor și restaurantelor (cu 1,6 p.p. mai mult). În rest, în celelalte sectoare predomină într-o proporție mai mare întreprinderile deținute de bărbați.

Figura: 1.24 Structura întreprinderilor din economia națională pe activități economice și sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

În Republica Moldova, în 2017, circa 33,9% din întreprinderi erau deținute sau gestionate de femei. Participarea femeilor la activitatea de antreprenariat s-a îmbunătățit în ultimii 8 ani, înregistrându-se o creștere a participării acestora cu circa 6,4 p.p. Deși au fost atinse rezultate importante, antreprenoriatul feminin necesită a fi stimulat în continuare. Femeile continuă să reprezinte o minoritate în cadrul comunității de afaceri și un potențial de creștere puțin utilizat, în condițiile în care acestea constituie circa 52% din totalul populației rezidente a țării.

Există decalaje importante de gen în activitatea de antreprenariat. Femeile mai frecvent decât bărbații dețin afaceri micro (90,3% versus 82,3%) și rareori dețin afaceri de dimensiuni mijlocii și mari (1,3% versus 3,3%). Totodată, domeniile pe care acestea le aleg pentru dezvoltarea afacerilor sunt diferite. Ramurile preferate de femei sunt comerțul cu amănuntul și serviciile, care de multe ori sunt percepute ca fiind mai puțin importante pentru dezvoltare și creștere economică decât, de exemplu, sectorul TIC sau industria.

Motivele decalajelor de gen înalte între întreprinderile deținute de femei și cele deținute de

bărbați sunt complexe. Din start, de la etapa de inițiere a afacerii femeile încep activitatea de antreprenariat de la întreprinderi de aproape 2 ori mai mici. Această situație se datorează, la rândul său, insuficienței capitalului inițial, insuficienței cunoștințelor antreprenoriale, lipsei timpului absorbit de responsabilitățile familiale, subdezvoltării spiritului antreprenorial. Premise pentru aceste situații sunt create, de asemenea, de lipsa educației antreprenoriale în instituțiile de învățământ, stereotipurile prezente în societate.

Îmbunătățirea situației femeilor antreprenoare poate fi obținută prin măsuri care să combată cauzele enumerate mai sus: îmbunătățirea accesului la finanțe, promovarea cursurilor antreprenoriale și de educație financiară, încurajarea concilierii vieții de familie cu viața profesională, promovarea imaginii pozitive a femeii antreprenoare, introducerea cursurilor de educație antreprenorială în școli etc.

Implicarea tinerilor în activitățile de antreprenariat este redusă și în scădere. În 2017, vârsta medie a antreprenorilor constituia circa 47 ani, în medie în creștere cu 2 ani comparativ cu 2009. Această evoluție se datorează implicării pasive a tinerilor în activitățile de

antreprenariat. Doar 14,4% din antreprenori în 2017 aveau mai puțin de 35 ani, în scădere pronunțată față de 2009 (cu circa 8,3 p.p.). Participarea femeilor tinere în activitățile de antreprenariat este și mai joasă – circa 14,1%. În pofida eforturilor statului de a atrage tinerii în activitățile de antreprenariat, îmbătrânirea populației și emigrarea tinerilor din țară au influențat situația demografică în rândul antreprenorilor.

Tinerii trebuie încurajați să rămână acasă și să-și folosească potențialul pentru dezvoltarea economică a țării. Antreprenoriatul în rândul tinerilor necesită a fi susținut prin implementarea în continuare a programelor orientate spre atragerea tinerilor în activitățile de antreprenariat (Programul „START pentru TINERI: o afacere durabilă la tine acasă”²², Programul „Facilitatea de Creditare a Tinerilor”²³). Creșterea participării fetelor tinere la activitățile de antreprenariat ar putea fi obținută și prin măsuri de oferire a cursurilor de educație antreprenorială imediat în perioada următoare absolvirii unei instituții educaționale. Totodată, îmbunătățirea condițiilor economice și sociale din țară rămâne a fi o precondiție necesară pentru a încetini fenomenul emigrării tinerilor.

În general, tinerii dețin afaceri mici. Circa 89% din afacerile acestora au mai puțin de 10 salariați (cu 4 p.p. mai mult decât media națională). În rândul femeilor de afaceri tinere ponderea micro-întreprinderilor este și mai mare, ajunge la 92%. Pe de altă parte, tinerii sunt cei care dezvoltă ramuri importante ale economiei naționale. Aceștia, atât femeile, cât și bărbații sunt implicați cel mai activ în ramura informațiilor și comunicațiilor. Circa 62% din afacerile acestei ramuri sunt deținute de antreprenori cu vârsta mai mică de 45 ani. În același timp, tinerii se implică mai puțin în afacerile din domenii la fel de importante pentru economia națională, cum sunt cel agricol și cel industrial, observându-se o deplasare a antreprenorilor cu vârstă mai înaintată spre aceste sectoare.

22 Hotărârea Guvernului nr. 973 din 10.10.2018 cu privire la aprobarea Programului „START pentru TINERI: o afacere durabilă la tine acasă”

23 <https://mf.gov.md/ro/datoria-sectorului-public/proiectele-directoratului-linii-de-credit>

Doar 11% din afacerile sectorului industrial și 16% din cele din sectorul agricol sunt deținute de tineri cu vârsta mai mică de 35 ani, în timp ce 30% din afacerile industriale și 42% din cele agricole sunt deținute de antreprenori cu vârsta mai mare de 55 ani.

Luând în considerație aceste tendințe, prin programele de suport antreprenorial tinerii trebuie încurajați să deschidă afaceri, inclusiv în sectoarele productive ale țării (industrie, agricultură), în care se înregistrează o tendință de îmbătrânire a antreprenorilor.

Majoritatea antreprenorilor dețin studii superioare. 7 din 10 antreprenori din țară dețin diplomă de studii superioare. Studiile reprezintă un factor important pentru activitatea de antreprenariat, nivelul de instruire al antreprenorilor fiind mult mai înalt decât în rândul populației ocupate în general, unde doar 3 din 10 angajați au studii superioare. Nivelul mai inferior al studiilor reprezintă o limitare în dezvoltarea afacerilor, cei mai mulți antreprenori fără studii superioare (circa 91%) deținând afaceri mici până la 10 salariați.

Participarea femeilor cu studii superioare la activitățile de antreprenariat este redusă și disproporționată. Ponderea femeilor antreprenoare cu studii superioare este mai mică cu 0,5 p.p. față de ponderea bărbaților antreprenori, în pofida faptului că numărul de femei cu studii superioare, la nivel național, depășește numărul bărbaților cu acest nivel de studii cu circa 58%. Ponderea înaltă a femeilor cu studii superioare aflate în afara mediului antreprenorial, reprezintă un potențial major nevalorificat pentru economia națională. Valorificarea și completarea acestui potențial cu abilități antreprenoriale și cunoștințe în domeniul inițierii unei afaceri, ar putea conduce la diminuarea diferențelor de gen.

Subdezvoltarea calităților antreprenoriale și a liderismului reprezintă principala cauză a neîncrederii în sine a femeilor și a stereotipurilor prezente în societate, fapt ce determină ulterior implicarea pasivă a femeilor/fetelor, inclusiv a celor cu studii superioare, în activitățile de antreprenariat. Formarea spiritului antreprenorial trebuie să înceapă

de la vârste fragede, din școli, din familie. Promovarea educației antreprenoriale în instituțiile de învățământ, practică pe larg la nivel internațional, reprezintă o necesitate ce trebuie implementată în sistemul de educație național.

Studiile superioare cel mai mult contează pentru afacerile din sectorul TIC, serviciilor și construcțiilor. În aceste domenii ponderea antreprenorilor cu studii superioare este cea mai înaltă (76%-87%). Comerțul cu amănuntul este ramura în care își desfășoară activitatea cel mai mare număr de antreprenori fără studii superioare (circa 47%).

Majoritatea antreprenorilor din Republica Moldova sunt căsătoriți (circa 83,8%), iar circa ¼ au copii cu vârsta mai mică de 7 ani. Totodată, aproape 8% dintre antreprenori nu sunt căsătoriți, iar circa 6% - divorțați. Se constată diferențe de gen importante după acești indicatori. Femeilor de afaceri le vine greu să combine viața de familie cu cea profesională. Ponderea femeilor antreprenoare căsătorite este cu 10,2 p.p. mai mică, ponderea celor divorțate – de 2 ori mai mare, iar a celor cu copii mai mici de vârsta de 7 ani – cu 7,9 p.p. mai mică. Aceste diferențe se înregistrează în condițiile în care vârsta medie a antreprenorilor de sex feminin și de sex masculin practic coincid (circa 47 ani). Totodată, pe cât nivelul de complexitate a întreprinderii crește cu atât devin mai frecvente cazurile femeilor de afaceri necăsătorite și divorțate. Aceste fenomene sunt mai prezente în întreprinderile mari, în cele din sectorul informațiilor și comunicațiilor, construcțiilor, printre managerele și coproprietățile de

companii. Din cauza imposibilității de a îmbina responsabilitățile familiale cu cele profesionale, deseori, acestea decid să renunțe la familie în favoarea carierei profesionale.

Sensibilizarea societății despre principiul egalității în onorarea responsabilităților și obligațiilor din viața de familie, promovarea unor campanii de informare în acest domeniu sunt măsuri binevenite care ar putea contribui la îmbunătățirea situației femeilor antreprenoare și la combaterea stereotipurilor din societate.

Peste jumătate din antreprenorii care au copii cu vârsta mai mică de 7 ani apelează la serviciile instituțiilor de educație timpurie, iar aproape 1/3 apelează la ajutorul bunelor. Rareori antreprenorii apelează la serviciile bonelor (5%) sau ajutorul rudelor (4%). Totuși, necesitatea serviciilor de îngrijire a copiilor este mai mare în rândul femeilor antreprenoare. Acestea mai frecvent decât bărbații apelează la serviciile instituțiilor de educație timpurie (cu 1,4 p.p. mai mult) și la serviciile bonelor (cu 2,5 p.p. mai mult). Totodată, femeile de afaceri mult mai des decât bărbații sunt nevoite să lase copiii singuri fără supraveghere pe durata orelor de muncă. Insuficiența serviciilor de educație timpurie constrâng și mai mult posibilitățile femeilor de a se implica în afaceri.

Dezvoltarea serviciilor de îngrijire a copiilor preșcolari, a serviciilor de creșă, inclusiv în cadrul companiilor private, oferirea facilităților fiscale pentru asemenea companii sunt practici internaționale implementate pentru soluționarea unor astfel de probleme.

CAPITOLUL 2:

Inițierea afacerii

A. STATUTUL ANTREPRENORULUI PÂNĂ LA LANSAREA AFACERII

Până la începutul activității de antreprenoriat, cea mai mare parte din întreprinzători (70,1%) care activau în 2017, au lucrat în calitate de persoane angajate (salariați) (Figura 2.1). Experiență anterioară în afaceri au avut circa 14,9% din respondenți, dintre care aproape jumătate au activat în calitate angajatori (49%) și puțin peste jumătate în calitate lucrători pe cont propriu (51%). Totodată, circa 4,6% din antreprenori, în trecut, au fost studenți, 3,8% - șomeri, 3% - angajați peste hotare și 2,9% - casnici.

Comparativ cu 2009, imaginea statutului ocupațional al antreprenorului până la crearea/preluarea afacerii, la general, rămâne aceeași (Figura 2.1). Totuși, în 2017, se observă o mică creștere a incluziunii în afaceri a șomerilor (+1,4 p.p.), casnicilor (+1,4 p.p.) și persoanelor venite de peste hotare (+1,2 p.p.).

Bărbații antreprenori mai des au menționat că au avut experiență în afaceri până la preluarea/începerea activității de antreprenoriat. În trecut, în calitate de patroni de întreprinderi activase 17,3% din bărbați și 10,2% din femei (Figura 2.1). Totodată, mai puține femei venite de peste hotare au inițiat afaceri. Ponderea femeilor care au muncit peste hotare și ulterior au lansat afaceri constituie 2%, iar cea a bărbaților 3,5%, cu circa 1,5 p.p. mai mult. În comparație cu bărbații

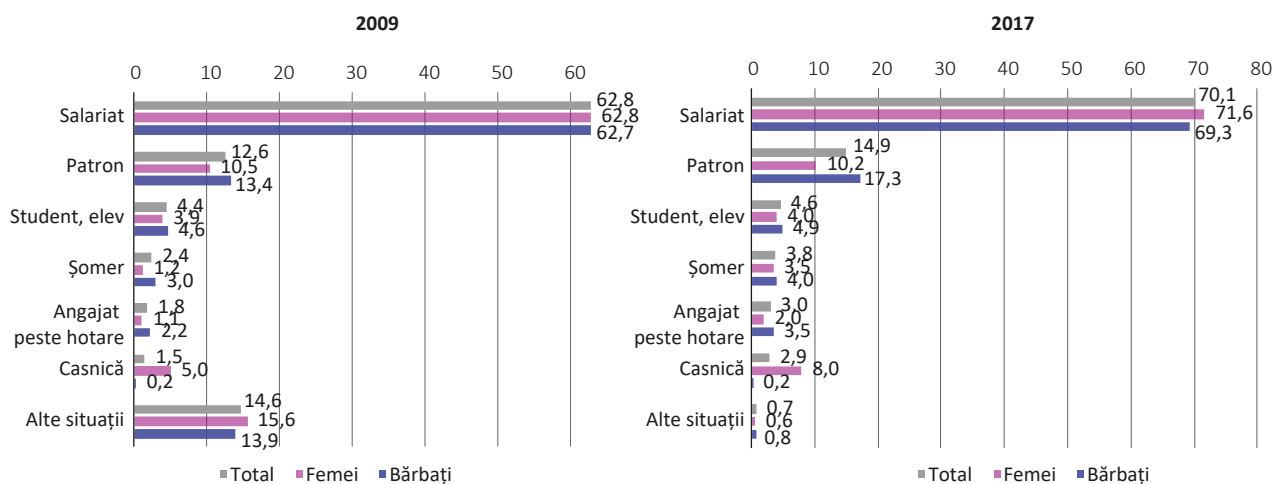
antreprenori, deosebit de mare este ponderea femeilor antreprenoare, care până la intrarea în business s-au ocupat de activitățile casnice (8% comparativ cu 0,2%). Acest fapt este explicabil, deoarece activitățile casnice, în mod tradițional, sunt îndeplinite de către femei.

Majoritatea antreprenorilor, care în trecut au fost casnici și șomeri, și-au lansat micro-afaceri de 0-1 salariați. Circa 60% din casnici și circa 52% din șomeri și-au deschis asemenea afaceri. Preponderent în aceste afaceri s-au lansat femeile care în trecut au fost casnice și șomere (61% - casnicele și 57% - șomerele) (Figura 2.2). Totodată, majoritatea acestor afaceri au fost lansate în domeniul comerțului cu amănuntul (casnicele - 51%, șomerii - 43%) (Figura 2.2).

Celelalte categorii de antreprenori (foști salariați, patroni, studenți, angajați peste hotare) atât femeile, cât și bărbații și-au lansat preponderent afaceri constituite din 2-9 salariați. Circa jumătate din acești antreprenori și-au lansat astfel de afaceri (Figura 2.2). În aceste categorii de antreprenori, există unele diferențe de gen. Femeile care în trecut au fost salariate, studente sau au deținut statut de patron, au deschis afaceri de 2-9 salariați, totuși, într-o proporție mai mică comparativ cu bărbații.

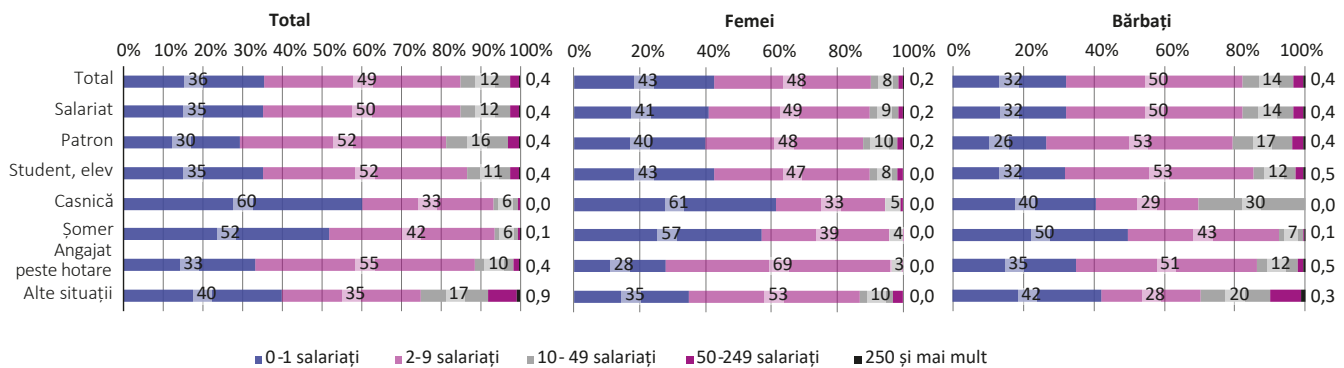
Antreprenorii, în special femeile, care s-au lansat în afaceri după ce s-au reîntors de peste hotare au tendința să deschidă afaceri mai mari decât de obicei și să creeze mai multe locuri de muncă. Antreprenorii reîntorși de peste

Figura: 2.1 Distribuția antreprenorilor în dependență de activitatea lor până la preluarea/inițierea afacerii, pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetările statistice privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenoriat, realizate în 2010 și 2018.

Figura 2.2 Repartizarea antreprenorilor în dependență de activitatea lor până la preluarea/inițierea afacerii după mărimea întreprinderii, pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetările statistice privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, realizate în 2010 și 2018.

hotare înregistrează cea mai mare cotă de întreprinderi formate din 2-9 salariați (55%), în timp ce celelalte categorii (foști salariați, studenți, șomeri, casnice) înregistrează ponderi mai înalte de întreprinderi formate din 0-1 salariați. Ponderea femeilor reîntoarse de peste hotare care au deschis asemenea afaceri este esențial mai înaltă decât ponderea bărbaților (cu circa 17,3 p.p.), fapt ce ar arăta că acestea au tendința să deschidă afaceri mai mari ce ar asigura creșterea locurilor de muncă (Figura 2.2). Acest fapt, ar constitui un indiciu că atunci când există capital (remiterile de peste hotare), femeile se orientează spre afaceri relativ mai mari, iar lipsa capitalului ar fi cauza principală care ar explica prezența mult mai mare a micro-întreprinderilor de 0-1 salariați printre femeile din celelalte categorii.

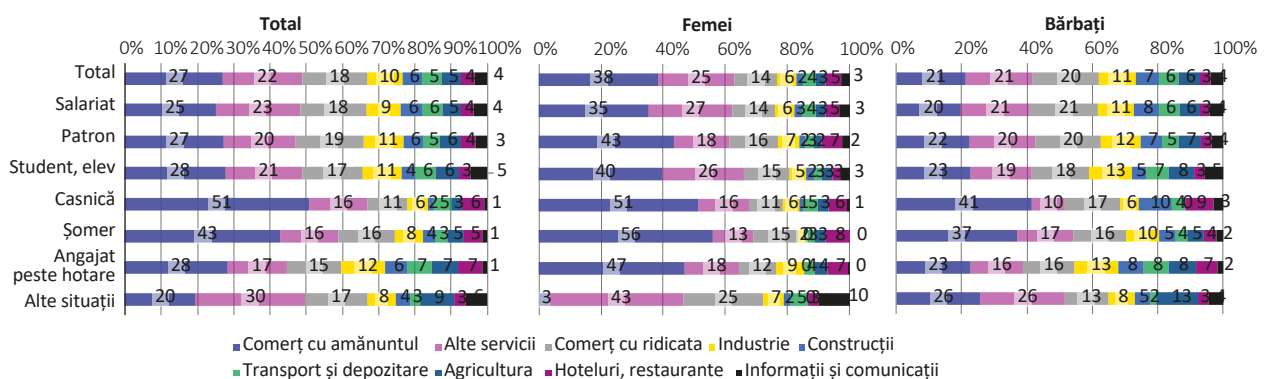
Salariații, patronii, studenții, precum și angajații de peste hotare au deschis cele mai multe afaceri în 3 sectoare: comerțul cu amănuntul, alte

servicii și comerțul cu ridicata. Aceste 3 sectoare predomină atât în rândul femeilor antreprenoare, cât și în rândul bărbaților antreprenori, însă în cazul femeilor se observă o prezență mai mare a afacerilor în comerțul cu amănuntul, pe când în rândul bărbaților distribuția afacerilor între aceste 3 sectoare este mai proporțională (Figura 2.3). Astfel, se constată că femeile cel mai adesea se lansează în ramura comerțului cu amănuntul. De asemenea, se observă anumite particularități pentru unele categorii. De exemplu, studenții au o probabilitate mai înaltă să deschidă afaceri în sectorul TIC (circa 5% din aceștia - cea mai înaltă pondere comparativ cu alte categorii), bărbații reîntorși de peste hotare și bărbații studenți - afaceri în sectorul industrial (câte 13% din aceștia).

Remitențele în afaceri

Economia Republicii Moldova este încă în mare dependență de remiterile de peste hotare (circa 17% din PIB în 2017²⁴).

Figura 2.3 Repartizarea antreprenorilor în dependență de activitatea lor până la preluarea/inițierea afacerii pe activități economice, pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetările statistice privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, realizate în 2010 și 2018.

Acestea alimentează consumul intern al populației și contribuie la creșterea economică. În același timp, această sursă de creștere economică nu este una durabilă. Orice șocuri care ar produce scăderea remitențelor expune economia la o serie de vulnerabilități. Investirea remitențelor în economie prin orientarea acestora în afaceri constituie un obiectiv al politicii guvernamentale actuale.

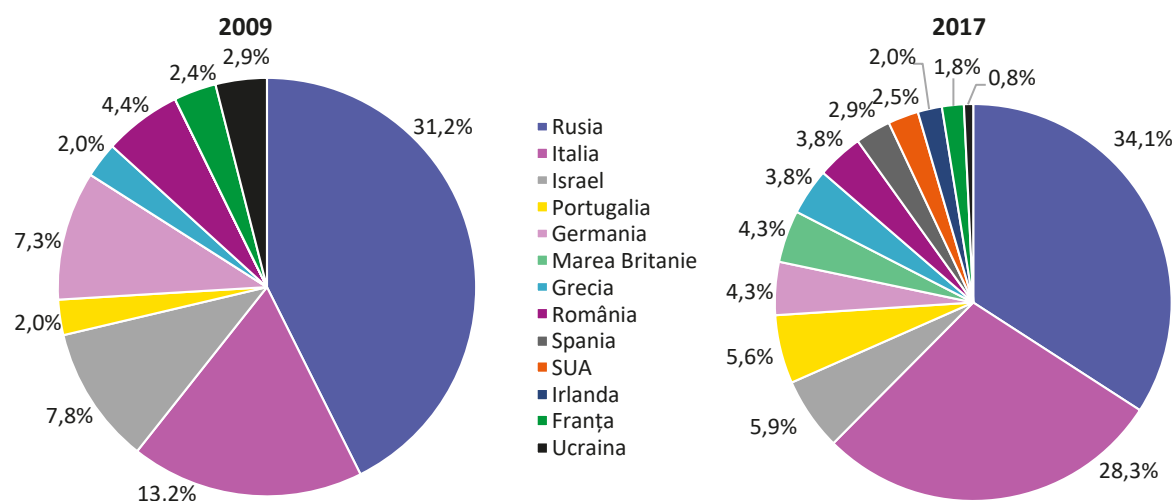
Datele arată că, în 2017, ponderea afacerilor ce au apărut datorită remitențelor de peste hotare a constituit circa 5%²⁵, inclusiv 3% au fost deschise nemijlocit de persoanele reîntoarse din migrație. Comparativ cu 2009 ponderea antreprenorilor ce și-au deschis afacerea după ce au revenit de peste hotare a crescut cu 1,2 p.p. (de la 1,8% la 3%). Deși ponderea afacerilor alimentate din remitențe pare să nu fie atât de însemnată la nivel național, creșterea înregistrată ar putea fi legată de eforturile autorităților de a atrage remitențele în economie. Începând cu anul 2010, Guvernul a aprobat Programul de atragere a remitențelor în economie "PARE 1+1"²⁶, pe care îl implementează și în prezent. Scopul acestui program constă în

mobilizarea resurselor umane și financiare ale lucrătorilor migranți în dezvoltarea economică durabilă a Republicii Moldova.

Mai mult de jumătate din antreprenorii ce au activat peste hotare și au investit în afaceri vin din țările Uniunii Europene (UE). Analiza țărilor de unde s-au reîntors emigranții arată că, cei mai mulți antreprenori care activat peste hotare și au investit în afaceri vin din Rusia (34,1%) și Italia (28,3%), după care urmează Israelul (5,9%), Portugalia (5,6%), Germania și Marea Britanie (cu câte 4,3% fiecare). În total, ponderea țărilor UE constituie circa 57,6%.

Comparativ cu 2009, structura țărilor emigranților reîntorși de peste hotare, a înregistrat anumite schimbări. În 2009, principalele țări unde au lucrat anterior antreprenorii erau Rusia (31,2%), Italia (13,2%), Israel (7,8%), Germania (7,3%), Turcia (6,8%), România (4,4%). Astfel, Rusia, Italia și Israelul rămân și în 2017 în topul țărilor de unde s-au reîntors antreprenorii. Totuși, în 2017, în structură și-au făcut apariția și alte țări, care nu erau în lista anului 2009 sau cota lor era neînsemnată. Acestea sunt: Marea Britanie, Spania, SUA, Irlanda.

Figura: 2.4 Repartizarea antreprenorilor ce au inițiat o afacere după ce au revenit de peste hotare pe țări, 2009, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetările statistice privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, realizate în 2010 și 2018.

²⁵ Pentru detalii vedeți subcapitolul 2.E „Sursele de finanțare a ideilor afacerilor”

²⁶ Hotărârea Guvernului nr. 972 din 18.10.2010 cu privire la Programul de atragere a remitențelor în economie „PARE 1+1” pentru anii 2010-2021, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=336486>

Respondenții bărbați și femei, înainte de activitatea de antreprenoriat, au avut preferințe diferite în alegerea țărilor pentru munca de peste hotare (Tabelul 2). O cotă relativ mai mare de femei, în comparație cu bărbații, au deschis afaceri din surse venite din Rusia (42,6%), Italia (31,9%), Grecia (4,3%), SUA (5%), Franța (6%). Bărbații, înainte de activitatea de antreprenoriat, relativ mai des au ales să muncească în Israel (6,6%), Portugalia (6,7%), Marea Britanie (5,2%) și Germania (4,8%).

afacerilor. Ponderea femeilor care și-au lansat afacerea datorită propriei idei este mai mică comparativ cu cea a bărbaților (52,3% comparativ cu 64,4%). Pe de altă parte, ponderea femeilor care și-au lansat afacerea pornind de la o idee comună cu a unui membru al familiei este mai mare comparativ cu cea a bărbaților (31,7% comparativ cu 19,9%). Printre posibilele cauze care au creat premise pentru această situație ar putea fi neîncrederea femeilor în forțele proprii, stereotipurile prezente în socie-

Tabel: 2.1 Distribuția antreprenorilor reveniți de peste hotare după țările în care au lucrat, pe sexe, 2009, 2017, %

Țara	Femei		Bărbați	
	2009	2017	2009	2017
Rusia	22,2	42,6	33,1	31,7
Italia	16,7	31,9	12,4	27,3
Israel	8,3	3,5	7,7	6,6
Portugalia	5,6	1,9	1,2	6,7
Germania	2,8	2,6	8,3	4,8
Marea Britanie	...	0,9	...	5,2
Grecia	2,8	4,3	1,8	3,6
România	8,3	1,3	3,6	4,5
Spania	...	0,0	...	3,7
SUA	...	5,0	...	1,8
Irlanda	...	0,0	...	2,5
Franța	2,8	6,0	2,4	0,5
Ucraina	5,6	0,0	2,4	1,0

B. IDEEA AFACERII

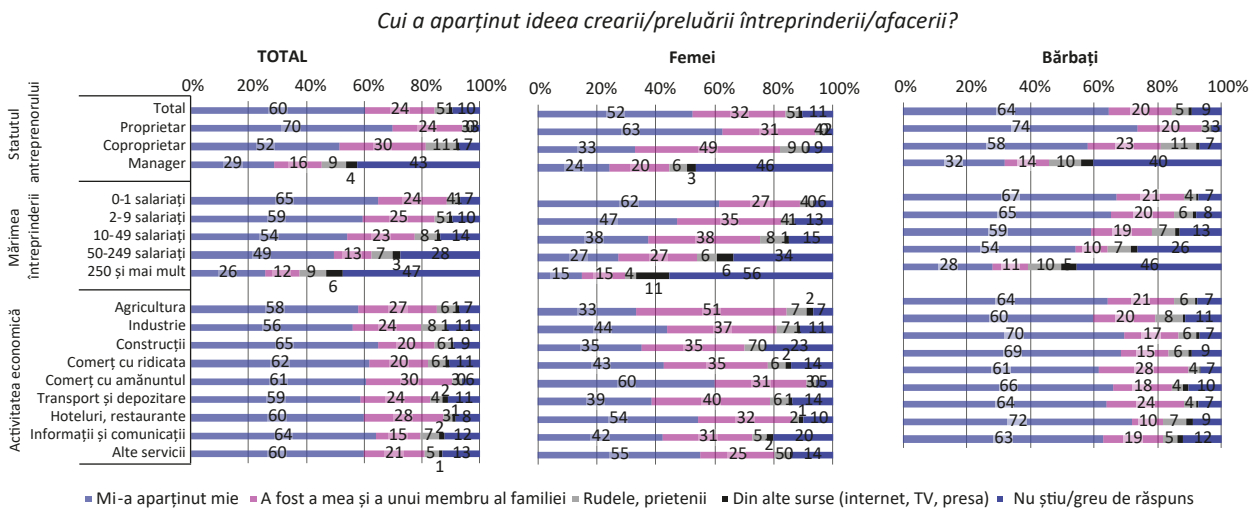
Afacerile din Republica Moldova sunt create în cea mai mare parte din proprie inițiativă, datorită propriilor idei ale antreprenorilor. Circa 60,3% din întreprinderi au fost create din ideile proprii ale antreprenorilor (Figura 2.5). Totodată, o cotă însemnată din afaceri (aproape ¼) au apărut datorită ideilor comune ale antreprenorilor și membrilor familiilor acestora. În același timp, ponderea afacerilor create din propriile idei ale întreprinzătorilor scade concomitent cu creșterea mărimii acestora. Scăderea respectivă se produce din contul respondenților care nu cunosc cine a fost inițiatorul afacerii.

Spiritul de inițiativă și de întreprinzător este mai puțin dezvoltat în rândul femeilor, acestea având nevoie în măsură mai mare de suport din partea membrilor familiei la lansarea

tate precum că pozițiile de decizii în activitatea de antreprenoriat aparțin tradițional bărbaților, insuficiența cunoștințelor antreprenoriale.

Femeile înființează mai ușor afaceri în asemenea domenii precum sunt: comerțul cu amănuntul, alte servicii, servicii hoteliere și restaurante. Ponderea afacerilor lansate din propriile idei ale femeilor în aceste domenii depășește 50%. Totodată, printre femeile antreprenoare cele mai puține afaceri lansate din idei proprii se înregistrează în domeniul agriculturii (doar 33,1%), construcțiilor (35%), transporturilor și depozitării (38,6%), informațiilor și comunicațiilor (42,4%). Pe de altă parte, în aceste domenii se înregistrează cele mai înalte ponderi de afaceri lansate de femei în comun cu membrii familiei sale, fapt ce arată că femeilor le este dificil să se lanseze singure

Figura: 2.5 Distribuția antreprenorilor după sursa ideii de afaceri după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetările statistice privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, realizate în 2010 și 2018.

în afacerile din aceste domenii și deseori apelează la ajutorul altora. În domeniul agriculturii mai mult de jumătate din afaceri (51,2%) au fost înființate ca urmare a ideilor comune.

În rândul bărbaților antreprenori prevalează ideile de afaceri în domeniul TIC, construcțiilor, comerțului cu ridicata și transportului și depozitării. În aceste domenii ponderea afacerilor care provin din idei proprii ale antreprenorilor bărbați variază între 65,8% și 71,8%. Totodată, bărbații antreprenori mai rar implică sau apelează la ideile membrilor de familie. Cota afacerilor create în urma colaborării dintre bărbați și membrii familiilor acestora constituie 19,9%, cu 11,8 p.p. mai puțin decât în cazul femeilor antreprenoare.

C. MOTIVAȚIILE PENTRU CREAREA AFACERILOR

Motivele principale pentru implicarea în activitatea de afaceri s-au dovedit a fi dorința de creștere a veniturilor personale sau familiale, precum și dorința de autorealizare. Circa 39,5% dintre antreprenori au declarat că creșterea veniturilor este motivația principală pentru înființarea afacerii și circa 23,7% - dorința de a se autorealiza, împlinirea unui vis.

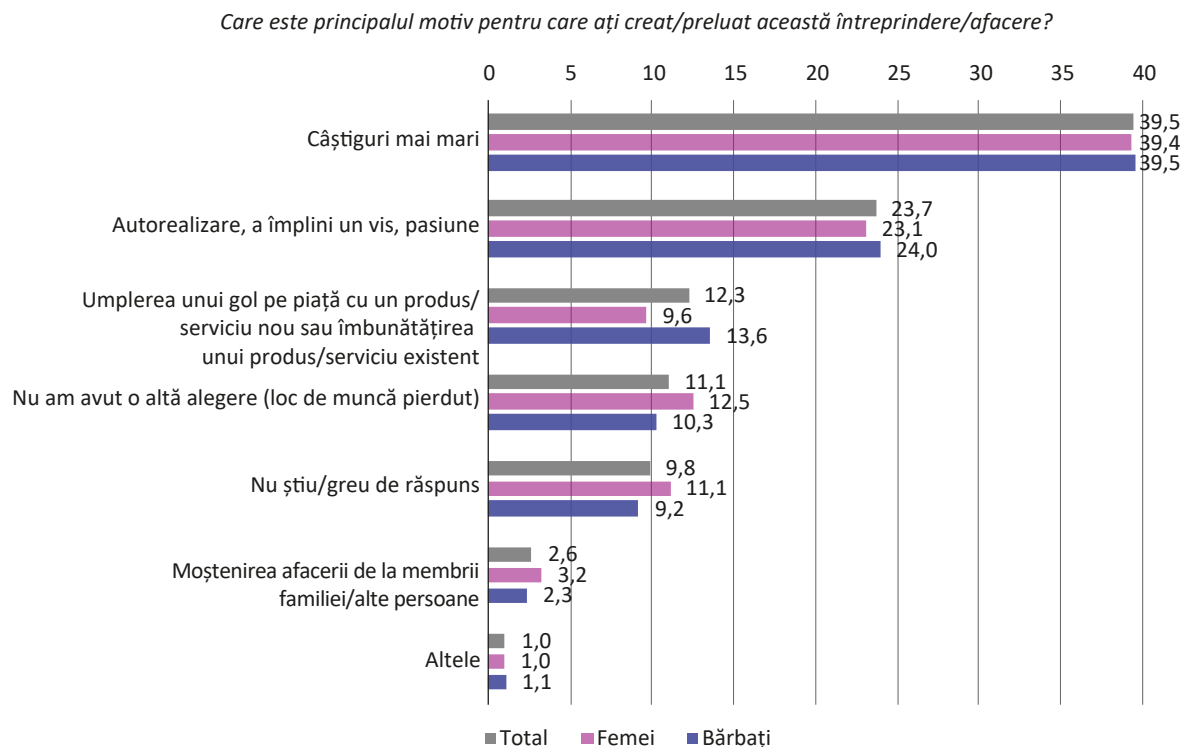
Aceste motive stimulează în egală măsură atât femeile, cât și bărbații. Circa 39,4% din femei au declarat că au început activitatea antreprenorială pentru creșterea veniturilor, iar altele 23,1% au menționat drept motivație

principală dorința de autoafirmare sau realizarea unui vis. La fel ca în cazul femeilor, motivațiile principale ale bărbaților de a se lansa în afaceri este dorința de a-și crește câștigurile (39,5%) și cea de a se autorealiza (24%).

Umplerea unui gol pe piață cu un produs sau serviciu nou a servit drept motivație de a se lansa în afacere pentru circa 12,3% din antreprenori. Însă acest motiv a fost invocat mai des de bărbați decât de femei (13,6% versus 9,6%, diferența de 4 p.p.).

Totodată, **absența locului de muncă a fost un motiv mai specific pentru femei de a se lansa în afaceri.** Circa 12,5% din femei au menționat că lipsa locurilor de muncă le-a motivat să-și înceapă activitatea de antreprenor. Comparativ cu bărbații, femeile au invocat mai des acest motiv (12,5% față de 10,3%, cu 2,2 p.p. mai mult). Aceste constatări corelează cu datele prezentate în compartimentul de mai sus (subcapitolul A), unde s-a văzut că o pondere înaltă de femei ce îndeplinesc responsabilități casnice s-au lansat în afaceri. Rolul de casnică îndeplinit, lipsa unui loc de muncă sporesc dorința femeilor de a obține independență economică și le motivează să se lanseze în activitate antreprenorială.

Totodată, femeile în proporție mai mare (3,2%) au moștenit afacerea de la membrii familiei sau de la alte persoane comparativ cu bărbații (2,3%).

Figura: 2.6 Motivele principale care au fundamentat începerea activității antreprenoriale, pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetările statistice privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, realizate în 2010 și 2018.

Cei care au fost motivați de dorința de a obține venituri mai înalte, și-au lansat preponderent mico-afaceri, cu un număr de până la 10 salariați, iar domeniile mai frecvent alese au fost construcțiile, comerțul cu amănuntul și comerțul cu ridicata (Figura 2.7). Femeile au ales preponderent comerțul cu amănuntul, serviciile de transport și depozitare și alte servicii, pe când bărbații au optat pentru domeniul construcțiilor, comerțului cu ridicata și comerțului cu amănuntul.

Antreprenorii care au început afacerea din dorința de a se autorealiza, au reușit să creeze o cotă importantă (27%) din afacerile mari cu 250 salariați și mai mult, precum și din cele cu 10-49 salariați (26%). Domeniile preferate în care aceștia și-au lansat businessul sunt: hoteluri și restaurante (32% din afacerile acestui domeniu), informații și comunicații (28%) și alte servicii (27%).

Femeile reușesc să atingă rezultate remarcabile atunci când sunt motivate de dorința de a se autorealiza sau când își urmează un vis. Femeile care au pornit afacerea din această dorință au reușit să întemeieze multe întreprin-

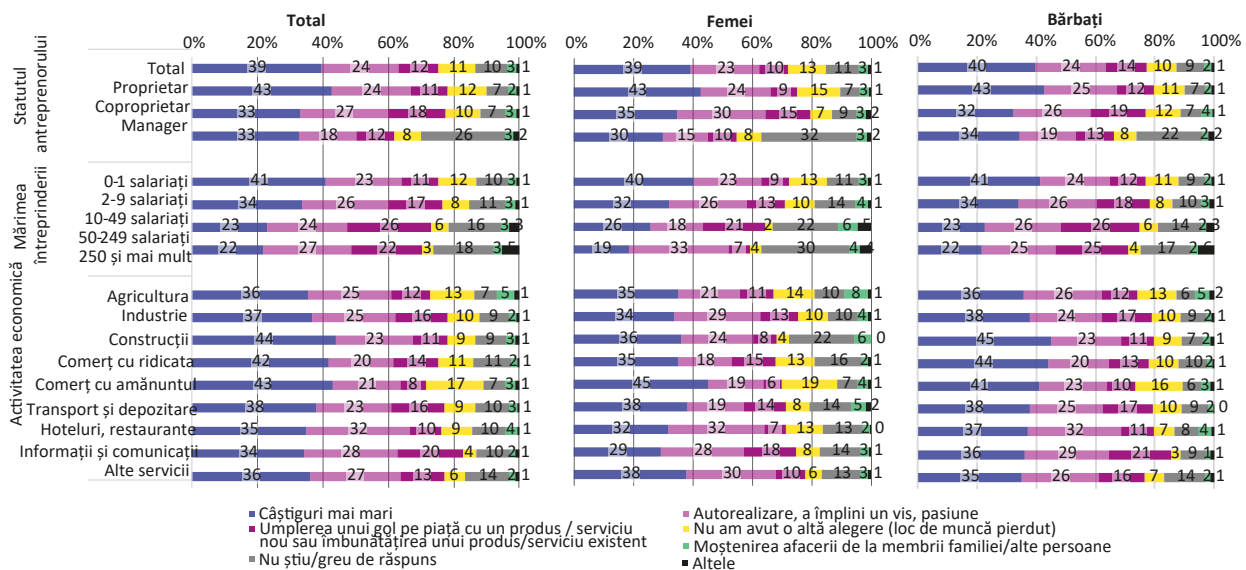
deri mari cu peste 250 salariați (33% din totalul întreprinderilor mari deținute), precum și circa ¼ din întreprinderile cu 10-49 salariați. Sectoarele selectate de aceste femei au fost cel al serviciilor hoteliere și restaurantelor (32%), al altor servicii²⁷ (30%), industriei (29%) și tehnologiei informațiilor și comunicațiilor (28%).

Bărbații antreprenori ce au fost motivați de dorința de a se autofirma sau de a-și realiza un vis, au înființat ponderi însemnate de afaceri mici (10-49 salariați) și mijlocii (50-250 salariați) (câte 26% dintre afacerile de dimensiunea respectivă). O bună parte din afaceri au fost create în domeniul serviciilor hoteliere și restaurantelor (32%), tehnologiei informației și comunicațiilor (29%) și al altor servicii (26%), domenii specifice și femeilor din această categorie, precum și în domeniul agriculturii (26%).

Antreprenorii care au început afacerea din rațiuni mai complexe (umplerea unui gol pe piață cu un produs/serviciu nou/îmbunătățirea unui produs sau serviciu existent), au reușit să con-

²⁷ Alte servicii - toate serviciile cu excepția celor din domeniul transportului, hotelurilor și restaurantelor, comerțului și TIC

Figura: 2.7 Repartizarea antreprenorilor după motivele principale care au stat la baza lansării afacerii, după sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

stiuie o pondere însemnată din întreprinderile mijlocii (26% dintre acestea) și din cele mari (22%). Domeniile selectate de către aceștia au fost TIC (20% din afacerile acestui sector), industrie (16%), transport și depozitare (16%). Femeile din această categorie au deschis în mare parte afaceri mijlocii, preponderent în domeniul TIC (18%), comerț cu ridicata (15%), transport și depozitare (14%), bărbații - afaceri mijlocii și mari (câte circa ¼ din aceste afaceri), în domenii asemănătoare cu cele alese de femei, precum este cel al tehnologiei informației și comunicațiilor (21%), transport și depozitare (17%) și industrie (17%).

Antreprenorii care au pornit ideea afacerii din cauza că nu au avut o altă alegere sau a lipsei unui loc de muncă, la fel ca și cei care și-au dorit câștiguri mai mari, au creat preponderent micro-afaceri (până la 10 salariați) și întreprinderi mici (10-49 salariați), predominant în ramura comerțului cu amănuntul, agriculturii, comerțului cu ridicata, industriei (Figura 2.7). Aceste constatări sunt valabile atât pentru bărbații antreprenori, cât și pentru femeile antreprenoare.

Atunci când ideile de afaceri sunt gândite, analizate mai profund și motivațiile sunt puternice antreprenorii obțin rezultate bune din activitatea de antreprenariat, creând afaceri mai mari și locuri de muncă mai multe în ramuri importante pentru economia națională.

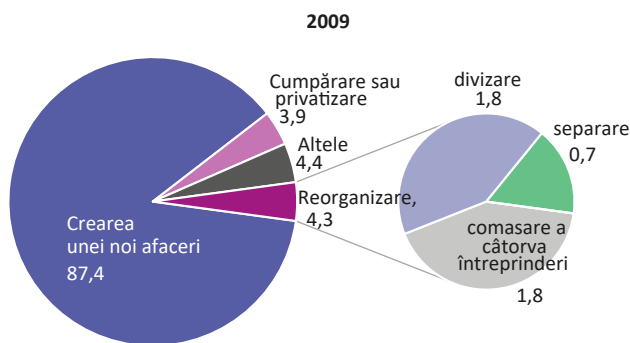
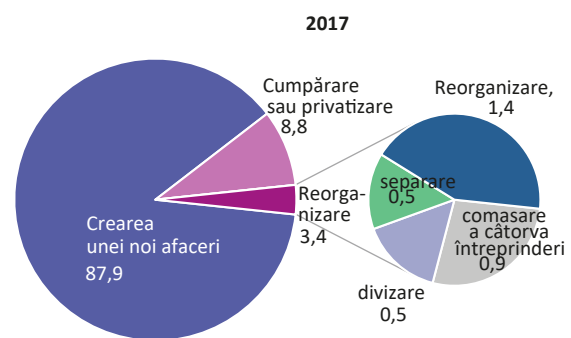
D. MODALITĂȚILE DE CREARE A AFACERILOR

Cea mai mare parte (87,9%) din întreprinderile care activau în 2017 au fost create prin fondare (Figura 2.9). Totodată, 8,8% din întreprinderi au fost obținute prin cumpărare sau privatizare, iar o parte relativ mică de 3,4% - în urma reorganizării unui business existent. Dintre întreprinderile reorganizate, 1,4% și-au schimbat forma organizatorico-juridică, 0,9% - au fost comasate și 1% divizate sau separate.

Comparativ cu anul 2009, modalitățile de inițiere a afacerilor nu au înregistrat mari modificări (Figura 2.8). Anumite diferențe se constată în cazul întreprinderilor cumpărate și privatizate, cota cărora a crescut cu 4,9 p.p. în 2017.

Se înregistrează unele diferențe de gen în ce privește modalitatea de creare a întreprinderii. În 2017, prin inițierea de noi afaceri au fost create 88,8% din afacerile femeilor și 87,4% din afacerile bărbaților, ponderile diferențindu-se cu 1,4 p.p. Totodată, au fost cumpărate sau privatizate 8,5% din afacerile femeilor și 8,9% din afacerile bărbaților (0,4 p.p.). Prin reorganizare au fost fondate 2,7% din afacerile femeilor și 3,7% din afacerile bărbaților (diferența 1 p.p.).

Figura: 2.8 Repartizarea întreprinderilor după modalitățile de creare a acestora, 2009, %**Figura: 2.9** Repartizarea întreprinderilor după modalitățile de creare a acestora, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetările statistice privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, realizate în 2010 și 2018.

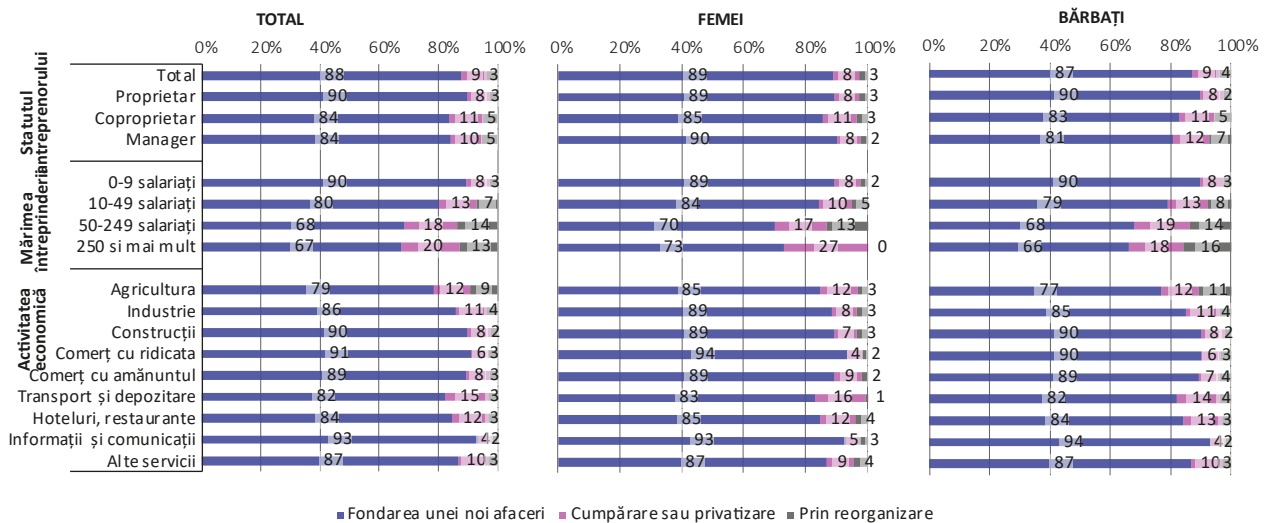
Tabel: 2.2 Modalitățile de creare a întreprinderilor după sexul antreprenorului, 2009, 2017, %

	2009			2017		
	Total	inclusiv:		Total	inclusiv:	
		Femei	Bărbați		Femei	Bărbați
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Crearea unei noi afaceri	87,4	87,6	87,3	87,9	88,8	87,4
Cumpărare sau privatizare	3,9	4,2	3,8	8,8	8,5	8,9
Reorganizare prin:	4,3	3,8	4,5	3,4	2,7	3,7
- comasare (absorbție) a câtorva întreprinderi	1,8	1,4	2,0	0,9	1,0	0,9
- divizare	1,8	1,9	1,7	0,5	0,5	0,5
- separare	0,7	0,5	0,8	0,5	0,2	0,6
- schimbarea formei juridice	...	...	...	1,4	1,0	1,7
Alte	4,4	4,4	4,4	-	-	-

Majoritatea întreprinderilor, indiferent de statutul și sexul antreprenorului, au fost create prin fondare. Circa 90 la sută dintre întreprinderile proprietarilor de afaceri au fost dobândite prin fondarea acestora (Figura 2.10). În același timp, circa 84% din întreprinderile coproprietarilor și managerilor au fost create prin fondarea de noi afaceri. Concomitent, circa 11% din întreprinderile coproprietarilor, 10% din cele ale managerilor și 8% din cele ale proprietarilor au fost dobândite prin procurare sau privatizare. În general, nu există mari diferențe de gen în ceea ce privește modalitățile de dobândire a dreptului de proprietate asupra afacerii după statutul antreprenorilor.

Afacerile nou-fondate sunt, de obicei, afaceri micro și mici, iar cele cumpărate/privatizate sau reorganizate – afaceri mijlocii și mari. Circa 90% din întreprinderile micro și 80% din cele mici au fost create prin fondare. În cazul întreprinderilor mijlocii și mari, această pondere scade până la 67%-68%. Faptul că femeile dobândesc în proporție mai mare afaceri prin fondare semnifică că acestea din start dobândesc afaceri de dimensiuni mai mici decât bărbații, acesta fiind unul din factorii care contribuie la formarea diferențelor de gen în activitatea de antreprenariat.

Figura: 2.10 Repartizarea întreprinderilor după modalitățile de creare a acestora, după statutul și sexul antreprenorului, mărimea întreprinderii și activitatea economică, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Totodată, **probabilitatea că femeile vor fonda întreprinderi mijlocii și mari este mai mare decât în cazul bărbaților.** Femeile întrec bărbații în ceea ce privește cota întreprinderilor mijlocii și mari fondate. Din totalul afacerilor deținute, femeile au fondat circa 70% din afacerile mijlocii și 73% din afacerile mai mari de 250 salariați, iar bărbații – circa 68% din afacerile mijlocii și 66% din afacerile mari. Acest fapt, semnifică că prin stimularea antreprenoriatului feminin, s-ar putea contribui la creșterea locurilor de muncă din economia națională.

Cote importante din afacerile mijlocii și mari au fost dobândite prin cumpărare sau privatizare. Circa 18% din afacerile constituite din 50-249 salariați și circa 20% din afacerile mari cu peste 250 salariați au fost dobândite prin procurarea/privatizarea acestora. Deosebit de înaltă este cota afacerilor mai mari de 250 salariați procurate/privatizate de femei (27% sau de 3 ori mai înaltă decât ponderea înregistrată la nivel național). Tot în rândul întreprinderilor mijlocii și mari se regăsesc cele mai multe întreprinderi dobândite prin reorganizare (comasare, separare, divizare, schimbarea formei juridice) (circa 13-14% dintre acestea).

În sectorul TIC se înregistrează cele mai multe afaceri noi-create, acesta fiind unul din cele mai progresive sectoare economice. În general, modalitățile de dobândire a afacerilor de către antreprenori sunt distribuite proporți-

onal printre ramurile economiei naționale. Totuși, se evidențiază cote mai înalte de afaceri noi-fondate în sectorul TIC (circa 93%), comerțul cu ridicata (circa 91%), construcții (circa 90%). În sectorul TIC se înregistrează ponderi înalte de afaceri noi fondate atât în rândul femeilor antreprenoare, cât și în rândul bărbaților antreprenori (circa 93% și, respectiv, 94%), în comerțul cu ridicata afaceri noi au fost create mai mult de femei (circa 94%), iar în sectorul construcțiilor – de bărbați (circa 90%).

Cele mai multe întreprinderi dobândite prin cumpărare/privatizare se regăsesc în sectorul serviciilor de transport și depozitare (circa 15% din afaceri), cel al serviciilor hoteliere și restaurantelor (circa 12%) și în agricultură (circa 12%). Femeile antreprenoare au obținut prin procurare/privatizare cote mai însemnate din afacerile din transport și depozitare (16% - femeile, 14% - bărbații), iar bărbații antreprenori - din domeniul serviciilor hoteliere și restaurantelor (13% - bărbații, 12% - femeile). În agricultură atât bărbații, cât și femeile dețin cote egale (circa 12% atât pentru femei, cât și pentru bărbați).

Circa 2-3% din întreprinderile fiecărei ramuri a economiei naționale au fost dobândite de către antreprenori prin reorganizarea întreprinderilor existente. Excepție face sectorul agricol, unde cota întreprinderilor reorganizate constituie 9% și sectorul industrial unde circa

4% din întreprinderi au fost dobândite prin această metodă. În cea mai mare parte, afacerilor din sectorul agricol și industrial le-a fost schimbată forma juridică (5,8% din afacerile sectorului agricol și 1,9% din afacerile industriale). Schimbarea formei juridice în sectorul agricol a fost specifică mai mult întreprinderilor deținute de bărbați.

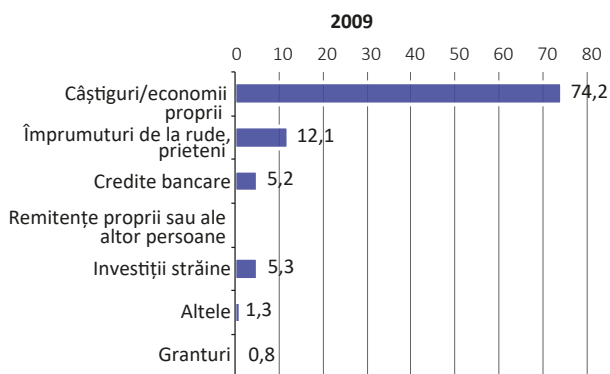
E.SURSELE DE FINANȚARE A IDEILOR DE AFACERI

Sursă principală de finanțare a capitalului inițial al afacerii au servit economiile proprii ale agenților economici. Circa 68,4% din respondenți au declarat că acestea au fost utili-

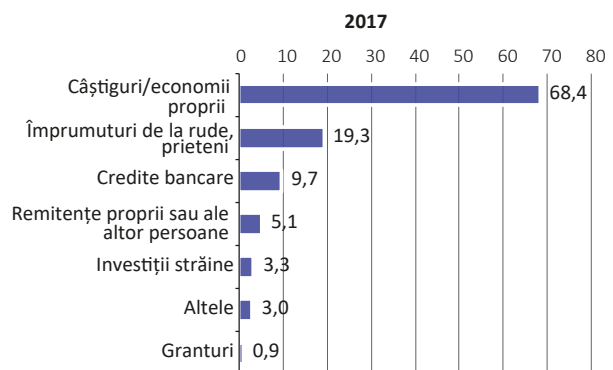
granturile din partea statului sau donatorilor. Totodată, s-a diminuat cota câștigurilor proprii și a investițiilor străine. De menționat că, în 2009, nu a fost cercetată separat contribuția remitențelor la finanțarea afacerilor.

Întreprinderile deținute de femei, în comparație cu cele deținute de bărbați, au utilizat în proporție mai mare sursele proprii (69,4% versus 68%), au apelat mai deseori la împrumuturi de la rude (21,1% versus 18,4%) și la credite bancare (9,8% versus 9,6%), însă mai rar au utilizat surse din remitențe (4,3% versus 5,4%), investiții străine (2,4% versus 3,8%) și granturi din partea statului sau partenerilor de dezvoltare (0,7% versus 1%) (Figura 2.13).

Figura: 2.11 Sursele de finanțare a ideilor de afaceri, 2009, %

Figura: 2.12 Sursele de finanțare a ideilor de afaceri, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetările statistice privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, realizate în 2010 și 2018.

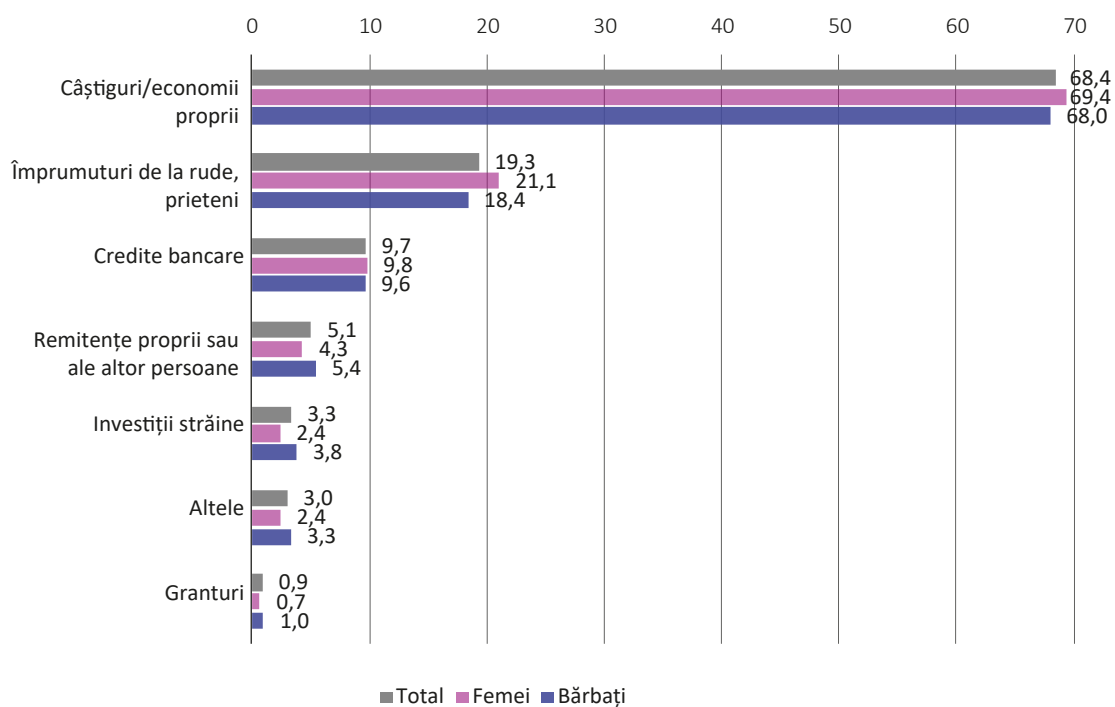
zate pentru finanțarea ideii de afaceri. O altă sursă importantă au fost mijloacele financiare împrumutate de la rude sau prieteni, care au fost folosite de circa 19,3%. Pe locul trei ca sursă de finanțare a businessurilor se află creditele bancare, cărora le revine o pondere de aproape 10%. Remitențele au fost utilizate ca surse de finanțare de 5,1% din respondenți, iar investițiile străine – de 3,3%. Cota granturilor (ajutor din partea statului sau partenerilor de dezvoltare) ocupă o cotă neînsemnată în structura surselor de finanțare (mai puțin de 1%).

În comparație cu 2009, în 2017, sursele de finanțare a ideilor de afaceri par a fi mai diversificate (Figura 2.11, 2.12). A crescut ponderea ideilor de afaceri finanțate din creditele bancare, împrumuturile de la rude și prieteni,

Majoritatea întreprinderilor au utilizat sursele proprii economisite pentru a finanța activitatea integral. Dintre toate companiile care au utilizat economiile proprii ca sursă de finanțare, circa 73,3% au utilizat-o ca sursă de bază pentru finanțarea a 80-100% din capitalul inițial al afacerii. În același timp, circa 16% din întreprinderi au finanțat activitatea din aceste surse în proporție de 40-60%, mobilizând și alte surse pentru a acoperi cheltuielile totale (Figura 2.14).

Afacerile care se bazează pe investiții străine, preponderent au utilizat anume aceste surse pentru finanțarea afacerilor, fără a căuta alte mijloace suplimentare. Circa 73% din aceste întreprinderi au utilizat investițiile străine pentru a finanța 80-100% din necesar. Totodată,

Figura: 2.13 Sursele de finanțare a ideilor de afaceri, pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

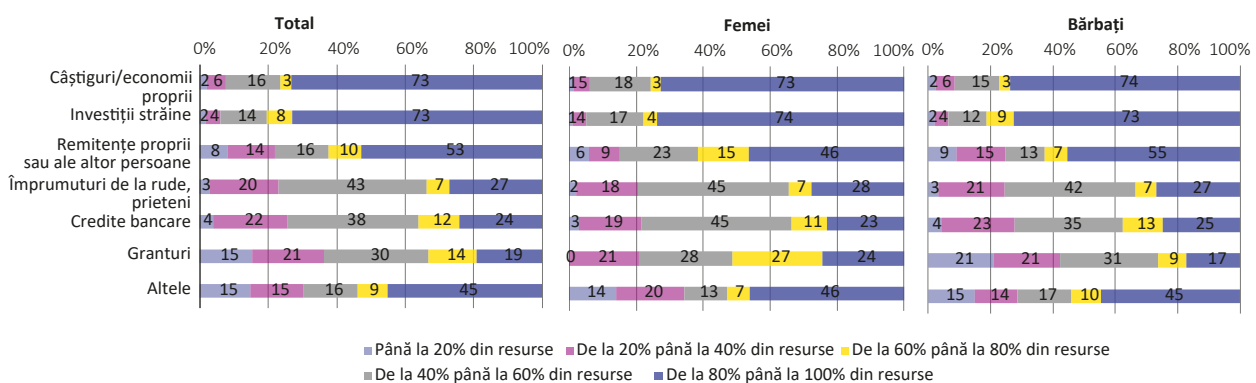
circa 14% din aceste întreprinderi au fost finanțate din investiții străine în proporție de 40-60%, iar altele 8% - în proporție de 60-80% (Figura 2.14).

Deschiderea a circa 5% din afaceri a fost finanțată din remitențe. Pentru circa 53% dintre aceste afaceri, remitențele au fost surse principale de finanțare, asigurând finanțarea a 80-100% din capitalul inițial al afacerilor. Totodată, remitențele au asigurat finanțarea a 40-60% din valoarea capitalului inițial pentru alte circa 16% din aceste întreprinderi, a 20-40%

- pentru circa 14% din întreprinderi, a 60-80% - pentru circa 10% din întreprinderi și mai puțin de 20% - pentru circa 8% din întreprinderi.

O cotă relativ mică de întreprinderi au fost finanțate în proporție de 80-100% din asemenea surse precum sunt granturile, creditele bancare și împrumuturile de la rude, acestea reprezentând mai degrabă surse complementare de finanțare. Cel mai frecvent aceste surse au acoperit 40-60% din necesarul de finanțare. Cota întreprinderilor care au beneficiat de granturi în proporție de 80-100% din capitalul

Figura: 2.14 Repartizarea întreprinderilor după sursele de finanțare și mărimea resurselor utilizate pentru crearea acestora, după sexul antreprenorului, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

inițial a constituit 19%, preponderent acestea fiind întreprinderi deținute de femei. Concomitent, mai puține întreprinderi deținute de femei au beneficiat de credite care să le asigure o finanțare majoritară (80-100%) a afacerilor (23% versus 25%). În schimb, întreprinderile deținute de femei au beneficiat în proporție mai mare de credite care le-au finanțat afacerea în proporție de 40-60% (45% versus 35%).

Câștigurile proprii au fost utilizate preponderent pentru a finanța capitalul inițial al afacerilor micro și mici. Circa 70% din afacerile micro și circa 58% din cele mici au fost finanțate din aceste surse. Resursele respective prevalează ca sursă de finanțare în sectorul construcțiilor (72%), informațiilor și comunicațiilor (72%), comerțului cu ridicata (71%) și cel cu amănuntul (70%).

Împrumuturile de la rude sunt distribuite, mai mult sau mai puțin, proporțional între toate ramurile economice și între întreprinderile de toate dimensiunile. Excepție fac întreprinderile mari, în care aceste surse de finanțare au fost utilizate rar de antreprenori (5%).

Creditele bancare au fost acordate proporțional întreprinderilor de toate dimensiunile, mai puțin micro-întreprinderilor de 0-1 salariați (ponderea de doar 7%). Sectorul care a beneficiat cel mai mult de credite bancare a fost agricultura, unde ponderea creditelor ca sursă de finanțare este mai mare decât în celelalte ramuri (19%). Totodată, și afacerile din ramurile comerțului cu amănuntul, industrie, transport și depozitare, hoteluri și restaurante relativ des au beneficiat de finanțare din partea băncilor (în proporție de circa 10-14%). Cel mai puțin din credite a fost finanțată ramura tehnologiilor informaționale (3%). Cele mai mari diferențe de gen după nivelul de creditare se observă între întreprinderile mari. Comparativ cu bărbații, mai multe afaceri mari (cu peste 250 salariați) ale femeilor au fost finanțate din credite bancare (10% - bărbați, 19% - femei).

Sursele din remitențe au fost utilizate, în mare parte, pentru lansarea afacerilor micro și mici constituite din mai puțin de 50 salariați. Distribuția acestora printre ramurile economice este mai mult sau mai puțin echilibrată, variind între 2% și 5%. Totodată, nu se atestă mari diferențe între femei și bărbați.

Din investiții străine au fost deschise preponderent afaceri mijlocii și mari, acestea reprezentând o pârghie importantă de creștere a economiei naționale. Din aceste surse au fost deschise circa 12% din afacerile mijlocii și aproape 1/3 din afacerile mari în 2017. În măsură egală, din sursele investitorilor străini au fost finanțate atât afacerile mari (peste 250 salariați) create de femei, cât și cele create de bărbați (circa 29% din aceste afaceri). Totodată, din investiții străine au fost finanțate de 2 ori mai multe întreprinderi mijlocii (50-249 salariați) deținute de femei și aproape de 2 ori mai multe afaceri micro (până la 10 salariați) deținute de bărbați.

Ramura TIC este cea care cel mai mult atrage investiții străine. Comparativ cu alte sectoare, în ramura TIC se regăesc cele mai multe afaceri finanțate din investiții străine (10%, cu 7 p.p. mai mult decât media națională). Atât în cazul femeilor antreprenoare, cât și în cazul bărbaților antreprenori se evidențiază afacerile din ramura TIC finanțate din sursele investitorilor străini (13% din afacerile femeilor și 9% din afacerile bărbaților).

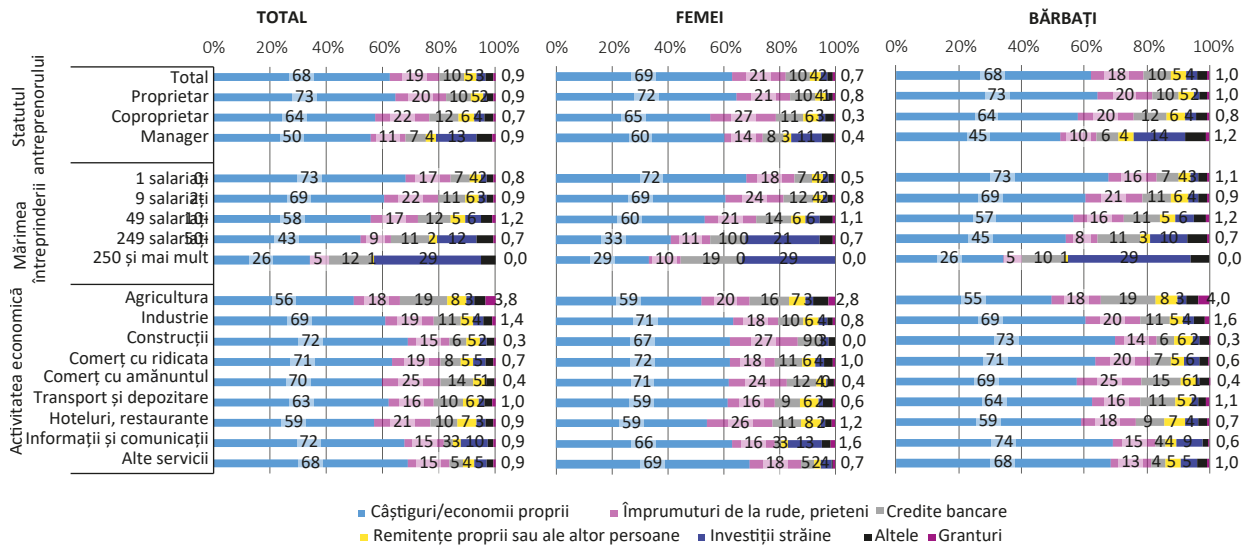
De asemenea, în rândul femeilor antreprenoare, din investiții străine au fost finanțate ponderi importante de întreprinderi în sectorul industrial, comerț cu ridicata, alte servicii (câte 4% în fiecare sector). În rândul bărbaților antreprenori, surse străine de investiții au atras afacerile din comerțul cu ridicata (6%), alte servicii (5%), industrie (4%), servicii hoteliere și restaurante (4%).

Granturile sunt acordate preponderent afacerilor mici, în special celor constituite din 10-49 salariați. Sectorul care beneficiază cel mai mult de suport financiar sub formă de granturi este agricultura (Figura 2.15). Circa 3,8% din afacerile deschise în acest sector au obținut finanțare din partea statului sau partenerilor de dezvoltare. Această finanțare a fost distribuită într-o proporție mai mare către afacerile din sectorul agricol gestionate de bărbați (4% versus 2,8%). De asemenea, mai multe granturi au fost acordate în afacerile din sectorul industrial (1,4%) și transport și depozitare (1%). Dacă în cazul bărbaților antreprenori structura afacerilor finanțate din granturi se aseamănă cu cea de la nivel național, în cazul femeilor aceasta

se deosebește. Femeile, pe lângă afacerile din agricultură, au obținut într-o proporție mai mare granturi pentru finanțarea afacerilor din

sectorul TIC (1,6%), serviciilor hoteliere și restaurantelor (1,2%), industrie (0,8%).

Figura: 2.15 Repartizarea întreprinderilor după sursele de finanțare a capitalului inițial, după sexul și statutul întreprinzătorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Inițierea afacerii

Până la începutul activității de antreprenariat, majoritatea întreprinzătorilor (70,1%) au lucrat în calitate de persoane angajate (salariați). Alte 15% au deținut experiență anterioară de antreprenor, activând în calitate de angajator sau lucrător pe cont propriu. De asemenea, s-au lansat în afaceri foști studenți, casnici, șomeri, precum și persoane revenite de peste hotare (circa 14% în total), antreprenoriatul contribuind astfel la incluziunea în societate și economie a persoanelor vulnerabile. Bărbații mai frecvent decât femeile vin în antreprenariat din poziția de patron, student, angajat de peste hotare, șomer, iar femeile – din poziția de salariate și casnice. Studenții înregistrează o tendință mai evidentă să se lanseze în domeniul TIC, femeile casnice și șomerele – în domeniul comerțului cu amănuntul, bărbații reînțorși de peste hotare și studenții băieți – în domeniul industrial.

Aproape jumătate din antreprenori au lansat afaceri formate din 2-9 salariați. Totuși, femeile mult mai frecvent decât bărbații au inițiat

micro-afaceri de 0-1 salariați. În mod special se evidențiază casnicele și șomerele, în rândul cărora mai mult de jumătate din afaceri sunt constituite din 0-1 salariați. Excepție fac femeile reînțorșate de peste hotare, care au lansat într-o proporție mai mare decât bărbații afaceri formate din 2-9 salariați (69% versus 51%), fapt ce ar demonstra că atunci când femeile dispun de resurse pentru capitalul inițial (remitențele de peste hotare), acestea se orientează spre afaceri mai mari.

Insuficiența capitalului inițial este una din cauzele principale care determină femeile să deschidă afaceri mai mici, fapt ce se transpune ulterior în diferențe esențiale de gen în activitatea de antreprenariat. Pentru a depăși acest impediment sunt necesare măsuri de susținere a startului afacerii, cofinanțare a capitalului inițial, facilitare a accesului la împrumuturi bancare a micilor antreprenori, îmbunătățire a cunoștințelor în domeniul financiar și antreprenorial.

La nivel național circa 5% din afaceri au fost lansate din remitențe și circa 3% nemijlocit

de persoanele reîntoarse de peste hotare. Deși aceste afaceri nu sunt foarte numeroase totuși, comparativ cu 2009, ponderea acestora este în creștere cu 1,2 p.p., ceea ce ar putea reprezenta, inclusiv efectul măsurilor de politici implementate de Guvern orientate spre atragerea remitențelor în economie.

În pofida acestui fapt, pentru economie acestea rămân a fi resurse nevalorificate pe deplin, iar atragerea capitalului din remitențe în afaceri trebuie stimulat în continuare. Avându-se în vedere beneficiile aduse economiei de femeile migrante (contribuția la creșterea locurilor de muncă), precum și nivelul mai jos de participare înregistrat, programele de stat ar putea avantaja/stimula participarea femeilor în cadrul acestora.

Ideea afacerii

Circa 60,3% din afaceri au fost lansate din proprie inițiativă ca rezultat al propriilor idei ale antreprenorilor. Totuși, spiritul de inițiativă și cel antreprenorial pare să nu fie atât de dezvoltat în rândul femeilor. Femeile mai rar lansează afaceri din proprie inițiativă (cu 12,1 p.p. mai puțin) și mai des apelează la suportul membrilor familiilor (cu 11,8 p.p. mai mult). Lipsa încrederii în sine, a abilităților și a competențelor necesare pentru inițierea unei afaceri le împiedică să pornească de unele singure pe calea antreprenorială.

Totodată, femeile mai ușor se lansează în afacerile din domeniul comerțului cu amănuntul, servicii, hoteluri și restaurante (peste 50% din afacerile acestor domenii sunt lansate din propriile idei ale femeilor). În schimb, ele deseori au nevoie de suport atunci când deschid afaceri în domeniul agricol, construcțiilor, transportului și depozitării și TIC, acestea fiind considerate, de obicei, domenii mai apropiate bărbaților, care necesită capacități, competențe și abilități profesionale specifice.

Neîncrederea în sine a femeilor și a stereotipurilor prezente în societate despre profesii și atitudini ar putea proveni de la educație, de la faptul că fetele în familie și școli nu sunt orientate spre dezvoltarea calităților antreprenoriale și a liderismului. Stimularea gândirii antreprenoriale ar trebui să reprezinte unul din pilonii de bază de promovare a antreprenoriatului în societate, de incluziune a femeilor în

aceste activități. La nivel european, educația antreprenorială începe de la vârste fragede atunci când se formează mentalitățile, prin implicarea mai multor actori: instituții de învățământ, cadre didactice, companii private, familia.

Motivațiile

Antreprenorii se lansează în afaceri în special datorită dorinței de a-și crește veniturile personale sau familiale (40%) și pentru a se auto-realiza (23%). Umplerea unui gol pe piață cu un produs sau serviciu nou a constituit motivul de lansare în afaceri pentru circa 12% din antreprenori, însă acesta a fost mai des menționat de bărbații antreprenori (cu 4 p.p. mai mult). Totodată, lipsa unui loc de muncă a reprezentat motiv de a intra în afaceri pentru circa 11% din antreprenori, acest motiv fiind mai des invocată de femei (cu 2,2 p.p. mai mult).

Motivația este un factor important de reușită în afaceri. Antreprenorii care au pornit afacerea din dorința de a obține venituri mai înalte și din necesitate (lipsa unui loc de muncă), de obicei, au deschis micro-afaceri cu un număr de până la 10 salariați (circa 53% din micro-întreprinderi), preponderent în comerț. În schimb, cei motivați de rațiuni mai complexe cum ar fi umplerea unui gol pe piață cu un produs sau serviciu nou au reușit să deschidă ponderi însemnate de întreprinderi mijlocii și mari (circa 1/4 din aceste afaceri), în sectoare importante pentru economia națională cum este TIC, industria.

Pentru femei dorința de a se autoafirma sau de a-și realiza un vis reprezintă o motivație puternică. Femeile ce au pornit afacerea din acest motiv au reușit să atingă rezultate importante în calitate de antreprenoare: au înființat circa 1/3 din totalul afacerilor mari cu peste 250 salariați deținute de femei, precum și un număr remarcabil de afaceri constituite din 10-49 salariați (circa 1/4).

Modalitățile de creare a afacerilor

Majoritatea întreprinderilor (88%) care activau în 2017 au fost create prin fondare, circa 9% au fost obținute prin privatizare sau cumpărare și doar circa 3% - prin reorganizare. Chiar de la etapa de dobândire a afacerii, femeile sunt mai dezavantajate decât bărbații. Acestea în pro-

porție mai mare au obținut dreptul de proprietate asupra întreprinderilor prin fondare (cu 1,4 p.p. mai mult) și în proporție mai mică prin cumpărare/privatizare sau reorganizare (cu 0,4 p.p. și 1 p.p. mai puțin respectiv). Dezavantajele reies din faptul că afacerile dobândite prin cumpărare/privatizare sau reorganizare sunt preponderent afaceri mijlocii și mari aflate, de obicei, în fază de dezvoltare, iar cele fondate – afaceri micro și mici aflate la început de cale.

Cu toate că încep activitatea de antreprenoriat de la afaceri mai mici, probabilitatea că femeile vor crea întreprinderi mijlocii și mari este mai mare. Femeile ajung să crească mai rapid întreprinderile și să creeze mai multe locuri de muncă. Acestea întrec bărbații în ceea ce privește cota întreprinderilor mijlocii și mari obținute prin fondare (cu 3 p.p. și 2 p.p. mai mult respectiv), fapt ce demonstrează că stimularea antreprenoriatului feminin poate contribui la creșterea locurilor de muncă.

Sectorul informațiilor și comunicațiilor pare să fie cel mai progresiv sector. În acest sector atât femeile antreprenoare, cât și bărbații antreprenori înregistrează cel mai mare număr de întreprinderi nou fondate (circa 93%).

Sursele de finanțare a ideilor de afaceri

Resursele proprii reprezintă principala sursă de finanțare a capitalului inițial pentru majoritatea antreprenorilor (68%). În situațiile când acestea sunt insuficiente, antreprenorii recurg cel mai frecvent la împrumuturile de la rude sau prieteni (circa 19%) sau la împrumuturile bancare (circa 10%). Relativ, puține afaceri au fost inițiate din surse provenite din remiteri de peste hotare, investiții străine și granturi (5%, 3% și 1% respectiv). Totodată, atunci când pentru finanțarea capitalului inițial sunt utilizate economiile proprii, investițiile străine și remitențele, acestea sunt, cel mai frecvent, utilizate ca surse de bază pentru finanțarea a 80-100% din capitalul inițial al afacerilor. Celelalte surse (creditele bancare, împrumuturile de la rude și prieteni, granturile), cel mai frecvent, servesc drept surse complementare de finanțare a startului afacerilor.

Femeile relativ mai frecvent decât bărbații au utilizat sursele proprii (cu 1,4 p.p. mai mult) pen-

tru finanțarea capitalului inițial. În același timp, femeile mai frecvent se împrumută de la rude și prieteni (cu 2,7 p.p. mai mult) și de la instituțiile financiare (cu 0,2 p.p. mai mult) în acest scop. În schimb, capitalul inițial al afacerilor deținute de femei este mai puțin finanțat din remitențe (cu 1,1 p.p. mai puțin), investiții străine (cu 1,4 p.p. mai puțin) și granturi din partea statului și partenerilor de dezvoltare (0,3 p.p. mai puțin respectiv).

Aceste diferențe arată, pe de o parte, că la deschiderea afacerilor necesarul de finanțare în rândul femeilor este mai mare, pe de altă parte, argumentează necesitatea stimulării participării femeilor beneficiare de remitențe la activitățile de antreprenoriat, precum și eliminării diferențelor de gen din cadrul programelor de stat de susținere a antreprenoriatului.

Antreprenorii care s-au bazat preponderent pe surse proprii de finanțare și remitențe au deschis în mare parte afaceri micro și mici până la 50 salariați. Pentru a deschide afaceri de dimensiuni mai mari, antreprenorii au apelat la surse complementare de finanțare (credite bancare, împrumuturi de la rude, remitențe etc.). Întreprinderile mici au acces mult mai limitat la resursele creditare. Probabilitatea că micro-afacerile formate din 0-1 salariați vor obține credite pentru finanțarea capitalului inițial este aproape de 2 ori mai mică. Doar circa 7% dintre aceste afaceri au beneficiat de finanțare din credite comparativ cu 12% - întreprinderile mari. Femeile sunt afectate de această problemă. În condițiile unui acces limitat la resursele creditare, femeile deschid preponderent afaceri de dimensiuni mici.

Măsurile de susținere a capitalului inițial urmează a fi orientate în special spre start-up-urile inițiate de femei, entități care întâmpină cele mai mari dificultăți la deschiderea afacerilor. Programele de suport antreprenorial, granturile și subvențiile guvernamentale trebuie să țină cont de acest grup țintă. De asemenea, sunt importante instrumentele create pentru facilitarea accesului la finanțe, cum este Fondul de Stat de Garantare a Creditelor. Însă pentru a crește impactul la nivel național este necesară majorarea capitalului acestuia în special prin atragerea resurselor din asistență externă. Totodată, sunt binevenite măsuri de dezvoltare a unor oportunități noi pentru femeile de afaceri cum ar

fi produse de finanțare cu dobândă subvenționată, acordarea de credite în condiții avantajoase.

Politicile de atragere a investițiilor străine trebuie promovate în continuare și implementate eficient. Investițiile străine aduc avantaje majore economiei naționale. Din aceste surse au fost finanțate ponderi semnificative de întreprinderi mijlocii și mari (circa 12% și 29% respectiv), contribuind la creșterea locurilor de muncă în economie.

La etapa de inițiere a afacerii, cel mai creditat sector din economie este agricultura (circa 19% din afaceri, cu 9 p.p. mai mult decât media pe economie), iar cel mai puțin creditat este sectorul informațiilor și comunicațiilor (doar 3% din afacerile TIC, cu 7 p.p. mai puțin decât media pe economie). În același timp, sectorul TIC este ramura care cel mai mult atrage investițiile străine, din aceste surse fiind deschise cele mai multe afaceri (circa 10% din afaceri, cu 7 p.p. mai mult decât media pe economie).

Întreprinderile micro și mici și cele din sectorul agricol sunt cele care beneficiază cel mai des de granturi din partea statului sau a partenerilor de dezvoltare la etapa de constituire. În același timp, întreprinderile deținute de femei beneficiază de granturi în proporție mai mică, fapt ce contribuie la adâncirea diferențelor de gen în antreprenariat. De aceea, integrarea dimensiunii de gen în programele de susținere antreprenorială este o măsură necesară.

Totuși, în sectorul TIC se observă o orientare mai pronunțată a granturilor spre afacerile femeilor (cu 1 p.p. mai mult). Aceeași tendință se observă și în ramura serviciilor hoteliere și restaurante (cu 0,5 p.p. mai mult) și comerțului (cu 0,4 p.p.), ramuri care, în general, sunt mai preferate de femei. Aceste evoluții corespund cu prioritățile și politicile statului și partenerilor de dezvoltare ce promovează participarea femeilor la activitățile de antreprenariat, integrarea acestora în sectorul TIC etc.

CAPITOLUL 3:

Activitatea de afaceri

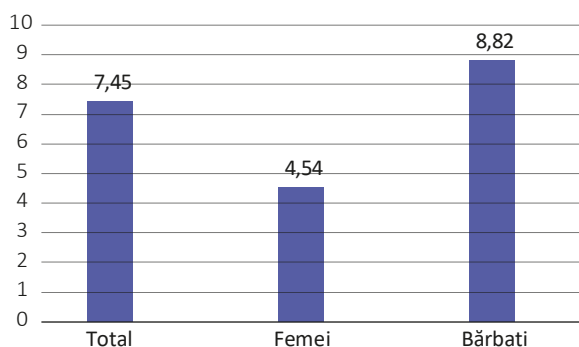
A. VENITURILE DIN VÂNZĂRI ȘI PROFITABILITATEA ÎNTREPRINDERILOR

În 2017, veniturile totale din vânzări ale întreprinderilor incluse în cercetare au constituit circa 279,3 mild. lei. Totodată, venitul ce a revenit, în medie, unei întreprinderi a constituit circa 7,45 mil. lei.

Companiile deținute de femei înregistrează venituri din vânzări semnificativ mai mici decât companiile deținute de bărbați. Dacă veniturile din vânzări obținute în medie pe o întreprindere deținută de bărbat constituia în medie circa 8,82 mil. lei, în cazul întreprinderilor deținute de femei valoarea acestui indicator constituie 4,54 mil. lei sau de 2 ori mai mic (Figura 3.1).

Atât companiile deținute de bărbați, cât și cele deținute de femei sunt profitabile, însă profiturile generate de întreprinderile femeilor sunt mult mai mici. La fel ca și în cazul veniturilor din vânzări, analiza profitabilității întreprinderii arată că există diferențe semnificative între companiile bărbaților și ale femeilor. În medie, profitul net pe o întreprindere aflată în proprietate feminină este de 2,6 ori mai mic decât cel ce revine la o întreprindere aflată în proprietate masculină (Figura 3.2).

Figura: 3.1 Venituri din vânzări per întreprindere, după sexul antreprenorului, 2017, milioane lei

Sursa: BNS, Raport privind situațiile financiare ale întreprinderilor.

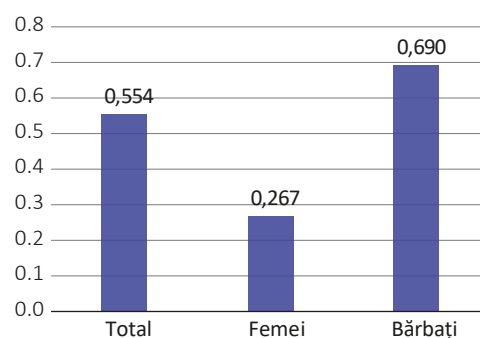
Dimensiunea întreprinderii este un bun predictor al veniturilor din vânzări a întreprinderii. Pe măsură ce întreprinderea crește în dimensiune, volumul vânzărilor per întreprindere și profitul net per întreprindere, de asemenea, crește. Spre exemplu, în întreprinderile mici

sunt generate venituri din vânzări per întreprindere de 1,7 ori mai mari decât media pe țară, în întreprinderile mijlocii – de 11,7 ori, iar în întreprinderile mari – de 47,6 ori (Tabelul 3.1). Aceleași tendințe se păstrează dacă se analizează profitul întreprinderilor.

Aproape în toate categoriile de întreprinderi veniturile din vânzări per întreprindere sunt mai mari în întreprinderile antreprenorilor de sex masculin. După cum se vede în tabelul de mai jos, practic pentru toate categoriile de întreprinderi, veniturile din vânzări sunt mai mari în rândul întreprinderilor deținute de bărbați. Doar întreprinderile mari (de peste 250 salariați) deținute de femei înregistrează valori ale veniturilor ce sunt puțin peste cele înregistrate de întreprinderile deținute de bărbați (355,14 mil. lei – femei, 354,72 mil. lei - bărbați) (Tabelul 3.1).

Întreprinderile de toate mărimile atât cele deținute de femei, cât și cele deținute de bărbați sunt profitabile, însă în ambele cazuri în companiile mari se obțin profituri mai mari. În medie, în companiile mari (peste 250) profiturile sunt de circa 3,7 ori mai mari decât în cele mijlocii, de 21 ori mai mari decât în întreprinderile mici etc. Totuși, companiile de orice mărime, care aparțin femeilor, înregistrează profituri

Figura: 3.2 Profit net per întreprindere, după sexul antreprenorului, 2017, mil. lei

mai mici comparativ cu companiile deținute de bărbați (Tabelul 3.1).

Cele mai înalte venituri din vânzări per întreprindere sunt obținute în ramura comerțului cu ridicata și industrie. În aceste ramuri veniturile

Tabel: 3.1 Veniturile din vânzări per întreprindere și profitul net per întreprindere, după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017

	Venituri din vânzări per întreprindere				Profit net per întreprindere			
	Total, milioane lei	Femei, milioane lei	Bărbați, milioane lei	Femei/Bărbați, %	Total, milioane lei	Femei, milioane lei	Bărbați, milioane lei	Femei/Bărbați, %
Total	7,45	4,54	8,82	-48,6	0,55	0,27	0,69	-61,2
0-1 salariați	0,46	0,35	0,53	-33,9	0,10	0,07	0,12	-40,6
2-9 salariați	2,91	2,38	3,17	-25,0	0,14	0,12	0,15	-20,9
10-49 salariați	12,81	11,02	13,34	-17,4	1,15	0,52	1,34	-61,1
50-249 salariați	87,31	73,13	89,90	-18,7	6,43	5,61	6,58	-14,7
peste 250 salariați	354,72	355,14	354,60	0,2	23,91	17,04	25,87	-34,1

Sursa: BNS, Raport privind situațiile financiare ale întreprinderilor.

din vânzări per întreprindere se cifrează la circa 14-15 mil. lei, depășind media pe țară de 2 ori. Totodată, cele mai mici venituri din vânzări sunt obținute în ramura altor servicii și serviciilor hoteliere și restaurantelor, unde valoarea acestui indicator constituie în medie circa 2 mil. lei.

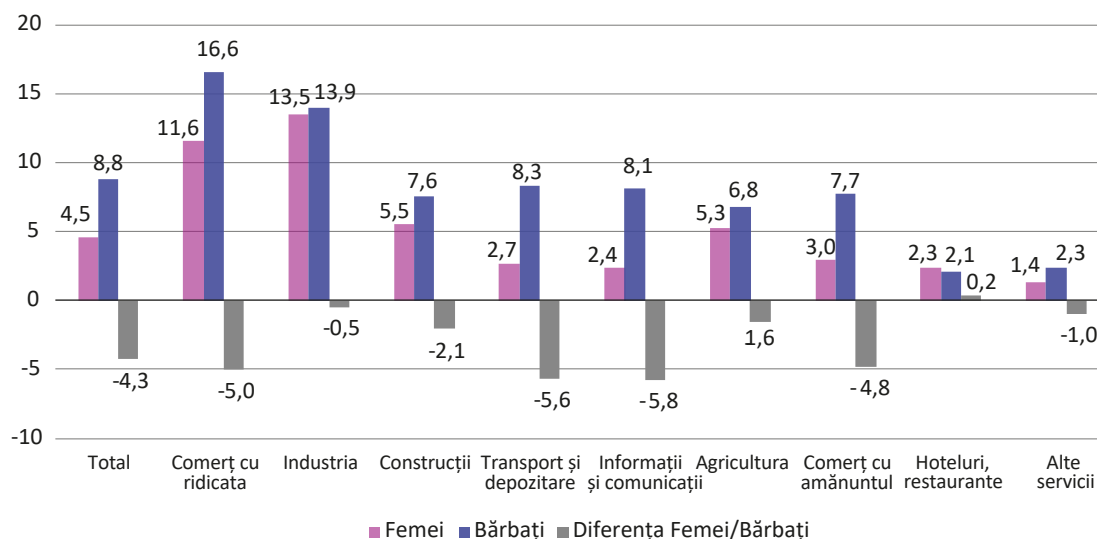
Practic, în toate ramurile economiei naționale întreprinderile femeilor realizează venituri din vânzări mai mici decât întreprinderile bărbaților (Figura 3.3). Cu excepția ramurii serviciilor hoteliere și restaurantelor, în întreprinderile din celelalte ramuri, femeile antreprenoare înregistrează venituri din vânzări per întreprindere mai mici decât bărbații antreprenori. Cele mai mari diferențe se înregistrează

în ramura informațiilor și comunicațiilor (-5,8 mil. lei), transport și depozitare (-5,6 mil. lei), comerț cu ridicata (5 mil. lei).

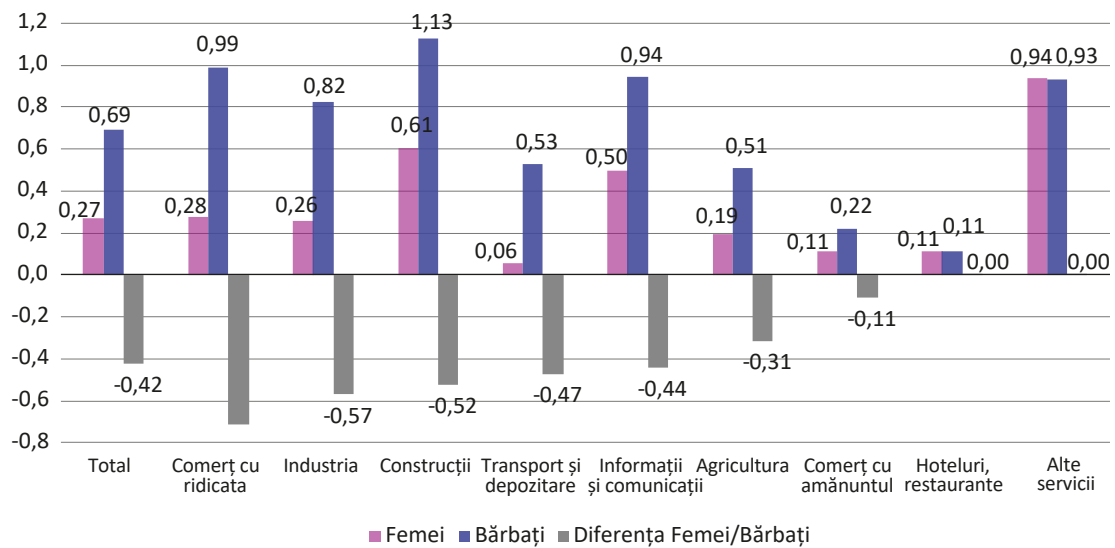
În 2017, întreprinderile din toate ramurile au înregistrat activități economice profitabile. Profitul mediu net per întreprindere la nivelul economiei naționale a constituit circa 554 mii lei. Cele mai profitabile ramuri economice au fost comerțul cu ridicata, agricultura, industria, informațiile și comunicațiile. Profitul net obținut de companiile din aceste domenii se situează între 800 mii și 1 mil. lei.

Aproape în toate ramurile economiei naționale companiile femeilor de afaceri înregistrează profituri mai mici decât companiile

Figura: 3.3 Venituri din vânzări per întreprindere după activitatea economică, 2017, mil. lei

Sursa: BNS, Raport privind situațiile financiare ale întreprinderilor.

Figura: 3.4 Profitul net per întreprindere după activitatea economică, pe sexe, 2017, mii lei

Sursa: BNS, Raport privind situațiile financiare ale întreprinderilor.

partenerilor de sex masculin (Figura 3.4). Ramurile în care femeile antreprenoare înregistrează profituri echivalente cu cele ale bărbaților antreprenori sunt agricultura și serviciile hoteliere și restaurantele. În rest, profiturile obținute de femeii sunt mai mici comparativ cu bărbații. Cele mai mari diferențe se înregistrează în ramura informațiilor și comunicațiilor (circa -0,7 mil. lei), construcțiilor (circa -0,6 mil. lei), comerțului cu ridicata (circa -0,5 mil. lei) și transportului și depozitării (circa -0,5 mil. lei).

B. PRODUCTIVITATEA MUNCII

Productivitatea muncii²⁸ în întreprinderile deținute de femei este mai joasă. Volumul vânzărilor ce revine unui salariat în întreprinderile deținute de femei este cu circa 17,5% mai mic decât în întreprinderile deținute de bărbați. Pe măsură ce dimensiunea întreprinderii crește diferențele de gen dintre antreprenori în ceea ce privește productivitatea muncii se micșorează. Cele mai mari diferențe se înregistrează în rândul antreprenorilor ce dețin micro-afaceri (-33,9% - întreprinderile de 0-1 salariați, -23,8% - întreprinderile 2-9 salariați). În întreprinderile mari diferențele de gen aproape că dispar, ajungând la circa 1,7% (Figura 3.5).

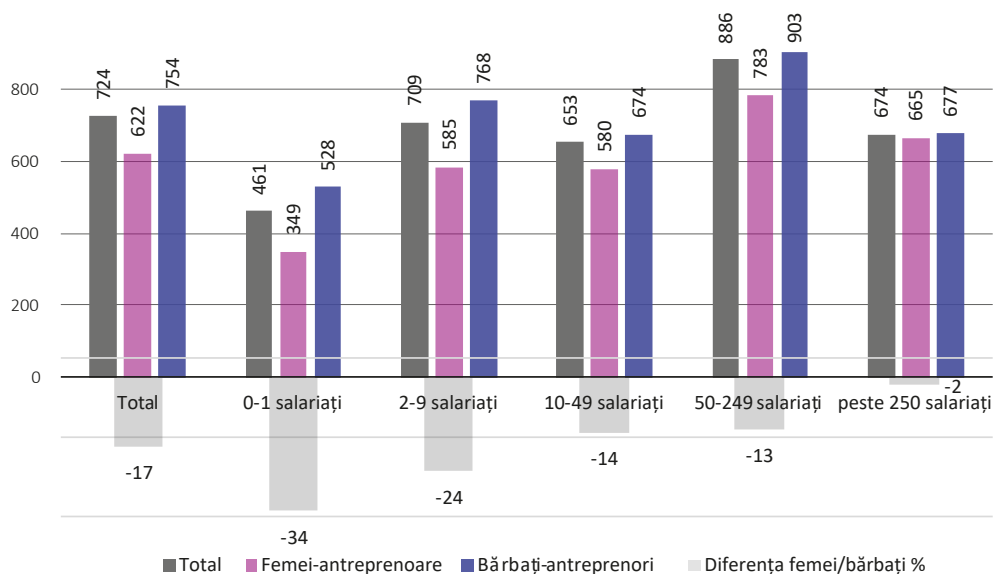
Astfel, productivitatea muncii în cadrul întreprinderilor, de altfel și ceilalți indicatori economici (volumul vânzărilor, profitabilitatea), depind direct de dimensiunea întreprinderii. Faptul că femeile dețin întreprinderi de dimensiuni de 2 ori mai mici decât bărbații reprezintă un factor ce cauzează diferențele de gen constatate după acești indicatori. Concomitent, salariile oferite de femeile antreprenoare în întreprinderile micro, mici și mijlocii sunt mai mari decât cele oferite de bărbați în aceste tipuri de întreprinderi (vedeți subcapitolul 4.B. „Remunerarea salariaților”). Acești factori, combinați, influențează rezultatul final al productivității salariaților angajați în întreprinderile deținute de femei.

Cea mai productivă ramură pare să fie comerțul cu ridicata. În această ramură volumul vânzărilor ce revine unui salariat depășește media națională de 2,6 ori. De asemenea, datele arată că și în comerțul cu amănuntul productivitatea muncii este mai mare decât media națională (cu 17%). Pe de altă parte, cel mai jos nivel al productivității muncii se atestă în întreprinderile din domeniul serviciilor hoteliere și restaurantelor (de 3 ori mai mică decât media) și alte servicii (de 2 ori mai mică decât media).

Doar în 3 ramuri ale economiei naționale productivitatea muncii în întreprinderile deținute de femei este mai mare decât în întreprinderile deținute de bărbați. În general, aproape

²⁸ În acest studiu, reieșind din disponibilitatea datelor, productivitatea muncii este exprimată ca raportul dintre volumul total al vânzărilor și numărul mediu de personal angajat în întreprinderi.

Figura: 3.5 Volumul vânzărilor per angajat în întreprinderi, după sexul antreprenorului și mărimea întreprinderii, 2017, mii lei

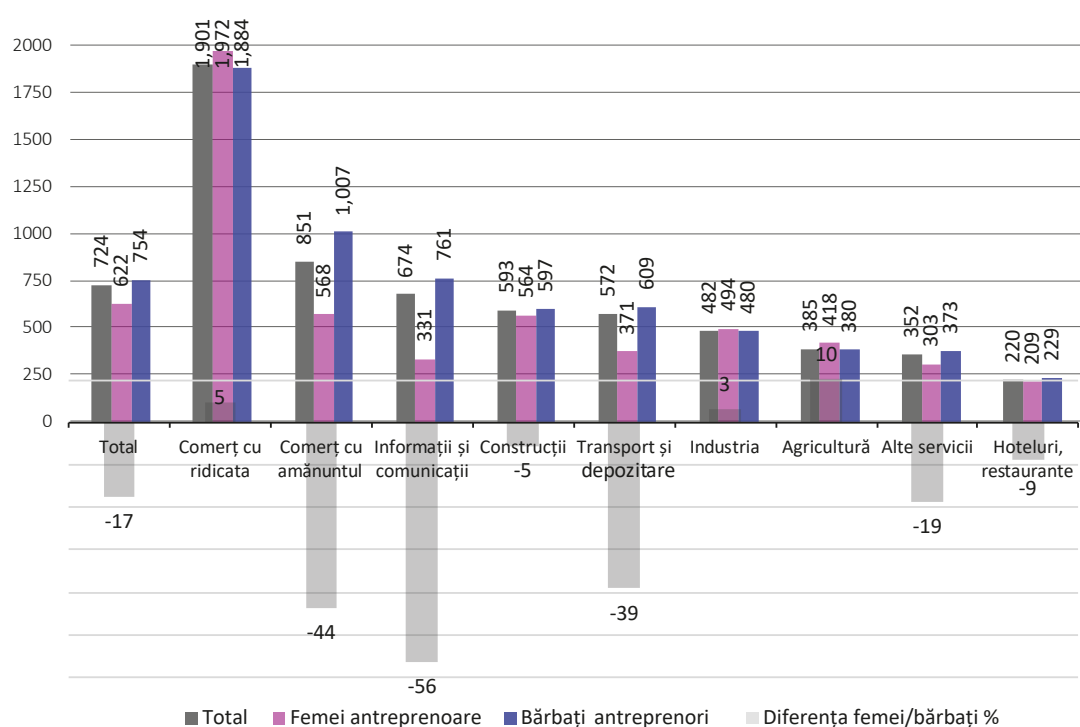

Sursa: BNS, Raport privind situațiile financiare ale întreprinderilor.

În toate ramurile economiei naționale volumul vânzărilor ce revine unui angajat în întreprinderile deținute de bărbați depășește valoarea acestui indicator înregistrat în întreprinderile deținute de femei (Figura 3.6). Excepție face sectorul agricol, comerțul cu ridicata și sectorul industrial, unde femeile antreprenoare au reușit să depășească bărbații antreprenori după

volumul vânzărilor per salariat (cu 10%, 5% și respectiv 3%). Cele mai mari diferențe de gen după indicatorul analizat se înregistrează în sectorul informațiilor și comunicațiilor (56%), comerțul cu amănuntul (44%), transport și depozitare (39%), unde productivitatea în întreprinderile deținute de femei este mult mai joasă.

Figura: 3.6 Volumul vânzărilor per angajat în întreprinderi, după sexul antreprenorului și activități economice, 2017, mii lei

Sursa: BNS, Raport privind situațiile financiare ale întreprinderilor.

C. ACTIVITATEA DE EXPORT ȘI PIEȚELE DE DESFACERE

Ponderea întreprinderilor exportatoare este nesemnificativă și în scădere. După cum arată datele cercetării, în 2017, doar 7,5% din întreprinzători desfășurau activitate de export. Totodată, datele arată că comparativ cu anul 2009, această cotă s-a diminuat cu circa 5,2 p.p. (Figura 3.7).

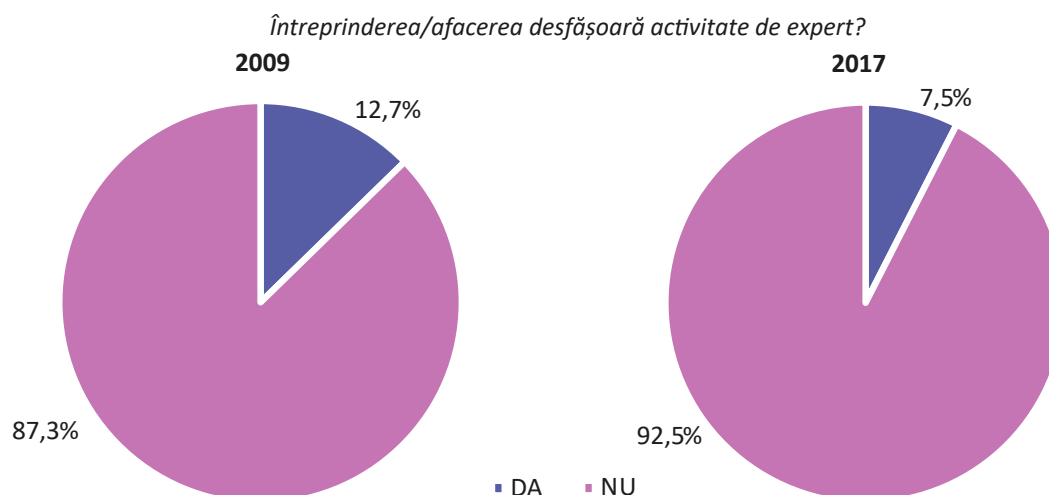
Comparativ cu întreprinderile deținute de bărbați, întreprinderile deținute de femei desfășoară în proporție mai mică activitate de export. În timp ce cota întreprinderilor deținute de bărbați ce exportă produse peste ho-

tare constituie circa 8,5%, cota întreprinderilor exportatoare deținute de femei constituie circa 5,7%, cu 2,8 p.p. mai mică (Figura 3.8).

Cu cât întreprinderea este mai mare cu atât probabilitatea că aceasta va desfășura activitate de export crește. Doar circa 6% din micro-întreprinderi și circa 18% din întreprinderile mici practică activitate de export. Cota respectivă crește aproape până la jumătate (47%) în cazul întreprinderilor mai mari de 250 salariați. Această regularitate este valabilă atât pentru întreprinderile deținute de bărbați, cât și pentru cele deținute de femei.

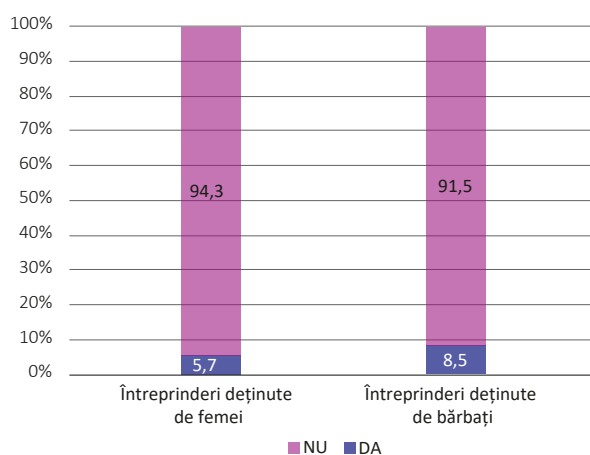
Întreprinderile mijlocii și mari ce aparțin femeilor participă mai activ pe piețele ex-

Figura: 3.7 Prezența activității de export în întreprinderi, 2009, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 3.8 Existența activității de export în întreprinderi, pe sexe, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

terne decât cele deținute de bărbați. În cazul femeilor antreprenoare, doar cota întreprinderilor micro și mici participante la export este mai mică decât cota întreprinderilor respective deținute de bărbați (cu 1,7 p.p. și 0,5 p.p. respectiv), în timp ce cota întreprinderilor mijlocii și mari care exportă depășește cota întreprinderilor de această mărime deținute de bărbați (cu 5,4 p.p. și 19,8 p.p. respectiv) (Figura 3.9). Deosebit de active în activitatea de export sunt întreprinderile mai mari de 250 salariați deținute de femei, care desfășoară activități de export în proporție de 63%.

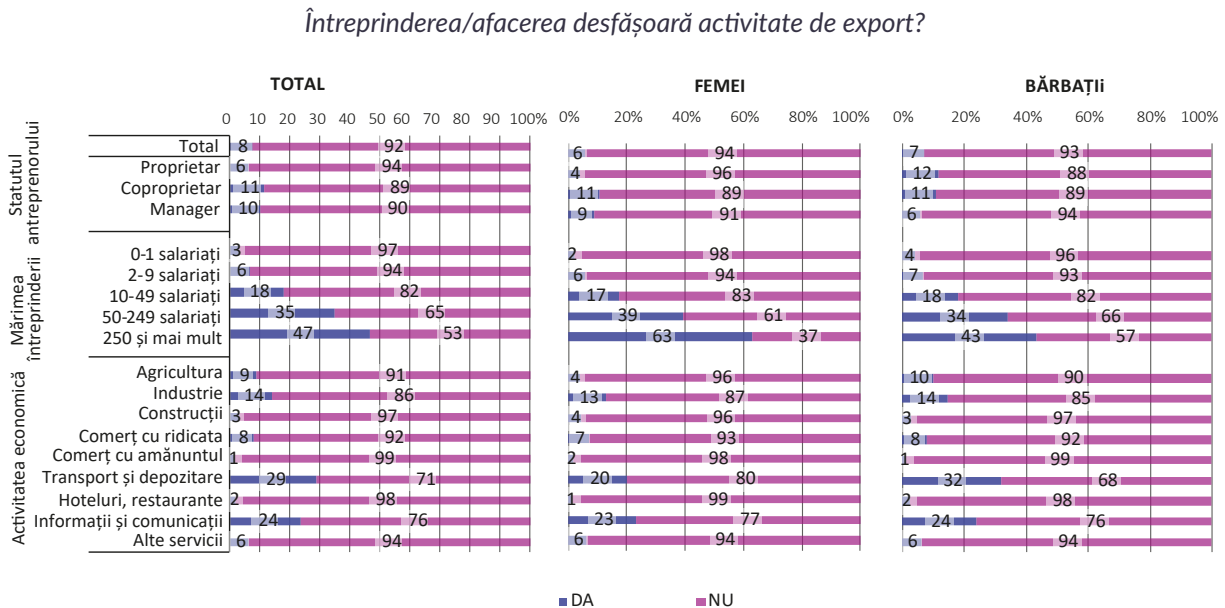
Participarea mică a întreprinderilor micro și mici în activitatea de export sugerează faptul că acestea întâmpină un șir de impedimente ce nu le permit să penetreze piețele externe.

Având în vedere importanța lor pentru economie (constituie circa 96,2% din totalul întreprinderilor), acestea necesită a fi susținute prin diferite măsuri de politici pentru a le da posibilitatea să intre pe piețele externe și să-și crească aportul la economia națională.

starea serviciilor sunt cele internaționale.

Totodată, întreprinderile femeilor antreprenoare sunt mai orientate spre piețele internaționale. În timp ce cota întreprinderilor deținute de bărbați pentru care piețele internaționale sunt principalele direcții de realizare

Figura: 3.9 Activitatea de export în întreprinderi după sexul, statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, %

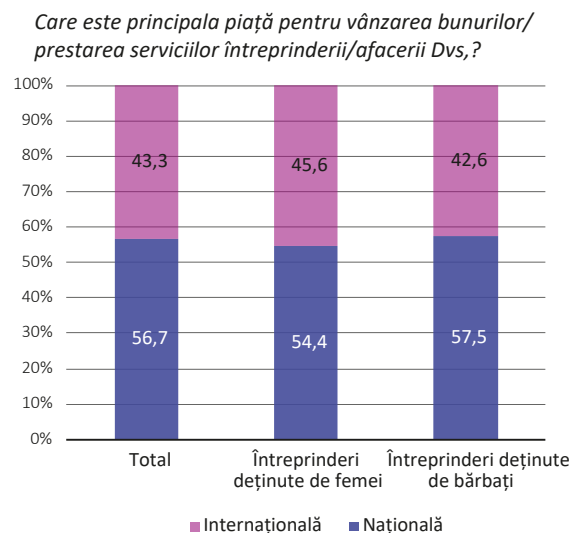
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

În general, în majoritatea ramurilor economiei naționale activitatea de export nu este suficient de dezvoltată. Chiar și în ramuri importante pentru economia națională, cum ar fi agricultura, industria, ponderea întreprinderilor care și-au extins producția peste hotare este foarte mică (nu ajunge la 15%). Ramurile economiei naționale unde activitatea de export este cea mai dezvoltată sunt serviciile de transport și depozitare (29% din întreprinderi practică activitate de export) și sectorul informațiilor și comunicațiilor (24%). Aceste ramuri prevalează ca ramuri exportatoare atât în cadrul întreprinderilor deținute de femei, cât și celor deținute de bărbați.

Piețele naționale rămân să domine în structura piețelor de desfacere utilizate de antreprenori, ocupând o cotă de circa 56,7%. Totuși, și piețele externe rămân importante pentru antreprenorii naționali. Contrar cotei neînsemnate a întreprinderilor exportatoare, circa 43,3% din antreprenori au indicat că piețele principale de desfacere pentru vânzarea bunurilor și pre-

a mărfurilor și serviciilor constituie 42,6%, cota întreprinderilor deținute de femei constituie 45,6%, cu 3 p.p. mai mult (Figura 3.10).

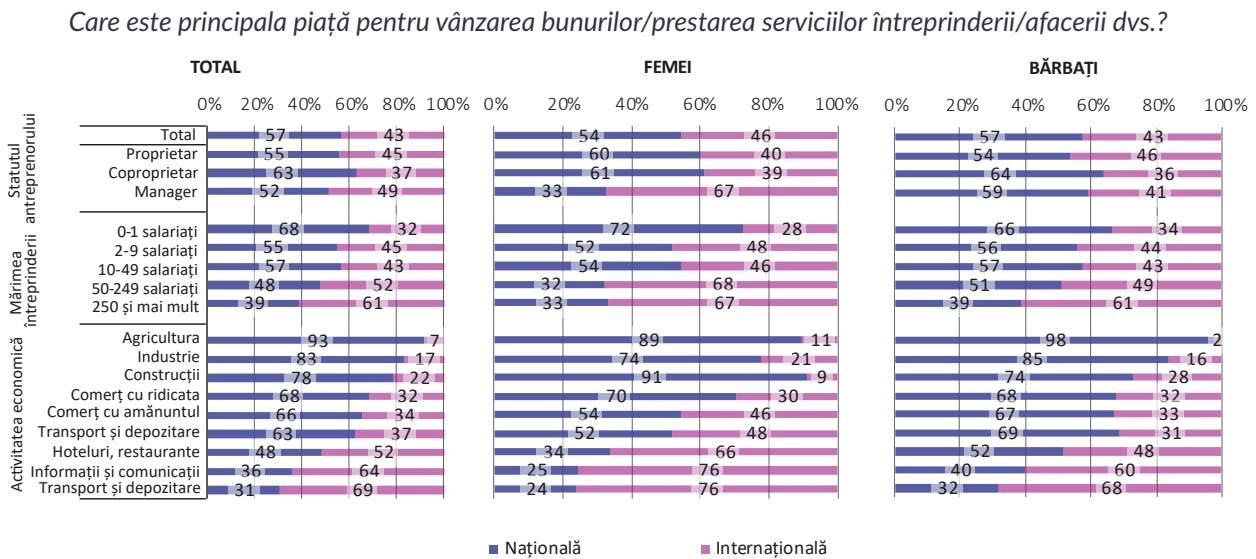
Figura: 3.10 Tipurile piețelor de desfacere utilizate de întreprinderile din țară, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 3.11 Principalele piețe pentru vânzarea bunurilor/prestarea serviciilor întreprinderilor, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Întreprinderile mari sunt mult mai prezente pe piețele externe decât cele micro și mici.

Dacă în cazul întreprinderilor mai mari de 250 salariați, cota antreprenorilor care au indicat că piețele internaționale sunt principalele piețe de desfacere constituie 61%, în cazul întreprinderilor micro și mici această cotă scade până la 32%.

În majoritatea ramurilor economiei naționale, prevalează piețele naționale ca locații de realizare a bunurilor și serviciilor: sectorul agricol, construcțiilor, comerț cu ridicata, alte servicii etc. (Figura 3.11). În același timp, printre ramurile pentru care piețele internaționale sunt locațiile de bază pentru orientarea producției și serviciilor se numără ramura transporturilor și depozitării, a informațiilor și comunicațiilor și industria.

Nu există mari diferențe între întreprinderile deținute de femei și cele deținute de bărbați în ceea ce privește tipul piețelor de desfacere în cadrul ramurilor naționale. Tendințele sunt asemănătoare. Ramurile în care piețele externe sunt declarate ca fiind principale pentru realizarea bunurilor și serviciilor de către femeile antreprenoare corespund cu cele alese de bărbații antreprenori. Totuși, femeile antreprenoare din majoritatea ramurilor sunt orientate în măsură mai mare spre piețele externe.

D. FINANȚE

Accesul la finanțare este un factor principal de facilitare a creșterii economice și competitivității. Majoritatea întreprinderilor au nevoie de acces la finanțare la un cost rezonabil pentru a investi în echipamente și alte active, care le-ar putea ajuta să-și îmbunătățească productivitatea muncii și competitivitatea produselor, să-și finanțeze necesitățile pe termen scurt în cadrul ciclului de afaceri și să se ajusteze la schimbarea necesităților pe piață.

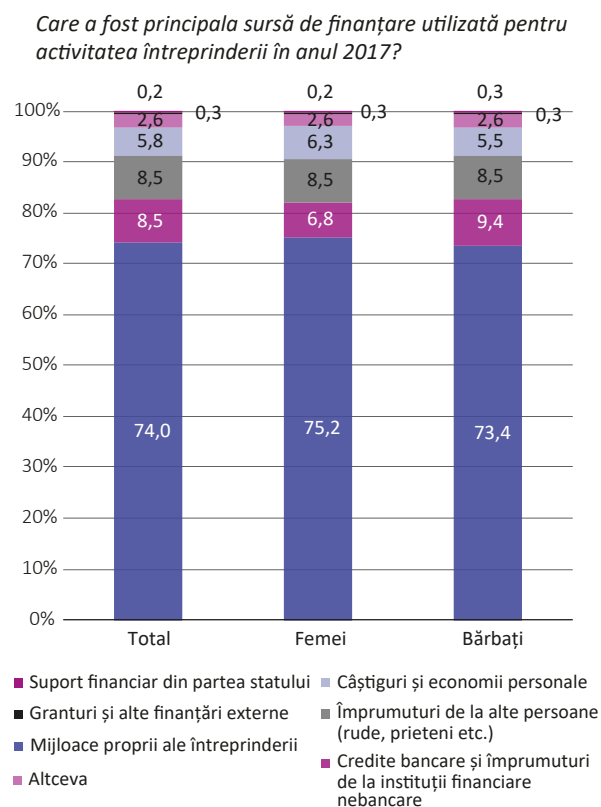
Sursele principale de finanțare a activității afacerilor

Mijloacele financiare proprii obținute din activitatea întreprinderii constituie sursa principală de finanțare a activității întreprinderilor. Majoritatea întreprinderilor (circa 74%) utilizează mijloacele financiare proprii pentru a finanța activitatea entității. Atât pentru întreprinderile deținute de femei, cât și pentru cele deținute de bărbați acestea reprezintă principala sursă de finanțare a activității afacerii. Totuși, întreprinderile femeilor antreprenoare în activitatea sa se bazează mai mult pe aceste resurse decât întreprinderile bărbaților antreprenori (75,2% comparativ cu 73,4%).

În întreprinderile deținute de bărbați creditele bancare sunt mai des utilizate în calitate de sursă principală de finanțare a afacerii decât în întreprinderile deținute de femei. Resursele împrumutate de la bănci sau instituțiile financiare nebankare reprezintă o sursă importantă de finanțare a afacerilor pentru antreprenorii din țară, situându-se pe locul doi după mijloacele proprii ale întreprinderii. Pentru circa 8,5% din întreprinderi, în 2017, împrumuturile de la bănci și alte instituții financiare au reprezentat sursa principală de finanțare a activității întreprinderii (Figura 3.12). Totuși, comparativ cu întreprinderile deținute de bărbați, cele deținute de femei utilizează mai puțin frecvent împrumuturile bancare ca sursă de bază de finanțare a afacerii (6,8% comparativ cu 9,4%). Femeile de afaceri mai degrabă recurg la împrumuturile de la prieteni, rude (8,5%) sau investesc resursele și economiile personale în afacere (6,3%).

Granturile și finanțările externe, precum și suportul financiar din partea statului rareori reprezintă surse principale de finanțare a afacerilor, acestea fiind mai probabil surse

Figura 3.12 Sursele principale de finanțare a activității afacerilor, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

complementare. O cotă de doar 0,2%-0,3% din întreprinderi au declarat aceste resurse drept principale pentru finanțarea afacerilor. În același timp, analiza sub aspect de gen, arată că de suport din partea statului și partenerilor de dezvoltare pare să beneficieze mai frecvent întreprinderile deținute de bărbați decât cele deținute de femei (0,3% - întreprinderile bărbaților, 0,2% - întreprinderile femeilor), fapt constatat și în analiza orientării granturilor și suportului din partea statului la etapa de inițiere a afacerii (vedeți subcapitolul 2.E „Sursele de finanțare a ideilor afacerilor”).

Totodată, granturile oferite de stat și partenerii de dezvoltare sunt orientate în proporție mai mare spre finanțarea capitalului inițial al afacerilor. Cota afacerilor care au beneficiat de asemenea suport la etapa de inițiere este mai mare (circa 1%).

Printre alte surse utilizate de antreprenori pentru finanțarea activității întreprinderii au fost menționate investițiile străine și remitențele, însă ponderea acestora este neînsemnată la nivel național.

Întreprinderile mici, în special cele deținute de femei, au capacități financiare proprii mai limitate și acces mai restrâns la credite. În timp ce cota întreprinderilor mari (peste 250 salariați) ce au utilizat mijloacele proprii ca sursă principală de finanțare a activității a constituit în 2017 circa 80%, în cazul întreprinderilor micro și mici această cotă se reduce la circa 74% și respectiv 72% (Figura 3.13). Concomitent, se pare că întreprinderile de dimensiuni mici au acces mai limitat la împrumuturile din instituțiile financiare. Cota întreprinderilor cu până la 10 salariați ce au utilizat creditele ca sursă principală de finanțare constituie 7%, pe când în cazul întreprinderilor mijlocii această cotă constituie 19%, iar în cazul întreprinderilor mari - 13%. Și mai redusă este cota întreprinderilor micro și mici deținute de femei care au utilizat creditele ca sursă principală de finanțare a activității (6%). Aceste constatări evidențiază problema accesului mai limitat la finanțe a întreprinderilor de dimensiuni mici, în special, a celor deținute de femei.

Ramura ce se finanțează în cea mai mare parte din sursele proprii ale întreprinderilor și mai puțin apelează la surse creditare este tehnologia informațiilor și comunicațiilor.

Circa 82% din întreprinderile acestei ramuri în 2017 au utilizat ca sursă de bază de finanțare, resursele proprii ale întreprinderilor și doar 3% au utilizat împrumuturile ca sursă de bază. De asemenea, printre ramurile mai independente din punct de vedere financiar se numără cea a altor servicii, construcțiilor și serviciilor de transport și depozitare. În aceste ramuri cota întreprinderilor care utilizează mijloacele proprii ca sursă principală de finanțare a activității este mai mare de 76%, valoare ce depășește media pe economie.

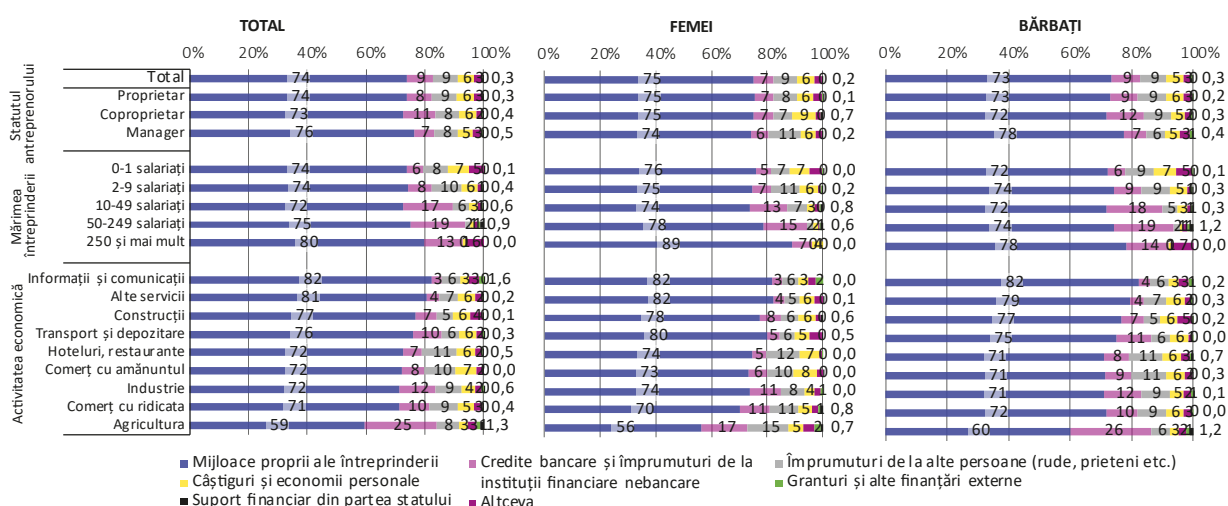
Pe de altă parte, **agricultura este ramura în care activitatea întreprinderilor este finanțată deseori din resursele împrumutate de la bănci sau alte instituții financiare.** În această ramură cota întreprinderilor care au utilizat creditele drept sursă principală de finanțare a afacerilor este cea mai înaltă (circa 25%). Însă în ramura respectivă accesul la resursele credite pare a fi mai limitat pentru întreprinderile deținute de femei. Din figura 3.13 se observă că cota întreprinderilor deținute de femei care au utilizat creditele drept sursă principală de finanțare este mult mai restrânsă (17% com-

para surselor de finanțare (în cazul bărbaților aceasta constituie doar 6%).

Pe lângă ramura agricolă, creditele sunt relativ frecvent utilizate ca sursă principală de finanțare în industrie și comerțul cu ridicata (12% și, respectiv 10% din afaceri) atât de către întreprinderile deținute de femei, cât și cele deținute de bărbați.

Deși sunt neînsemnate în structura surselor de finanțare, **ajutoarele financiare din partea statului sunt preponderent orientate către întreprinderile mijlocii (50-249 salariați) și spre cele mici formate din 10-49 salariați.** În aceste categorii de întreprinderi se observă cote mai înalte de întreprinderi care au beneficiat de asemenea ajutoare (0,9% și 0,6% respectiv). Totodată, se observă ponderi mai însemnate de întreprinderi care au beneficiat de suport financiar din partea statului în ramura informațiilor și comunicațiilor (1,6%), agriculturii (1,3%) și industriei (0,6%), domenii care corespund aproape în totalitate cu cele identificate în capitolul precedent, când au fost analizate sursele de finanțare a capitalului inițial al afacerii.

Figura: 3.13 Principalele surse de finanțare utilizate de întreprinderi pentru finanțarea activității, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

rativ cu 26%), deși aceste întreprinderi ar avea nevoie de resursele respective (doar 56% au putut utiliza sursele proprii ca sursă de bază). Femeile antreprenoare au compensat necesarul de finanțare din împrumuturile de la rude sau prieteni, ce ocupă o cotă de 15% în struc-

Accesul la credite

Creditele reprezintă una dintre principalele surse utilizate de antreprenori pentru finanțarea afacerilor, iar accesul la credite este unul din factorii de bază care contribuie la dezvoltarea

tarea mediului privat. Condițiile de creditare a economiei naționale influențează major deciziile antreprenorilor privind perspectivele de dezvoltare a propriilor afaceri.

Majoritatea antreprenorilor din țară au contractate credite sau împrumuturi de la bănci sau alte instituții financiare pentru a-și susține și a-și dezvolta afacerea. La situația din anul 2017, circa 78% din totalul întreprinderilor aveau încheiate contracte de credit cu diverse instituții financiare (Figura 3.14).

Analiza disponibilității creditelor în întreprinderi după sexul antreprenorilor, arată că, în general, **întreprinderile deținute de femei au contractate credite în proporție mai mare decât cele deținute de bărbați** (Figura 3.15). Circa 79% din întreprinderile deținute de femei la momentul cercetării aveau contractate credite comparativ cu 77% în cazul întreprinderilor deținute de bărbați (Figura 3.15). Această situație este explicată de faptul că, după cum arată datele, femeile antreprenoare în proporție mai mare au nevoie de împrumuturi pentru a desfășura activitatea de antreprenariat, în rândul acestora înregistrându-se o mai mare insuficiență de resurse financiare.

Întreprinderile micro și mici au acces mai limitat la credite. Cota întreprinderilor beneficiare de credite crește proporțional cu creșterea dimensiunii acestora. Dacă în rândul întreprinderilor

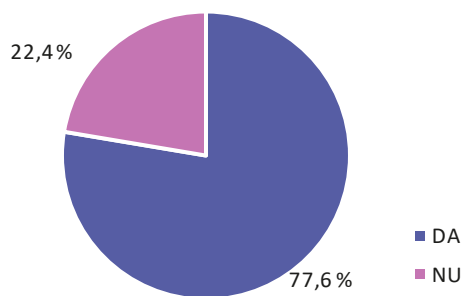
de 0-1 salariați ponderea întreprinderilor beneficiare de credite constituie circa 68%, în rândul celor formate din 1-9 salariați – 73%, atunci în cazul întreprinderilor mijlocii și mari (mai mari de 50 salariați) cota întreprinderilor beneficiare de credite crește până la 92-94% (Figura 3.16).

Aceleași tendințe există și printre întreprinderile deținute/gestionate de femei și bărbați. Totuși, așa cum se observă la nivel național, ponderea întreprinderilor beneficiare de credite în cazul femeilor antreprenoare este mai mare aproape pentru toate categoriile de întreprinderi. În special, diferențe se constată printre micro-întreprinderile formate din 0-1 salariați (78% - femei, 63% - bărbați), cele formate din 1-9 salariați (75% femei, 73% - bărbați), precum și printre întreprinderile mai mari de 250 salariați, unde toate întreprinderile deținute de femei au contractate credite bancare (100% - femei, 90% - bărbați) (Figura 3.16).

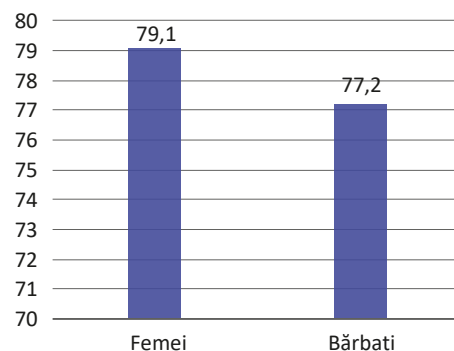
Cele mai creditate ramuri ale economiei naționale sunt agricultura, comerțul cu amănuntul, industria și serviciile de transport și depozitare. În aceste ramuri cota întreprinderilor beneficiare de credite este mai mare decât media pe economie (mai mare de 78%) (Figura 3.16). Totodată, printre cele mai puțin creditate ramuri ale economiei se numără cea a altor servicii²⁹, a informațiilor și comunicațiilor și a serviciilor hoteliere și restaurantelor, unde cota întreprinderilor beneficiare de credite este mai mică decât 70%.

Figura: 3.14 Ponderea întreprinderilor care aveau credite active în anul 2017, %

În prezent are întreprinderea/afacerea credit sau împrumut contractat de la vreo instituție financiară?

Figura: 3.15 Ponderea întreprinderilor care aveau credite active în anul 2017, după sexul antreprenorului, %

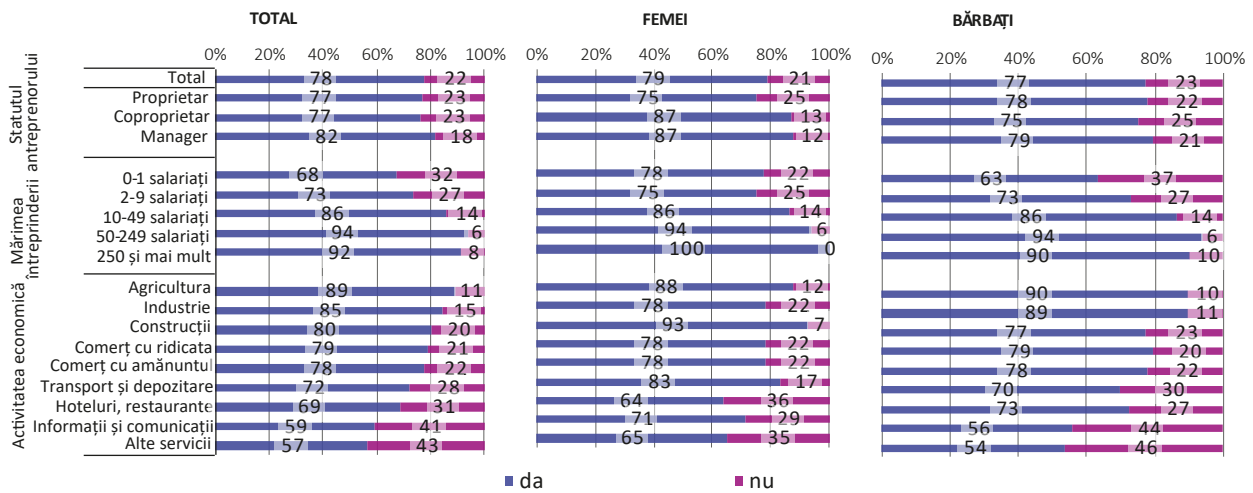

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

²⁹ Conform metodologiei studiului alte servicii includ toate serviciile cu excepția celor din domeniul transportului, hotelurilor și restaurantelor, comerțului și TIC

Figura: 3.16 Disponibilitatea creditelor în întreprinderi, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

În prezent are întreprinderea/afacerea credit sau împrumut contractat de la vreo instituție financiară?

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Se identifică unele diferențe de gen printre ramurile economiei în ceea ce privește creditarea. În cazul femeilor antreprenoare, cele mai multe întreprinderi care au contractate credite de la instituțiile financiare se regăsesc în ramura industriei (circa 93% din total), agriculturii (circa 88%) și comerțului cu ridicata (circa 83%). În cazul bărbaților antreprenori, cele mai multe credite au fost oferite pentru întreprinderile din ramura agriculturii (90%), comerțului cu amănuntul (circa 89%) și serviciilor de transport și depozitare (circa 79%).

Pe de altă parte, cele mai puține întreprinderi deținute de femei ce au contractate împrumuturi se regăsesc în ramura serviciilor hoteliere și restaurantelor (circa 64% din total) și în ramura altor servicii (circa 65%). În rândul bărbaților antreprenori cele mai puține întreprinderi beneficiare de credite se regăsesc, de asemenea, în ramura alte servicii (circa 54%), precum și în ramura TIC (circa 56%).

Perioada de scadență a împrumuturilor

Majoritatea creditelor acordate mediului de afaceri sunt credite pe termen mediu (1-5 ani), creditarea pe termen lung fiind mai limitată în rândul antreprenorilor. Circa 72% din totalul întreprinderilor care au contractat un credit de la instituțiile financiare au fost credite pe termen mediu. Totodată, cota celor care au

contractat credite pe termen scurt (până la 1 an) constituie 21%, iar a celor care au contractat credite pe termen lung (mai mult de 5 ani) – doar 7%.

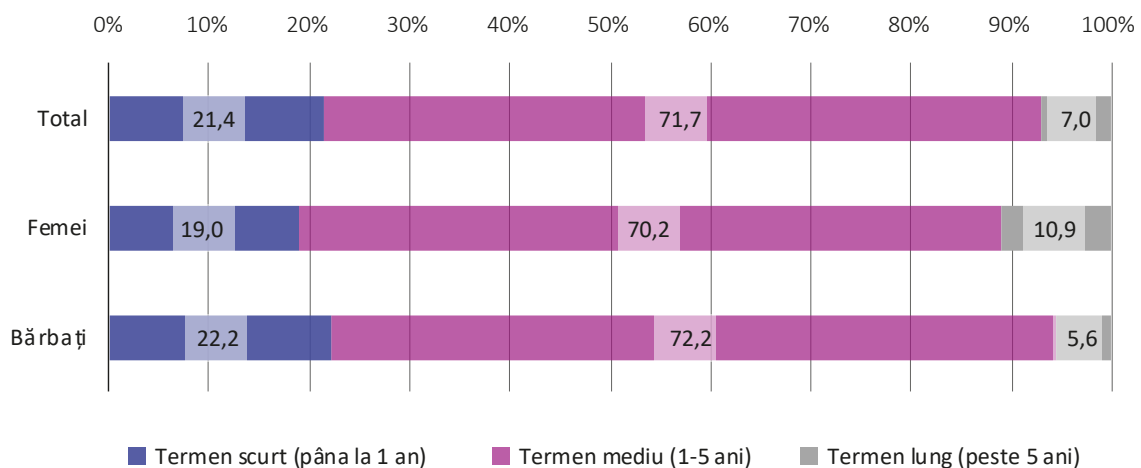
Cota joasă a creditelor pe termen lung la nivel național vorbește despre problema accesului limitat la finanțare pe termen lung a sectorului privat. Băncile sunt limitate în posibilitatea de a acorda credite pe termen lung atât de reglementările BNM, cât și de deficitul de resurse pe termen lung³⁰. Cea mai mare parte a depozitelor băncilor (85%) sunt pe termen scurt (până la 1 an)³¹, fapt ce limitează disponibilitatea resurselor pe termen lung.

Deși la nivel național, cota creditelor pe termen lung acordate întreprinderilor este destul de mică, întreprinderile deținute de femei beneficiază mai frecvent de credite pe termen lung comparativ cu cele deținute de bărbați. În timp ce cota întreprinderilor deținute de bărbați care au accesat credite pe termen lung constituie circa 5,6%, cota întreprinderilor deținute de femei este de circa 2 ori mai mare, constituind aproape 11%. Acest fapt avantajează femeile antreprenoare, oferindu-le acces

30 Studiu privind constrângerile în accesul la finanțare și planul de acțiuni, Fondul de Dezvoltare Durabilă Moldova, 2017 http://www.sda.gov.md/upload/documents/O221181519201541Studiu_Analiza_Constrangerilor_in_Accesul_La_Finanțare_si_Planul_de_Actiuni_Iulie_2017.pdf

31 Sursa de date: BNM, anul de referință 2017

Figura: 3.17 Perioada de scadență a creditelor acordate sectorului privat, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

mai mare la resurse financiare pe termen lung. Concomitent, creditele pe termen scurt sunt mai răspândite printre întreprinderile deținute de bărbați (22,2% comparativ cu 19%).

Creditele pe termen lung sunt preponderent acordate micro-întreprinderilor formate din 0-1 salariați deținute de femei.

După cum arată datele, cea mai înaltă cotă a întreprinderilor beneficiare de credite pe termen lung se regăsește în cadrul grupului de întreprinderi alcătuite din 0-1 salariați (16%) (Figura 3.18). Deosebit de înaltă este cota acestor întreprinderi în rândul femeilor antreprenoare. Circa 27% din micro-întreprinderile de 0-1 salariați deținute de femei au contractate credite pe un termen mai mare de 5 ani. În rândul bărbaților antreprenori, de asemenea, se înregistrează cote înalte de micro-întreprinderi beneficiare de credite pe termen lung (circa 10%), însă comparativ cu femeile, aceste cote sunt mai mici. În general, categoria micro-întreprinderilor se caracterizează prin capacități financiare mai limitate, iar ponderea înaltă a întreprinderilor care au contractat credite pe termen lung ar putea avea legătură cu această particularitate: termen mai lung, tranșe mai mici. Totuși, pentru a asigura dezvoltarea și stabilitatea financiară a IMM, este important ca să fie asigurat accesul la finanțare pe termen lung pentru toate categoriile de IMM.

Totodată, printre antreprenorii de sex masculin se evidențiază o cotă însemnată de întreprin-

deri mari (cu peste 250 salariați) ce beneficiază de împrumuturi de lungă durată (circa 11%). În cazul femeilor, nici o întreprindere din această categorie nu beneficiază de împrumuturi pe termen lung.

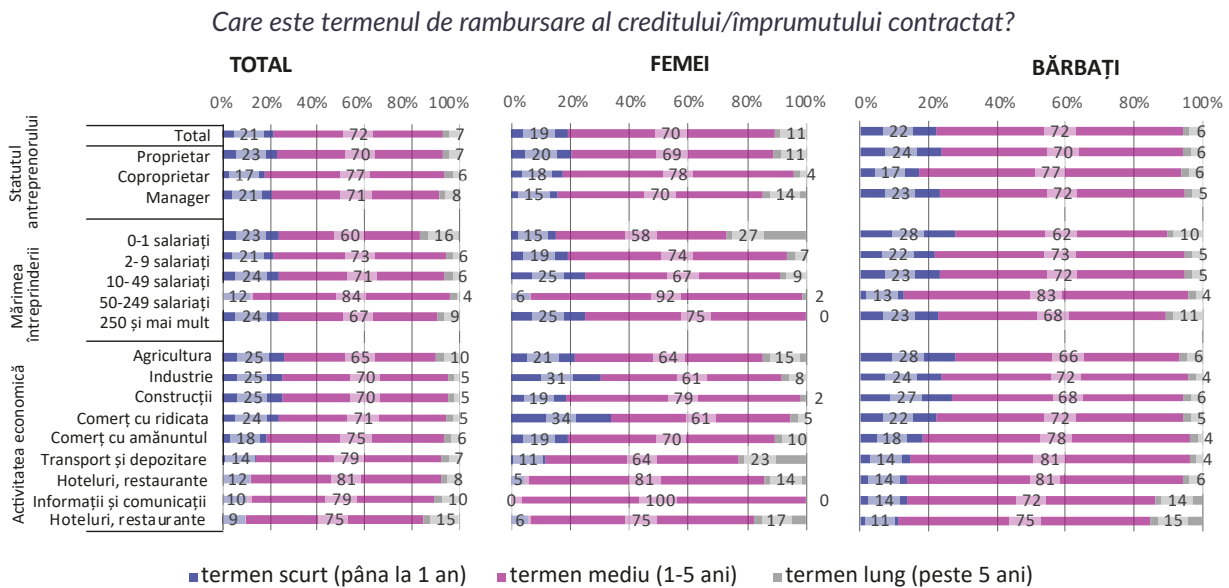
Creditele pe termen mediu sunt distribuite mai mult sau mai puțin proporțional printre categoriile de întreprinderi analizate după mărimea acestora, variind în jurul mediei la nivel național.

Excepție fac întreprinderile mijlocii (50-249 salariați), în rândul cărora se înregistrează o cotă mai înaltă a întreprinderilor beneficiare de credite pe termen mediu (84% comparativ cu media de 72%) și micro-întreprinderile (0-1 salariați) în rândul cărora se înregistrează o cotă mai mică a întreprinderilor beneficiare de credite pe termen mediu (60% comparativ cu media de 72%). Aceste diferențe sunt produse, în cazul întreprinderilor mijlocii, de proporția mică a întreprinderilor beneficiare de credite pe termen scurt, iar în cazul micro-întreprinderilor – de proporția mai mare a întreprinderilor beneficiare de credite pe termen lung.

Creditele pe termen scurt sunt specifice mai mult întreprinderilor mici deținute de bărbați.

Comparativ cu femeile antreprenoare, în majoritatea categoriilor de întreprinderi ce aparțin bărbaților antreprenori (întreprinderile de 0-1 salariați, 2-9 salariați, 50-49 salariați) se înregistrează cote mai înalte ale întreprinderilor care au contractat credite pe termen scurt.

Figura: 3.18 Termenul de scadență a creditelor acordate întreprinderilor, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

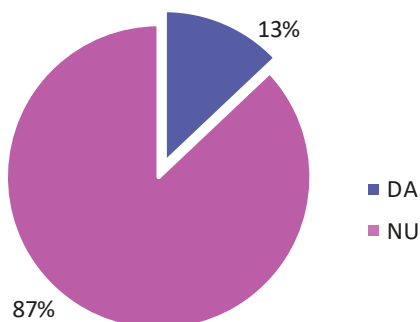
Ratele de refuz al creditelor

Pe parcursul anului de cercetare (2017), circa 13% din întreprinderi au înaintat către instituțiile financiare cereri de solicitare a unui credit (Figura 3.19).

Deși per total, analizând stocul creditelor, întreprinderile deținute de femei au accedat credite în proporție mai mare decât întreprinderile deținute de bărbați, în anul cercetării (2017) acestea au aplicat mai rar la credite decât întreprinderile ce aparțin bărbaților.

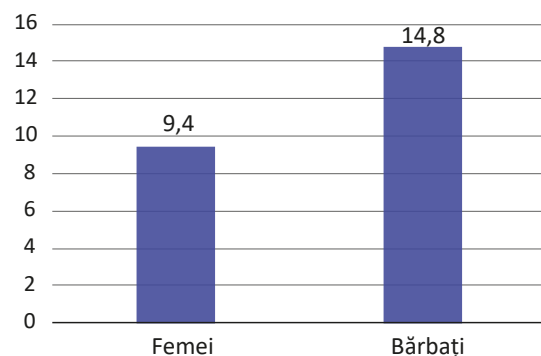
Figura: 3.19 Ponderea întreprinderilor care au aplicat la credite pe parcursul anului, 2017, %

Pe parcursul anului 2017 întreprinderea/afacerea a apelat/aplicat la credite sau împrumuturi de la instituții financiare

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 3.20 Ponderea întreprinderilor care au apelat la credite pe parcursul anului 2017, după sexul antreprenorului, %

În 2017, circa 9,4% din întreprinderile femeilor antreprenoare au depus cerere de solicitare a unui credit la bănci, pe când întreprinderile bărbaților antreprenori – în proporție de 14,8% sau cu 5,4 p.p. mai mult (Figura 3.20).

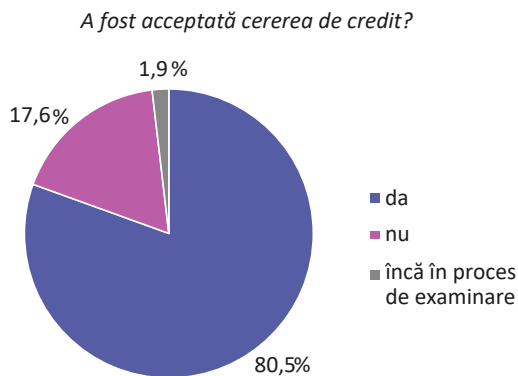
Dintre toate cererile de solicitare a creditelor înaintate de întreprinderi către instituțiile financiare, circa 80,5% au fost acceptate spre finanțare, 17,6% - au fost refuzate, iar 1,9% mai erau în proces de examinare (Figura 3.21).

Pe lângă faptul că întreprinderile deținute de femei beneficiază mai frecvent de credite pe termen lung și **cererile de creditare ale acestora par să fie acceptate într-o proporție mai mare spre finanțare, iar rata de refuz a finanțării este mai mică.** Dacă în cazul întreprinderilor ce aparțin bărbaților antreprenori au fost acceptate spre finanțare circa 80,3% din cereri, în cazul întreprinderilor deținute de femei această cotă a constituit 81,2%, cu 0,9 p.p. mai mult. Totodată, rata de refuz a finanțării cererilor de

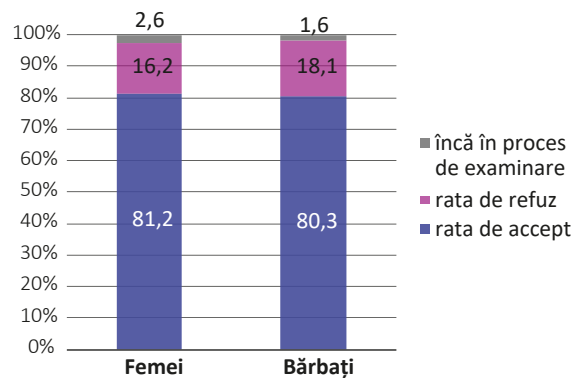
creditare în rândul întreprinderilor deținute de bărbați a constituit 18,1%, iar în rândul întreprinderilor deținute de femei - 16,2% (cu 1,9 p.p. mai puțin) (Figura 3.22). De menționat că, la momentul cercetării, ponderea cererilor femeilor antreprenoare aflate în proces de examinare era mai mare decât a bărbaților antreprenori (2,6% comparativ cu 1,6%), fapt ce ar putea influența diferențele relatate mai sus.

Cele mai multe refuzuri de finanțare a cererilor de credit sunt înregistrate în rândul în-

Figura: 3.21 Ponderea întreprinderilor cărora le-a fost acceptată/refuzată cererea de credit, 2017, %

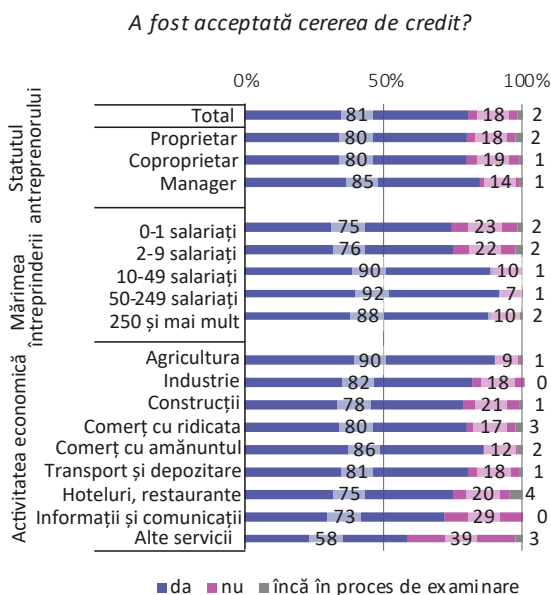

Figura: 3.22 Ponderea întreprinderilor cărora le-a fost acceptată/refuzată cererea de credit, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 3.23 Ponderea întreprinderilor cărora le-a fost acceptată/refuzată cererea de credit, după statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

treprinderilor micro cu un număr mai mic de 10 salariați. În cazul acestor întreprinderi cota refuzurilor constituie circa 22% comparativ cu 18% media la nivel național. Totodată, ramurile economice unde se înregistrează cele mai multe refuzuri de finanțare sunt alte servicii (cota refuzurilor 39%), informații și comunicații (29%), construcții (21%) și hoteluri și restaurante (20%) (Figura 3.23).

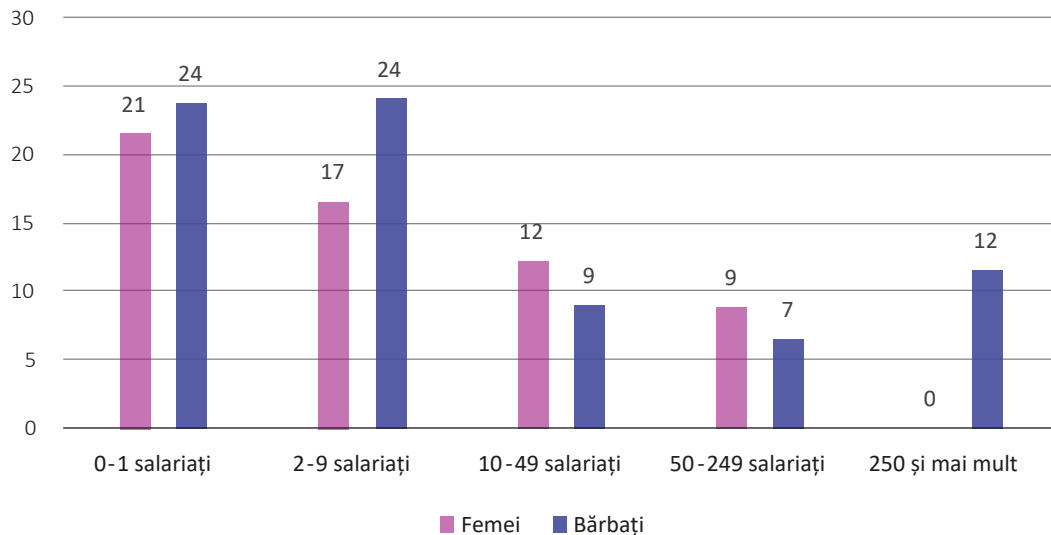
Analiza datelor după sexul antreprenorului arată că, **atât în cazul femeilor antreprenoare cât și în cazul bărbaților antreprenori, cel mai frecvent, refuzuri de acordare a finanțării sunt recepționate de întreprinderile constituite din mai puțin de 10 salariați** (Figura 3.24). Totuși, ponderea refuzurilor de finanțare pentru această categorie de întreprinderi este mai înaltă în cazul întreprinderilor deținute de bărbați. În același timp, întreprinderile mici și mijlocii deținute de femei primesc mai frecvent refuzuri de finanțare a cererilor de credit decât întreprinderile deținute de bărbați din catego-

riile respective (cu 3 p.p. și 2 p.p. respectiv mai mult), în schimb întreprinderile mari ce aparțin femeilor nu înregistrează nici un refuz, pe când cele ce aparțin bărbaților primesc refuzuri în proporție de circa 12% (Figura 3.24).

întreprinderile ce aparțin bărbaților. În sectorul TIC cota refuzurilor este destul de înaltă, însă egală între femei și bărbați. Totuși, în întreprinderile deținute de bărbați frecvența refuzurilor este mai înaltă în majoritatea sec-

Figura: 3.24 Ponderea întreprinderilor cărora le-a fost refuzată cererea de credit, după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, %

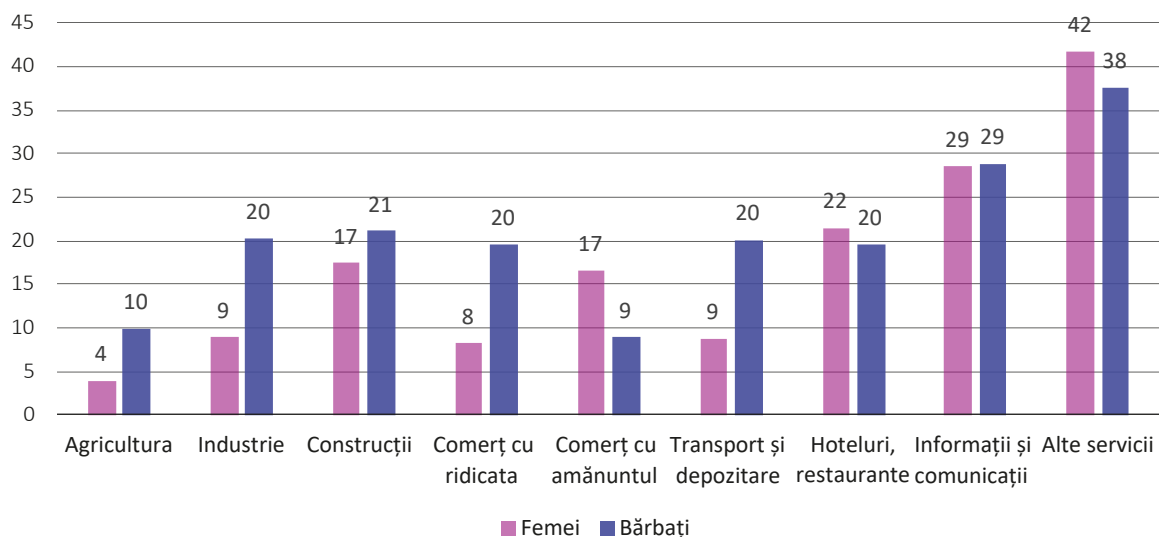

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenoriat.

Cel mai des, întreprinderile deținute de femei primesc refuzuri de finanțare în sectorul altor servicii (42%), informații și comunicații (29%), hoteluri și restaurante (22%). Totodată, în două dintre aceste ramuri (alte servicii și hoteluri și restaurante) întreprinderile deținute de femei primesc mai frecvent refuzuri decât

toarelor economice: agricultură, industrie, construcții, comerț cu ridicata, transport și depozitare. Cele mai multe refuzuri sunt recepționate de întreprinderile bărbaților din sectoarele alte servicii (38%), informații și comunicații (29%) și construcții (21%).

Figura: 3.25 Ponderea întreprinderilor cărora le-a fost refuzată cererea de credit, după activitatea economică și sexul antreprenorului, 2017, %

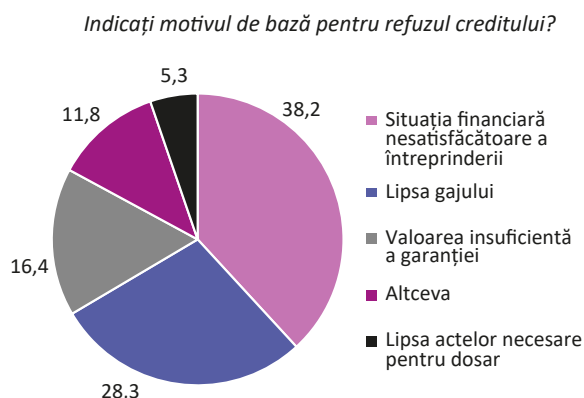

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenoriat.

Motivele de refuz a finanțării cererilor de credit

Situația financiară nesatisfăcătoare, lipsa gajului și valoarea insuficientă a garanției sunt principalele motive de refuz a finanțării cererilor de credit înaintate de antreprenori către instituțiile financiare. Circa 38,2% din întreprinderi în 2017 au primit refuz de finanțare a cererilor de credite din cauza situației financiare nesatisfăcătoare a întreprinderii (Figura 3.26). Totodată, motive importante indicate de antreprenori sunt cele legate de lipsa gajului și valoarea insuficientă a garanției. Circa 28,3% din totalul întreprinderilor au primit refuz din cauza lipsei gajului și 16,4% - din cauza valorii insuficiente a garanției. Lipsa actelor necesare la dosar a fost invocat ca motiv de refuz în cazul a circa 5,3% din întreprinderi (Figura 3.26).

Figura: 3.26 Principalele motive de refuz a cererilor de credite/împrumuturi, 2017, %

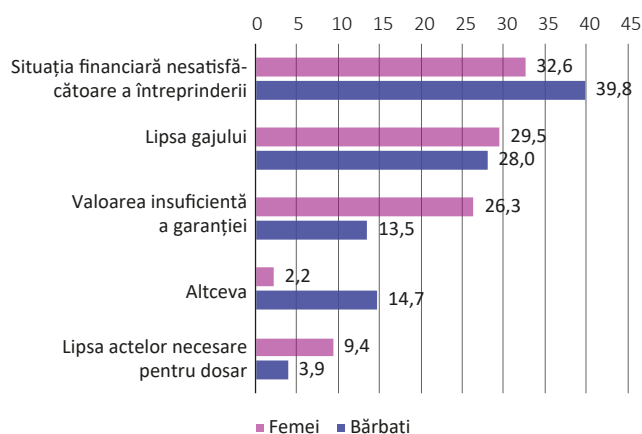
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Se constată diferențe de gen în ceea ce privește motivele de refuz a cererilor de solicitare a creditelor. Pentru întreprinderile ce aparțin femeilor sunt mai evidente problemele legate de lipsa gajului, a valorii insuficiente a garanției, precum și lipsa unor informații și documente în dosar. Astfel, aproape 30% din întreprinderile deținute de femei au primit refuz de finanțare din cauza lipsei gajului (cu 1,5 p.p. mai mult decât întreprinderile bărbaților), circa 26,3% - din cauza valorii insuficiente a garanției (de 2 ori mai mult) și circa 9,4% - din cauza lipsei actelor necesare pentru dosar (de 2,4 ori mai mult) (Figura 3.27). În schimb, mai multe întreprinderi deținute de bărbați (aproa-

pe 40%) au fost refuzate din cauza situației financiare nesatisfăcătoare. De asemenea, o pondere destul de însemnată de întreprinderi ce aparțin bărbaților (14,7%) au primit refuz din alte motive. Printre argumentele de bază ale instituțiilor financiare au fost fie că întreprinderea este nouă și de puțin timp activează, fie că solicitantul mai are alte credite sau istoria creditară nu este favorabilă, fie că, în general, nu au fost explicate motivele refuzului.

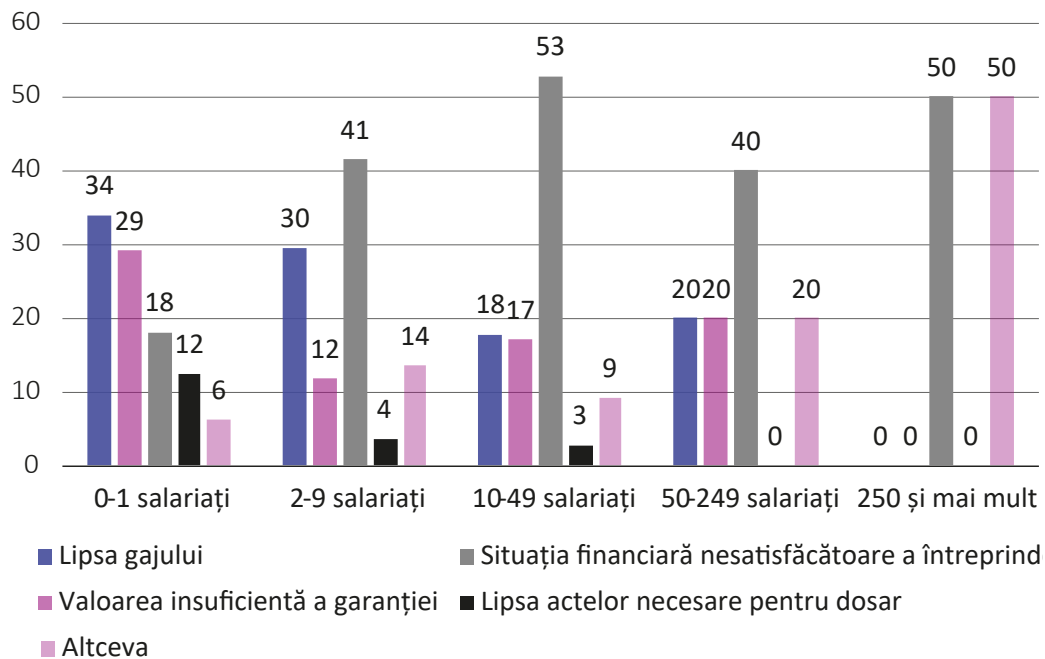
Pentru întreprinderile micro formate din 0-1 salariați problemele principale care limitează accesul acestora la credite sunt lipsa gajului și valoarea insuficientă a garanției. Circa 1/3 din întreprinderile din categoria respectivă au întâmpinat aceste impedimente în calea obținerii finanțării (Figura 3.28). Totodată, în această categorie se regăsesc cele mai multe

Figura: 3.27 Principalele motive de refuz a cererilor de credite/împrumuturi, după sexul antreprenorului, 2017, %

întreprinderi (12%) care au primit refuz de finanțare din cauza că pachetul de documente solicitate de bancă nu era complet.

Acest lucru se datorează faptului că, deseori, micii întreprinzători nu pot furniza creditorilor externi informațiile solicitate la nivelul de detaliere necesar (sub formă de rapoarte financiare, planuri de afaceri, studii de fezabilitate etc.). Problema respectivă este deseori agravată de nivelul scăzut de educație financiară al micilor întreprinzători, care nu întotdeauna pot argumenta în mod adecvat solicitarea lor. Informațiile furnizate băncilor și altor creditori de către întreprinderile mici, nu sunt, de mul-

Figura: 3.28 Principalele motive de refuz a cererilor de credite/ împrumuturi, după mărimea întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

te ori, exacte și realiste, iar activitatea acestora nu este întotdeauna transparentă³². Pentru întreprinderile mijlocii și mari această problemă dispăre, în general.

Problema de bază pentru celelalte categorii de întreprinderi (formate din mai mult de 2 salariați), care au primit refuz de finanțare din partea băncilor, a constat în situația financiară nesatisfăcătoare a întreprinderii. Circa 40% din întreprinderile formate din 2-9 salariați și 50-249 salariați, precum și circa jumătate din întreprinderile constituite din 10-49 salariați și din mai mult de 250 salariați nu au primit finanțarea solicitată de la bancă din cauza situației financiare nefavorabile.

Printre alte probleme ce constrâng accesul la finanțe al întreprinderilor formate din 2-9 salariați, 10-49 salariați și întreprinderilor mijlocii constituite din 50-249 salariați rămân a fi lipsa gajului și valoarea insuficientă a garanției. Aceste probleme sunt clasate pe locurile 2-3 de către antreprenori în aceste categorii de întreprinderi.

Pentru femeile antreprenoare, motivele de refuz a creditării diferă puțin față de cele identificate în rândul bărbaților antreprenori.

Astfel, **pentru întreprinderile formate din 0-1 salariați deținute de femei principalele motive de refuz a finanțării au constat în valoarea insuficientă a garanției și dosarul incomplet prezentat (pentru 34% din antreprenori ce au primit refuz)** (Figura 3.29). De altfel, problema lipsei documentelor necesare în dosar este cea mai accentuată anume în această categorie de antreprenori. Această problemă poate fi depășită prin creșterea gradului de educație financiară și a abilităților de management financiar al antreprenoarelor care întâmpină astfel de probleme.

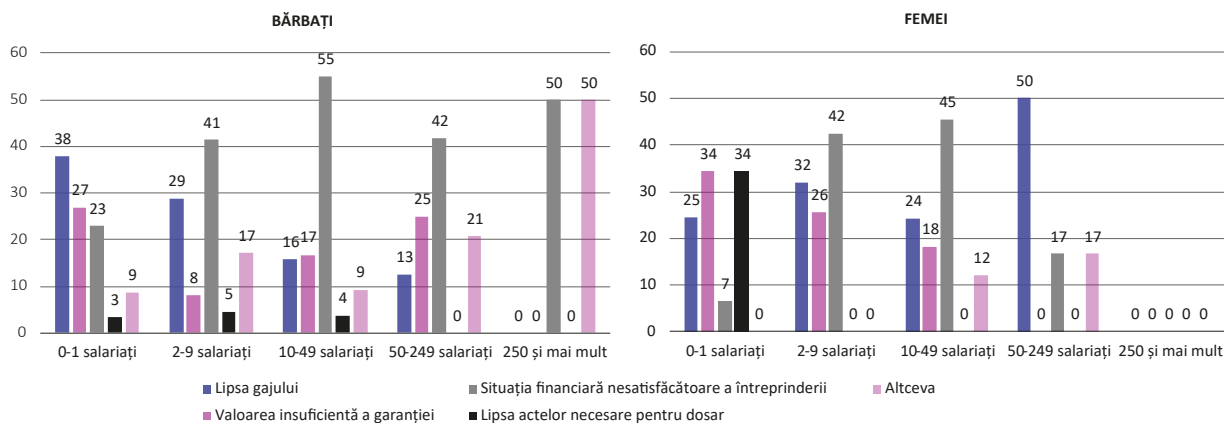
Totodată, în întreprinderile mici cu până la 50 salariați deținute de femei problemele ce țin de gaj și valoarea insuficientă a garanției sunt mai profunde. Fiecare a 3 întreprindere formată din 2-9 salariați deținută de femei ce a solicitat finanțare a întâmpinat problema lipsei gajului (cu 3 p.p. mai mult decât întreprinderile bărbaților), iar fiecare a 4 întreprindere – problema valorii insuficiente a garanției (de 3 ori mai mult). Aceste probleme sunt mai accentuate și pentru întreprinderile mici de 10-49 salariați

³² Studiu privind constrângerile în accesul la finanțare și planul de acțiuni, Fondul de Dezvoltare Durabilă Moldova, 2017 http://www.sda.gov.md/upload/documents/0221181519201541Studiu_Analiza_Constrangerilor_in_Accesul_La_Finanțare_si_Planul_de_Actiuni_Iulie_2017.pdf

deținute de femei (problema gajului- cu 8 p.p. mai mult, problema valorii insuficiente a garanției – cu circa 1 p.p.) (Figura 3.29).

În același timp, dacă în întreprinderile deținute de femei lipsa documentelor necesare în dosar este specifică doar micro-întreprinderilor din 0-1 salariați, în cazul întreprinderilor deținute de bărbați această problemă este prezentă și în întreprinderile mai mari (2-49 salariați) (Figura 3.29).

Figura: 3.29 Principalele motive de refuz al cererilor de credite/împrumuturi, după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

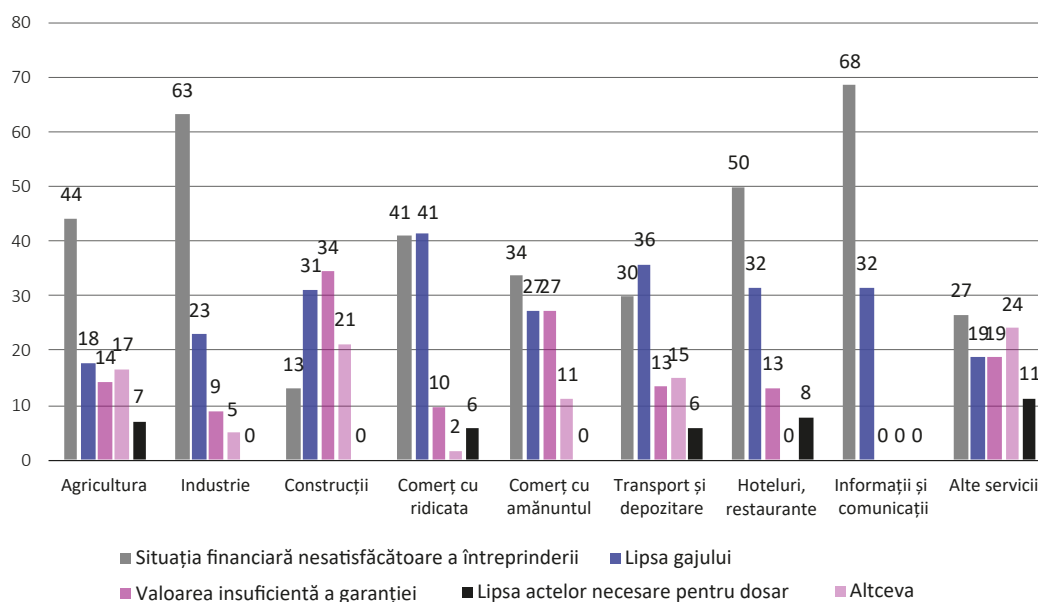
Situația financiară nesatisfăcătoare a întreprinderii reprezintă principalul motiv de refuz a acordării creditelor în sectorul TIC (68%), industrie (63%), hoteluri și restaurante (50%), comerț cu amănuntul (34%) și alte servicii (27%) (Figura 3.30). Totodată, lipsa gajului este o problemă care persistă în toate sectoarele economiei naționale, însă aceasta pare a fi mai profundă în sectorul comerțului cu ridicata, unde circa 41% din întreprinderi au primit refuz din acest motiv, în transport și depozitare (36%), în informații și comunicații (32%) și în sfera serviciilor hoteliere și restaurantelor (32%). În paralel cu lipsa gajului, valoarea insuficienței garanției, de asemenea, este o problemă specifică practic pentru toate sectoarele economiei. Aceasta se evidențiază în special în sectorul construcțiilor (34%) și comerțului cu amănuntul (27%). Lipsa documentelor necesare în dosar a fost o cauză importantă de refuz pentru întreprinderile din ramura altor servicii (11%), hoteluri și restaurante (8%), agricultura (7%), transport și depozitare (6%), comerț cu ridicata (6%).

Pentru întreprinderile femeilor antreprenoare, problema lipsei gajului este una importantă în cadrul majorității ramurilor economiei

naționale. În sectorul agricol, aceasta a fost unica problemă pentru femeile antreprenoare, care a servit drept motiv de refuz a finanțării din partea instituțiilor financiare (Figura 3.31). Problema respectivă este foarte evidentă și pentru întreprinderile deținute de femei din sectorul construcțiilor (88%), cel al informațiilor și comunicațiilor (50%), serviciilor hoteliere și restaurantelor (41%), comerțului cu ridicata (41%).

De asemenea, în întreprinderile deținute de bărbați lipsa gajului este o problemă prezentă în toate ramurile economiei naționale. Însă cel mai mult aceasta se evidențiază în sectorul comerțului cu ridicata (41%), transportului și depozitării (39%), informațiilor și comunicațiilor (33%) (Figura 3.31). Totuși, comparând situația întreprinderilor deținute de bărbați cu situația întreprinderilor deținute de femei, se observă că amploarea problemei în rândul întreprinderilor ce aparțin femeilor antreprenoare este mai mare (cotele întreprinderilor care au primit refuz din acest motiv sunt mult mai mari).

În unele sectoare economice, creditarea întreprinderilor deținute de femei este limitată și de problema valorii insuficiente a garanției. Din acest motiv au primit refuz o cotă înaltă de întreprinderi deținute de femei din sectorul transporturilor și depozitării (67%), cel al altor servicii (39%) și al serviciilor hoteliere și restaurantelor (29%). De asemenea, acesta a servit drept motiv de refuz pentru 40% din întreprinderile solicitante de credite deținute de bărbați din sectorul construcțiilor, 33% -

Figura 3.30 Principalele motive de refuz a cererilor de credite/împrumuturi, după activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

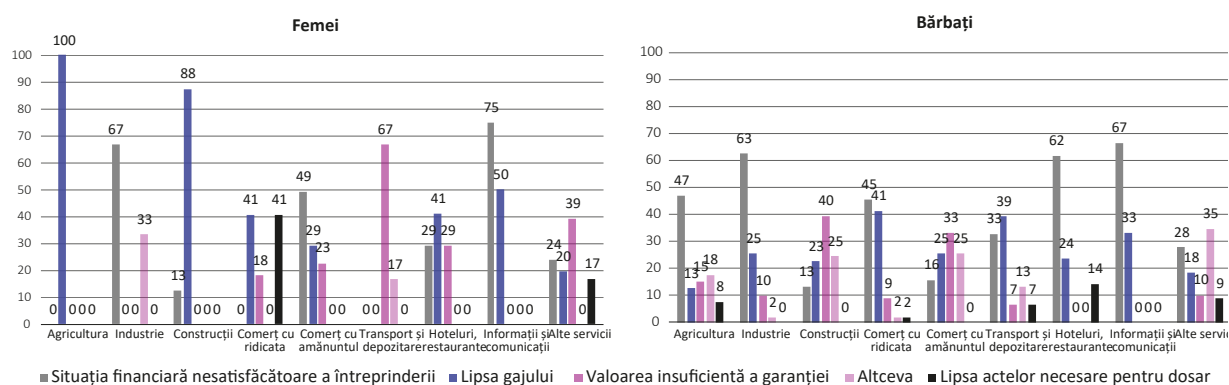
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

din cele din sectorul comerțului cu amănuntul, 15% - din cele din sectorul agricol.

Totodată, lipsa actelor în dosarul depus a reprezentat o problemă pentru întreprinderile femeilor antreprenoare din domeniul comerțului cu ridicata și transportului și depozitării. În aceste ramuri cota întreprinderilor deținute de femei care au primit refuz de finanțare din acest motiv a constituit 41% și 17% respectiv (Figura 3.31). În cazul bărbaților antreprenori, întreprinderi din mai multe sectoare au primit refuz din acest motiv: hoteluri și restaurante (circa 14%), "alte servicii" (circa 9%), agricultu-

ra (circa 8%), transport și depozitare (circa 7%), comerțul cu ridicata (circa 2%).

În cadrul întreprinderilor deținute de bărbați, unul din motivele de refuz a cererilor de împrumuturi, prezent în toate sectoarele economice, este situația financiară nesatisfăcătoare a întreprinderilor. În ramura informațiilor și comunicațiilor, industriei, serviciilor hoteliere și restaurantelor, agricultură și comerț cu ridicata acesta este principalul motiv de refuz a cererilor de creditare pentru întreprinderile deținute de antreprenorii de sex masculin (Figura 3.31). În cazul întreprinderilor deținute

Figura 3.31 Principalele motive de refuz a cererilor de credite/împrumuturi, după activitatea economică și sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

de femei, spre deosebire de întreprinderile deținute de bărbați, acest motiv nu este prezent în toate ramurile economice. Acesta este un motiv de bază de refuz în întreprinderile deținute de femei din ramura TIC, industrie și comerț cu amănuntul.

Gajul și cerințele de garanție

Lipsa gajului sau insuficiența valorii garanției reprezintă o problemă importantă pentru antreprenori, deoarece majoritatea creditelor sunt acordate doar în cazul când aceștia satisfac condiționalitățile înaintate. Circa 84% din totalul creditelor acordate au necesitat garanții și doar 16% au fost acordate fără ca întreprinderea/antreprenorul să ofere careva garanții (Figura 3.32). Totodată, după cum arată datele, întreprinderilor deținute de bărbați mai des le-a fost solicitat să ofere careva garanții decât celor deținute de femei. În cazul întreprinderilor bărbaților antreprenori pentru circa 85,3% din credite au fost solicitate garanții, iar în cazul întreprinderilor femeilor antreprenoare – pentru circa 81,7%. Acest fapt poate fi legat, cel mai probabil, de valoarea creditelor mai mare solicitată de bărbați. De obicei, cu cât valoarea creditelor este mai mare cu atât este mai probabil ca banca să solicite careva garanții pentru acestea.

În cadrul procedurii de acordare a creditelor, cel mai frecvent sunt solicitate garanții de la întreprinderile mai mari. Cota întreprinderilor

de la care au fost solicitate garanții crește odată cu creșterea mărimii întreprinderii. Dacă în cazul întreprinderilor micro ponderea entităților de la care au fost solicitate anumite garanții constituie circa 69%, în cazul întreprinderilor mai mari de 250 salariați aceasta crește până la 91%. Totuși, în majoritatea cazurilor băncile solicită garanții pentru acordarea creditelor, chiar și de la IMM. Acest fapt îngrădește accesul IMM la resurse financiare, având în vedere că acestea, dispun, în general, de mai puține active pe care ar putea să le ofere în calitate de garanții decât întreprinderile mari.

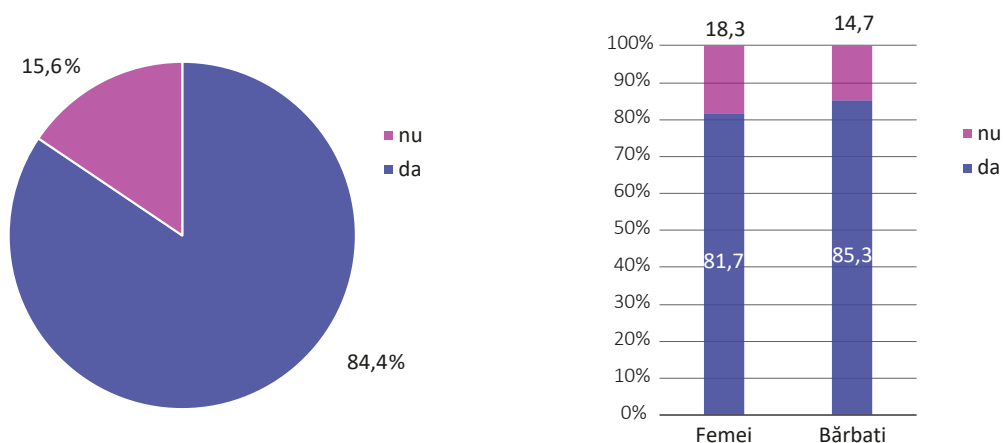
În toate sectoarele economice, creditele se acordă de cele mai multe ori dacă întreprinderile dispun de garanții. Totuși, sectoarele în care există șanse mai mari ca instituțiile financiare să nu solicite garanții se dovedesc a fi cel al serviciilor hoteliere și restaurantelor, altor servicii, comerțului cu amănuntul, construcțiilor (Figura 3.33). În aceste sectoare se regăsesc cele mai multe întreprinderi de la care nu a fost solicitată oferirea unei anumite garanții.

Pe de altă parte, cel mai frecvent sunt solicitate garanții pentru întreprinderile din industrie, agricultură și informații și comunicații. În aceste ramuri, cota întreprinderilor de la care au fost solicitate garanții la acordarea creditelor depășește 90%.

În aceste cazuri, probabilitatea de finanțare a întreprinderilor depinde direct de disponibi-

Figura: 3.32 Ponderea întreprinderilor ale căror credite au necesitat garanție, după sexul antreprenorului, 2017, %

Referindu-ne la acest credit sau împrumut recent, finanțarea a necesitat garanții?

litatea activelor în cadrul întreprinderilor pe care le-ar putea utiliza în calitate de garanții.

Și dacă pentru întreprinderile din ramura agriculturii și industriei, spre exemplu, există probabilitate mai mare ca acestea să dețină careva active în proprietate, reieșind din specificul acestor ramuri, probabilitatea că întreprinderile din sectorul tehnologiilor informaționale să dețină careva active pe care le-ar putea oferi ca garanție este mai mică. Respectiv, pentru asemenea sectoare accesul la credite este mult mai limitat. Datele prezentate mai sus, au demonstrat că, spre

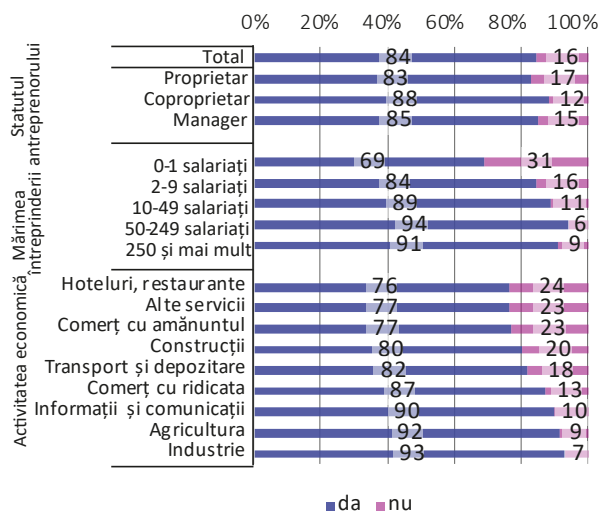
exemplu, sectorul TIC este unul dintre cele mai puțin creditate sectoare ale economiei.

Există unele diferențe de gen în ceea ce privește garanțiile solicitate de instituțiile financiare în cadrul sectoarelor economice.

Sectoarele economice în care întreprinderile femeilor le-au fost solicitate garanții mai frecvent decât întreprinderilor bărbaților sunt: TIC (100% - femei, 86% bărbați), comerțul cu ridicata (89% - femei, 87% - bărbați), comerțul cu amănuntul (80% - femei, 75% - bărbați) și construcții (86% - femei, 79% - bărbați) (Figura 3.34). În celelalte 5 sectoare, întreprinderile bărbaților le-au fost solicitate garanții mai des decât întreprinderilor femeilor. Diferențe mai pronunțate de gen se atestă în sectorul alte servicii unde întreprinderilor deținute de bărbați le-au fost solicitate garanții mult mai frecvent (diferența de 24 p.p.) și în sectorul informațiilor și comunicațiilor unde tuturor întreprinderilor deținute de femei care au aplicat la credite le-au fost solicitate garanții, iar întreprinderilor deținute de bărbați pentru circa 86% (diferența de 14 p.p.).

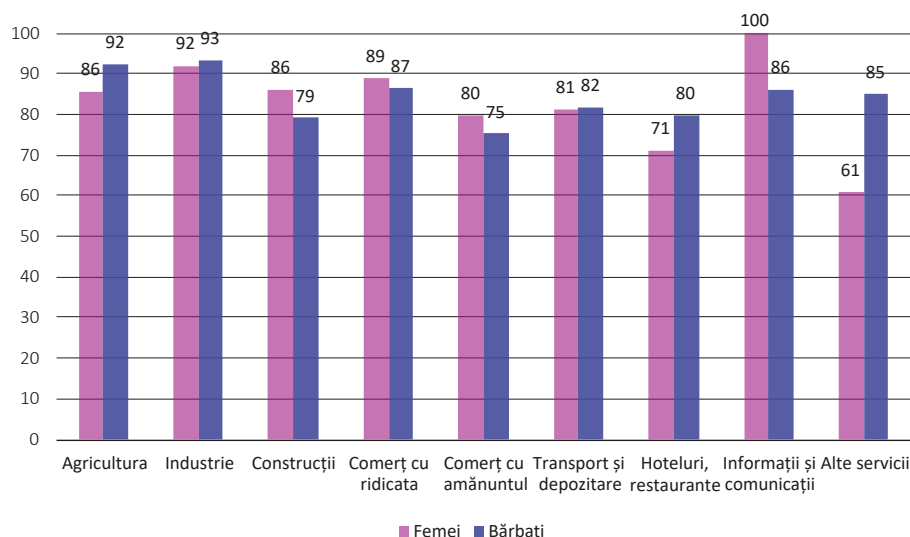
Cele mai răspândite active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare sunt mașinile și utilajele, terenurile și clădirile întreprinderii, precum și bunurile personale ale proprietarului. Circa 43% din întreprinderi au oferit în calitate de garanție mașini și utilaje, circa 38% - terenuri și clădiri ale întreprinderii și circa 30% - bunuri personale ale proprietarului.

Figura: 3.33 Ponderea întreprinderilor ale căror credite au necesitat garanție, după statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

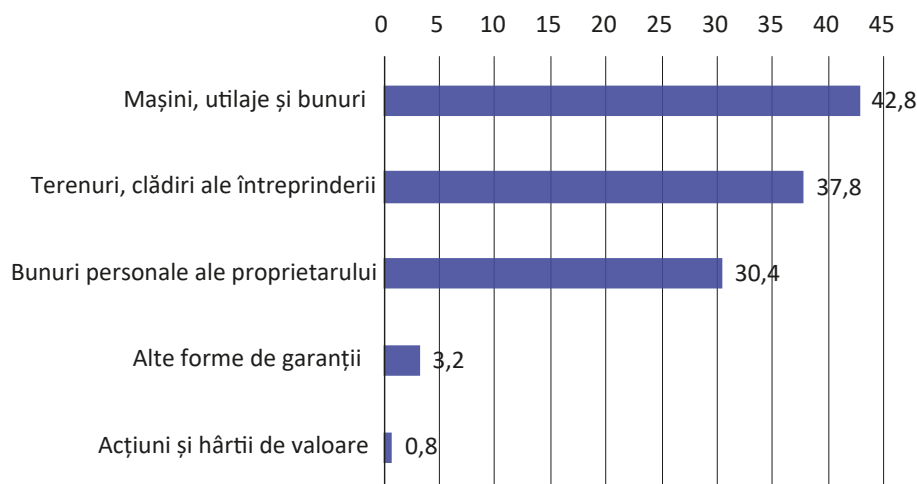
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 3.34 Ponderea întreprinderilor ale căror credite au necesitat garanții, după sexul antreprenorului și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 3.35 Tipurile de active oferite de antreprenori în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, 2017, % antreprenori

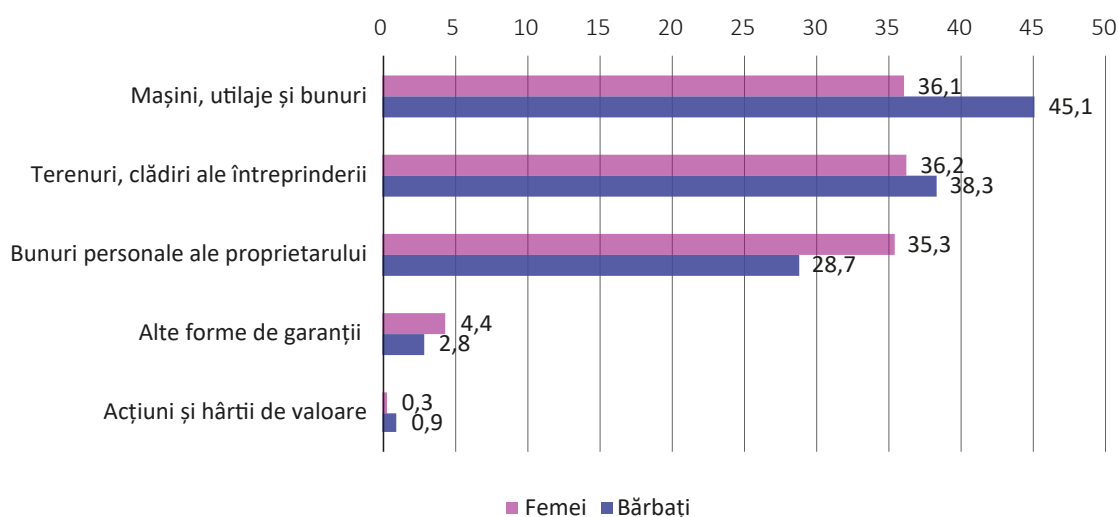
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Întreprinderile femeilor antreprenoare par să dețină mai puține active pe care ar putea să le ofere în calitate de garanții și, deseori, acestea gajează bunurile personale pentru a obține finanțare de la bănci. Comparativ cu întreprinderile bărbaților antreprenori, întreprinderile femeilor întreprinzătoare mai rar oferă în calitate de garanții mașini și utilaje (36% comparativ cu 45%), terenuri și clădiri ale întreprinderii (36% comparativ cu 38%) (Figura 3.36). În schimb, cota întreprinderilor femeilor întreprinzătoare care au oferit în calitate de garanții bunurile personale este mai mare decât

a întreprinderilor bărbaților întreprinzători (35% comparativ cu 29%).

Întreprinderile mici, deseori, nu pot oferi în calitate de garanții terenuri, clădiri, mașini și utilaje, din care cauză antreprenorii sunt nevoiți să gajeze instituțiilor financiare bunurile personale pentru a obține credite. Se observă că ponderea întreprinderilor mari și mijlocii care au oferit drept garanții terenuri, clădiri, mașini și utilaje este mult mai mare (peste 55%) decât ponderea întreprinderilor micro și mici cu asemenea posibilități, care în cel mai bun caz

Figura: 3.36 Tipurile de active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, după sexul antreprenorului, 2017, %

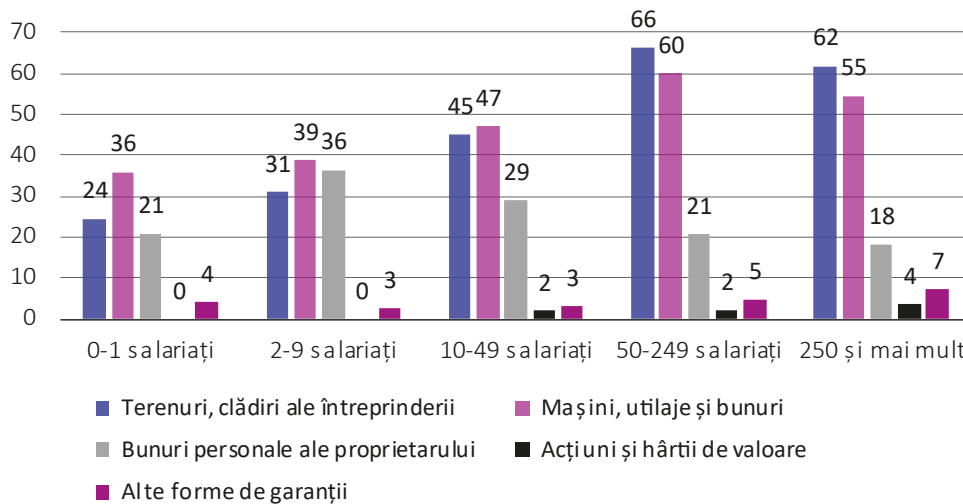
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

ajunge la 47% (Figura 3.37). Totodată, cota antreprenorilor ce dețin întreprinderi mari care au oferit în calitate de garanții bunurile personale constituie doar circa 18%, în timp ce cota celor ce dețin IMM este mai mare și variază între 21-36%, în dependență de mărimea întreprinderii.

Și în rândul bărbaților antreprenori, cota întreprinderilor de 2-9 salariați ce au oferit drept garanție bunurile personale ale antreprenorului este cea mai înaltă (33%). Reiese că, întreprinderile formate din 2-9 salariați este categoria de întreprinderi pentru care problema

Figura: 3.37 Tipurile de active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, după mărimea întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Activele principale oferite de micro-întreprinderile deținute de femei (0-1 salariați) în calitate de garanție sunt terenurile și clădirile întreprinderii, iar de micro-întreprinderile deținute de bărbați – utilajele și mașinile întreprinderii. Micro întreprinderile deținute de femei au oferit cel mai des (circa 32% din întreprinderi) în calitate de garanții terenuri și clădiri. Totodată, micro întreprinderile deținute de bărbați au oferit cel mai frecvent (circa 44% din întreprinderi) mașinile și utilajele întreprinderii în calitate de garanții. Aceste diferențe sunt cauzate, cel mai probabil, de tipul activităților desfășurate de întreprinderi. Totodată, circa 1/5 din întreprinderile micro atât cele deținute de bărbați, cât și cele deținute de femei au oferit drept garanții bunurile personale ale proprietarului pentru a obține finanțare.

Femeile antreprenoare ce dețin întreprinderi formate din 2-9 salariați cel mai des oferă bunurile personale în calitate de garanții instituțiilor financiare. Aproape jumătate (46%) din întreprinderile femeilor formate din 2-9 salariați, ce au contractat un credit, au oferit bunurile personale ale proprietarului drept ga-

lipsei gajului sau insuficiența garanției este cea mai accentuată în calea obținerii unui credit.

În cazul întreprinderilor mijlocii și mari atât pentru femeile antreprenoare, cât și pentru bărbații antreprenori, problema lipsei gajului sau a garanției nu este atât de accentuată. Întreprinderile de dimensiuni mai mari dispun de active în proporție mai mare decât întreprinderile mici și mai rar apelează la bunurile personale pentru a obține resursele financiare necesare. Cota întreprinderilor mijlocii și mari ce utilizează bunurile întreprinderii în calitate de garanție se ridică până la 83% în cazul femeilor antreprenoare și până la 63% – în cazul bărbaților antreprenori.

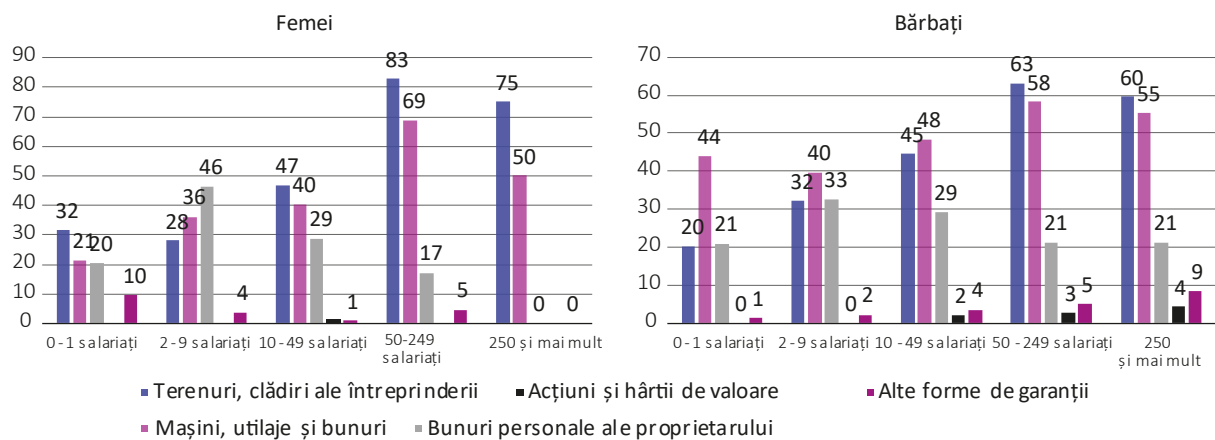
Informațiile și comunicațiile reprezintă rama pentru care insuficiența activelor este o problemă evidentă ce limitează accesul la credite. Circa 54% din antreprenorii acestui sector care s-au împrumutat de la instituțiile financiare au oferit bunurile personale în calitate de garanții. Acest fapt arată că întreprinderile din sector nu dispun de active corporale suficiente care ar putea fi oferite băncilor drept

garanții. Companiile respective fac parte, cel mai probabil, din subramura tehnologiei informației, unde ponderea imobilizărilor corporale în total active este una dintre cele mai mici la nivel național (circa 18% comparativ cu media la nivel național de circa 38%³³). În rezultat, companiile din sectorul TIC fac parte din categoria celor care primesc frecvent refuzuri de creditare, iar ramura TIC comparativ cu alte ramuri ale economiei, este una dintre cele mai puțin creditate.

Pe lângă sectorul informațiilor și comunicațiilor, problema insuficienței activelor în procesul de creditare este profundă și în sectorul industrial (circa 41% din antreprenori au găsit bunuri personale), comerțului cu ridicata și cu amănuntul (circa 32% și respectiv 33%), transport și depozitare (33%), construcții (30%).

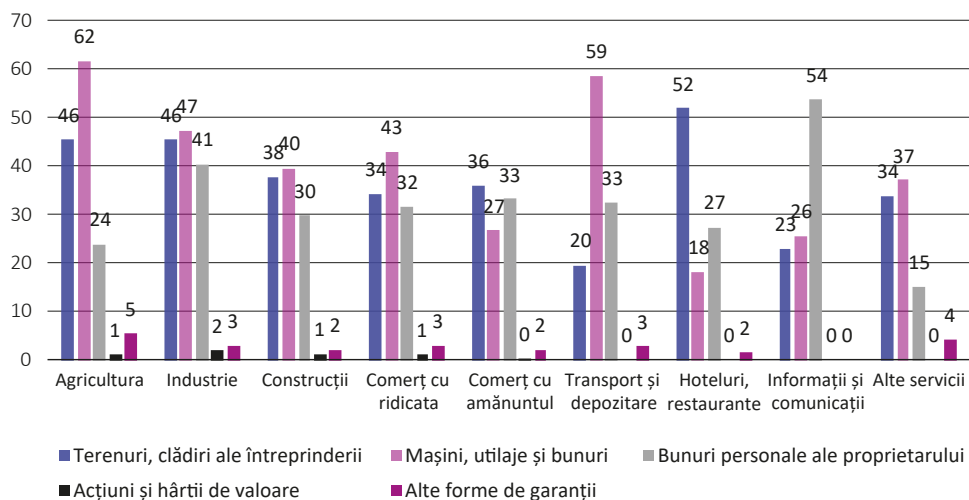
Sectoarele economice în care cel mai frecvent se utilizează mașinile și utilajele drept garanții în procesul de creditare sunt agricultura, trans-

Figura: 3.38 Tipurile de active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 3.39 Tipurile de active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, după activități economice, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

³³ Sursa: BNS, Banca de date statistice, anul 2017, http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica__24%20ANT__ANT030/ANT030060.px/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

portul și depozitarea și industria (Figura 3.39). Totodată, ramurile economiei unde terenurile și clădirile prevalează în calitate de garanții sunt cel al hotelurilor și restaurantelor și co-

merțului cu amănuntul. Se observă că, în general, tipurile de active oferite de companii în calitate de garanții depind de specificul activității desfășurate.

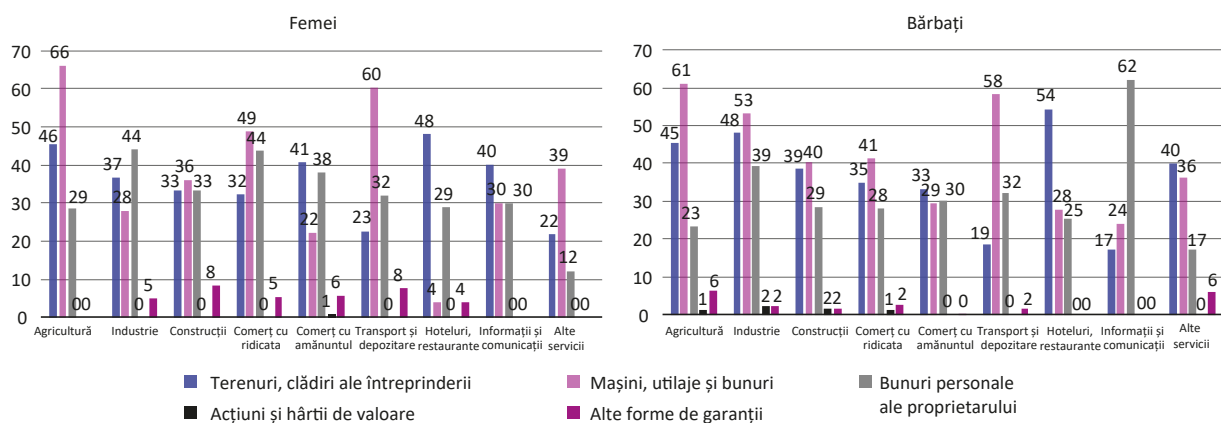
Întreprinderile femeilor antreprenoare din sectorul industrial, comerțului cu ridicata și cu amănuntul, construcțiilor, transportului și depozitării și TIC se confruntă cel mai frecvent cu problema insuficienței activelor în procesul de contractare a creditelor. În aceste ramuri cota întreprinderilor deținute de femei care au oferit bunurile personale drept garanții pentru împrumuturi este cea mai înaltă (variază între 32%-44% în dependență de sector) (Figura 3.40).

Cele mai multe întreprinderi deținute de bărbați care nu dispun de active suficiente ce le-ar putea oferi în calitate de garanții băncilor sunt din sectorul TIC, industrie și transport și depozitare. În aceste ramuri se înregistrează cele mai înalte cote ale antreprenorilor de sex masculin care depun în calitate de garanții bunuri personale (pentru sectorul TIC ajunge la 62% comparativ cu 30% media pe economie) (Figura 3.40).

pentru care întreprinderea nu a apelat la credite, circa 55,5% din antreprenori au răspuns că nu au avut nevoie de asemenea resurse. În rest, antreprenorii au invocat motive legate de costurile și condițiile de creditare. Astfel, circa ¼ din întreprinderi nu au aplicat la credite din cauza dobânzilor înalte. Totodată, circa 5,4% au fost limitate de cerințele de garanție prea înalte, circa 4,8% - de procedurile de aplicare prea complicate, iar 2% - de mărimea împrumutului și/sau perioada de scadență ca fiind nesatisfăcătoare. De asemenea, circa 2,8% din întreprinderi nu au aplicat la credite din cauza că nu au avut încredere că cererea lor va fi acceptată. Unele întreprinderi au menționat ca motive de neaccesare a creditelor lipsa de încredere în instituțiile bancare sau situația financiară nesatisfăcătoare și riscul major de nerambursare a creditului.

Motivele invocate de întreprinderile deținute de femei sunt asemănătoare cu cele ale întreprinderilor deținute de bărbați, doar că intensitatea acestora, în unele cazuri, este mai mare. Astfel, pentru întreprinderile femeilor antreprenoare limitări mai însemnate în

Figura: 3.40 Tipurile de active oferite de întreprinderi în calitate de garanții instituțiilor financiare la acordarea creditelor, după activități economice și sexul antreprenorului, 2017, %

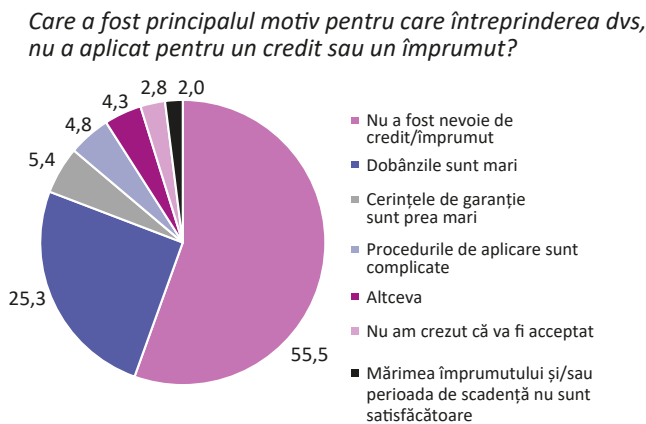
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenoriat.

Motivele principale pentru care întreprinderile nu au aplicat la credite

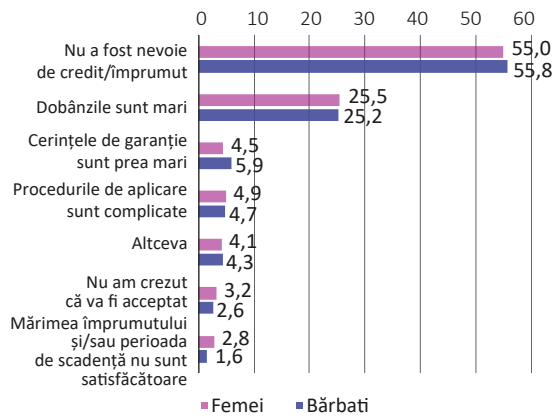
Proape jumătate din întreprinderi nu au apelat la credite din cauza costurilor de finanțare înalte sau din cauza condițiilor de acordare și procedurilor de creditare complicate. Întrebați care a fost principalul motiv

accesarea de credite sunt dobânzile mari, procedurile de aplicare complicate și mărimea împrumutului și/sau perioada de scadență nepotrivite (Figura 3.42). Totodată, o cotă mai înaltă de întreprinderi deținute de femei nu au aplicat la credite din cauza că nu au avut încrederea că cererea de solicitare a finanțării va fi acceptată (3,2% față de 2,6%).

Figura: 3.41 Motivele principale pentru care întreprinderile nu au aplicat la credite, 2017, %

Figura: 3.42 Motivele principale pentru care întreprinderile nu au aplicat la credite, după sexul antreprenorului, 2017, %

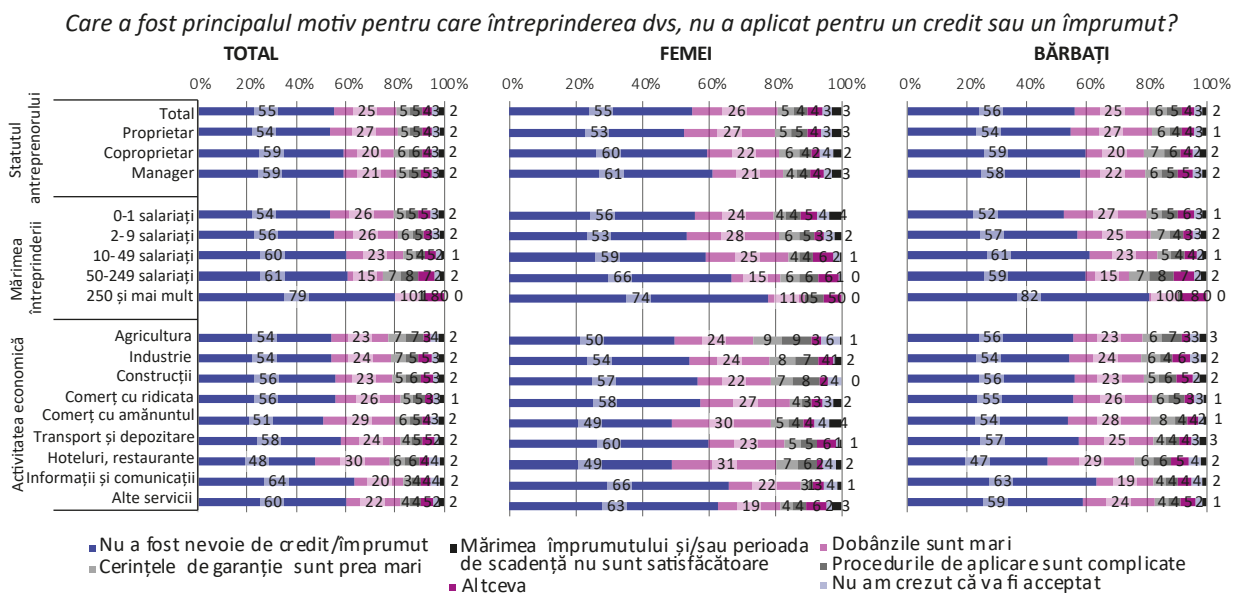

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Ratele înalte ale dobânzilor sunt exprimate ca motive de neaplicare la credite de către cele mai multe întreprinderi ce activează în domeniul hotelurilor și restaurantelor, comerțului cu amănuntul și cu ridicata. Circa 30% din întreprinderi ce prestează servicii hoteliere, 29% din cele din domeniul comerțului cu amănuntul și 26% din cele din domeniul comerțului cu ridicata consideră că ratele înalte ale dobânzilor constituie principalul impediment în accesarea creditelor. Acesta a fost principalul motiv invocat atât de întreprinderile deținute de femeile antreprenoare, cât și de cele ale bărbaților antreprenori din aceste sectoare.

Cerințele de garanție prea înalte reprezintă un motiv important ce limitează accesul la împrumuturile bancare pentru multe întreprinderi din sectorul agriculturii (7%), industriei (7%) și comerțului cu amănuntul (6%). Pentru întreprinderile deținute de femei limitarea respectivă se întâlnește mai frecvent în sectorul agriculturii (9%), construcțiilor (7%) și industriei (8%), iar pentru întreprinderile deținute de bărbați – aceasta iese în evidență în ramura comerțului cu amănuntul (8%), hotelurilor și restaurantelor (6%) și, de asemenea, în industrie și agricultură (câte 6%) (Figura 3.43).

Figura: 3.43 Motivele pentru care întreprinderile nu au aplicat la credite, după mărimea și activitatea economică a întreprinderii, statutul și sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Procedurile de aplicare prea complicate au fost impedimente mai frecvent întâlnite de întreprinderile din sectorul agriculturii, hotelurilor și restaurantelor și construcțiilor, atât de întreprinderile deținute de femei, cât și de cele deținute de bărbați. Suplimentar, în cazul întreprinderilor deținute de femei iese în evidență și sectorul industriei.

O cotă de circa 3% din întreprinderi au menționat că nu au înaintat cereri de creditare deoarece nu au avut încrederea că acestea vor fi acceptate. Aceste 3% sunt distribuite preponderent în sectorul serviciilor hoteliere și restaurantelor, informațiilor și comunicațiilor și agriculturii. Totodată, ponderi mai însemnate de întreprinderi care au invocat acest motiv se înregistrează în rândul întreprinderilor deținute de femei, în special în cele din sectorul agriculturii (6%), comerțului cu amănuntul (4%) și construcțiilor (4%).

Necesitatea de creditare este mai mare și în rândul IMM. Ponderea întreprinderilor care nu au nevoie de finanțare este mai mică în rândul întreprinderilor micro (55%), mici (60%) și mijlocii (61%) și mai mare în rândul întreprinderilor mari (79%) (Figura 3.43). Prin deducție se poate constata că circa 45% din micro-întreprinderi, 40% din întreprinderile mici și 39% din cele mijlocii ar avea nevoie de împrumuturi financiare, dacă nu ar exista impedimentele susmenționate în calea creditării.

Totodată, sectoarele economice care au nevoie mai mare de finanțare sunt cel al hotelurilor și restaurantelor (52% din întreprinderi), comerțului cu amănuntul (49%), industriei și agriculturii (câte 46%). Pe de altă parte, cele mai multe întreprinderi care nu au nevoie să se împrumute se regăsesc în sectorul TIC (64%), cel al altor servicii (60%) și al transporturilor și depozitării (58%).

Necesarul de finanțare pentru întreprinderile femeilor antreprenoare pare să fie mai mare decât pentru întreprinderile bărbaților antreprenori. În timp ce cota întreprinderilor deținute de bărbați care au declarat că nu au nevoie de împrumuturi constituie circa 56%, cota întreprinderilor deținute de femei de această părere este mai mică cu circa 1 p.p. (constituie circa 55%) (Figura 3.43). Altfel spus circa 45% din întreprinderile femeilor ar avea nevoie de

resurse financiare și ar dori să contracteze un credit, dacă nu ar exista constrângerile de cost și procedură în procesul de creditare. Necesitatea mai mare de finanțe este confirmată și de faptul că, în general, proporția întreprinderilor deținute de femei care au contractate credite este mai mare decât proporția întreprinderilor deținute de bărbați (79% comparativ cu 77%).

Ramurile principale în care se regăsesc cele mai multe întreprinderi ale femeilor de afaceri care ar dori contractarea unui împrumut sunt comerțul cu amănuntul (51%), hoteluri și restaurante (51%), agricultura (50%) și industria (46%). Anume în aceste ramuri, ponderea întreprinderilor femeilor care au indicat că nu au avut nevoie de credite este mai mică comparativ cu alte ramuri ale economiei.

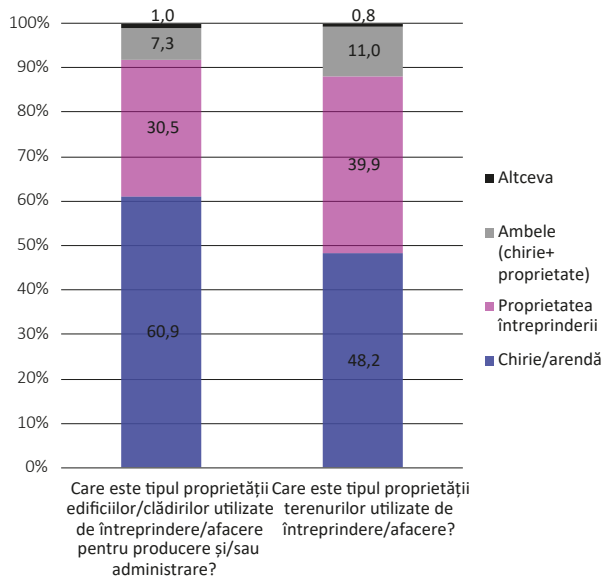
Cele mai multe întreprinderi deținute de bărbați care ar avea nevoie de contractarea unui credit pentru finanțarea afacerii se regăsesc în sectorul hotelurilor și restaurantelor (53%), comerțului cu amănuntul (46%), industriei (46%) și comerțului cu ridicata (45%). În aceste sectoare au fost înregistrate cele mai puține întreprinderi ale bărbaților antreprenori care nu ar avea nevoie de împrumuturi.

E. PROPRIETĂȚILE ÎNTRINDERILOR: CLĂDIRI ȘI TERENURI

Majoritatea întreprinderilor din Republica Moldova nu dețin în proprietate clădirile în care activează, acestea fiind cel mai frecvent închiriate. Circa 61% din totalul întreprinderilor închiriază edificii și spații în care produc bunuri și/sau prestează servicii sau administrează afacerea. Clădiri în proprietate dețin doar circa 31% din întreprinderi. Totodată, circa 7% din întreprinderi își desfășoară activitatea atât în clădiri care le aparțin, cât și în clădiri închiriate (Figura 3.44).

În ceea ce privește terenurile, ponderea întreprinderilor care arendează terenurile este mai mare, iar ponderea celor ce dețin în proprietate terenuri este mai mică. Astfel, aproape jumătate (48%) din întreprinderi arendează terenurile utilizate în activitate și circa 40% - le dețin în proprietate. Totodată, circa 11% din întreprinderi utilizează atât terenuri arendate, cât și pe cele care le aparțin (Figura 3.44).

Figura: 3.44 Tipurile proprietății clădirilor și terenurilor utilizate de întreprinderi, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

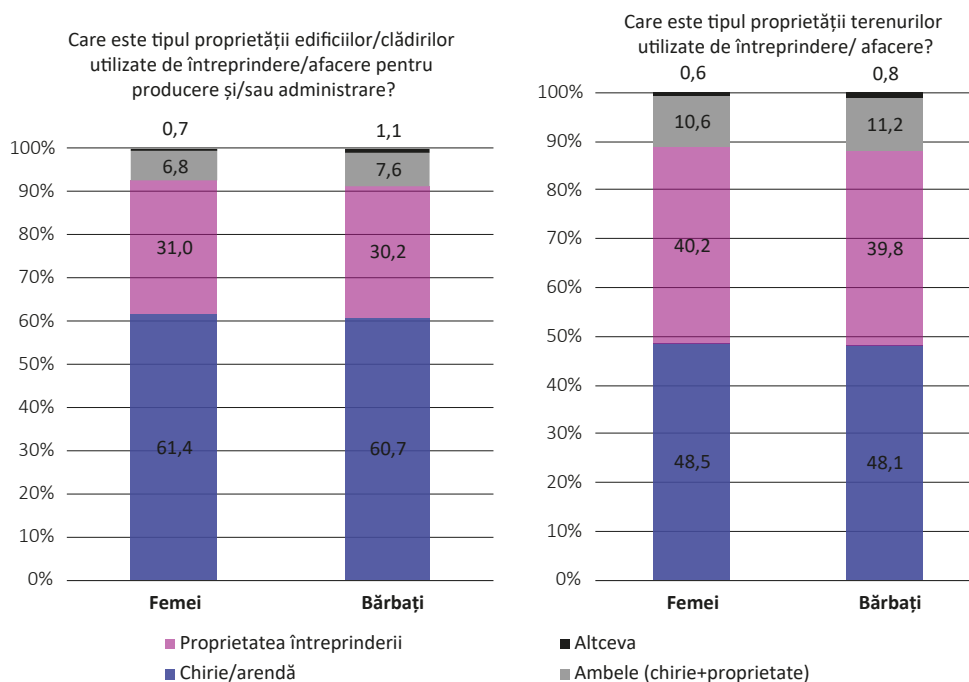
Nu există mari diferențe între tipurile proprietăților deținute de întreprinderile femeilor antreprenoare și cele ale bărbaților antreprenori. Astfel, proporția întreprinderilor deținute de femei și proporția întreprinderilor deținute de bărbați care închiriază clădiri este aproape egală și constituie circa 61% (Figura 3.45).

Totodată, sunt foarte apropiate ponderile întreprinderilor proprietare de edificii analizate sub aspect de gen (31% pentru întreprinderile deținute de femei, 30% pentru întreprinderile deținute de bărbați). De asemenea, sunt neînsemnate diferențele de gen între întreprinderile care concomitent dețin și închiriază clădiri (circa 0,8 p.p.).

Situație similară se întâlnește și atunci când se analizează tipurile de proprietăți asupra terenurilor. **Nu există diferențe esențiale de gen între tipurile proprietății terenurilor.** Circa 49% din întreprinderile femeilor antreprenoare și circa 48% din întreprinderile bărbaților antreprenori arendează terenuri (Figura 3.45). Totodată, cota întreprinderilor femeilor antreprenoare și cota întreprinderilor bărbaților antreprenori care dețin în proprietate terenuri practic este egală și constituie circa 40%. Diferențele de gen între întreprinderile care dețin și arendează terenuri în același timp, de asemenea, nu sunt însemnate (circa 0,6 p.p.).

Întreprinderile mici dețin mai puține proprietăți comparativ cu întreprinderile mijlocii și mari, iar activitatea acestora este desfășurată preponderent în clădiri închiriate. Majoritatea întreprinderilor (64%) cu un număr mai mic de 10

Figura: 3.45 Tipurile proprietății clădirilor și terenurilor utilizate de întreprinderi, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

salariați închiriază clădiri pentru desfășurarea activității. Totodată, ponderea întreprinderilor ce închiriază clădiri scade pe măsură ce dimensiunea acestora crește (Figura 3.46). Astfel, în cazul întreprinderilor mari cota celor care închiriază clădirile scade până la 18%. Concomitent, în cazul întreprinderilor mari, crește ponderea celor care dețin în proprietate clădirile și a celor care combină clădirile proprii cu cele închiriate. Aceste tendințe sunt valabile atât pentru întreprinderile femeilor antreprenoare, cât și pentru întreprinderile bărbaților antreprenori.

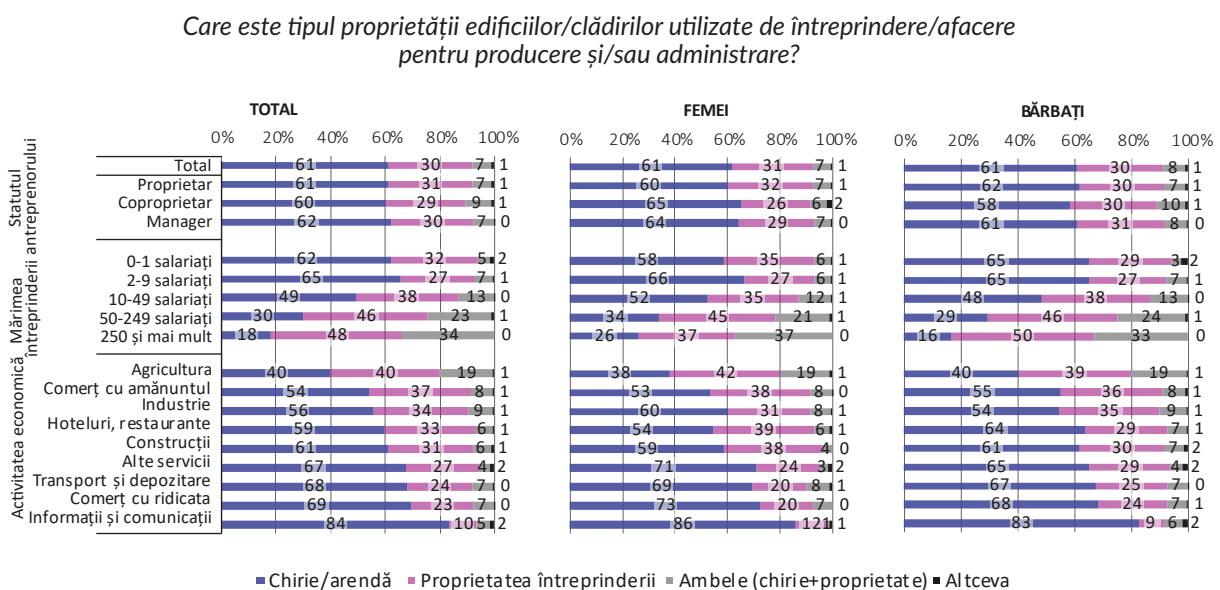
În general, IMM sunt întreprinderile care cel mai adesea se confruntă cu probleme financiare, iar costurile de chirie pe care trebuie să le plătească majoritatea dintre acestea pun presiuni financiare și mai mari asupra acestor întreprinderi.

economiei. În sectorul comerțului cu ridicata și transporturilor, de asemenea, se regăsesc mai puține întreprinderi ce dețin proprietatea asupra clădirilor (circa 23% și 24% respectiv).

Ramurile în care se regăsesc cele mai multe întreprinderi care dețin proprietatea asupra clădirilor în care activează sunt agricultura (40%), comerțul cu amănuntul (37%) și industria (34%). De altfel, acestea fac parte din cele mai creditate ramuri ale economiei. Deținerea proprietății asupra anumitor bunuri (clădiri/terenuri) reprezintă un factor de bază care deschide accesul la finanțare pentru întreprinderi. Există o corelație directă între prezența/absența proprietății și prezența/absența împrumuturilor.

Întreprinderile femeilor antreprenoare dețin într-un număr mai mic proprietatea asupra clă-

Figura: 3.46 Tipul proprietății clădirilor după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

La nivel național, în sectorul informațiilor și comunicațiilor, comerțului cu ridicata, transporturilor și depozitării se regăsesc cele mai multe întreprinderi care nu dețin proprietatea asupra clădirilor și preponderent le închiriază (Figura 3.46). În sectorul TIC circa 84% din întreprinderi închiriază edificiile în care activează și doar 10% le dețin în proprietate totală. Inclusiv din această cauză, în acest sector se evidențiază problema lipsei gajului în procesul de contractare a unui credit, acesta fiind unul dintre cele mai puțin creditate sectoare ale

dirilor în ramura TIC, comerț cu ridicata și alte servicii. Aceste ramuri sunt dominate de întreprinderi care preponderent închiriază edificii. Astfel, în sectorul TIC 86% din întreprinderile deținute de femeile antreprenoare închiriază clădirile în care activează, în ramura comerț cu ridicata – 73%, în cea a altor servicii – 71% (Figura 3.46).

Totodată, informațiile și comunicațiile, comerțul cu ridicata, transportul și depozitarea sunt ramurile în care se înregistrează cele mai neînsemnate ponderi de întreprinderi ale bărba-

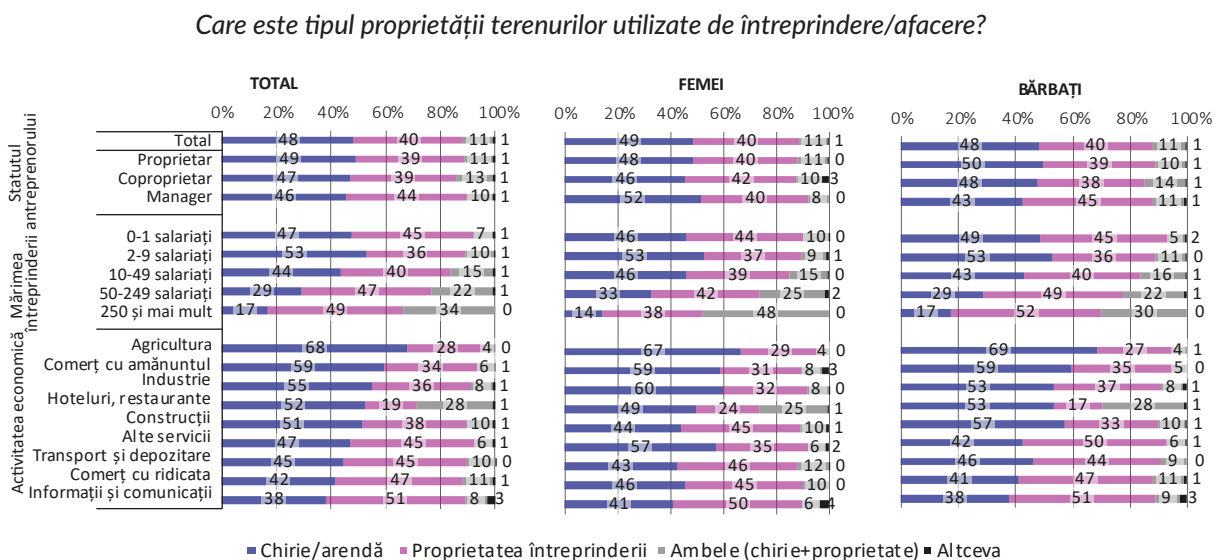
ților care dețin în proprietate clădiri. În aceste ramuri cota întreprinderilor deținute de bărbați care închiriază clădiri ajunge la 83% - în sectorul TIC, 68% - în comerțul cu ridicata, 67% - în transport și depozitare.

Pe de altă parte, întreprinderile ce aparțin femeilor antreprenoare dețin mai frecvent în proprietate clădiri în ramura agriculturii, comerțului cu amănuntul, serviciilor hoteliere și restaurantelor, precum și în cea a construcțiilor. În aceste ramuri ponderea întreprinderilor deținute de femei, proprietate de clădiri, depășește chiar ponderea întreprinderilor deținute de bărbați, proprietate de aceste bunuri. Astfel, în agricultură ponderea întreprinderilor femeilor ce dețin clădirile în proprietate constituie 42% (întreprinderile bărbaților - 39%), în activitatea de comerț cu amănuntul - 38% (întreprinderile bărbaților - 36%), în servicii hoteliere și restaurante - 39% (întreprinderile bărbaților - 29%), în construcții - 38% (întreprinderile bărbaților - 30%) (Figura 3.46).

În ce privește terenurile utilizate de antreprenori în procesul de activitate, în general, tendințele privind distribuția acestora între întreprinderile deținute de bărbați și cele deținute de femei, între ramurile economiei naționale și între întreprinderile de diferite dimensiuni sunt comparabile cu cele identificate în cazul analizei tipurilor de proprietăți ale clădirilor.

Astfel, **de cele mai multe ori întreprinderile mai mici arendează terenuri pentru desfășurarea activității, iar întreprinderile mari - le dețin în proprietate.** Dacă în cazul întreprinderilor mai mici de 10 salariați ponderea celor care au arendat terenurile pe care activează ajunge la 53%, în cazul întreprinderilor mijlocii aceasta scade până la 29%, iar în cazul întreprinderilor mari - până la 17% (Figura 3.47). Aceste constatări arată că întreprinderile mici suportă costuri adiționale comparativ cu întreprinderile mai mari, fapt ce influențează competitivitatea acestora pe piețele de desfacere.

Figura 3.47 Tipul proprietății terenurilor după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

În ramurile menționate mai sus se regăsesc și cele mai multe întreprinderi deținute de bărbați proprietate de clădiri, deși după cum s-a văzut mai sus, într-o proporție mai mică comparativ cu întreprinderile deținute de femei. Excepție face ramura industrială, în care întreprinderile ce aparțin bărbaților dețin în proporție mai mare clădirile (35% comparativ cu 31%).

La fel ca în cazul clădirilor, **cele mai puține proprietăți asupra terenurilor sunt deținute în sectorul informațiilor și comunicațiilor, transporturilor și depozitării, comerțului cu ridicata** (Figura 3.47). În aceste sectoare agenții economici preponderent arendează terenurile necesare. În sectorul TIC circa 68% din întreprinderi arendează terenurile și doar

28% le dețin în proprietate totală. În sectorul transportului și depozitării cota arendașilor constituie 59%, iar a proprietarilor – 34%, în comerțul cu ridicata, cota arendașilor - 55%, cota proprietarilor - 36%.

Totodată, în sectorul construcțiilor, industriei și comerțului cu amănuntul se regăsesc cele mai multe întreprinderi care dețin proprietatea asupra terenurilor utilizate. În sectorul construcțiilor mai mult de jumătate (51%) din întreprinderi dețin în proprietate terenurile, în industrie circa 47%, iar în comerțul cu amănuntul – 45%.

În sectorul agricol, pentru care terenurile reprezintă bunul principal pentru desfășurarea activității, majoritatea antreprenorilor (52%) arendează terenurile. O cotă relativ mică (19%) dintre aceștia dețin în proprietate deplină terenuri, în schimb o cotă destul de însemnată (28%) îmbină în activitate terenurile proprii cu cele arendate.

Întreprinderile femeilor antreprenoare dețin în proporție mai mică proprietatea asupra terenurilor în ramura TIC, comerț cu ridicata și transport și depozitare, tendințe ce s-au remarcat și la nivel național. În aceste ramuri întreprinderile deținute de femei preponderent arendează terenuri: în sectorul TIC - 67%, în ramura comerțului cu ridicata - 60%, în cea a transporturilor - 59% (Figura 3.47).

Sectoarele în care întreprinderile bărbaților antreprenori dețin în proporție mai mică terenuri în proprietate este, de asemenea, cel al informațiilor și comunicațiilor, transporturilor și depozitării, dar și cel al serviciilor hoteliere și restaurantelor. În aceste sectoare sunt semnificative ponderile întreprinderilor care arendează terenurile: în sectorul TIC – 69%, transport – 59%, hoteluri și restaurante – 57%.

Pe de altă parte, întreprinderile femeilor antreprenoare dețin mai frecvent în proprietate terenuri în sectorul construcțiilor (50%), comerțului cu amănuntul (46%), serviciilor hoteliere și restaurantelor (46%), iar întreprinderile bărbaților antreprenori - în sectorul construcțiilor (51%), alte servicii (50%), industrie (47%).

Diferențe semnificative de gen se observă în ramura serviciilor hoteliere și restaurantelor.

În această ramură ponderea întreprinderilor proprietare de terenuri deținute de femei depășește ponderea întreprinderilor proprietare de terenuri deținute de bărbați cu circa 12 p.p. (45% comparativ cu 33%) (Figura 3.47). Dacă pentru întreprinderile deținute de femei, acest sector face parte din sectoarele în care acestea predomină ca proprietare de terenuri, pentru întreprinderile deținute de bărbați acesta face parte din categoria sectoarelor în care întreprinderile bărbaților sunt subreprezentate ca proprietare a terenurilor.

F. UTILIZAREA TEHNOLOGIEI INFORMAȚIEI

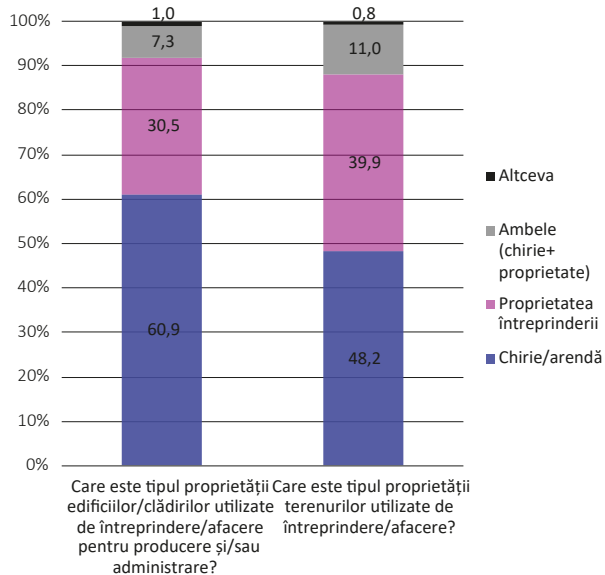
Comaniile care utilizează pe larg tehnologiile informaționale în propria activitate au, în mod cert, avantaje competitive pe piață, iar șansele de reușită ale acestora cresc. Implementarea tehnologiilor moderne poate uniformiza condițiile de concurență pentru micile întreprinderi, permițându-le acestora să concureze cu întreprinderi mai mari. Totodată, companiile mici au un avantaj distinct față de companiile mari, deoarece sunt mai flexibile și adaptabile la noile tendințe.

Majoritatea întreprinderilor din țară utilizează tehnologiile informaționale în activitate. Întrebați dacă utilizează computerul, tableta sau telefonul în activitatea întreprinderii/afacerii, circa 88% din antreprenori au răspuns afirmativ.

În întreprinderile deținute de femei însă mai puțin se utilizează aceste facilități în activitate. Dacă în cazul întreprinderilor deținute de bărbați, cota celor care utilizează TIC în activitate constituie 90%, în cazul întreprinderilor deținute de femei aceasta decade la 85% (Figura 3.48).

Tehnologiile informaționale sunt utilizate în majoritatea întreprinderilor, indiferent de mărimea acestora. Totuși, utilizarea acestora scade în cadrul întreprinderilor mai mici, în special în cele micro, formate din 0-1 salariați și 2-9 salariați. Circa 1/5 dintre întreprinderile constituite din 0-1 salariați și circa 9% din cele cu 2-9 salariați nu utilizează facilitățile tehnologiilor informaționale. În schimb, tehnologiile informaționale sunt utilizate în toate întreprinderile mari (Figura 3.49).

Figura: 3.48 Utilizarea TIC de către întreprinderi, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Întreprinderile din sectorul construcțiilor și informațiilor și comunicațiilor sunt cele mai intens utilizatoare de tehnologii informaționale. În cadrul acestor ramuri circa 93% din totalul companiilor utilizează computerul, tableta sau telefonul în activitate. Atât companiile femeilor antreprenoare, cât și companiile bărbaților antreprenori din aceste sectoare sunt lideru în utilizarea TIC în propria activitate.

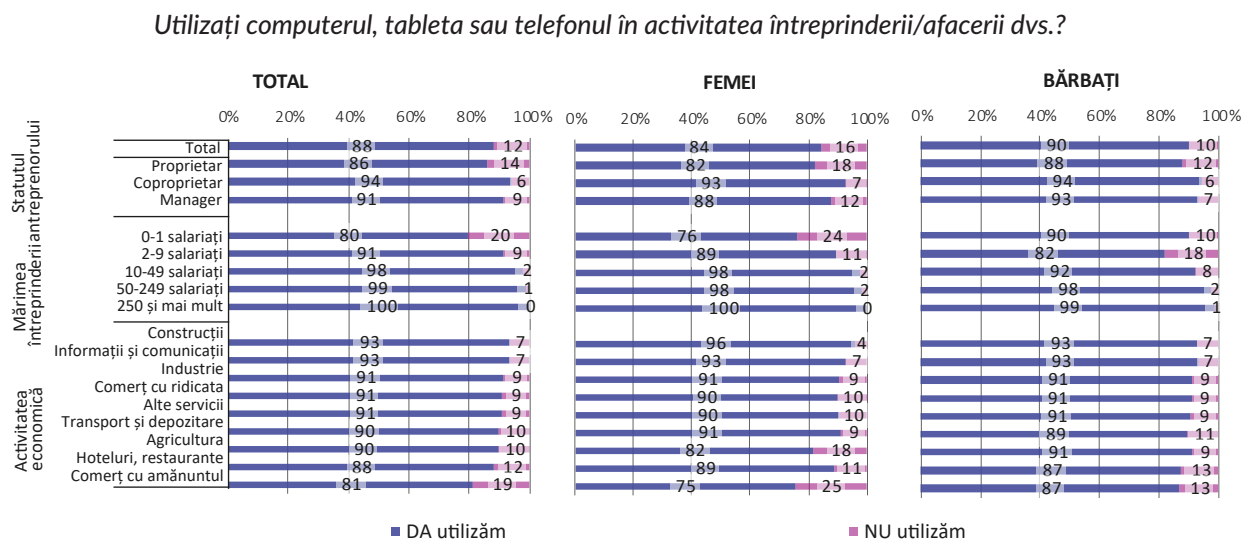
Pe de altă parte, **cele mai multe întreprinderi care nu utilizează TIC în activitate se regăsesc în ramura comerțului cu amănuntul și în sectorul serviciilor hoteliere și restaurantelor** (Figura 3.49). Ponderea întreprinderilor din comerțul cu amănuntul ce nu utilizează tehnologiile informaționale constituie 19%, iar a celor din domeniul serviciilor hoteliere și restaurantelor – 12%.

După cum a fost menționat mai sus, întreprinderile femeilor antreprenoare sunt cele care mai puțin utilizează TIC în activitate. Analiza datelor detaliate după mărimea întreprinderii și activitățile economice desfășurate, arată că aceste întreprinderi sunt cele constituite din mai puțin de 10 salariați (17%) și cele ce activează în ramura comerțului cu amănuntul (circa ¼ din întreprinderi), serviciilor hoteliere și restaurantelor (circa 18%) și în agricultură (circa 11%).

În cazul întreprinderilor bărbaților antreprenori, de asemenea, în aceste 3 ramuri se înregistrează cote mai înalte de întreprinderi ce nu utilizează TIC, însă comparativ cu întreprinderile femeilor antreprenoare, ponderea acestora este mai mică (Figura 3.49).

Contabilitatea și managementul documentelor reprezintă scopurile de bază pentru care sunt utilizate tehnologiile informaționale de

Figura: 3.49 Utilizarea tehnologiilor informaționale în întreprinderi, după sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

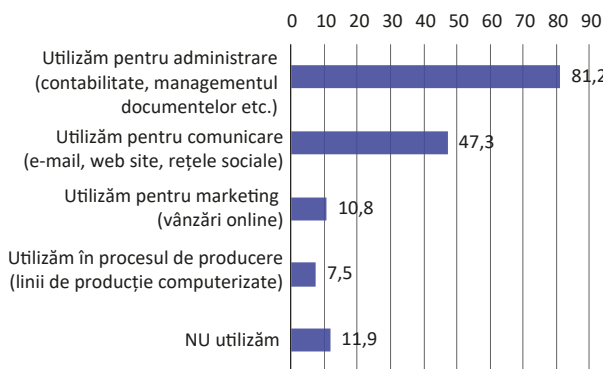

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

către întreprinderi. Circa 81% din cele care utilizează TIC au declarat aceste scopuri ca principalele direcții de utilizare (Figura 3.50). Totodată, aproape jumătate (47%) din întreprinderi utilizează TIC pentru comunicare prin intermediul poștei electronice, paginilor web sau rețelelor de socializare. Tehnologiile informaționale sunt mai rar utilizate de către întreprinderi pentru marketing, promovare și vânzări online (doar 11% din întreprinderi) și în procesul de producere, în calitate de linii de producție computerizate (doar 8% din întreprinderi).

Astfel, în mediul de afaceri TIC sunt pe larg utilizate pentru administrarea afacerilor și pentru scopuri de comunicare, însă acestea sunt mai puțin răspândite pentru scopuri mai sofisticate, cum ar fi liniile computerizate de producție, marketing online, metode ce ar permite creșterea productivității muncii, competitivității și vânzărilor de produse. La acest capitol în sectorul privat există încă un mare potențial nevalorificat care ar putea aduce valoare adăugată înaltă economiei naționale.

Figura: 3.50 Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

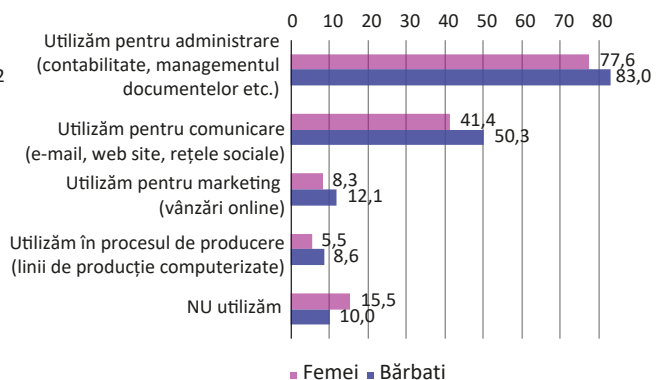
Direcțiile de utilizare a tehnologiilor informaționale în întreprinderile deținute de femei și bărbați coincid, însă în toate din aceste direcții TIC sunt mai puțin utilizate de întreprinderile deținute de femei (Figura 3.51). Astfel, tehnologiile informaționale sunt utilizate în scopuri de administrare a afacerii de 78% din întreprinderile femeilor și 83% din întreprinderile bărbaților (diferență de 5 p.p.), în scopuri de comunicare – de 41% din întreprinderile femeilor și 50% din întreprinderile bărbaților

(diferență de 9 p.p.), în scopuri de marketing de 8% din întreprinderile femeilor și 12% din întreprinderile bărbaților (diferență de 4 p.p.), în scopuri de producere de 6% din întreprinderile femeilor și 9% din întreprinderile bărbaților (diferență de 3 p.p.).

Prezența redusă a tehnologiilor informaționale în întreprinderile deținute de femei ar putea fi una din cauzele care influențează eficiența activității acestora. După cum arată mai mulți indicatori ce măsoară performanța economică a întreprinderilor (vezi capitolul 3), afacerile deținute de femei înregistrează rezultate mai scăzute comparativ cu întreprinderile partenerilor de sex masculin.

În întreprinderile mijlocii și mari tehnologiile informaționale sunt aplicate mai intens în toate direcțiile de utilizare: pentru administrare, pentru comunicare, pentru marketing și în procesul de producere (Figura 3.52). Aproape toate întreprinderile mijlocii (95%) și mari (96%) utilizează tehnologiile în procesul de

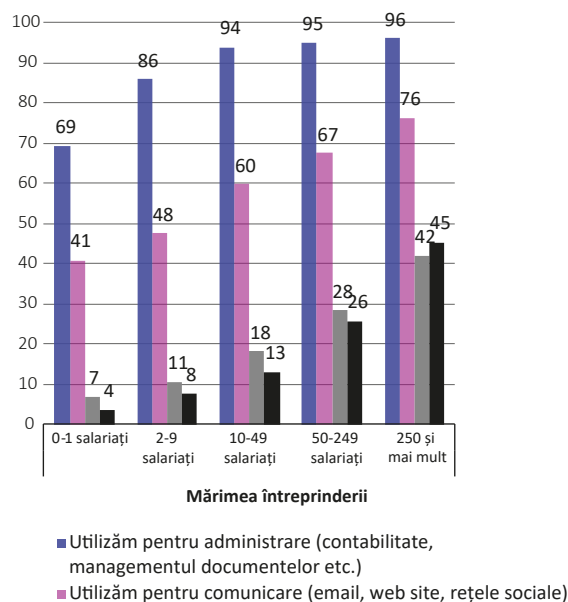
Figura: 3.51 Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor, după sexul antreprenorului, 2017, %

administrare a afacerii, circa 67% din cele mijlocii și 76% din cele mari - pentru comunicare prin intermediul email-urilor, paginilor web, rețelelor de socializare. Tot aceste categorii de întreprinderi utilizează mai des TIC pentru promovarea produselor (circa 42%) și pentru linii de producție computerizate (circa 45%). Astfel, nivelul de sofisticare tehnologică în companiile mari este mai înalt, iar acest fapt le avantajează față de companiile mici.

Prezența tehnologiilor informaționale în întreprinderile mici este mai redusă, iar scopurile pentru care sunt utilizate sunt mai limitate. Majoritatea întreprinderilor mici formate din 0-9 salariați, utilizează TIC pentru administrarea afacerii și pentru comunicare. Însă în aceste categorii de întreprinderi, sunt foarte puține companii care au integrat TIC în activitățile de marketing (7% din întreprinderile de 0-1 salariați, 11% - din întreprinderile de 2-9 salariați) sau în procesele de producție (4% din întreprinderile de 0-1 salariați, 8% din întreprinderile de 2-9 salariați).

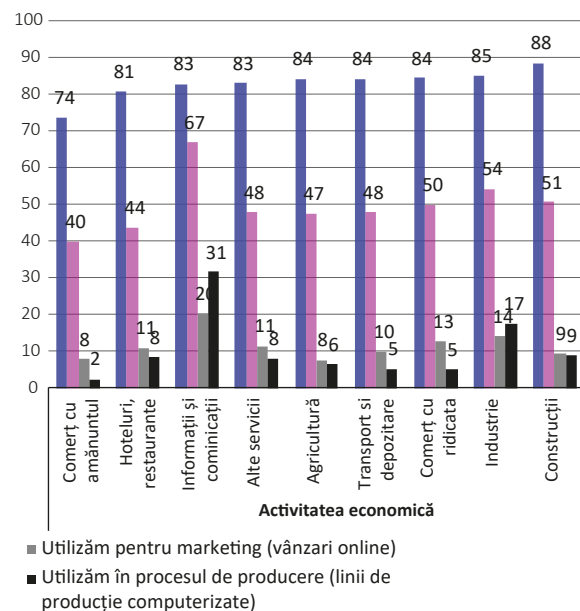
Figura: 3.52 Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor, mărimea întreprinderilor, 2017, %

care au introdus TIC în procesele de producție/prestare a serviciilor (31%) (Figura 3.53). În acest sens, se evidențiază și sectorul industrial, unde nivelul de utilizare a acestor metode este mai mare decât media pe economie. Circa 14% din întreprinderile industriale au aplicat TIC pentru marketing și circa 17% - pentru linii de producție computerizate comparativ cu media pe economie de 11% și 8% respectiv.

În același timp, comerțul cu amănuntul este sectorul unde aceste metode sunt foarte puțin utilizate de către companii. Doar 2% din întreprinderile acestei ramuri au indicat că uti-

Figura: 3.53 Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor, după activitatea economică, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

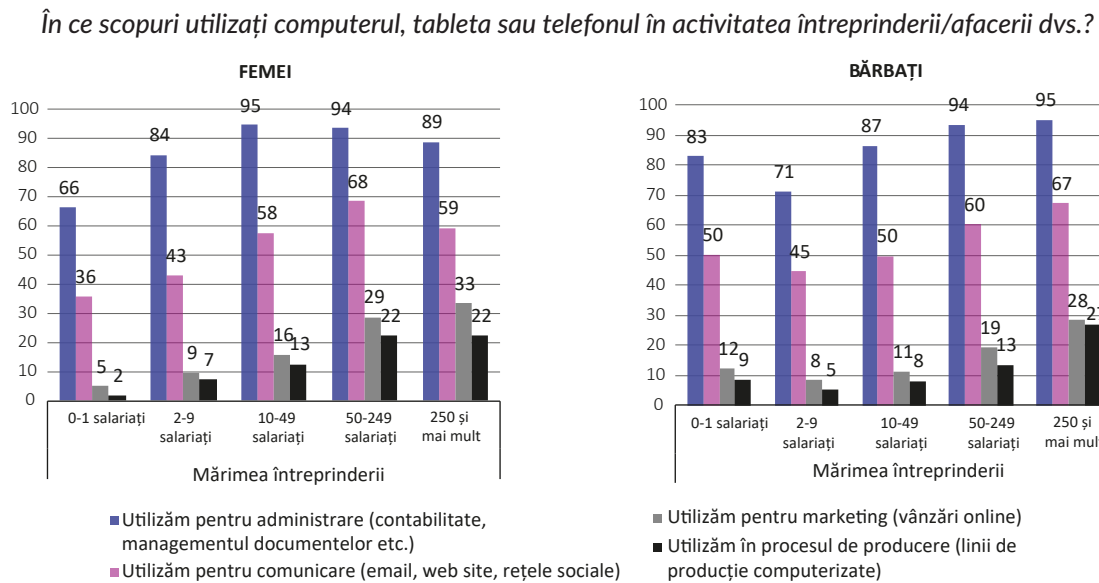
În general, utilizarea TIC în procesele de administrare (contabilitate, administrarea documentelor) și de comunicare (poșta electronică, pagini web, rețele de socializare) este distribuită mai mult sau mai puțin echitabil între ramurile economiei naționale (Figura 3.53). Diferențe mai însemnate între ramuri se observă în ceea ce privește utilizarea TIC pentru marketing și pentru procesele de producție.

Informațiile și comunicațiile pare să fie sectorul care este lider în aplicarea tehnologiilor informaționale în procesele de producție și de marketing. În acest sector se întâlnesc cele mai multe companii care promovează produsele/serviciile prin intermediul TIC (20%) și

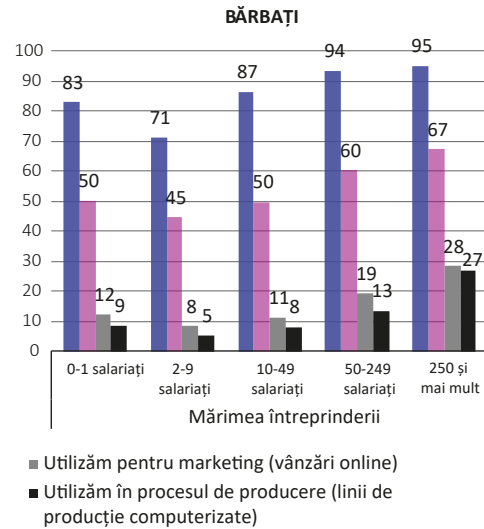
lizază TIC în procesele de producție/prestare a serviciilor și doar 8% - pentru marketing.

În 3 categorii de întreprinderi femeile antreprenoare utilizează mai intens facilitățile TIC în activitate, iar în 2 categorii - bărbații depășesc femeile (Figura 3.54, 3.55). Companiile deținute de femeile antreprenoare, formate din 2-9 salariați, 10-49 salariați și 50-249 salariați, în general, utilizează într-o proporție mai mare decât companiile deținute de bărbați computerul, tableta sau telefonul în toate procesele: de administrare, de comunicare, de marketing și de producere. În schimb, companiile deținute de bărbați, formate din 0-1 salariați și cele mari cu peste 250 salariați, întrec companiile

Figura: 3.54 Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor deținute de femei, după mărimea întreprinderii, 2017, %

Figura: 3.55 Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor deținute de bărbați, după mărimea întreprinderii, 2017, %

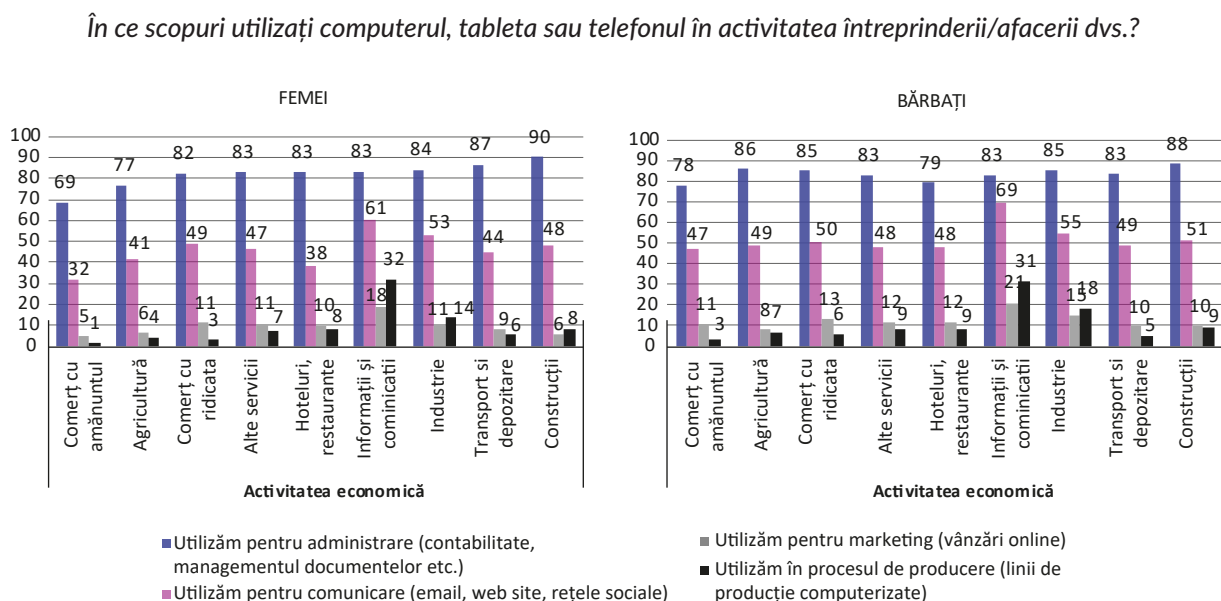

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

deținute de femei după nivelul de utilizare a TIC în procesele descrise mai sus. Totuși, cele mai mari diferențe se înregistrează în cadrul companiilor de 0-1 salariați. Diferențele sunt atât de mari încât se reflectă la nivel național și surclasează femeile antreprenoare după bărbații antreprenori, în ceea ce privește nivelul de utilizare a TIC.

În sectorul comerțului cu amănuntul, agriculturii, comerțului cu ridicata și industriei întreprinderile femeilor antreprenoare utilizează mai puțin decât întreprinderile bărbaților antreprenori facilitățile TIC în procesele de administrare (contabilitate și managementul documentelor) (Figura 3.56). În același timp,

Figura: 3.56 Direcțiile de utilizare a TIC în activitatea întreprinderilor, după activitățile economice și sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

în sectorul serviciilor hoteliere, serviciilor de transport și în cel al construcțiilor femeile antreprenoare utilizează într-o măsură mai mare TIC pentru aceste procese.

Totodată, în toate sectoarele economiei, întreprinderile deținute de bărbați utilizează mai pe larg tehnologiile informaționale în procesele de comunicare. La fel, și pentru procesele de marketing TIC sunt utilizate mai frecvent de companiile deținute de bărbați din toate sectoarele economiei.

Aplicarea TIC în procesele de producție, de asemenea, este mai răspândită în companiile bărbaților din aproape toate sectoarele economiei, cu excepția sectorului informații și comunicații și transport și depozitare, în care, totuși, ponderea companiilor deținute de femei întrece puțin ponderea companiilor deținute de bărbați.

Nivelul de utilizare redus a tehnologiilor informaționale în procesele companiilor deținute de femei este foarte evident în toate sectoarele economiei. Acest fapt reduce din oportunitățile întreprinderilor și limitează dezvoltarea acestora.

G. MODIFICĂRI ALE LINIILOR DE PRODUSE ȘI SERVICII

Relativ puține întreprinderi au introdus pe parcursul anului 2017 produse sau servicii noi sau modificări ale acestora. Circa 19% din totalul întreprinderilor au implementat în activitate asemenea transformări (Figura 3.57). Din totalul acestor întreprinderi, circa 14,5% au introdus produse/servicii noi, iar circa 4,6% - au modificat produsele/serviciile existente (Figura 3.58). Aceste activități pot fi echivalate cu activități de inovare, luând în considerație definiția inovării³⁴.

În întreprinderile deținute de femei mai puțin frecvent au fost introduse produse/servicii noi, însă mai frecvent - modificări ale produselor/serviciilor existente în anul 2017. Cota întreprinderilor deținute de femei care pe parcursul anului 2017 au introdus produse și/sau servicii noi sau modificări ale acestora a constituit circa

18,3%, iar a întreprinderilor deținute de bărbați - circa 19,5% sau cu circa 1,4 p.p. mai mult (Figura 3.58). Totodată, în întreprinderile deținute de femei au fost implementate în proporție mai mare modificări ale produselor și serviciilor existente (5% - întreprinderile femeilor, 4,4% - întreprinderile bărbaților), pe când în întreprinderile deținute de bărbați - produse sau servicii noi (13,3% întreprinderile femeilor, 15% întreprinderile bărbaților).

Probabilitatea că întreprinderile micro și mici vor introduce produse/servicii noi sau modificări ale acestora este mult mai joasă decât în cazul întreprinderilor mari. Dacă în cazul întreprinderilor mari circa 61% dintre acestea au introdus pe parcursul anului 2017 produse/servicii noi sau modificări ale acestora, în cazul întreprinderilor micro această cotă s-a redus la 13% pentru întreprinderile de 0-1 salariați și 19% pentru întreprinderile de 2-9 salariați (Figura 3.59).

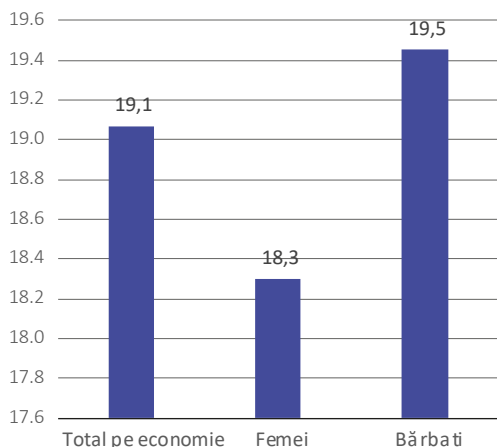
Această tendință este prezentă atât în cadrul întreprinderilor deținute de femei, cât și în cadrul întreprinderilor deținute de bărbați. Totuși, se constată anumite diferențe de gen între întreprinderi analizate după mărimea acestora. Comparativ cu întreprinderile deținute de bărbați, în întreprinderile mari deținute de femei activitățile inovative sunt mai răspândite (67% - femei, 60% - bărbați), iar în întreprinderile mici și mijlocii deținute de femei - mai rar întâlnite (întreprinderi mici: 28% - femei, 30% - bărbați; întreprinderi mijlocii: 41% - femei, 44% - bărbați) (Figura 3.59).

Cel mai frecvent au implementat în activitate produse/servicii noi sau modificări ale celor existente întreprinderile din sectorul industrial (28%), al serviciilor hoteliere și restaurantelor (27%) și comerțului cu ridicata (23%) (Figura 3.59). În același timp, sectoarele în care întreprinderile cel mai puțin au aplicat asemenea soluții sunt cel al transporturilor și depozitării (12%), construcțiilor (14%) și cel al altor servicii (15%).

În unele ramuri ale economiei naționale se evidențiază diferențe de gen profunde în ceea ce privește implementarea soluțiilor inovative. Cele mai mari diferențe de gen se constată în sectorul industrial, unde cota întreprinderilor deținute de bărbați care au introdus produse/servicii inovative depășește cu 11 p.p. cota întreprinderilor deținute de femei care au apli-

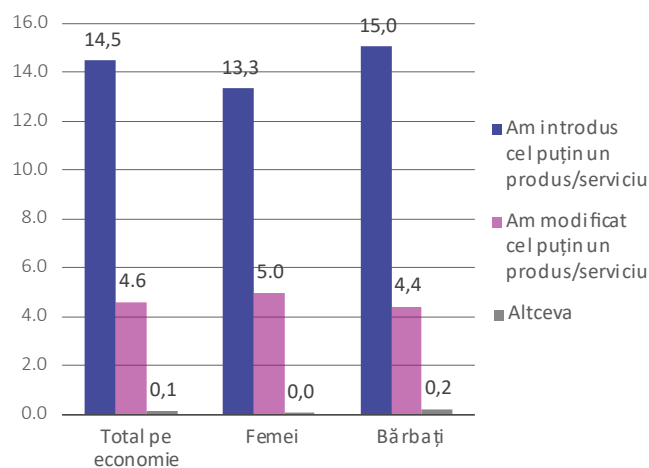
³⁴ Inovarea reprezintă introducerea în întreprindere a unui produs, proces, metodă de organizare sau metodă de marketing, noi sau semnificativ îmbunătățite https://statistica.gov.md/public/files/ComPresa/Antreprenoriat/Metodologia_inovare.pdf.

Figura: 3.57 Ponderea întreprinderilor care au introdus produse/servicii noi sau modificări ale acestora, 2017, %

Figura: 3.58 Ponderea întreprinderilor după tipurile de produse/servicii introduse în procesele de activitate ale întreprinderii, după sexul antreprenorului, 2017, %

Pe parcursul anului 2017 ați introdus noi produse/servicii sau modificări ale acestora?

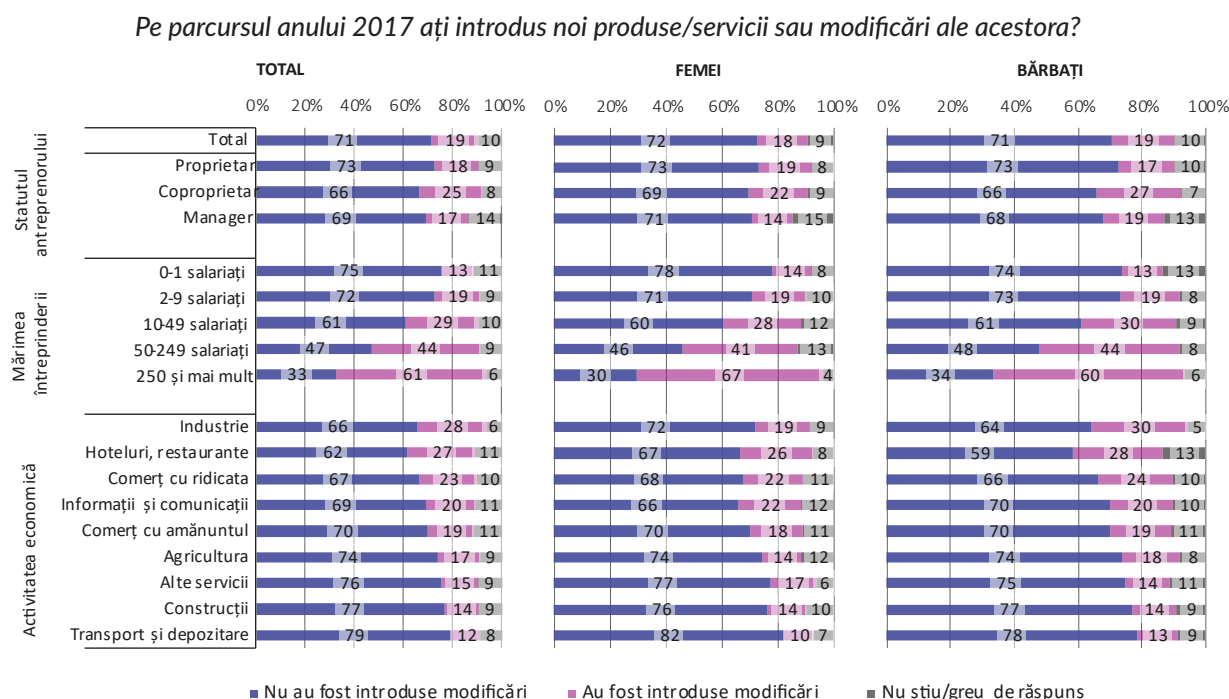

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

cat asemenea metode (Figura 3.59). Diferențe esențiale de gen se remarcă și în sectorul agricol, al serviciilor hoteliere și restaurantelor și al transportului și depozitării. În aceste sectoare întreprinderile bărbaților antreprenori au introdus produse/servicii inovative mai frecvent decât întreprinderile femeilor antreprenoare cu

circa 3-4 p.p. Unicele ramuri economice în care cota întreprinderilor femeilor antreprenoare ce au implementat soluții inovative depășește cota întreprinderilor bărbaților antreprenori este cea a informațiilor și comunicațiilor (diferența de circa 2 p.p.) și a altor servicii (diferența de circa 3 p.p.).

Figura: 3.59 Prezența activităților de inovare în întreprinderi, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea întreprinderii și activitatea economică, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Situația economică și financiară

Comaniile deținute de femei înregistrează profituri de circa 2,6 ori mai mici, venituri din vânzări de aproape 2 ori mai mici și un nivel al productivității muncii cu 17,5% mai mic. Situația cea mai nefavorabilă se constată în întreprinderile micro și mici deținute de femei, unde se înregistrează cele mai mici valori ale indicatorilor economico-financiar, dar și cele mai mari diferențe de gen (de circa 20%-60%). În întreprinderile mari diferențele de gen aproape că dispar (0,2% - în cazul veniturilor din vânzări, 1,7% - în cazul productivității muncii). Faptul că femeile dețin preponderent întreprinderi micro și mici le dezavantajează și creează dezechilibre economice și sociale între antreprenori.

Barierile și decalajele identificate la etapa de constituire a afacerii (insuficiența capitalului inițial, lipsa de timp cauzată de presiunile vieții private, dificultățile de îmbinare a vieții de familie cu cea profesională, subdezvoltarea spiritului antreprenorial etc.) sunt cauzele principale care determină femeile să deschidă afaceri mai mici și, prin urmare, să înregistreze rezultate economico-financiare mai scăzute. Eliminarea acestora va contribui la crearea condițiilor egale de activitate pentru antreprenori și la depășirea inechităților de gen identificate.

Aproape în toate ramurile economiei naționale întreprinderile deținute de femei înregistrează valori mai mici ale veniturilor din vânzări, profitului și productivității muncii. Totuși, în unele ramuri femeile antreprenoare au reușit să ajungă performanța întreprinderilor deținute de bărbați sau chiar să le întrecă. În domeniul serviciilor hoteliere și restaurantelor și agriculturii femeile au ajuns sau au depășit veniturile din vânzări și profitul înregistrat de întreprinderile deținute de bărbați. În comerțul cu ridicata, industrie și agricultură femeile antreprenoare au înregistrat valori mai mari ale productivității muncii.

Activitatea de export

Cota întreprinderilor exportatoare din economia națională este nesemnificativă și în scădere. Doar 7,5% din întreprinderi desfășurau acti-

vitare de export în 2017, cu 5,2 p.p. mai puține față de 2009. În întreprinderile deținute de femei activitatea de export este mai restrânsă decât în întreprinderile ce aparțin bărbaților (5,7% versus 8,5%). Acest fapt este datorat ponderilor înalte de întreprinderi micro și mici în rândul femeilor antreprenoare, capacitățile financiare și economice ale cărora sunt limitate și nu le permit să se extindă pe piețele externe.

În general, participarea întreprinderilor micro și mici la activitatea de export este destul de scăzută (6% și respectiv 18%), iar extinderea acestora pe piețele externe necesită a fi susținută și încurajată. Aceste entități ar putea aduce un aport semnificativ economiei naționale având în vedere ponderea înaltă ocupată în structura întreprinderilor din țară (circa 96%).

Dezvoltarea politicilor publice de integrare a IMM în lanțurile valorice globale, dezvoltarea programelor specializate privind internaționalizarea IMM, facilitarea/stimularea conexiunilor producătorilor autohtoni cu companiile internaționale prezente în Republica Moldova, ar contribui la sporirea accesului micilor întreprinzători la piețele externe.

Atunci când sunt depășite constrângerile specifice întreprinderilor mici, femeile antreprenoare demonstrează o tendință mai accentuată de a se orienta spre piețele externe. Întreprinderile mijlocii și mari deținute de femei participă mai intens la activitatea de export comparativ cu întreprinderile bărbaților antreprenori (întreprinderile mijlocii: 39% versus 34%, cu 5 p.p. mai mult, întreprinderile mari: 63% versus 43%, cu cu 20 p.p. mai mult).

Activitatea de export nu este foarte extinsă în toate ramurile economiei naționale. Chiar și în ramurile productive, importante pentru economia națională, cum ar fi agricultura și industria, numărul întreprinderilor care și-au extins producția peste hotare este foarte mic (doar 1 din 10 întreprinderi desfășoară activitate de export). Cele mai exportatoare ramuri s-au dovedit a fi transportul și depozitarea și tehnologia informației, unde cota întreprinderilor exportatoare constituie circa 29% și, respectiv, 24%.

Accesul la finanțe

Sursa principală de finanțare a activității majorității întreprinderilor (circa 74%) servesc mijloacele financiare proprii ale acestora. Creditele bancare au fost utilizate drept sursă principală de finanțare de către circa 8,5% din antreprenori, iar împrumuturile de la alte persoane – de către alții 8,5% din antreprenori. Circa 5,8% din antreprenori au investit preponderent economiile proprii în afaceri.

Granturile, finanțările externe și suportul financiar din partea statului rareori reprezintă surse principale de finanțare a activității afacerilor (0,2% - 0,3% din afaceri), acestea fiind orientate preponderent spre startup-uri. La fel ca și la etapa de inițiere a afacerii, de acest suport beneficiază mai mult bărbații antreprenori, întreprinderile mici și mijlocii, cele din domeniul informațiilor și comunicațiilor, agriculturii și industriei.

Majoritatea întreprinderilor din țară (78%) au contractate credite sau împrumuturi de la bănci sau alte instituții financiare pentru a-și iniția, susține sau dezvolta afacerea. Întreprinderile micro și mici au acces mai limitat la credite. Ponderea întreprinderilor beneficiare de credite descrește proporțional cu descreșterea dimensiunii acestora: de la 92% în cazul întreprinderilor mari, până la 68% în cazul întreprinderilor de 0-1 salariați. Această tendință are loc în pofida faptului că necesitatea de finanțare în rândul IMM este mai mare. Dacă nu ar exista barierele legate de costuri și proceduri, cota micro-întreprinderilor care ar contracta un credit ar crește cu circa 45%, iar cota întreprinderilor mici și mijlocii – cu circa 40%.

De asemenea, femeile antreprenoare resimt o insuficiență mai mare de resurse financiare. Întreprinderile deținute de acestea au contractate credite în proporție mai mare decât cele deținute de bărbați (79% versus 77%) și aproape jumătate (45%) din cele care nu au contractate credite ar avea nevoie de aceste împrumuturi. Mai frecvent decât bărbații au apelat la credite femeile antreprenoare deținătoare de micro-întreprinderi cu un număr de personal mai mic de 10 persoane (76% versus 70%) și cele deținătoare de întreprinderi mari (cu peste 250

salariați) (100% versus 90%).

Necesarul înalt de finanțare și accesul limitat la finanțe este demonstrat și de faptul că întreprinderile micro, mici și întreprinderile deținute de femei mai des recurg la împrumuturile de la prieteni și rude sau investesc în afaceri resursele și economiile proprii.

Cele mai creditate ramuri ale economiei naționale sunt agricultura, comerțul cu amănuntul, industria și serviciile de transport și depozitare, unde cota întreprinderilor beneficiare de credite este mai mare decât media pe economie (mai mare de 78%). Printre cele mai puțin creditate ramuri ale economiei se numără cea a altor servicii³⁵, a informațiilor și comunicațiilor și a serviciilor de alimentație publică și cazare.

Întreprinderile mici și mijlocii sunt entitățile care se confruntă cel mai des cu lipsa accesului la finanțare. În rândul femeilor antreprenoare această problemă este mai accentuată, având în vedere că grupul de întreprinderi micro și mici în rândul acestora este foarte extins. Programul pilot "Femei în afaceri", este principalul instrument de susținere a femeilor în activitatea de antreprenariat. Asemenea instrumente sunt necesare, trebuie extinse și multiplicare. Principalul dezavantaj sunt resursele financiare limitate, din care cauză impactul la nivel național este puțin resimțit. În general, doar circa 5% din antreprenori au beneficiat la nivel național de suport din partea statului în cadrul programelor de stat. O problemă este că nu toate programele sunt sensibile la dimensiunea de gen. În rezultat, participarea femeilor antreprenoare la programele de suport antreprenorial este redusă, fapt ce contribuie la adâncirea diferențelor de gen în activitatea de antreprenariat.

Majoritatea creditelor acordate mediului de afaceri (circa 72%) sunt credite pe termen mediu (1-5 ani). Creditarea pe termen lung a sectorului privat (mai mult de 5 ani) este destul de restrânsă – doar circa 7% din totalul creditelor. Disponibilitatea limitată a creditelor pe termen lung constrânge finanțarea investițiilor de capital și dezvoltarea durabilă a întreprinderilor. La credite pe termen lung cel mai frecvent apelează micro-întreprinderile, capacitățile de

³⁵ Conform metodologiei studiului alte servicii includ toate serviciile cu excepția celor din domeniul transportului, hotelurilor și restaurantelor, comerțului și TIC

autofinanțare ale cărora sunt mai limitate, iar necesarul de finanțare este mai mare. Aproape 70% din totalul creditelor pe termen lung sunt orientate spre întreprinderile cu un număr de salariați mai mic de 10 persoane. Deosebit de mare este ponderea micro-întreprinderilor formate din 0-1 salariați deținute de femei, care au împrumuturi pe termen lung (ajunge la 80%). Respectiv, accesul la finanțare pe termen lung este foarte important în special pentru întreprinderile mici.

Sectorul privat este constrâns de lipsa instrumentelor de creditare pe termen lung. Problema scadenței instrumentelor financiare este legată de reglementările în domeniul bancar, deficitul de resurse pe termen lung cauzat de limitările de a atrage depozite/economii pe termen lung, condițiile macroeconomice din țară, subdezvoltarea altor instrumente financiare de resurse pe termen lung pe piața de capital (valori mobiliare de stat, fonduri de pensii, fonduri de investiții) etc. Reieșind din aceste constrângeri sunt necesare măsuri complexe care să identifice mecanismele ce pot fi utilizate pentru modernizarea procesului de intermediere financiară pe termen lung, implicațiile sectorului bancar, precum și a altor actori ai pieței de capital.

Probabilitatea ca întreprinderile deținute de femei să obțină un credit de la bancă este mai mare decât cea a întreprinderilor deținute de bărbați. Rata de refuz al finanțării cererilor de creditare a femeilor antreprenoare este mai mică (16,2% comparativ cu 18,1%), iar cererile de creditare ale acestora par să fie acceptate într-o proporție mai mare spre finanțare (81,2% comparativ cu 80,3%). Totodată, atât în cazul femeilor, cât și bărbaților probabilitatea ca deținătorii de întreprinderi micro și mici să obțină un credit este mult mai mică comparativ cu întreprinderile de dimensiuni mai mari. Rata de refuz în cazul acestor întreprinderi este cu circa 5 p.p. mai mare.

Cele mai multe refuzuri de finanțare a cererilor de credite sunt primite din cauza situației financiare nesatisfăcătoare a întreprinderilor (38,2% din toate refuzurile). În același timp, motive importante indicate de antreprenori sunt cele legate de lipsa gajului (28,3%) și valoarea insuficientă a garanției (16,4%). Acestea reprezintă impedimente importante, deoare-

ce majoritatea creditelor (84%) sunt acordate doar în cazul în care sunt satisfăcute aceste condiționalități.

Întreprinderile deținute de femei mai frecvent decât întreprinderile deținute de bărbați se confruntă cu problema lipsei gajului (cu 1,5 p.p. mai mult), a valorii insuficiente a garanției (de 2 ori mai mult). Acest fapt are loc din cauza că întreprinderile femeilor antreprenoare dețin mai puține active, pe care ar putea să le ofere creditorilor în calitate de garanții. Comparativ cu întreprinderile bărbaților antreprenori, cota întreprinderilor femeilor întreprinzătoare care au oferit în calitate de garanții activele întreprinderii este mai mică (36% comparativ cu 45%), iar cele care au oferit bunurile personale ale proprietarului este mai mare (35% comparativ cu 29%). Situația accesului la credite este și mai complicată pentru întreprinderile de dimensiuni mici, care, deseori, nu dispun de active pe care ar putea să le gajeze instituțiilor financiare. Aproape jumătate (46%) din întreprinderile deținute de femei formate din 2-9 salariați ce au contractat un credit, au oferit bunurile personale ale proprietarei drept garanție. În cazul întreprinderilor mijlocii și mari problema lipsei gajului sau a garanției nu este atât de accentuată.

Constrângerile ce țin de gaj și valoarea insuficientă a garanției sunt prezente în toate sectoarele economiei. Totuși, în cazul femeilor antreprenoare se evidențiază sectorul agricol, unde toate refuzurile de finanțare (100%) au avut la bază acest motiv. De asemenea, problema respectivă este foarte evidentă și pentru întreprinderile femeilor antreprenoare ce activează în sectorul construcțiilor (88%), informațiilor și comunicațiilor (50%), serviciilor de alimentație publică și cazare (41%), comerțului cu ridicata (41%). Concomitent, informațiile și comunicațiile reprezintă ramura în care antreprenorii cel mai frecvent au oferit bunurile personale în calitate de garanții, atunci când s-au împrumutat de la instituțiile financiare (circa 54%). Acest fapt arată că întreprinderile din sector nu dispun de active corporale suficiente care ar putea fi oferite băncilor drept garanții. În rezultat, tehnologia informației este cel mai puțin creditat sector, iar ratele de refuz a cererilor de credite sunt cele mai mari.

Problema lipsei gajului și a valorii insuficiente a garanției rămâne a fi o problemă majoră ce limitează accesul sectorului privat la finanțe. Companiile femeilor antreprenoare sunt mai afectate de această problemă, dispun de mai puține active și deseori oferă bunurile personale în calitate de garanții. Instrumentul principal de stat care are menirea să faciliteze accesul antreprenorilor la credite este Fondul de Stat de Garantare a Creditorilor. Acest instrument conține un produs separat destinat femeilor antreprenoare. Însă numărul și valoarea garanțiilor acordate femeilor antreprenoare sunt neînsemnate, în total fiind acordate doar 11 garanții, valoarea cărora constituie doar circa 3,5% din totalul garanțiilor acordate³⁶. Această susținere este importantă, însă insuficientă pentru a avea un impact la nivel național și a acoperi cererea de finanțare existentă.

Lipsa actelor necesare la dosar a fost invocat ca motiv de refuz de circa 5,3% din totalul antreprenorilor. Întreprinderile deținute de femei mai frecvent decât cele deținute de bărbați se confruntă cu problema lipsei unor informații și documente în dosar (de 2,4 ori mai mult), în special este o problemă pentru micro-întreprinderile formate din 0-1 salariați (34% comparativ cu 5,3% - media națională). Sectoarele în care această problemă este mai frecventă este comerțul cu amănuntul și cel al altor servicii, unde cota antreprenoarelor care s-au confruntat cu această problemă ajunge până la 41%.

Problema respectivă este creată de nivelul scăzut de educație financiară a micilor întreprinzători, care nu întotdeauna pot furniza instituțiilor financiare informațiile solicitate la nivelul de detaliere necesar și argumenta în mod adecvat solicitarea lor. Creșterea gradului de educație financiară și a abilităților de management financiar al antreprenorilor ar putea ajuta la depășirea acestei probleme.

Totodată, costurile de finanțare înalte sau condițiile de acordare și procedurile de creditare complicate sunt alte motive care îngrădesc accesul antreprenorilor la finanțe. Deși ar avea nevoie de finanțare, aproape jumătate din acești antreprenori (circa 45%) nu au recurs la împrumuturi bancare din motivele sus-mențio-

nate, inclusiv circa 25% - din cauza dobânzilor înalte, 5,4% - din cauza cerințelor de garanție prea înalte, 4,8% - din cauza procedurilor de aplicare prea complicate, iar 2% - din cauza că mărimea împrumutului și/sau perioada de scadență sunt nesatisfăcătoare.

Asigurarea accesului la finanțare în activitatea antreprenorială rămâne în continuare a fi una din provocările majore întâmpinate de întreprinzători. Conform constatărilor din analiză, antreprenorii, în special întreprinderile deținute de femei, întreprinderile aflate la început de cale, întreprinderile micro și mici necesită a fi luate în considerare în politicile promovate. De altfel, creșterea accesului întreprinderilor mici și mijlocii la servicii financiare, inclusiv credite accesibile reprezintă un obiectiv înscris în Agenda de Dezvoltare Durabilă, care urmează a fi implementat până în 2030 (Ținta de dezvoltare 9.3).

Statul susține și implementează un șir de măsuri și programe care facilitează accesul antreprenorilor la credite și fonduri de finanțare (vedeți capitolul 6.A, Programe de stat). De acest suport beneficiază întreprinderile mici și mijlocii, ceea ce este în concordanță cu necesitățile antreprenorilor. Totodată, femeile antreprenoare sunt incluse în proporție mai mică în aceste programe decât bărbații antreprenori, fapt ce contribuie la adâncirea diferențelor de gen. Programele de suport antreprenorial urmează a fi continuate și intensificate, însă pentru a nu permite creșterea decalajelor de gen în antreprenariat, este necesar ca acestea să fie ajustate la dimensiunea de gen. De asemenea, este importantă suplینirea fondurilor acestora în special prin implicarea asistenței externe pentru a crește impactul la nivel național.

Instrumentele orientate spre ușurarea accesului la credite, cum este Fondul de Garantare a Creditorilor trebuie continuate. Acestea sunt deosebit de importante pentru a soluționa problema gajului în procesul de acordare a împrumuturilor bancare, care mai frecvent este întâlnită de femeile antreprenoare. Totuși, femeile beneficiază de suport neînsemnat (doar 3,5% din valoarea garanțiilor acordate prin FGC) respectiv și impactul la nivel național este unul minor. Extinderea produselor de garantare destinate femeilor, capitalizarea fondurilor de garantare, îmbunătățirea mecanismelor

36 Raport privind activitatea Fondului de Stat de Garantare a Creditorilor, 2018 <http://odimm.md/files/rapoarte/2018/Raport%20anual%20Fondul%20de%20Garantare%20a%20Creditorilor%20ODIMM%202018.pdf>

existente ar putea mări impactul acestor măsuri asupra antreprenoriatului feminin la nivel național.

De menționat că programele de stat, instrumentele de facilitare a finanțării trebuie să conțină în special măsuri direcționate spre susținerea capitalului inițial al afacerilor lansate de femei, ținând cont că diferențele de gen pornesc chiar de la etapa de inițiere a afacerii.

De asemenea, crearea și dezvoltarea unor instrumente noi de facilitare a finanțării femeilor de afaceri, cum ar fi produse de finanțare cu dobândă subvenționată destinate femeilor, introducerea unor facilități fiscale special pentru IMM și/sau companiile conduse de femei ar spori impactul suportului statului la nivel național și ar contribui la diminuarea diferențelor de gen. Este recomandat ca acest suport să fie acordat condiționat cu respectarea unor condiții legate de domeniul de activitate, investiții efectuate, valoare adăugată creată, competitivitate etc. O influență benefică asupra dezvoltării procesului de finanțare a activității antreprenoriale în Republica Moldova ar avea-o diversificarea surselor de finanțare prin promovarea fondurilor de capital de risc (venture).

Dezvoltarea și implementarea programelor de educație antreprenorială și financiară reprezintă o necesitate pentru antreprenori. Aceștia deseori întâmpină dificultăți legate de documentație, planificarea afacerii în procesul de solicitare a împrumuturilor bancare. Grupurile țintă relevante sunt femeile antreprenoare ce dețin companii micro, în rândul cărora se înregistrează cele mai înalte rate de refuz a creditării, inclusiv datorită lipsei actelor necesare la dosar.

Problema accesului limitat la finanțe este una complexă și necesită să fie analizată și abordată în modul corespunzător. Este recomandată elaborarea unui document vizionar de planificare strategică care să asigure o continuitate a priorităților existente, să includă viziunea de dezvoltare a sectorului bancar care reprezintă elementul central în realizarea obiectivului de asigurare a accesului la finanțe, să identifice mecanismele ce pot fi utilizate pentru modernizarea procesului de intermediere financiară pe termen lung, să asigure sinergia cu ODD.

Proprietățile întreprinderilor

Majoritatea întreprinderilor nu dețin în proprietate bunuri imobiliare, iar pentru desfășurarea activității de antreprenoriat acestea, cel mai frecvent, închiriază clădiri sau arendează terenuri. Circa 61% din totalul întreprinderilor închiriază edificii și spații de producere/administrare a afacerii și circa 48% - arendează terenurile utilizate în activitate. Totodată, datele arată că nu există mari diferențe între tipurile proprietăților deținute de întreprinderile femeilor și cele ale bărbaților (mai mici de 1 p.p.).

Întreprinderile micro și mici dețin mai puține proprietăți decât întreprinderile mijlocii și mari, iar activitatea acestora este desfășurată preponderent în clădiri închiriate (circa 64% din întreprinderi) sau pe terenuri arendate (circa 53%). Costurile de chirie/arendă pun presiuni financiare și mai mari asupra acestor întreprinderi, care cel mai des se confruntă cu probleme financiare.

Sectoarele economice în care întreprinderile dețin mai puține proprietăți, și, de obicei, închiriază clădirile sunt informațiile și comunicațiile (84% din întreprinderi), comerțul cu ridicata (69%), transportul și depozitarea (68%), alte servicii (67%). Pe de altă parte, ramurile în care se regăsesc cele mai multe întreprinderi care dețin proprietatea asupra clădirilor sunt agricultura (40% din întreprinderi), comerțul cu amănuntul (37%), industria (34%). Deținerea proprietății asupra anumitor bunuri (clădiri/terenuri) deschide accesul la finanțare pentru antreprenori. Ultimele ramuri menționate fac parte din cele mai creditate ramuri ale economiei.

Utilizarea tehnologiei informației și inovațiilor

Majoritatea întreprinderilor din țară (88%) utilizează în activitate tehnologiile informaționale: computerul, tableta sau telefonul. Aceste facilități sunt pe larg utilizate pentru administrarea afacerilor (81% din întreprinderi) și pentru scopuri de comunicare (47%), însă mai puțin pentru scopuri mai sofisticate, cum ar fi liniile computerizate de producție (8%) și efectuarea marketingului online (11%), metode ce ar permite creșterea productivității muncii, competitivității și vânzărilor de produse.

În companiile mici, tehnologiile informaționale sunt mai puțin integrate decât în companiile mari, în special acestea sunt foarte puțin integrate în activitățile de marketing (7% versus 42%) sau în procesele de producție (4% versus 45%), fapt ce scade din competitivitatea acestora și le dezavantajează față de companiile mari.

Totodată, întreprinderile deținute de femei utilizează mai puțin facilitățile TIC (85% versus 90%). Se înregistrează diferențe de utilizare în toate direcțiile de activitate: administrare (diferența 5 p.p.), comunicare (diferența 9 p.p.), marketing (diferența 4 p.p.), proces de producere (diferența 3 p.p.). Preponderent, aceste diferențe sunt create de întreprinderile deținute de femei formate din 0-1 salariați, ce activează în sectorul comerțului cu amănuntul, unde circa ¼ din întreprinderi nu integrează TIC în activitate. Din cauza diferențelor de gen majore înregistrate în rândul acestor companii, întreprinderile femeilor se surclasează la nivel național după întreprinderile bărbaților în ceea ce privește integrarea TIC, în pofida faptului că în celelalte categorii de întreprinderi ale femeilor se utilizează mai intens facilitățile TIC în activitate.

Situația respectivă, cel mai probabil, are legătură cu insuficiența de cunoștințe și aptitudini în domeniu TIC și antreprenorial, precum și cu limitările de ordin financiar, caracteristice în special întreprinderilor de dimensiuni mici. Prezența redusă a tehnologiilor informaționale în activitatea întreprinderilor deținute de femei reduce inevitabil din eficiența activității acestora și creează decalaje competitive pe piață, care în final rezultă în indicatori de performanță economică mai scăzuți.

Lidere în utilizarea TIC sunt întreprinderile din sectorul construcțiilor și informațiilor și comunicațiilor, unde circa 93% din totalul compa-

niilor utilizează aceste facilități. Sectorul TIC, precum și cel industrial se clasează primele după nivelul de utilizare a tehnologiilor informaționale în procesele de producție și de marketing – metode cu impact direct asupra productivității și competitivității companiilor. Pe de altă parte, cele mai multe întreprinderi care nu utilizează TIC se regăsesc în ramura comerțului cu amănuntul și în sectorul serviciilor hoteliere și alimentație publică, unde ponderea întreprinderilor care au declarat că utilizează TIC constituie doar 12% și 19% respectiv.

La nivel național, integrarea inovațiilor în activitatea întreprinderilor este redusă. Datele cercetării arată că pe parcursul anului 2017, doar circa 19% din totalul întreprinderilor au introdus transformări inovative în procesele de producție, dintre care - 76% produse sau servicii noi și 24% - modificări ale acestora.

În medie, în întreprinderile deținute de femei mai rar au fost introduse produse/servicii noi sau modificări ale acestora (18,3% comparativ cu 19,5%). Totuși, întreprinderile femeilor depășesc puțin întreprinderile bărbaților în ceea ce privește introducerea modificărilor de produse și servicii existente (5% versus 4,4%), pe când întreprinderile bărbaților au introdus în proporție mai mare produse sau servicii noi (15% versus 13,3%). În același timp, în întreprinderile mari activitatea inovațională este mult mai extinsă decât în întreprinderile mici (61% comparativ cu 17%).

Introducerea soluțiilor inovative în activitatea companiilor este direct legată de posibilitățile financiare ale acestora, precum și de cunoștințele și abilitățile antreprenoriale. Acestea reprezintă principala constrângere care a determinat integrarea mai joasă a inovațiilor în procesele de producție ale întreprinderilor mici și celor deținute de femei.

CAPITOLUL 4:

Forța de muncă și remunerarea

A.SALARIAȚII

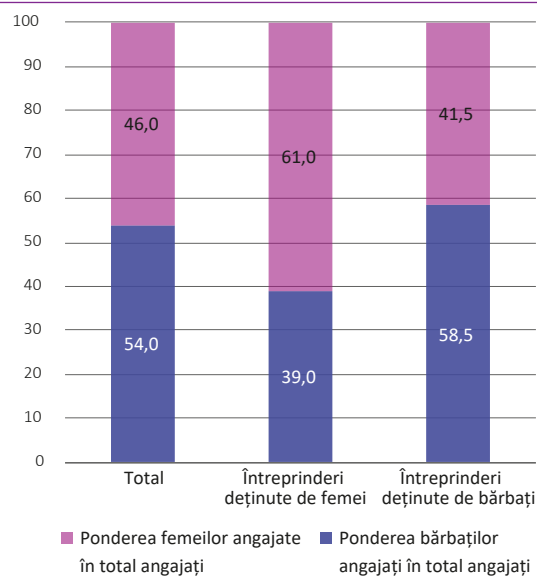
La sfârșitul anului 2017, în întreprinderile incluse în cercetare activau circa 452 mii salariați. Din numărul total de salariați circa 54% erau bărbați și circa 46% - femei (Figura 4.1).

În întreprinderile deținute de femei, predomină femeile salariaate, iar în întreprinderile deținute de bărbați – bărbații salariați. Cota femeilor angajate în întreprinderile deținute de femei constituie 61%, în timp ce cota bărbaților angajați în aceste întreprinderi - 39%. În cazul întreprinderilor deținute de bărbați situația e inversă: ponderea angajaților-bărbați e mai mare decât ponderea angajatelor-femei (59% - bărbați, 41% - femei) (Figura 4.1). Aceste constatări confirmă că femeile antreprenoare sunt mai predispuse să angajeze la muncă femei, iar bărbații antreprenori - bărbați.

Promovarea antreprenoriatului feminin ar putea contribui la diminuarea diferențelor de gen prezente pe piața muncii, inclusiv în ramuri care la nivel național sunt preponderent masculinizate. Principalele ramuri în care femeile sunt subreprezentate în calitate de angajate sunt construcțiile (17%), transportul și

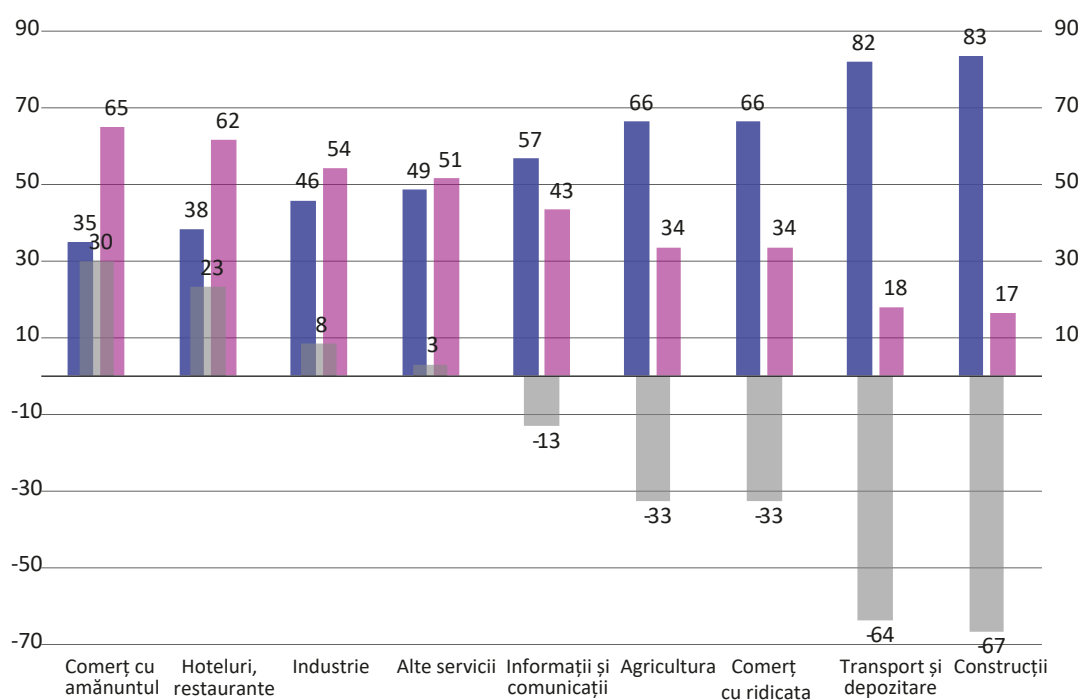
depozitarea (18%), comerțul cu ridicata (34%), agricultura (34%) (Figura 4.2). Dacă analizăm repartizarea femeilor angajate pe ramuri economice după sexul antreprenorului, se observă că în toate aceste ramuri în cadrul întreprinderilor deținute de femei ponderea femeilor

Figura: 4.1 Repartizarea angajaților din întreprinderi pe sexe, după sexul antreprenorului, 2017, %

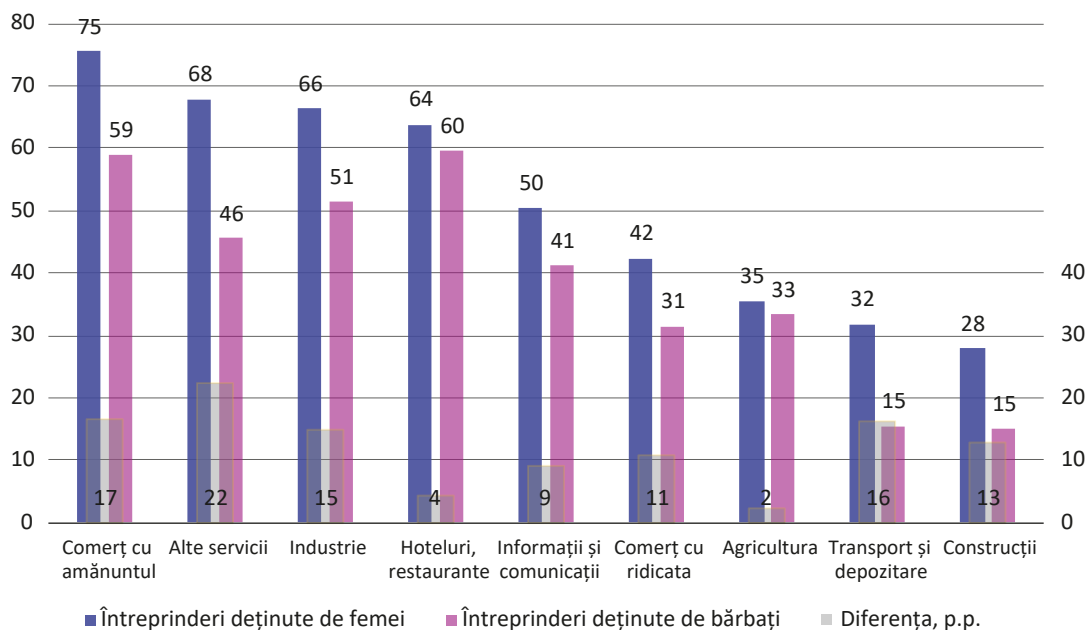

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 4.2 Ponderea femeilor și bărbaților angajați în întreprinderi, după activități economice, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 4.3 Ponderea femeilor angajate în ramurile economiei, după sexul antreprenorului, 2017,%

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

salariate este mai mare decât în cadrul întreprinderilor deținute de bărbați (Figura 4.3). Aceste date demonstrează că probabilitatea ca o femeie antreprenoare să recruteze o femeie la muncă este mai mare, iar dezvoltarea antreprenoriatului feminin în aceste ramuri ar

activau doar 23% din totalul salariaților, restul 77% fiind repartizați în întreprinderile deținute de bărbați. Astfel, femeilor antreprenoare le revenea în medie 7 angajați per întreprindere, bărbaților antreprenori – 12 angajați per întreprindere (Tabelul 4.1).

Tabel: 4.1 Dimensiunea angajării în întreprinderi după sexul conducătorului întreprinderii, 2017

	TOTAL	Femei antreprenoare	Bărbați antreprenori
Cota întreprinderilor deținute, %	100	33,9	66,1
Cota salariaților în total salariați, %	100	23,1	76,9
Cota femeilor în total salariați, %	46,0	61,0	41,5
Nr. mediu de salariați per întreprindere, persoane	10,4	7	12

contribui la diminuarea diferențelor de gen pe piața muncii.

În același timp, în întreprinderile deținute de femei se observă o feminizare puternică a ramurilor comerțului cu amănuntul, altor servicii, industriei (Figura 4.3). În aceste ramuri ponderea femeilor angajate constituie 75% și respectiv 68%, fapt ce creează, de asemenea, dezechilibre pe piața forței de muncă.

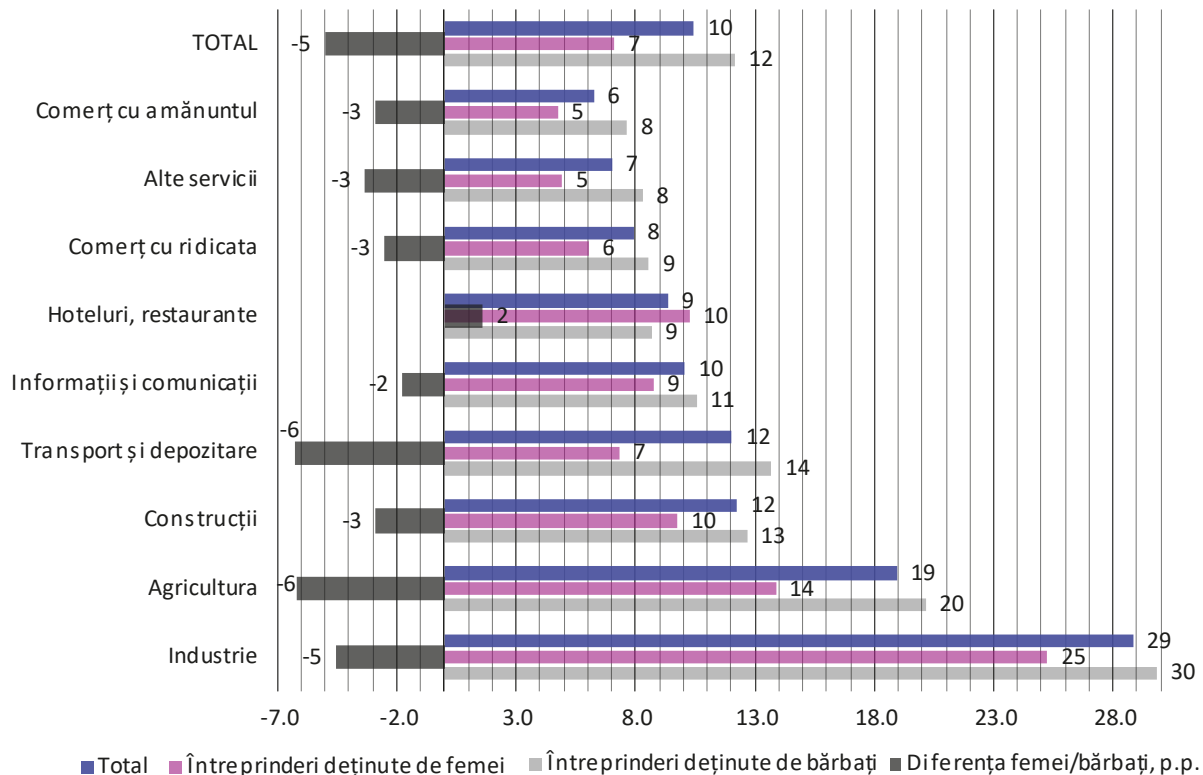
În medie, femeilor antreprenoare le revin întreprinderi mai mici decât bărbaților antreprenori. În întreprinderile femeilor în 2017

Cele mai mari întreprinderi se regăsesc în sectorul industrial și agricol, iar cele mai mici – în comerțul cu amănuntul și alte servicii. Mărimea medie a întreprinderilor în industrie și agricultură constituie 29 salariați și 19 salariați respectiv, iar în comerțul cu amănuntul și în cel al altor servicii - 6 și 7 salariați respectiv.

Femeile antreprenoare, practic, în toate ramurile economiei dețin întreprinderi care sunt, în medie, mai mici decât ale bărbaților antreprenori (Figura 4.4). Doar în serviciile hoteliere și restaurante mărimea medie a

Figura: 4.4 Numărul mediu de salariați ce revin unei întreprinderi, după sexul antreprenorului și activitatea economică, 2017, persoane

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

unei întreprinderi deținute de femei depășește mărimea medie a unei întreprinderi deținute de bărbați (10 salariați – femeile, 9 salariați - bărbații). Totodată, cele mai mici întreprinderi deținute de femei se regăsesc în ramura comerțului cu amănuntul (mărimea medie - 5 salariați), "altor servicii" (5 salariați), comerțului cu ridicata (6 salariați), transporturilor și depozitării (7 salariați).

În același timp, cele mai mari diferențe între mărimile întreprinderilor antreprenorilor de sex masculin și feminin se regăsesc în ramura transporturilor și depozitării (diferența medie de 6 persoane), agriculturii (6 persoane) și industriei (5 persoane). În aceste ramuri, femeilor antreprenoare le revin, în medie, întreprinderi semnificativ mai mici decât bărbaților antreprenori.

De la înființare, majoritatea întreprinderilor s-au dezvoltat și au creat noi locuri de muncă. Mărimea medie a unei întreprinderi de la momentul înființării până în 2017 a crescut de la circa 6 salariați până la 10 salariați sau aproape de 2 ori (Figura 4.4). Acest fapt arată că între-

prinderile s-au dezvoltat pe parcursul anilor, creând noi locuri de muncă.

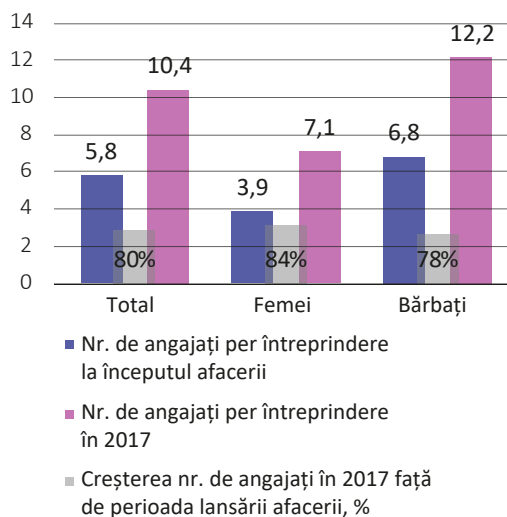
În medie, **femeile încep activitatea de antreprenariat de la afaceri mai mici decât bărbații, acesta fiind unul din principalii factori care cauzează ulterior diferențele de gen constatate în activitatea de antreprenariat.** La etapa inițierii afacerii, mărimea medie a unei afaceri feminine începe de la 4 salariați, pe când mărimea medie a unei afaceri deținute de bărbați – de la 7 salariați, fiind cu circa 76% mai mare. În 2017, mărimea medie a întreprinderilor deținute de femei crește până la 7 salariați, iar a bărbaților – până la 12 salariați, diferența dintre acestea micșorându-se până la 71%, cu 5 p.p. mai puțin decât la etapa de inițiere a afacerii.

Faptul că femeile încep de la afaceri mai mici, reprezintă punctul de pornire a diferențelor de gen care se manifestă ulterior în activitatea de antreprenariat. Întreprinderile mici sunt entitățile care întâmpină cele mai multe dificultăți. Acestea cel mai des se confruntă cu dificultăți financiare, au acces mai limitat la cre-

dite și, respectiv, la utilaje, tehnologii etc. Din această cauză inclusiv, apar diferențe de gen în rezultatele întreprinderilor după indicatorii economico-financiari. Susținerea startului afacerilor inițiate de femei, impulsivitatea acestora chiar de la etapa înființării ar putea contribui la diminuarea diferențelor identificate dintre întreprinderile bărbaților și femeilor.

Cu toate acestea, **femeile antreprenoare reușesc să crească mai rapid** întreprinderile,

Figura: 4.5 Evoluția mărimii medii a întreprinderii de la înființare până în 2017, după sexul antreprenorului, salariați per întreprindere

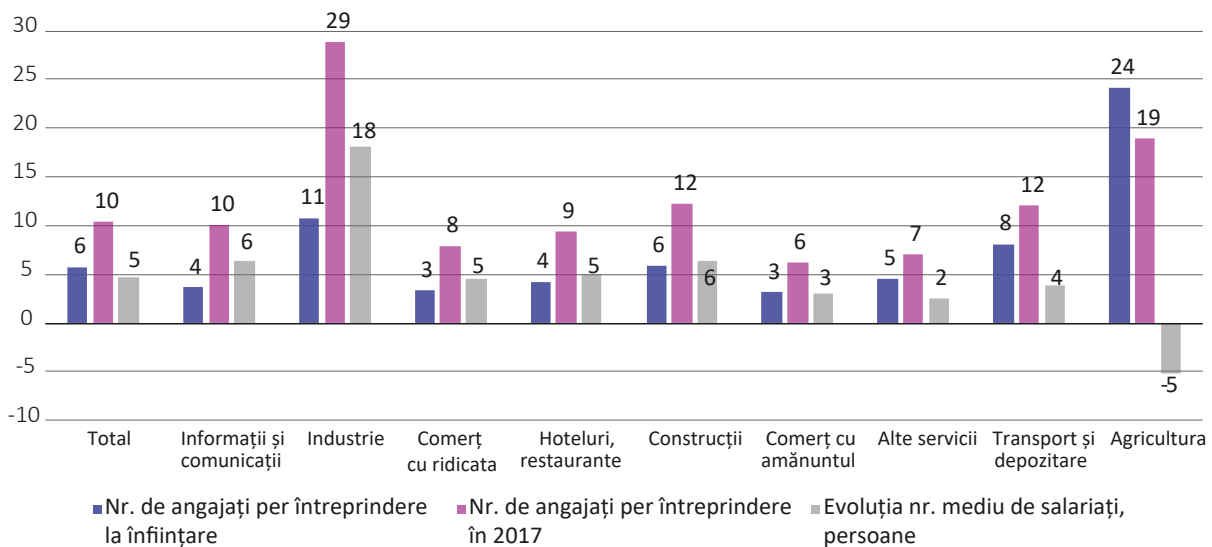
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

având tendința să creeze mai multe locuri de muncă. De la începutul lansării afacerilor și până în 2017 femeile și-au crescut afacerile în medie cu 84%, iar bărbații – cu circa 78% (Figura 4.5). Astfel, ritmul de creștere al numărului de salariați în întreprinderile femeilor este cu 6 p.p. mai mare decât cel înregistrat în întreprinderile partenerilor de sex masculin, fapt ce confirmă că probabilitatea de a crește numărul locurilor de muncă de către femeile antreprenoare este mai mare.

Cel mai rapid s-au extins întreprinderile din ramura informațiilor și comunicațiilor și industriei. În aceste ramuri, în perioada de la lansarea afacerilor până în 2017, numărul salariaților a crescut aproape de 3 ori. De asemenea, destul de rapid s-au dezvoltat întreprinderile din domeniul comerțului cu ridicata (creștere de 2,4 ori), hotelurilor și restaurantelor (de 2,2 ori), construcțiilor (de 2,1 ori). Unica ramură care a regresat a fost cea a agriculturii, unde numărul mediu de salariați per întreprindere s-a diminuat de la 24 la 19 (cu circa 22%). Această tendință poate fi explicată de productivitatea joasă a muncii și nivelul scăzut de salarizare înregistrat în sector, fapt ce produce migrarea salariaților spre alte sectoare ce oferă condiții mai bune.

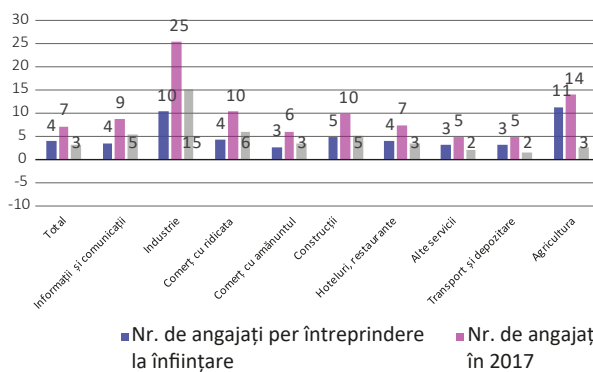
Întreprinderile deținute de femei din toate sectoarele economiei naționale și-au crescut numărul de salariați. Chiar și în sectorul

Figura: 4.6 Evoluția numărului mediu de salariați în întreprinderile din ramurile economiei naționale, de la înființare până în 2017, salariați per întreprindere

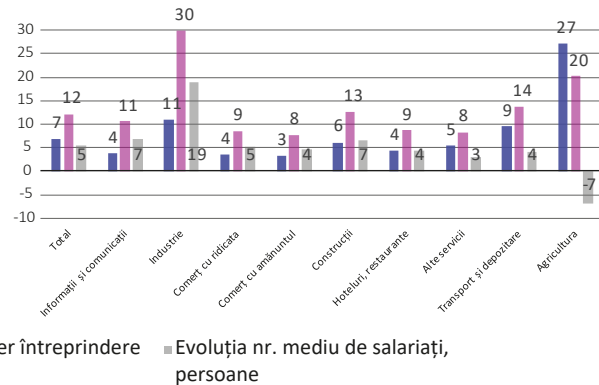

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 4.7 Evoluția numărului mediu de salariați în întreprinderile deținute de femei, după activități economice

Figura: 4.8 Evoluția numărului mediu de salariați în întreprinderile deținute de bărbați, după activități economice

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenorat.

agricol, unde la nivel național s-a înregistrat o descreștere a numărului de personal, femeile antreprenoare au crescut numărul mediu al angajaților (+22%) (Figura 4.7). Respectiv descreșterea înregistrată s-a produs din cauza scăderii esențiale a numărului de angajați în întreprinderile agricole deținute de bărbați (circa -26%) (Figura 4.8).

Cele mai înalte creșteri ale locurilor de muncă în întreprinderile deținute de femei, au fost înregistrate în sectorul TIC (creștere de 2,5 ori), cel industrial (de 2,5 ori), al serviciilor hoteliere și restaurantelor (de 2,4 ori). În întreprinderile bărbaților, cele mai înalte creșteri a numărului locurilor de muncă au fost înregistrate, de asemenea, în sectorul TIC (creștere de 2,9 ori) și cel industrial (2,7 ori), precum și în comerțul cu ridicata și cu amănuntul (de 2,4 ori).

În întreprinderile femeilor antreprenoare, numărul de angajați a sporit în ritmuri mai înalte decât în întreprinderile bărbaților antreprenori în ramura serviciilor hoteliere și restaurantelor (femei: creștere de 2,4 ori, bărbați: creștere de

2 ori), transportului și depozitării (femei: +84%, bărbați: +44%), altor servicii (femei: +62%, bărbați: +52%) și agriculturii (femei: +22%, bărbați: +26%). În celelalte ramuri, bărbații antreprenori au crescut numărul salariaților în ritmuri mai avansate.

B. REMUNERAREA SALARIAȚILOR

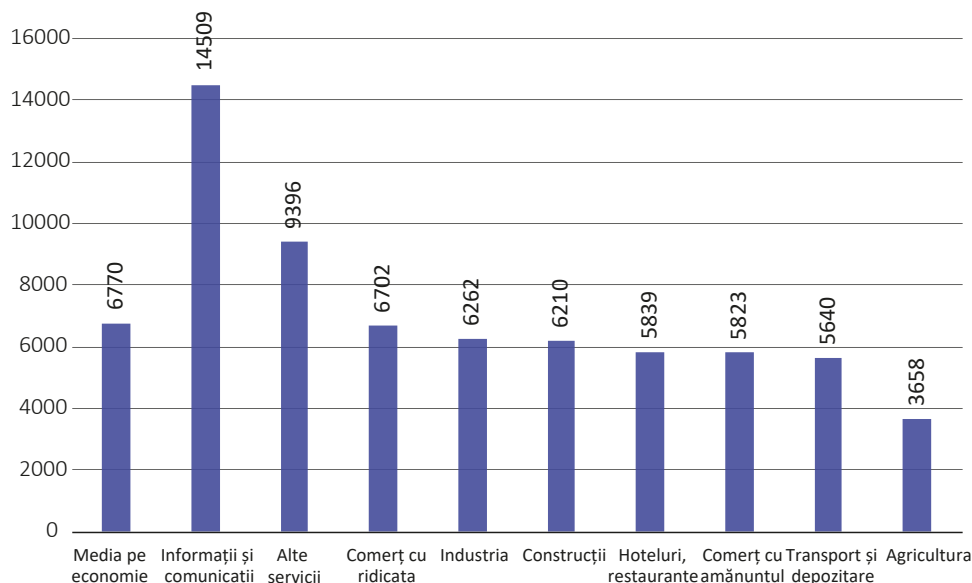
Cele mai mari salarii sunt oferite în sectorul informațiilor și comunicațiilor și altor servicii atât de femeile antreprenoare, cât și de bărbații antreprenori (Figura 4.9). În sectorul TIC, în medie, salariu este de circa 2 ori mai mare decât media pe economie, iar în cel al altor servicii cu circa 39%. Femeile antreprenoare achită salarii mai înalte decât media, de asemenea, și în sectorul comerțului cu amănuntul (cu circa 7%).

Cele mai mici salarii sunt acordate angajaților din sectorul agricol și transportului și depozitării. În aceste sectoare, salariile sunt mai mici decât media pe economie cu 46% și, respectiv, cu 17%.

Boxa 1. Limitări metodologice în analiza nivelului de remunerare în întreprinderi

Analiza din acest capitol este elaborată în baza datelor unui eșantion format din circa 7,3 mii întreprinderi care au participat la *Cercetarea statistică privind dezvoltarea mediului de afaceri realizată în 2018*. Sursa de date pentru analiza nivelului de remunerare în întreprinderi a servit cercetarea statistică "Câștigurile salariale și costul forței de muncă" (M3). Din cauza limitărilor metodologice, incompatibilităților cercetărilor respective sub anumite aspecte (coeficienții de extindere, setul de întreprinderi etc.), datele privind salarizarea nu au fost extinse la nivel național și nu reflectă neapărat situația la nivel național. În acest capitol, analiza se referă la situația în domeniul remunerării din 2017 a celor circa 7,3 mii întreprinderi, privite în ansamblu drept studiu de caz.

Figura: 4.9 Salariul mediu lunar pe activități economice, 2017, lei

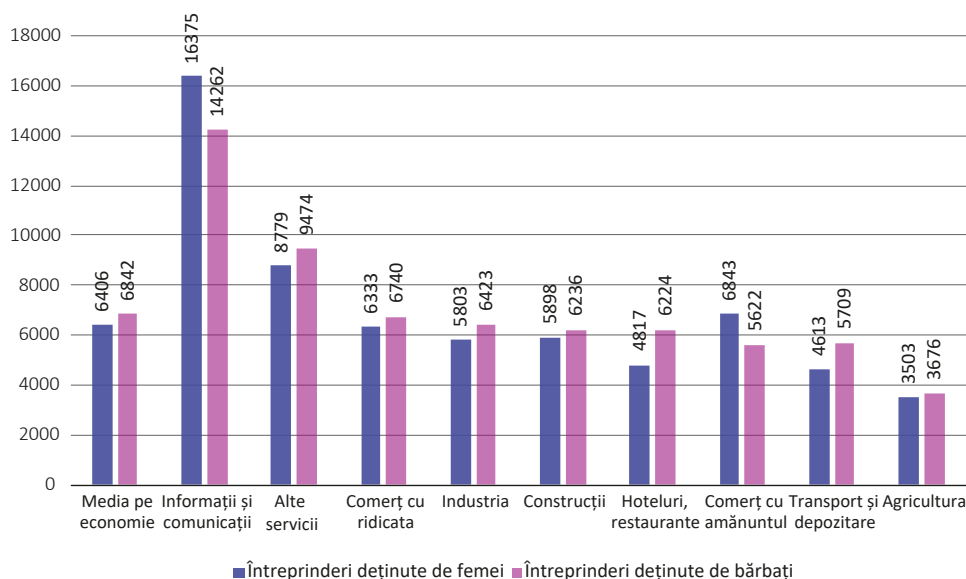
Sursa: BNS, cercetarea statistică „Căștigurile salariale și costul forței de muncă” M3.

În general, **bărbații antreprenori oferă salarii mai mari angajaților decât femeile antreprenoare** (Figura 4.10). Salariul mediu în cadrul întreprinderilor deținute de bărbați este, în medie, cu circa 6% mai mare decât salariul mediu înregistrat în cadrul întreprinderilor deținute de femei. Femeile antreprenoare, practic, în toate sectoarele economiei naționale remunerează personalul cu salarii mai mici. Această tendință ar putea fi explicată de rezultatele economico-financiare ale întreprinderilor deținute de femei, care sunt sub nivelul celor înregistrate

de întreprinderile deținute de bărbați (pentru detalii vedeți capitolul 3.A ”Veniturile din vânzări și profitabilitatea întreprinderilor”).

Doar în sectorul informațiilor și comunicațiilor și comerțului cu amănuntul femeile antreprenoare oferă salarii mai mari angajaților decât bărbații antreprenori. În sectorul informațiilor și comunicațiilor salariile oferite de femeile antreprenoare sunt cu 15% mai mari decât cele oferite de partenerii acestora de sex masculin, iar în comerțul cu amănuntul - cu circa 23%.

Figura: 4.10 Salariul mediu lunar pe activități economice, după sexul antreprenorului, 2017, lei

Sursa: BNS, cercetarea statistică „Căștigurile salariale și costul forței de muncă” M3.

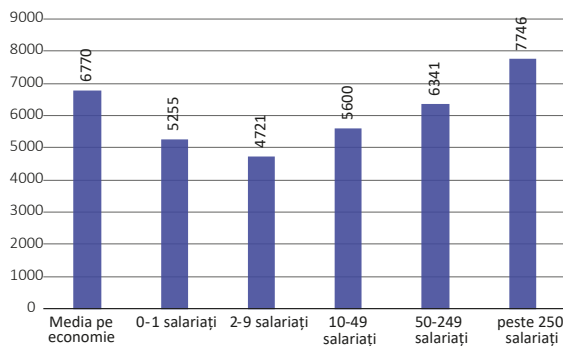
Cele mai mari salarii sunt oferite în cadrul întreprinderilor mari, iar cele mai mici – în cadrul micro-întreprinderilor (Figura 4.11). În general, cu cât întreprinderea este mai mare cu atât și nivelul salariilor oferite este mai înalt. În întreprinderile mai mari de 250 angajați, salariile sunt cu 47% mai mari decât în întreprinderile cu 0-1 salariați. O tendință diferită se înregistrează în întreprinderile deținute de femei, unde cele mai mari salarii sunt acordate în întreprinderile mijlocii de 50-249 salariați.

Cu excepția celor mari, în toate celelalte categorii de întreprinderi, femeile antreprenoare oferă salarii mai mari salariaților decât bărbații antreprenori. Din Figura 4.12 se observă că în întreprinderile micro, mici și mijlocii salariile medii acordate de femeile de afaceri depășesc salariile medii acordate de bărbații antreprenori. Doar în întreprinderile mai mari de 250 salariați, salariile oferite de bărbații antrepre-

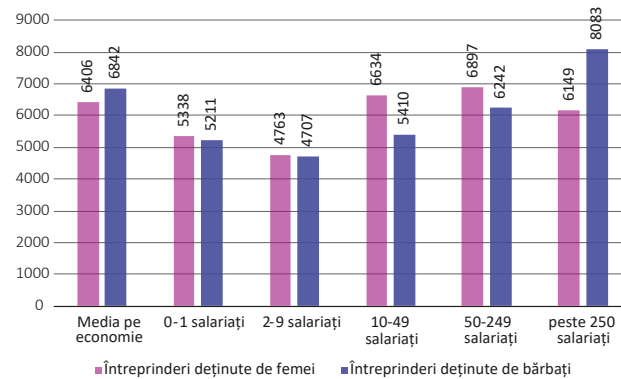
nori sunt cu 31% mai mari, diferență ce se reflectă la nivel național și poziționează femeile antreprenoare mai jos față de bărbații antreprenori după nivelul remunerării angajaților.

În același timp, **cele mai mari salarii sunt acordate de întreprinderile cu capital străin și mixt (cu participarea capitalului străin)**, ceea ce demonstrează că atragerea investitorilor străini contribuie la creșterea bunăstării populației. Astfel, salariile în întreprinderile cu capital mixt, cu participarea capitalului străin sunt cu 77% mai mari decât în întreprinderile cu capital privat autohton (Figura 4.13). Totodată, mărimea medie a salariului în întreprinderile cu capital privat și public-privat este mai mare în întreprinderile deținute de femei, iar în întreprinderile cu capital străin sau cu participarea capitalului străin – în întreprinderile deținute de bărbați (Figura 4.14).

Figura: 4.11 Salariul mediu lunar după mărimea întreprinderii, 2017, lei

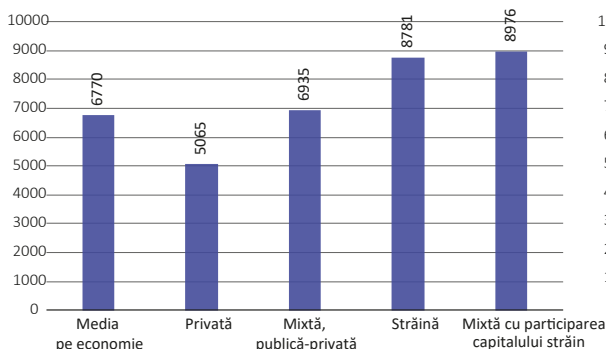

Figura: 4.12 Salariul mediu lunar după mărimea întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, lei

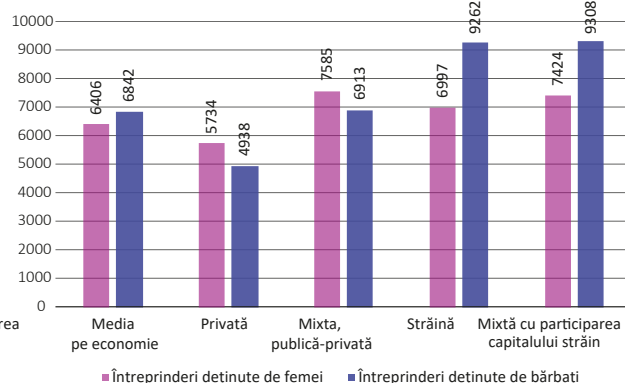

Sursa: BNS, cercetarea statistică „Câștigurile salariale și costul forței de muncă” M3.

Figura: 4.13 Salariul mediu lunar după forma de proprietate a întreprinderii, 2017, lei

Figura: 4.14 Salariul mediu lunar după forma de proprietate a întreprinderii și sexul antreprenorului, 2017, lei

Sursa: BNS, cercetarea statistică „Câștigurile salariale și costul forței de muncă” M3.

C. INSTRUIRILE ANTREPRENOARIALE ȘI FORMARE PROFESIONALĂ

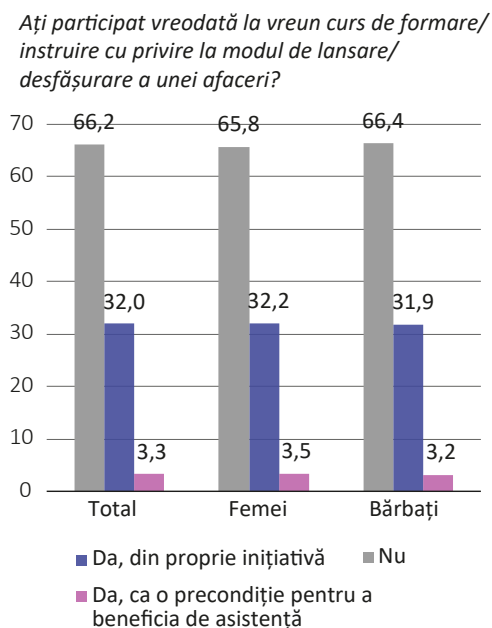
Participarea antreprenorilor la instruire

Sporirea cunoștințelor în domeniul antreprenorial și a abilităților manageriale reprezintă, deseori, condiționalități pentru asigurarea unei activități de întreprinzător de succes. Instruiri, suport și consultanță sunt servicii necesare atât întreprinderilor aflate la început de cale, cât și celor în proces de dezvoltare.

Gradul de participare a antreprenorilor la instruire poate fi calificat ca fiind la un nivel mediu. Conform datelor cercetării, circa 35,3% din antreprenori au participat cel puțin la un curs de instruire cu privire la modul de lansare sau desfășurare a unei afaceri. Cei mai mulți antreprenori (32%) au mers la instruiri din inițiativă proprie, iar 3,3% - au fost instruiți datorită faptului că aceasta a reprezentat o precondiție pentru a beneficia de asistență (Figura 4.15).

Nu există mari diferențe de gen în ceea ce privește gradul de participare a femeilor și bărbaților la instruiri antreprenoriale. Pon-

Figura: 4.15 Participarea antreprenorilor la cursuri de instruire privind modul de lansare sau desfășurare a unei afaceri, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

derea femeilor antreprenoare care au beneficiat de cursuri în domeniul antreprenoratului a constituit 35,6%, pe când cea a bărbaților antreprenori - 35,1%, aproximativ cu 0,5 p.p. mai mult (Figura 4.15). Totodată, se observă un grad puțin mai mare de participare a femeilor la instruire datorită participării acestora la proiecte de asistență (3,5% - femei, 3,2% - bărbați).

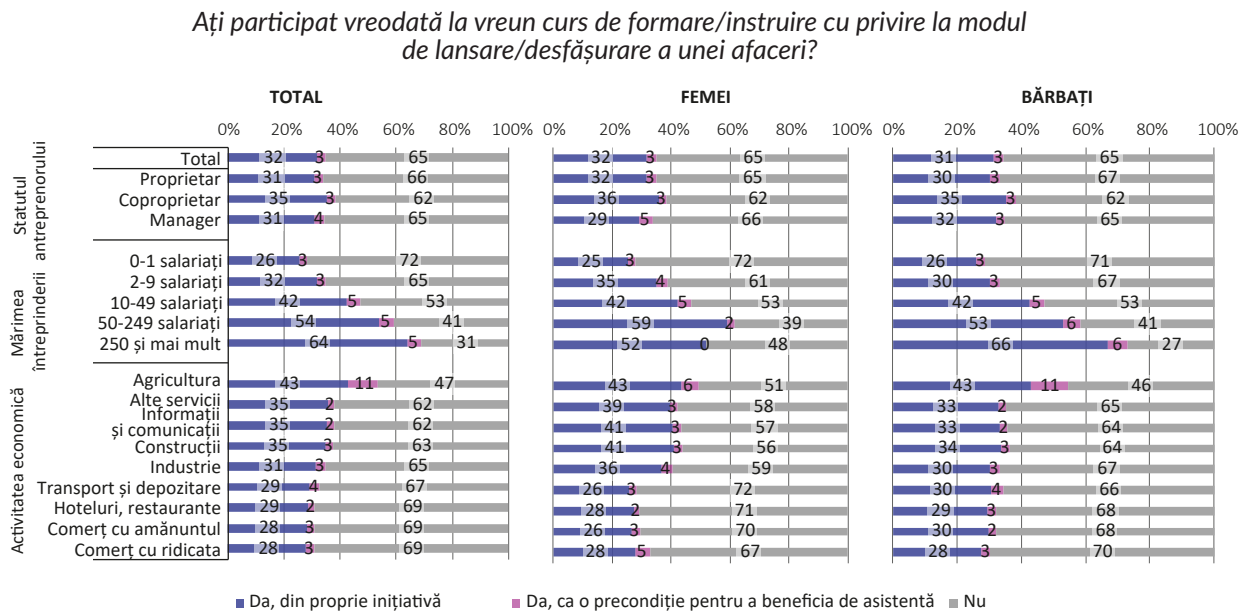
Ponderea antreprenorilor instruiți crește concomitent cu creșterea dimensiunii întreprinderii. Cota antreprenorilor ce au beneficiat de instruiri se majorează de la 29% în cazul micro-întreprinderilor de 0-1 salariați până la 69% - în cazul întreprinderilor mai mari de 250 salariați. Astfel, se observă că antreprenorii care dețin întreprinderi mai mari au acces mai larg la instruiri.

Atât în cazul femeilor antreprenoare, cât și în cazul bărbaților antreprenori se observă aceeași tendință: numărul participanților la instruiri crește concomitent cu creșterea dimensiunii întreprinderii. Excepție fac întreprinderile mari, unde femeile de afaceri au participat la instruiri în proporție mult mai mică decât partenerii acestora de sex masculin (52% - femei, 66% - bărbați) (Figura 4.16).

Sectorul economic în care antreprenorii participă cel mai des la instruiri este cel al agriculturii. Mai mult de jumătate din antreprenori (54%) din ramura respectivă au beneficiat de instruiri privind modul de lansare sau desfășurare a unei afaceri (Figura 4.16). Atât femeile antreprenoare, cât și bărbații antreprenori din acest sector au participat cel mai frecvent la instruiri antreprenoriale, totuși rata de participare a femeilor antreprenoare este mai mică comparativ cu cea a bărbaților (49% - femei, 54% - bărbați).

Pe lângă sectorul agricol, antreprenorii din sectorul construcțiilor și cel al informațiilor și comunicațiilor participă activ la cursuri de instruire. Doar că, în acest caz rata de participare a femeilor antreprenoare este mai mare decât a bărbaților antreprenori. Câte 44% din femeile antreprenoare din aceste sectoare au mers la instruiri în domeniul antreprenoratului, comparativ cu 35% și, respectiv, 37% - în cazul bărbaților antreprenori (Figura 4.16).

Figura: 4.16 Participarea antreprenorilor la cursuri de instruire privind modul de lansare sau desfășurare a unei afaceri, după statutul și sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

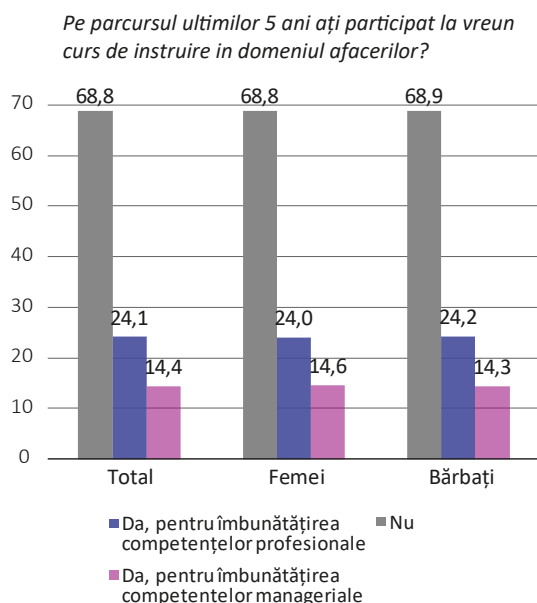

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Întrebați dacă pe parcursul ultimilor 5 ani au participat la vreun curs de instruire în domeniul afacerilor, circa 38,5% din întreprinzători, atât femei, cât și bărbați au menționat că au participat (Figura 4.17). Circa 24,1% antreprenori au participat la cursuri pentru a-și îmbunătăți

ți competențele profesionale și circa 14,4% - pentru a-și îmbunătăți competențele manageriale. Diferențe de gen privind participarea antreprenorilor la aceste componente de instruirii nu se constată.

Figura: 4.17 Participarea antreprenorilor la cursuri de instruire în domeniul afacerilor, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

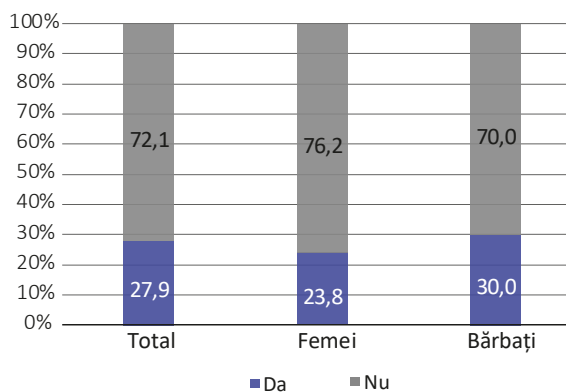
Participarea angajaților la cursuri de formare profesională

Îmbunătățirea abilităților și competențelor profesionale ale angajaților reprezintă un aspect important pentru antreprenorii care doresc menținerea specialiștilor competitivi și asigurarea creșterii productivității muncii în cadrul întreprinderii.

Totuși, numărul întreprinderilor care au asigurat personalului cursuri de formare personală nu este atât de mare. În 2017, circa 28% din totalul întreprinderilor din țară au asigurat instruirea angajaților.

Totodată, după cum arată datele, în întreprinderile deținute de bărbați accesul la instruirii pentru personal este mai larg decât în cele ale femeilor. În timp ce ponderea întreprinderilor deținute de femei care în 2017 au asigurat instruirea personalului a constituit circa 23,8%, ponderea întreprinderilor deținute de bărbați a constituit 30%, cu 6,2 p.p. mai mare. Această constatare ar putea fi explicată de posibilitățile

Figura: 4.18 Ponderea întreprinderilor ce au asigurat instruirea angajaților, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

financiare mai limitate ale întreprinderilor deținute de femei, confirmate în analiza din capitolul precedent.

Instruirile personalului sunt mai accesibile în întreprinderile mari, unde capacitățile financiare sunt mai înalte. Pe măsură ce dimensiunea întreprinderilor crește, crește și probabilitatea ca acestea să ofere instruire profesională angajaților. Dacă în rândul întreprinderilor mici de 0-1 salariați doar 16% din întreprinderi au asigurat cursuri de instruire angajaților, treptat această pondere crește până la 91% în rândul întreprinderilor mai mari de 250 sala-

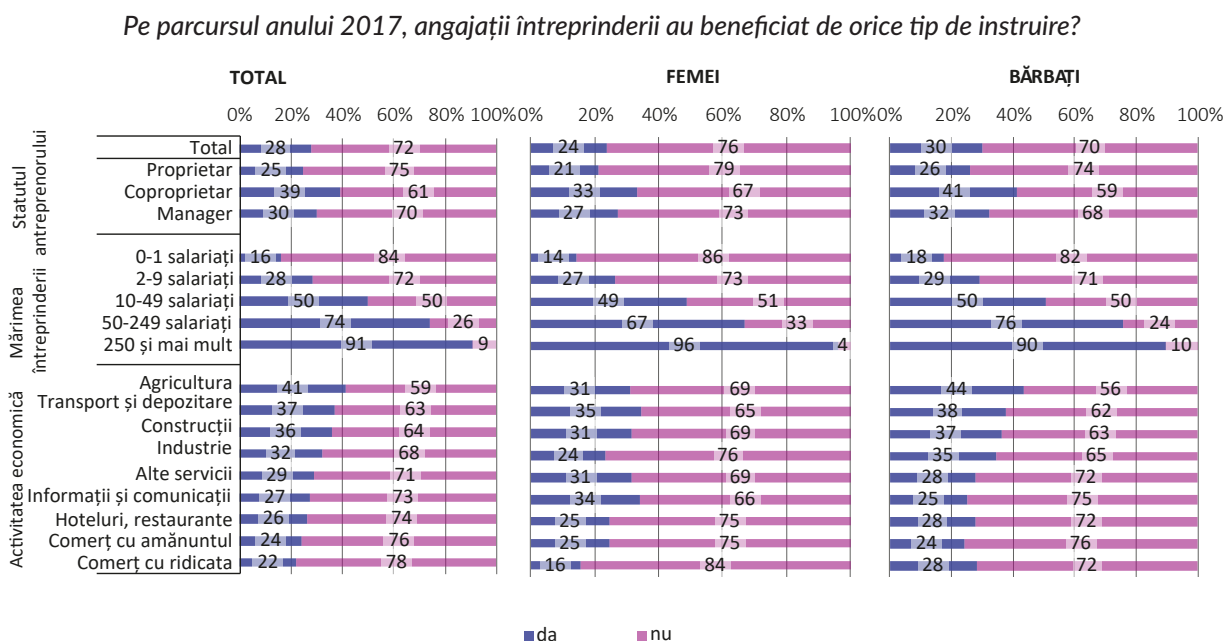
riați. IMM sunt constrânse de posibilitățile financiare în asigurarea mai multor instruirii pentru angajați. Faptul că femeile preponderent dețin întreprinderi de dimensiuni mici, explică ponderea joasă a întreprinderilor care au oferit instruire angajaților.

Ramurile în care companiile instruesc cel mai frecvent angajații sunt agricultura (41%), transport și depozitare (37%) și construcțiile (36%). În același timp, ramurile în care companiile mai rar instruesc angajații sunt comerțul cu amănuntul (22%), comerțul cu ridicata (24%), hoteluri și restaurante (26%) (Figura 4.19).

Ramurile în care întreprinderile femeilor antreprenoare asigură mai des instruire pentru angajați sunt diferite de cele identificate la nivel național. Astfel, angajații sunt mai des instruiți de întreprinderile deținute de femei din ramura serviciilor de transport și depozitare (35%), informațiilor și comunicațiilor (34%) și altor servicii (31%). Totodată, angajații întreprinderilor deținute de femei care beneficiază cel mai rar de instruire se regăsesc în ramura comerțului cu amănuntul (16%), industriei (24%), serviciilor hoteliere și restaurantelor (25%).

În cazul bărbaților antreprenori, cele mai multe întreprinderi care oferă instruire angajaților se regăsesc în agricultură (circa 44% din compa-

Figura: 4.19 Ponderea întreprinderilor ce au asigurat instruirea angajaților după statutul și sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

nii), transport și depozitare (38%) și construcții (37%), iar cele mai puține – în ramura comerț cu ridicata (24%), informații și comunicații (25%) și alte servicii (28%).

Există diferențe între întreprinderile bărbaților antreprenori și cele ale femeilor antreprenoare în cadrul sectoarelor economice în ceea ce privește instruirea personalului.

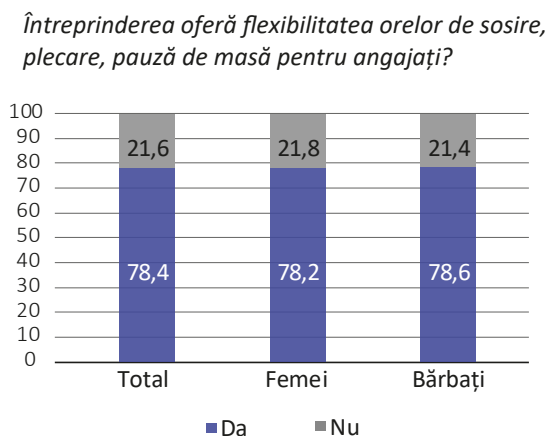
În sectorul agricol, comerțului cu amănuntul și industriei, ponderea companiilor deținute de femei care asigură instruirea este cu mult mai mică decât în companiile deținute de bărbați (diferențele variază între 11-13 p.p. în dependență de sector). Totodată, dacă în cazul femeilor antreprenoare, în ramura informațiilor și comunicațiilor se regăsesc un număr mare de companii care asigură instruirea angajaților (34%), în cazul bărbaților antreprenori, în această ramură se regăsesc un număr mare de companii care nu oferă instruire angajaților (25%).

D.PROGRAMUL DE LUCRU

Locurile de muncă care oferă flexibilitatea orelor de muncă se consideră a fi mai calitative. Acest fapt permite dezvoltarea armonioasă a personalității, asigurând un echilibru între timpul petrecut în activități de muncă și timpul petrecut în activități recreative, familiale etc.

După cum arată datele cercetării, **în Republica Moldova cea mai mare parte din întreprinderi oferă flexibilitatea orelor de sosire, plecare,**

Figura: 4.20 Flexibilitatea orelor de muncă pentru angajați, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

pauza de masă pentru angajați. Din totalul întreprinderilor din țară, circa 78% oferă angajaților program flexibil de lucru.

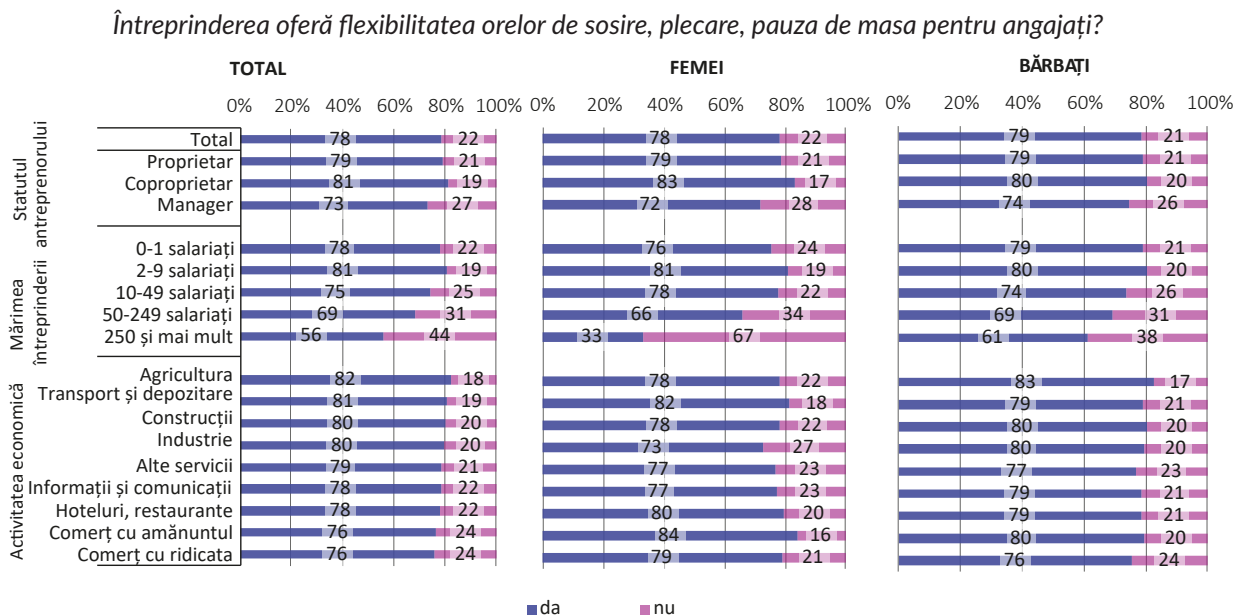
Nu există mari diferențe între companiile antreprenorilor de sex masculin și a celor de sex feminin în ceea ce privește flexibilitatea programului de lucru oferit angajaților. Circa 78,2% din întreprinderile deținute de femei și circa 78,6% din întreprinderile deținute de bărbați oferă această facilitate angajaților, diferențele fiind neesențiale (de circa 0,4 p.p.).

Întreprinderile mari sunt cele mai intens utilizatoare de forță de muncă. Aceste entități oferă mult mai rar angajaților un regim flexibil al orelor de muncă comparativ cu entitățile economice mai mici. Dacă cota întreprinderilor micro și mici care oferă angajaților flexibilitatea orelor de muncă constituie 75%-81%, cota întreprinderilor mari care au aceeași abordare scade până la 56% (Figura 4.21).

Întreprinderile mari care oferă foarte rar angajaților orar flexibil de muncă sunt cele gestionate de femei. Doar circa 1/3 din companiile mari ale femeilor antreprenoare oferă lucrătorilor flexibilitatea orelor de sosire, plecare, pauza de masă. În rest (67%), toate întreprinderile duc o politică destul de rigidă în ceea ce privește regimul de muncă al lucrătorilor. Ramurile în care întreprinderile femeilor antreprenoare mai rar oferă flexibilitatea regimului de lucru sunt comerțul cu ridicata (circa 73% din întreprinderi), transportul (77%) și industria (77%).

În general, la nivel național, ramurile în care întreprinderile oferă cel mai des salariaților un regim flexibil de muncă sunt informații și comunicații (circa 82% din întreprinderi), alte servicii (81%) și agricultura (80%). La celălalt capăt al listei se află comerțul cu amănuntul (circa 76%), construcții (76%) și hoteluri și restaurante (78%) (Figura 4.21).

Figura: 4.21 Flexibilitatea orelor de muncă pentru angajați, după statutul și sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Salariații

În sectorul privat, pe piața forței de muncă activează mai mulți bărbați decât femeile (54% bărbați și 46% femei). Cele mai masculinizate ramuri ale economiei naționale rămân a fi construcțiile (83% - cota bărbaților angajați), transportul și depozitarea (82% bărbați), comerțul cu ridicata și agricultura (cu câte 66% bărbați).

Probabilitatea că femeile antreprenoare vor recruta la muncă femei este mai mare. În întreprinderile deținute de femei, spre deosebire de cele deținute de bărbați, ponderea femeilor angajate este mai mare (61% - femei, 39% - bărbați). În toate ramurile economice unde persistă problema suprareprezentării bărbaților, femeile antreprenoare angajează la muncă femei într-o proporție mai mare decât bărbații antreprenori. Astfel că, promovarea antreprenoriatului feminin ar putea contribui la diminuarea diferențelor de gen prezente pe piața muncii, inclusiv în sectoarele economice care la nivel național sunt preponderent masculinizate.

În același timp, se înregistrează unele evoluții care ar putea aprofunda dezechilibrele de pe

pieța muncii. În ramura comerțului cu amănuntul, altor servicii și industriei femeile antreprenoare au tendința să contribuie la suprareprezentarea femeilor printre angajați (ponderea femeilor angajate ajunge la 75%).

În medie, femeile antreprenoare le revin întreprinderi de circa 2 ori mai mici decât bărbaților antreprenori, mărimea medie a unei întreprinderi deținute de femei constituind circa 7 persoane, iar a unei întreprinderi deținute de bărbați - circa 12 persoane. Respectiv, din totalul salariaților, doar circa 23% activează în întreprinderile deținute de femei, restul 77% - în întreprinderile deținute de bărbați. Femeile antreprenoare, practic, în toate ramurile economiei dețin întreprinderi care sunt, în medie, mai mici decât ale bărbaților antreprenori, însă cele mai mici întreprinderi deținute de femei se regăsesc în ramura comerțului cu amănuntul și serviciilor (mărimea medie - 5 salariați).

Această situație se datorează faptului că femeile încep activitatea de antreprenariat de la afaceri mai mici decât bărbații. La etapa inițierii afacerii, mărimea medie a unei afaceri feminine începe de la 4 salariați, pe când, mărimea

medie a unei afaceri deținute de bărbați – de la 7 salariați, fiind cu 76% mai mare. Faptul că femeile încep de la afaceri mai mici, reprezintă punctul de pornire a diferențelor de gen care se manifestă ulterior în activitatea de antreprenoriat. Întreprinderile mici sunt entitățile care întâmpină cele mai multe dificultăți: surse financiare proprii limitate, acces restrâns la credite, la utilaje, inovații și tehnologii moderne. Toate acestea se transpun în rezultate economico-financiare mai scăzute și creează decalaje de gen în activitatea de antreprenoriat.

În pofida acestui fapt, femeile reușesc să dezvolte mai rapid afacerile și să creeze mai multe locuri de muncă. De la înființare, afacerile femeilor au crescut în medie cu 84%, pe când ale partenerilor de sex masculin – cu circa 78%, astfel diferențele dintre mărimea afacerilor micșorându-se în timp cu circa 5 p.p. Prin urmare, promovarea antreprenoriatului feminin poate contribui la creșterea mai rapidă a numărului locurilor de muncă în economia națională.

A sporit numărul locurilor de muncă aproape în toate sectoarele economiei, însă cel mai rapid s-au extins întreprinderile din ramura informațiilor și comunicațiilor și industriei, unde, în perioada de la lansarea afacerilor până în 2017, numărul salariaților a crescut aproape de 3 ori. Unica ramură care a regresat a fost cea a agriculturii, unde numărul mediu de salariați per întreprindere s-a diminuat cu circa 22%. Productivitatea joasă a muncii și nivelul scăzut de salarizare înregistrat în sector, influențează migrarea salariaților spre alte sectoare ce oferă condiții de muncă mai avantajoase.

Pentru a diminua diferențele de gen în activitatea de antreprenoriat este foarte importantă susținerea startului afacerilor inițiate de femei, impulsivitatea activității acestora chiar de la etapa înființării, crearea condițiilor egale de activitate pentru toți. Eliminarea acestor diferențe ar conduce la crearea de locuri noi de muncă, valoare adăugată în economia națională și contribuție adițională la creșterea economică.

Remunerarea salariaților

Cele mai mari salarii sunt oferite angajaților din ramura tehnologiei informației și comunicațiilor (de circa 2 ori mai mare decât media pe

economie), iar cele mai mici – angajaților din sectorul agricol (aproape 2 ori mai mici decât media pe economie). Totodată, nivelul remunerării depinde de mărimea întreprinderii și forma de proprietate: salariile în întreprinderile mari sunt cu circa 47% mai mari decât în cele formate din 0-1 salariați, salariile în întreprinderile cu participarea capitalului străin – cu 77% mai mari decât în întreprinderile cu capital privat autohton.

În medie, bărbații antreprenori oferă salarii mai mari angajaților decât femeile antreprenoare (cu circa 6%). Totuși, în 2 ramuri ale economiei (informații și comunicații și comerțul cu amănuntul) și în întreprinderile micro, mici și mijlocii femeile antreprenoare remunerează cu salarii mai mari angajații. Doar în întreprinderile mai mari de 250 salariați, salariile oferite de bărbații antreprenori sunt cu 31% mai mari, diferență ce se reflectă la nivel național.

Instruiri antreprenoriale și formare profesională

Instruirile și suportul informațional contribuie la sporirea abilităților și competențelor antreprenoriale și manageriale ale întreprinzătorilor atât la etapa de lansare, cât și ulterior în procesul de activitate. Circa 1/3 din totalul antreprenorilor au participat la cel puțin un curs de instruire cu privire la modul de lansare sau desfășurare a unei afaceri. Nu există mari diferențe de gen în ceea ce privește participarea antreprenorilor la instruirile antreprenoriale, gradul de participare a femeilor și bărbaților la instruirii fiind aproape egal (35,6% comparativ cu 35,1%).

Micii antreprenori participă în proporție mai mică la instruirii comparativ cu deținătorii de afaceri mari (33% comparativ cu 69%), deși asemenea instruirii în rândul acestora ar fi cele mai indicate, ținând cont de vulnerabilitățile cu care se confruntă de obicei: acces limitat la finanțe, integrarea joasă a tehnologiilor, insuficiența cunoștințelor de administrare a afacerii. Acesta este un alt dezavantaj, care influențează competitivitatea acestor întreprinderi.

Totodată, sectorul economic în care antreprenorii participă cel mai des la instruirii este cel al agriculturii, unde mai mult de jumătate din

antreprenori (54%) au beneficiat de instruire. Însă în acest sector se constată cele mai mari diferențe de gen, rata de participare a femeilor antreprenoare fiind mai mică comparativ cu a bărbaților (49% versus 54%). Tot în acest sector se constată cei mai mulți antreprenori care au beneficiat de instruire ca precondiție pentru a beneficia de asistență (11% comparativ cu 3% - media națională), dat fiind faptul că agricultura este sectorul care beneficiază cel mai frecvent de granturi și suport antreprenorial.

Numărul întreprinderilor care au asigurat personalul cu cursuri de formare profesională nu este foarte mare la nivel național (circa 28% din întreprinderi). Aceste oportunități sunt mai puțin întâlnite în întreprinderile conduse de femei, în special în cele mici și mijlocii (circa 24% din întreprinderi), ceea ce creează decalaje de competitivitate și productivitate între întreprinderile deținute de bărbați și cele deținute de femei. Constrângerile financiare reprezintă principalele cauze ale accesului limitat al angajaților din aceste entități la instruire profesională.

Programul de lucru

Cea mai mare parte din întreprinderi (78%) oferă flexibilitatea orelor de sosire, plecare, pauza de masă pentru angajați. Acest fapt este unul pozitiv și permite asigurarea unui echilibru între timpul petrecut în activități de muncă și timpul petrecut în activități recreative, familiale etc. Atât în cadrul întreprinderilor deținute de femei, cât și în cadrul întreprinderilor deținute de bărbați această facilitare este prezentă aproape în aceeași măsură (78,2% versus 78,6%).

Totuși, în întreprinderile mari se oferă mult mai rar angajaților regim flexibil al orelor de muncă (doar 56%), acestea fiind entitățile cele mai intens utilizatoare de forță de muncă. Ramurile în care se oferă cel mai rar regim flexibil de muncă sunt comerțul cu amănuntul și construcțiile (76% din întreprinderi, cu 2 p.p. mai puțin decât media). Informațiile și comunicațiile, serviciile și agricultura sunt sectoarele în care angajații beneficiază cel mai frecvent de program flexibil de muncă (peste 80% din întreprinderi).

CAPITOLUL 5:

Dezvoltarea afacerilor

A.OBIECTIVELE DE VIITOR ALE ANTREPRENORILOR

Majoritatea antreprenorilor sunt predispuși să continue activitatea întreprinderii, să o crească și să o dezvolte. Circa 57% dintre antreprenori plănuiesc să continue activitatea întreprinderii, iar aproape 1/3 dintre aceștia chiar să o crească și să o dezvolte (Figura 5.1). Totodată, situația în cadrul a 11% din întreprinderi nu este atât de favorabilă. Acestea sunt întreprinderile deținute/gestionate de antreprenorii care nu văd perspectivă de dezvoltare și menținere a acestora și urmează a fi închise sau lichidate.

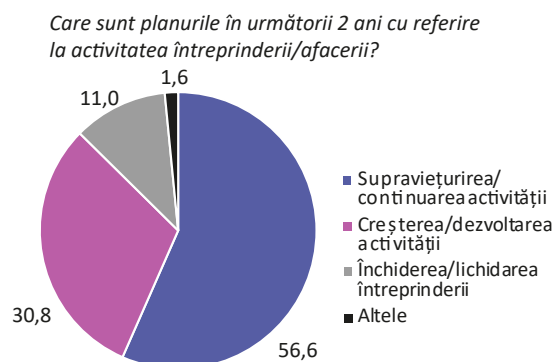
Femeile antreprenoare sunt mai pesimiste în ceea ce privește planurile antreprenoriale de viitor decât bărbații antreprenori. Ponderea femeilor de afaceri care planifică creșterea și dezvoltarea afacerii este mai mică cu 6 p.p. decât ponderea bărbaților antreprenori care au asemenea planuri (27% față de 33%) (Figura 5.2). Totodată, este mai mare cu 3 p.p. ponderea femeilor antreprenoare care intenționează să închidă sau să lichideze afacerea (13% versus 10%). Aceste constatări vorbesc despre o vulnerabilitate sporită a întreprinderilor deținute de femei față de cele deținute de bărbați. Întreprinderile deținute de femei necesită a fi susținute nu doar la etapa de lansare a afacerii, dar și pe parcursul derulării activității acestora, prin măsuri care ar înlătura cauzele care le sporesc vulnerabilitatea în fața concurenților de gen masculin și care le-ar asigura condiții egale de activitate.

Pe măsură ce dimensiunea întreprinderii crește, șansele acesteia de a se dezvolta, a se moderniza cresc concomitent. Din figura 5.3 se vede că cei mai mulți antreprenori care planifică creșterea și dezvoltarea afacerii sunt cei care dețin afaceri mari și mijlocii. În cadrul acestor categorii de întreprinderi cota antreprenorilor care au asemenea planuri este mai mare de 60% atât antreprenorii de sex masculin, cât și cei de sex feminin.

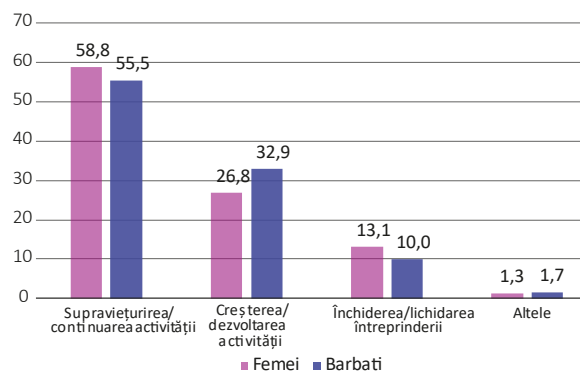
În același timp, cei mai puțini antreprenori care planifică dezvoltarea afacerii, dar și cei mai mulți care planifică lichidarea afacerii sunt cei care dețin întreprinderi micro și mici (formate din mai puțin de 50 salariați). Doar circa 22% din femeile antreprenoare deținătoare de întreprinderi formate din 0-1 salariați și circa 24% din bărbații antreprenori proprietari de acest tip de întreprinderi au în plan să-și dezvolte afacerea. Totodată, circa 19% din femeile antreprenoare și circa 15% din bărbații antreprenori au intenția să-și lichideze micro-afacerile în următorii 2 ani.

La fel ca și în capitolele precedente, aceste constatări vorbesc despre faptul că întreprinderile micro și mici, în special cele deținute de femei, reușesc mai greu în afaceri, acestea întâmpină mai des dificultăți financiare, de capacități ce nu le permit să se mențină în mediul concurențial de afaceri.

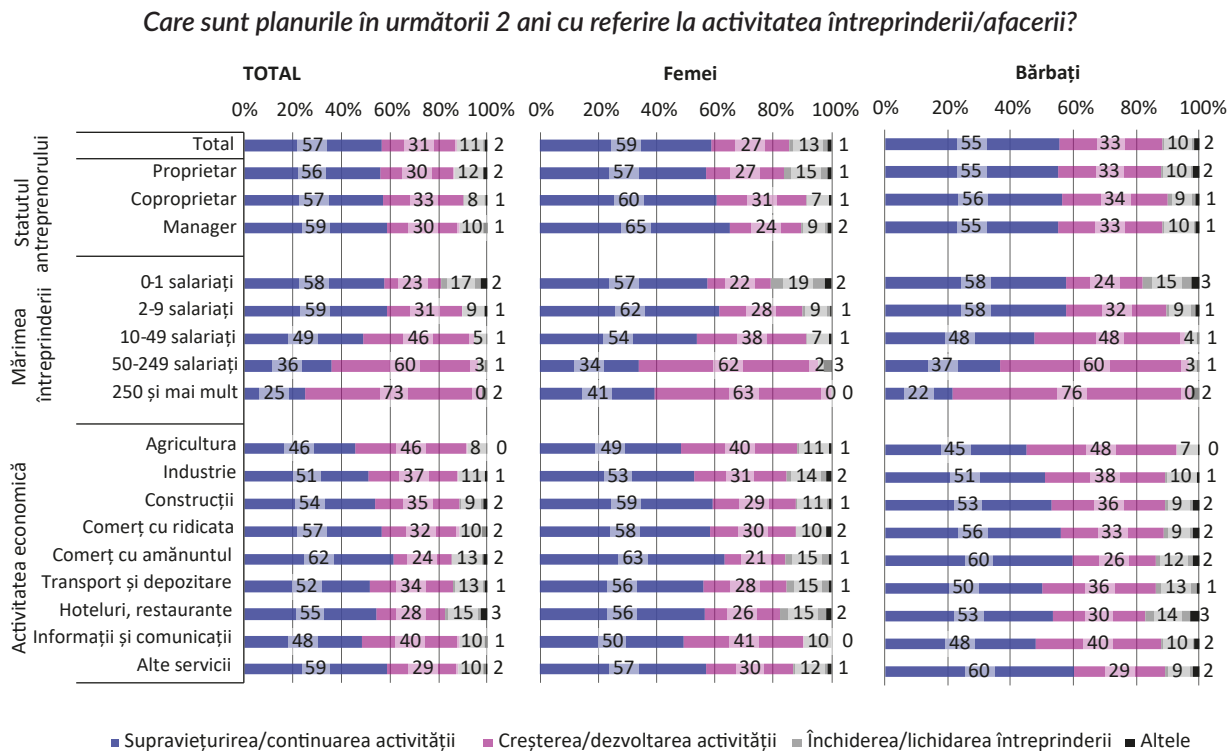
Figura 5.1 Planurile antreprenorilor pentru următorii 2 ani, %

Figura 5.2 Planurile antreprenorilor pentru următorii 2 ani, după sexul antreprenorului, %

Figura: 5.3 Planurile antreprenorilor în următorii 2 ani, după statutul antreprenorului, mărimea întreprinderii și activitatea economică, pe sexe, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Cele mai mari perspective de dezvoltare le are sectorul agricol, informațiilor și comunicațiilor și industrial. În aceste sectoare se regăsesc cei mai mulți antreprenori care planifică dezvoltarea și creșterea afacerilor în următorii 2 ani (Figura 5.3). În sectorul agricol circa 46% din antreprenori au intenția să dezvolte afacerile, în sectorul informațiilor și comunicațiilor – circa 40%, iar în cel industrial – circa 37%.

Ramurile în care antreprenorii par a fi cei mai deznădăjduiți este cea a serviciilor hoteliere și restaurantelor, comerțului cu amănuntul și transportului și depozitării. În aceste ramuri, conform planurilor antreprenorilor, în viitorul apropiat, s-ar putea închide/lichida cele mai multe afaceri (în jur de 13%-15% din afaceri). Și mai nefavorabilă este situația în rândul întreprinderilor deținute de femeile antreprenoare, care intenționează să închidă câte 15% din afacerile ramurilor respective (Figura 5.3).

În general, **se observă că aproape în toate sectoarele economiei naționale, ponderile femeilor antreprenoare care planifică creșterea și dezvoltarea afacerilor sunt mai mici, iar cele care planifică lichidarea/închiderea**

afacerilor – mai mari. Excepție face ramura informațiilor și comunicațiilor, unde ponderea femeilor antreprenoare ce planifică creșterea afacerilor depășește puțin ponderea bărbaților antreprenori cu 1 p.p. Aceste constatări arată că întreprinderile deținute de femei sunt expuse unor riscuri mai înalte și probabilitatea ca acestea să dispară este mai înaltă, iar acest fapt va accentua și mai mult diferențele de gen în activitatea de antreprenariat.

În ce privește indicatorii țintiți de antreprenori pentru creșterea și dezvoltarea afacerii, **cei mai mulți dintre aceștia consideră că este necesar să fie majorată cifra de afaceri, profitul, precum și diversificate piețele de desfacere.** Circa 65% din totalul antreprenorilor atât femei, cât și bărbați planifică să-și crească volumul vânzărilor, 34% - profitul și circa 27% - piețele de desfacere (Figura 5.4). În proporție de circa 14% antreprenorii doresc să crească numărul de salariați și de 13% - productivitatea muncii și investițiile. Mai puțini antreprenori planifică creșterea exporturilor (circa 5%), fapt ce arată că în viitorul apropiat activitatea de export nu va fi dezvoltată foarte mult, în pofida

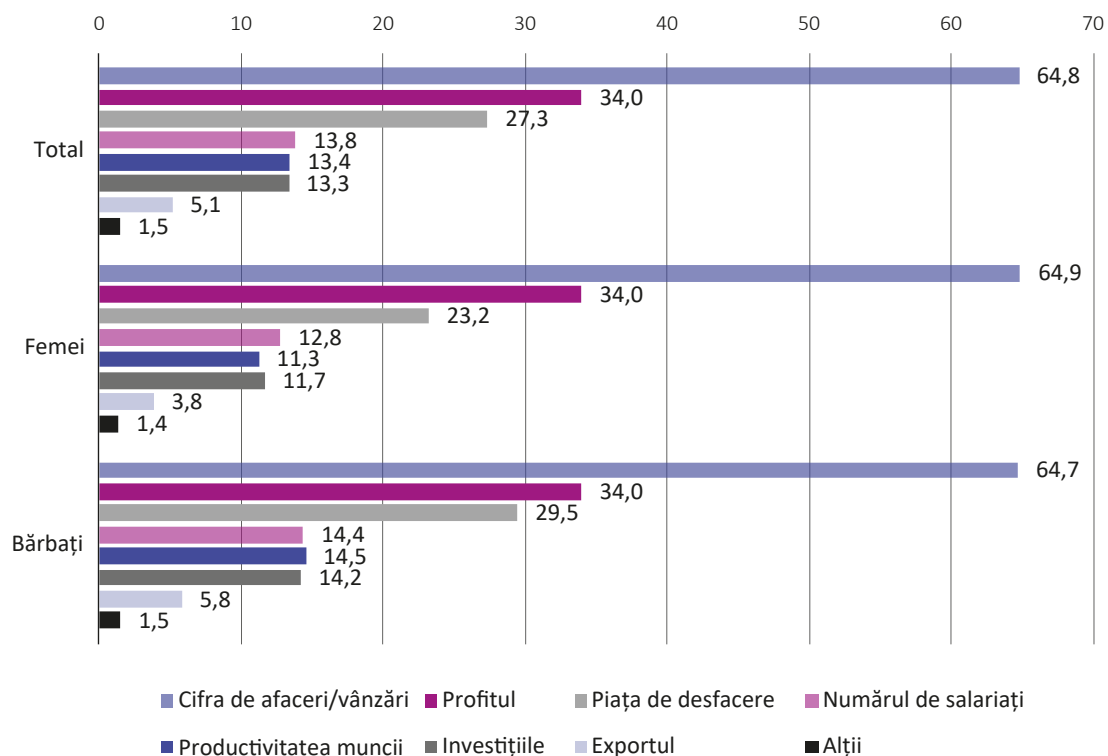
potențialului nevalorificat existent (doar circa 8% din întreprinderi din țară practică activitate de export).

Se observă unele diferențe între femeile antreprenoare și bărbații antreprenori în ceea ce privește indicatorii țintiți pentru creșterea și dezvoltarea întreprinderilor. Mai puține femei au tendința să diversifice piețele de desfacere (diferența de 6,2 p.p.), să crească productivitatea muncii (diferența de 3,3 p.p.), investițiile (diferența de 2,5 p.p.), exportul (diferența de 2 p.p.) (Figura 5.4).

din antreprenori planifică să-și extindă producția/serviciile pe noi piețe de desfacere.

Implementarea noilor tehnologii și utilaje este înscrisă în planurile a circa 13% din antreprenori. În aceeași proporție antreprenorii intenționează să-și eficientizeze activitatea prin reducerea cheltuielilor legate de producerea și comercializarea bunurilor și serviciilor. Aproape 12% din antreprenori intenționează să investească în instruirea personalului și în noi metode de management și marketing.

Figura: 5.4 Indicatorii țintiți de antreprenori pentru creșterea și dezvoltarea întreprinderilor, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Circa 42% din antreprenori, inclusiv 43% din femeile antreprenoare și 42% din bărbații antreprenori au planificat anumite acțiuni pentru dezvoltarea afacerilor.

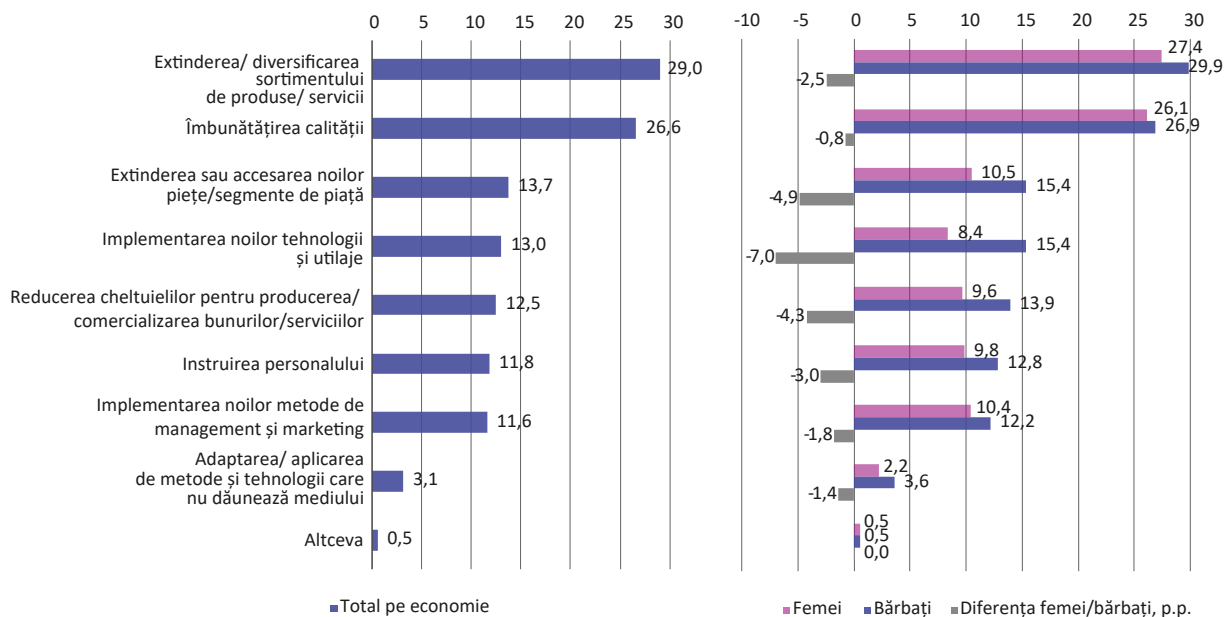
Cei mai mulți dintre aceștia (29%) planifică să-și extindă și să-și diversifice sortimentul de produse și servicii (Figura 5.5). De asemenea, o acțiune importantă care urmează a fi implementată de antreprenori este creșterea calității produselor și serviciilor. În medie, circa 27% din antreprenori intenționează să pună în aplicare această măsură. Totodată, circa 14%

Printre antreprenori, încă nu este foarte răspândită implementarea în procesele de producție a tehnologiilor prietenoase mediului.

Doar circa 3,1% din antreprenori au planificat să aplice metode și tehnologii care nu dăunează mediului. Ținând cont de prioritățile naționale și globale (ODD 8, 9 orientate spre integrarea principiilor de protecție a mediului și dezvoltare durabilă în toate sectoarele economiei naționale), aceste practici trebuie stimulate și înmulțite.

Figura: 5.5 Măsurile planificate de antreprenori pentru dezvoltarea întreprinderii, total economie și după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Se constată existența anumitor diferențe de gen în ce privește prezența în întreprinderi a acțiunilor planificate pentru dezvoltarea întreprinderii. Măsurile de dezvoltare a afacerilor se regăsesc atât în planurile bărbaților antreprenori, cât și în cele ale femeilor antreprenoare. Totuși, comparativ cu bărbații antreprenori, măsurile respective sunt mai puțin răspândite printre întreprinderile deținute de femei, fapt ce se explică de situația economico-financiară mai dificilă a acestora și, respectiv, de numărul mai mic de întreprinderi deținute de femei ce planifică acțiuni de creștere și dezvoltare (27% comparativ cu 33%).

Astfel, în timp ce circa 29,9% din întreprinderile deținute de bărbați planifică acțiuni de extindere și diversificare a producției, cota femeilor antreprenoare care au planificate asemenea activități este mai mică cu 2,5 p.p. (Figura 5.5). Diferențe mai mici se constată în ce privește măsura de îmbunătățire a calității. Aceasta a fost planificată aproape în aceeași proporție atât de antreprenorii de sex feminin, cât și de cei de sex masculin (26,1% - femei, 26,9% - bărbați).

Diferențele de gen în celelalte cazuri sunt destul de semnificative. Comparativ cu bărbații antreprenori, femeile antreprenoare au pla-

nificate în proporție mai mică acțiuni orientate spre accesarea de noi piețe (10,5% comparativ cu 15,4%, cu 4,9 p.p. mai puțin), introducerea tehnologiilor și utilajelor noi (8,4% comparativ cu 15,4%, cu 7 p.p. mai puțin), instruirea personalului (9,8% comparativ cu 12,8%, cu 3 p.p. mai puțin) implementarea noilor metode de management și marketing (10,4% comparativ cu 12,2%, cu 1,8 p.p. mai puțin), aplicarea de tehnologii ce nu dăunează mediului (2,2% comparativ cu 3,6%, cu 1,4 p.p. mai puțin) (Figura 5.5).

Amploarea măsurilor de dezvoltare este mult mai mare în întreprinderile mari și mult mai restrânsă în întreprinderile micro și mici. În general, cele mai frecvente măsuri planificate de antreprenori sunt diversificarea sortimentului producției și serviciilor și îmbunătățirea calității produselor și serviciilor. Ponderea întreprinderilor mari care au planificate asemenea măsuri este de 3-4 ori mai mare decât ponderea întreprinderilor formate din 0-1 salariați. În cazul celorlalte tipuri de măsuri diferențele dintre întreprinderile mari și mici sunt și mai considerabile, ajungând la 6-8 ori. Implementarea unor asemenea măsuri este direct corelată cu posibilitățile financiare și capacitățile instituționale ale întreprinderilor, fapt ce explică prezența scăzută a acestora în întreprinderile micro și mici.

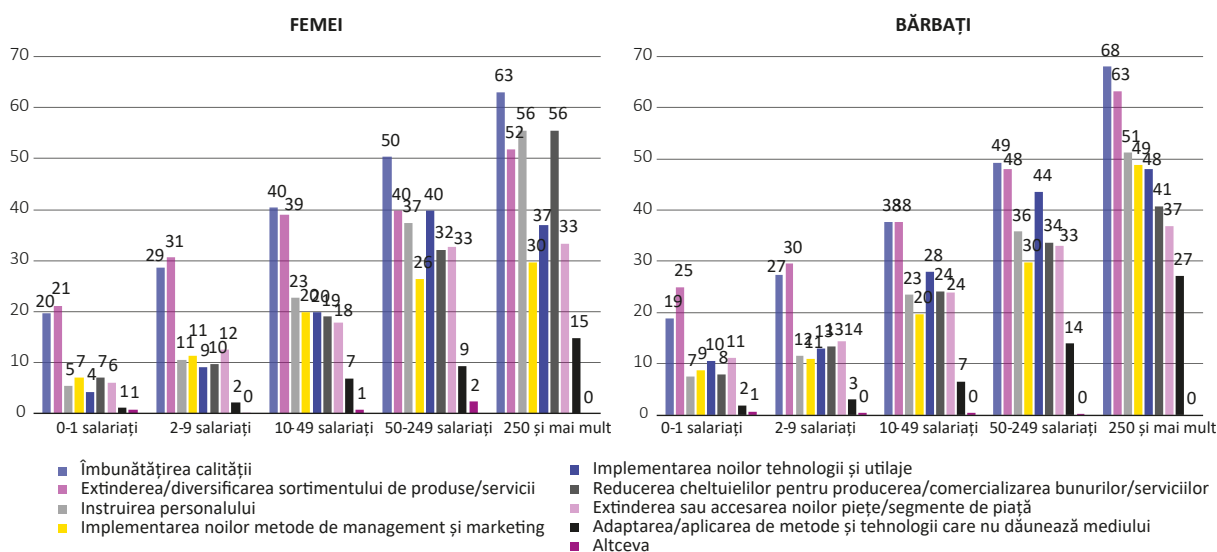
În ceea ce privește diferențele de gen dintre planurile întreprinderilor după mărimea acestora, se constată aceleași concluzii ca și la nivel național. **Aproape în toate categoriile de întreprinderi, și în cele mici și în cele mari, femeile antreprenoare au planificate măsuri de dezvoltare în proporție mai mică** (Figura 5.6). Totuși, măsura de îmbunătățire a calității producției este mai frecvent planificată de întreprinderile micro, mici și mijlocii deținute de femei (diferențele variază între 1-3 p.p.). De asemenea, întreprinderile mijlocii și mari deținute de femei întrec întreprinderile deținute de bărbați în privința instruirilor planificate (diferențele variază între 2-4 p.p.). Totodată, întreprinderile mari deținute de femei în perioada următorilor 2 ani vor fi mult mai orientate decât întreprinderile mari deținute de bărbați pe reducerea cheltuielilor de producere și de comercializare a bunurilor (diferența de 15 p.p.).

Întreprinderile din aceste ramuri sunt cele mai orientate spre diversificarea piețelor de desfacere (circa 1/5 din întreprinderi). Instruirea personalului este planificată cel mai frecvent în întreprinderile din domeniul informațiilor și comunicațiilor (circa 19% din întreprinderi) și industriei (circa 16% din întreprinderi).

Lider în aplicarea metodelor și tehnologiilor ce nu dăunează mediului este sectorul agricol. În acest sector circa 13% din întreprinderi planifică asemenea măsuri, pe când în celelalte sectoare această pondere nu depășește 6%. Tot în sectorul agricol se regăsesc cele mai multe întreprinderi care planifică eficientizarea activității prin reducerea cheltuielilor întreprinderii (circa 31% din întreprinderi).

După cum a fost constatat și în analiza de mai sus, **în întreprinderile deținute de bărbați măsurile de dezvoltare a întreprinderilor sunt**

Figura: 5.6 Măsurile planificate de antreprenori pentru dezvoltarea întreprinderii, după sexul antreprenorului și mărimea întreprinderii, 2017, %

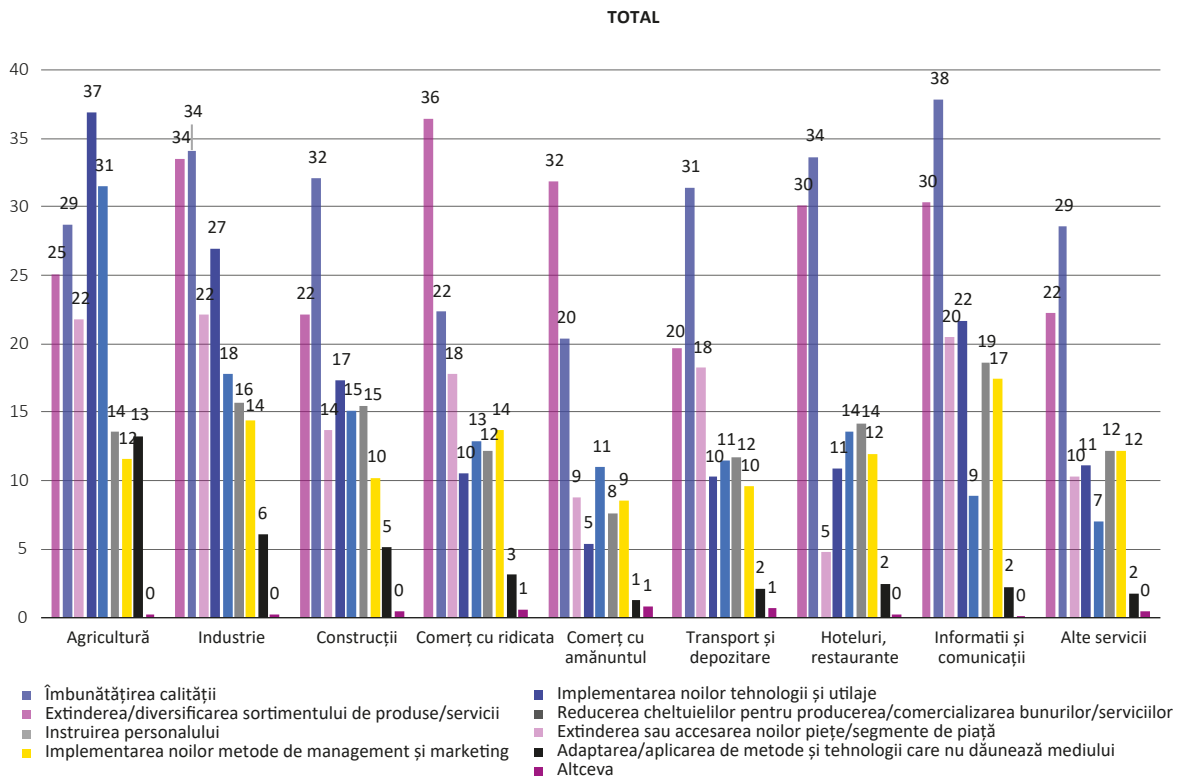
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Măsurile privind diversificarea sortimentului produselor și serviciilor și cele de îmbunătățire a calității sunt planificate practic în toate sectoarele economiei de către circa 1/5 - 1/3 din întreprinderi (Figura 5.7). Însă unele măsuri sunt mult mai frecvent planificate în anumite sectoare. Spre exemplu, mult mai orientate spre implementarea de noi tehnologii și utilaje sunt întreprinderile din agricultură (37%), industrie (27%) și informații și comunicații (22%). Tot

mai frecvente. Această tendință este observată în majoritatea ramurilor economiei naționale. Totuși, în anumite sectoare unele măsuri de dezvoltare sunt mai frecvente în întreprinderile deținute de femei.

Îmbunătățirea calității producției și serviciilor prestate este prevăzută mai des în întreprinderile deținute de femei din ramura comerțului cu amănuntul și cu ridicata (cu circa 3 și respectiv 4 p.p. mai mult), industriei, transportului și

Figura: 5.7 Măsurile planificate de antreprenori pentru dezvoltarea întreprinderii, după activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

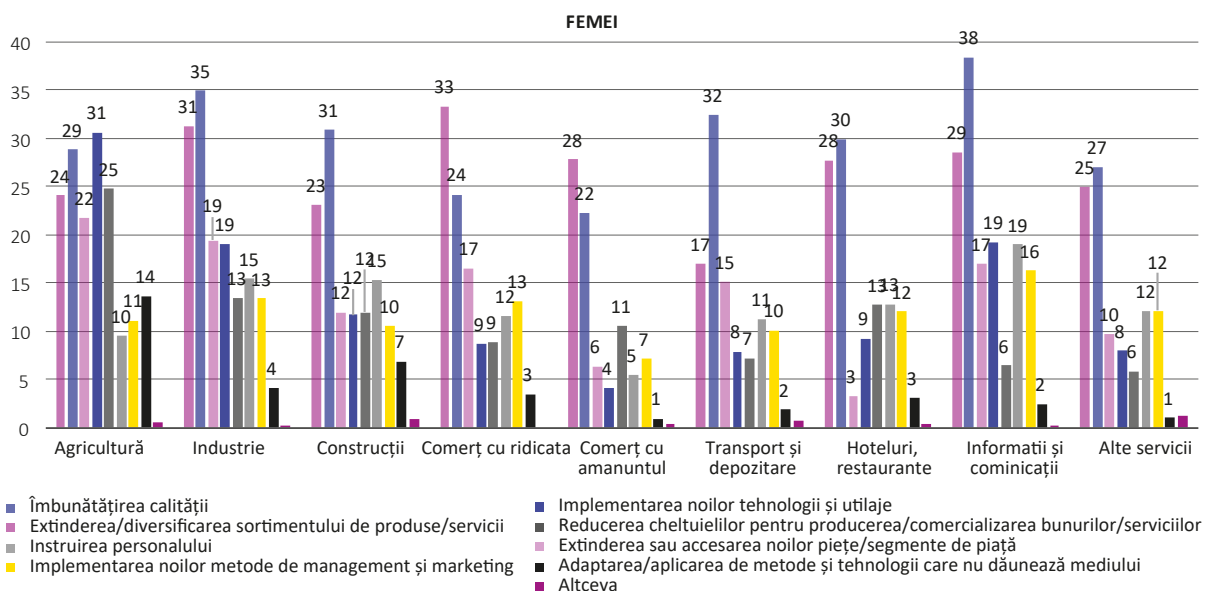
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

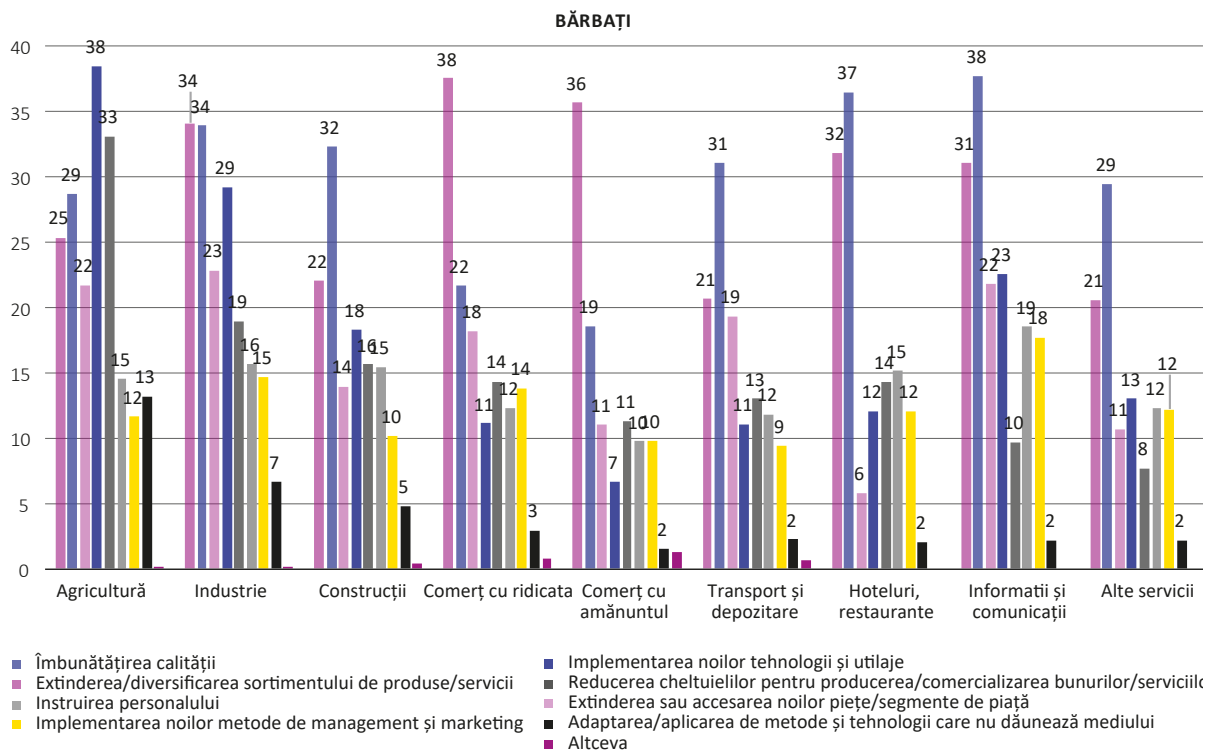
depozitării, informațiilor și comunicațiilor (cu circa 1 p.p. mai mult). Totodată, implementarea metodelor și tehnologiilor prietenoase mediului este mai frecvent planificată de femeile antreprenoare ce dețin întreprinderi din domeniul construcțiilor (cu circa 2 p.p. mai mult),

comerțului cu ridicata și serviciilor hoteliere și restaurantelor (cu circa 1 p.p. mai mult).

În același timp, **sunt foarte evidente diferențele dintre întreprinderile deținute de femei și bărbați în ceea ce privește implementarea**

Figura: 5.8 Măsurile planificate de antreprenori pentru dezvoltarea întreprinderii, după activitatea economică și sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

În procesele de producție a noilor tehnologii și utilaje. Comparativ cu întreprinderile deținute de bărbați, în întreprinderile deținute de femei acestea sunt mult mai rar planificate în sectorul industrial (cu circa 10 p.p. mai puțin), agricol (cu circa 8 p.p. mai puțin) și construcții (cu circa 7 p.p. mai puțin). Aceste măsuri sunt foarte importante pentru a crește competitivitatea întreprinderilor și a le menține pe piețele de desfacere. Atât timp cât întreprinderile deținute de femei nu vor aplica asemenea măsuri, acestea vor rămâne în urmă după parametrii economici și financiari, vor fi mai vulnerabile și nu vor putea rezista în fața concurenților.

B. MOTIVAȚIILE CE ÎNCURAJEAZĂ A ANTREPRENORII

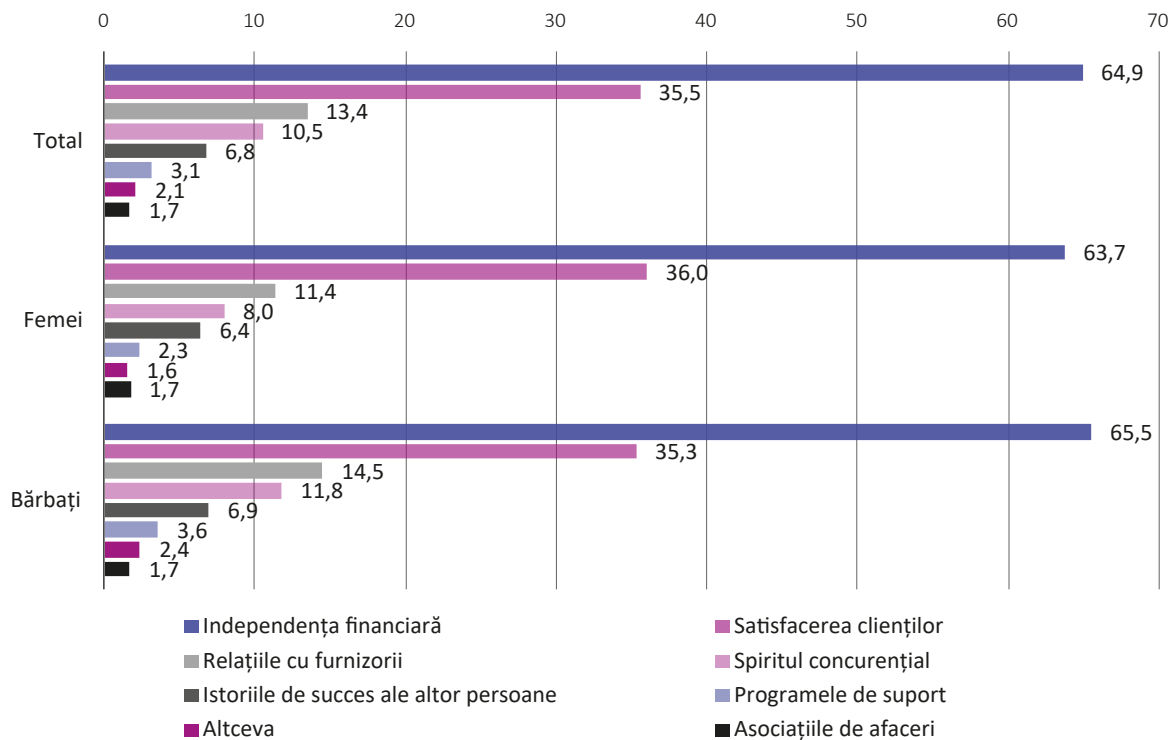
Cel mai motivant factor ce îi determină pe antreprenori să-și îmbunătățească activitatea de antreprenariat este independența financiară. Circa 65% din antreprenori au indicat acest motiv ca fiind cel care îi încurajează să activeze și să se dezvolte (Figura 5.9). Motivul aflat pe al doilea loc, menționat de antreprenori, este satisfacția clienților. Pentru circa 36% din antreprenori acesta este un motiv important ce îi stimulează să-și dezvolte afacerea. Motivele deosebit de importante par a fi relațiile cu furnizorii

(pentru 13% din antreprenori) și spiritul concurențial (pentru 11% din antreprenori). Mai puțin menționate de antreprenori au fost asemenea motive precum sunt istoriile de succes ale altor persoane (7% din antreprenori), programele de suport (3%), asociațiile de afaceri (2%).

Ponderea modestă de antreprenori ce au indicat programele de suport antreprenorial ca motiv de continuare a activității poate fi explicat de faptul că, în general, nivelul de cunoaștere al acestora nu este foarte înalt la nivel național și încă relativ puțini antreprenori din țară au beneficiat de asemenea programe (doar 5,2%) (vedeți subcapitolul "Suportul statului în activitatea de antreprenariat").

În același timp, se constată că **asociațiile de afaceri, de asemenea, nu reprezintă un motiv important și răspândit printre antreprenori.** Nivelul redus de asociere al întreprinderilor, în special al IMM, reprezintă un punct slab al mediului privat din Republica Moldova. Vasta majoritate a companiilor din Moldova sunt prea mici pentru a activa de sine stătător. Asocierea în clustere a IMM ar permite fortificarea capacităților de producție, creșterea vizibilității întreprinderilor, extinderea piețelor de desfacere, a exporturilor, integrarea cercetării-dezvoltării-inovării în afaceri, și, prin urmare, creșterea competitivității companiilor.

Figura: 5.9 Factorii ce încurajează antreprenorii să continue activitatea întreprinderii, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Prioritatea factorilor ce-i determină pe întreprinzători să continue activitatea de antreprenariat, pentru femeii și pentru bărbații rămâne aceeași. Totuși, aproape în toate cazurile, intensitatea acestor factori este mai mare în rândul bărbaților. Ponderele bărbaților antreprenori care au menționat independența financiară, relațiile cu furnizorii, spiritul concurențial, istoriile de succes, dar și programele de suport drept factori motivaționali este mai înaltă decât cea a femeilor antreprenoare. Acestea s-au arătat mai motivate decât bărbații întreprinzători doar de satisfacția clienților (36% din femeii, 35,3% din bărbați).

C. MOTIVELE CARE DESCURAJEAZĂ ANTREPRENORII

Conform datelor prezentate în subcapitolul „Obiectivele de viitor ale antreprenorilor”, circa 11% din antreprenori au declarat că intenționează ca în următorii 2 ani să închidă sau să lichideze afacerea. În acest subcapitol vor fi identificate cauzele invocate de acești antreprenori care au stat la baza apariției situației respective.

Resursele financiare insuficiente și taxele înalte sunt cauzele principale care demotivează antreprenorii și care cresc riscurile de lichidare a afacerilor. Întrebați care ar fi cauzele principale care ar duce la lichidarea afacerii, antreprenorii au menționat în primul rând insuficiența mijloacelor financiare. Circa 65,7% din antreprenori au menționat această cauză (Figura 5.10).

Îmbunătățirea accesului la finanțare reprezintă una dintre cele 8 priorități ale Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2020”, adoptată în 2012³⁷. Însă conform rezultatelor evaluării intermediare, nivelul de implementare a țintelor stabilite pentru 2015 a fost atins doar pe jumătate. Totodată, conform evaluării, perspectivele de atingere a țintelor stabilite în SND „Moldova 2020” către anul 2020 sunt puțin optimiste: se anticipează că doar 38% din țintele finale ale acestei priorități vor fi atinse³⁸.

³⁷ Legea nr. 166 din 11.07.2012 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”

³⁸ Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2020”, https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf

De asemenea, îmbunătățirea accesului IMM-urilor la finanțare este o prioritate înscrisă în Strategia de dezvoltare a sectorului IMM 2012-2020. Conform acestei strategii, prin intermediul diverselor programe de suport antreprenorial („PARE 1+1”, Programul Național de Abilitare Economică a Tinerilor (PNAET), Rețeaua incubatoarelor de afaceri etc.), IMM-urile beneficiază de granturi pentru inițierea sau desfășurarea afacerii. Însă impactul acestora este diminuat de acoperirea insuficientă cu resurse financiare, care nu satisfac integral cererea de finanțare. Un instrument benefic, misiunea căruia reprezintă îmbunătățirea accesului la credite pentru IMM care duc lipsă de garanții suficiente, este Fondul de Stat de Garantare a Creditelor (FGC) din Republica Moldova. Totuși, amploarea activității FGC și capitalizarea sa sunt prea mici pentru a avea un impact sistemic asupra accesului de finanțare în Moldova (pentru detalii vedeți capitolul 6.A).

Facilitarea accesului la finanțe ieftine trebuie să reprezinte o prioritate în continuare. Sunt necesare măsuri de eliminare a constrângerilor în procesul de intermediere financiară, creșterea surselor de finanțare pentru instrumentele și programele de stat de suport antreprenorial, în special prin atragerea surselor financiare de la organizațiile internaționale.

Totodată, după spusele antreprenorilor taxele mari constituie o povară pentru întreprinderi. Această problemă a fost menționată de 36,6% din antreprenori (Figura 5.10). Introducerea unor facilități fiscale special pentru IMM, companiile conduse de femei, sunt practici implementate în multe țări care susțin entitățile care întâmpină dificultăți în finanțarea afacerilor.

Concurența sporită a fost invocată de 34,7% din antreprenorii ce intenționează să lichideze afacerea. Această cauză reiese din competitivitatea scăzută a produselor și serviciilor livrate de antreprenori. De asemenea, cererea de pe piață redusă a fost considerată ca cauză demotivațională de către 25,9% din antreprenori. Această cauză ar putea fi provocată de veniturile disponibile reduse ale populației, de situația nefavorabilă de pe piețele externe, precum și de competitivitatea redusă a producției fabricate.

O problemă importantă menționată de antreprenori ține de insuficiența personalului calificat. Aproape 15% din antreprenorii care intenționează să-și lichideze afacerea au menționat acest motiv.

O altă categorie de cauze ce descurajează antreprenorii țin de activitatea instituțiilor statului și de reglementările normative. Situația politico-economică instabilă i-a afectat pe 27,3% din antreprenori. Totodată, controlul excesiv al organelor de control a fost menționat de aproape 20% din antreprenori, iar cadrul legal nefuncțional – de 10,3%. Corupția și mita a fost invocată de 9,4% din antreprenori ca cauză ce stopează activitatea întreprinderilor.

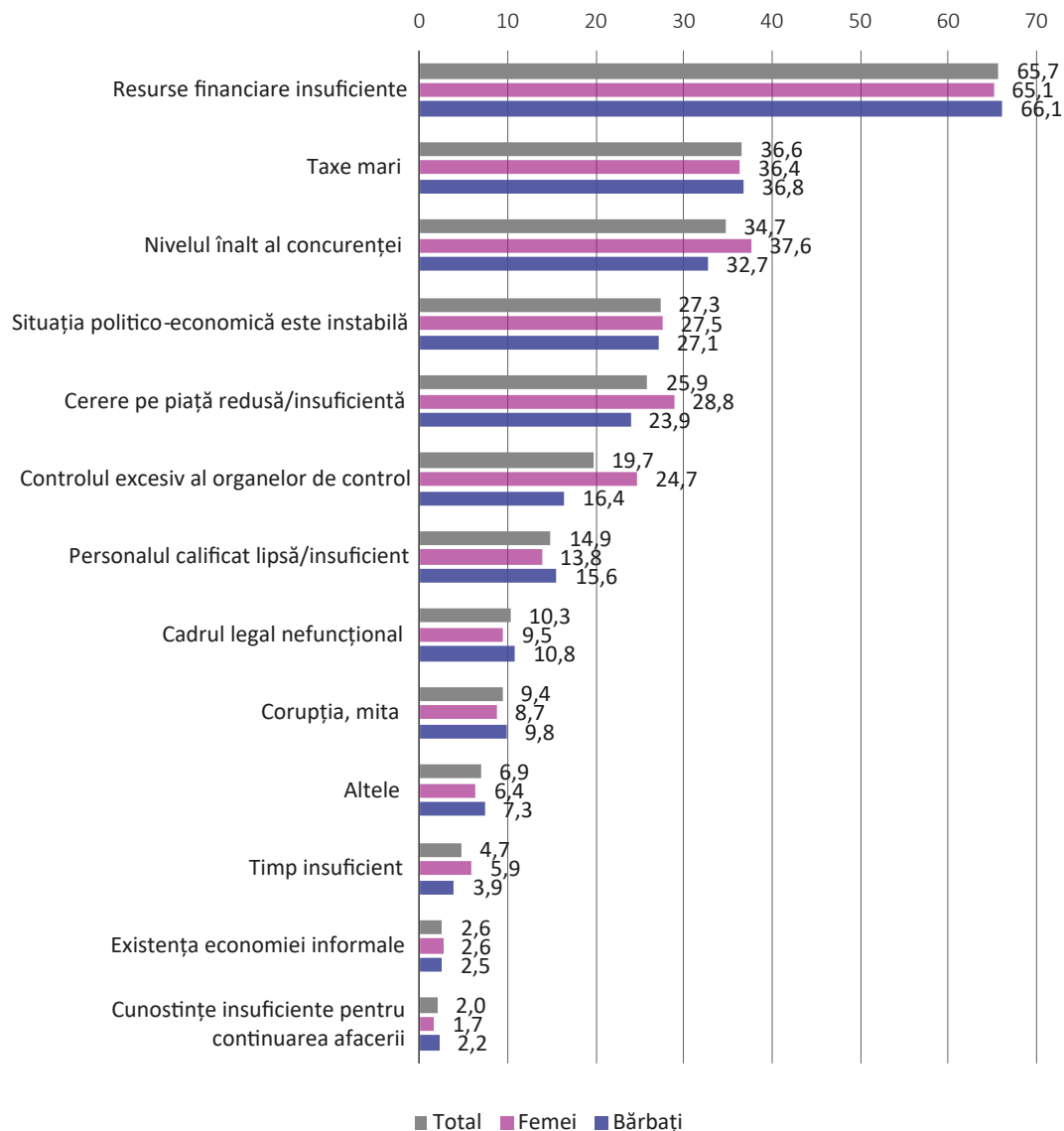
Totodată, unii antreprenori au menționat ca cauze de închidere a afacerii lipsa de timp (4,7%), existența economiei informale (2,6%) și cunoștințele insuficiente pentru continuarea afacerii (2%).

Unele cauze ce provoacă instabilități în mediu antreprenorial sunt mai profund resimțite de femei, altele de bărbați. În general, majoritatea cauzelor care descurajează activitatea de antreprenariat afectează femeile antreprenoare și bărbații antreprenori, mai mult sau mai puțin, echitabil. Totuși, femeile antreprenoare sunt mult mai afectate de controlul excesiv al organelor de control (cu 8 p.p. mai mult), de cererea de pe piață redusă și de concurența înaltă (cu circa 5 p.p. mai mult) (Figura 5.10). Aceste date par să arate, pe de o parte, o tendință mai accentuată a controlurilor de stat spre întreprinderile deținute de femei, pe de altă parte, o competitivitate mai joasă a producției fabricate de întreprinderile deținute de femei.

De asemenea, femeile antreprenoare au invocat mai frecvent insuficiența de timp pentru activitatea de antreprenariat (cu 2 p.p. mai mult), fapt ce ar putea fi explicat de responsabilitățile și obligațiunile exercitate de femei, de obicei, în familie și dificultatea de a le combina cu activitatea de antreprenariat.

Bărbații antreprenori sunt mai mult afectați de insuficiența sau lipsa de personal calificat. Diferența este de circa 1,8 p.p. De asemenea, aceștia invocă mai des decât partenerile de sex feminin nefuncționalitatea cadrului legal ca

Figura 5.10 Principalele cauze ce conduc la lichidarea afacerilor, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenoriat.

motiv de stopare a activității de antreprenoriat (cu circa 1,3 p.p.).

Pentru întreprinderile micro (până la 10 salariați) problema principală care duce spre falimentul întreprinderilor este insuficiența mijloacelor financiare. Această problemă a fost menționată de majoritatea femeilor antreprenoare (66%) și bărbaților antreprenori (67%) (Figura 5.11). Totodată, aceste întreprinderi au invocat ca a doua cauză a problemelor întreprinderilor – concurența sporită prezentă pe piață. Această problemă se evidențiază mai ales în întreprinderile micro ale femeilor antreprenoare formate din 2-9 salariați (46% din întreprinderi). Tot în această categorie de întreprinderi, femeile antreprenoare mult mai frecvent menționează problema controalelor

excesive din partea inspectorilor de stat (31% față de 15%; cu 16 p.p. mai mult).

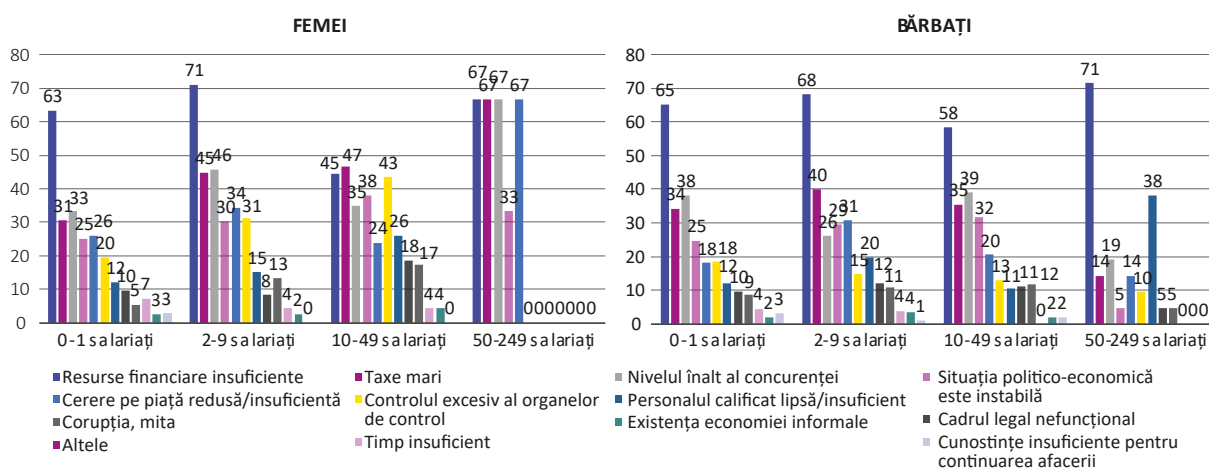
De asemenea, **taxele mari și cererea insuficientă față de produsele fabricate sunt impedimente mai frecvent întâlnite de femeile antreprenoare deținătoare de micro-întreprinderi.** În schimb, bărbații antreprenori deținători de micro-întreprinderi se confruntă mai des cu insuficiența de personal calificat (bărbați - 20%, femei - 15%).

În întreprinderile mici (10-49 salariați) deținute de femei problema principală care crește riscul de lichidare a întreprinderilor sunt controalele excesive din partea organelor de control. Aproape jumătate din întreprinderile deținute de femei (47%), ce intenționează să

stopaze activitatea întreprinderii, au invocat această cauză. La fel ca în cazul întreprinderilor micro, femeile antreprenoare proprietare de întreprinderi mici resimt mai mult presiunea taxelor (femei – 47%, bărbații – 35%). Totodată, în întreprinderile deținute de femei din această categorie, mai pronunțată este problema insuficienței personalului calificat în întreprindere (femei – 26%, bărbați – 11%). În cazul întreprinderilor mici deținute de bărbați este mai evidențiată insuficiența resurselor financiare ca cauză de stopare a activității de antreprenariat (bărbați - 58%, femei - 45%) (Figura 5.11).

este insuficiența resurselor financiare (Figura 5.12). Următoarele probleme după importanță sunt concurența înaltă/competitivitatea scăzută și taxele mari. Situația politică și economică din țară, de asemenea, este menționată deseori de către antreprenorii din sectorul agricol. Totuși, unele probleme sunt mult mai accentuate în întreprinderile deținute de femei, altele în întreprinderile deținute de bărbați. Astfel, întreprinderile agricole deținute de femei sunt mult mai afectate de corupție (cu 13,8 p.p. mai mult), aceasta fiind una din principalele motive care ar putea cauza falimentarea întreprinde-

Figura: 5.11 Principalele cauze ce conduc la lichidarea afacerilor, după sexul antreprenorului și mărimea întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

În întreprinderile mijlocii (50-249 salariați) deținute de femei pe cale de lichidare, predomină, în special, patru tipuri de probleme: insuficiența resurselor financiare, taxele mari, concurența sporită și cererea redusă de pe piață. Aceste motive au fost invocate de circa 67% din întreprinderi. Pe lângă acestea, situația politico-economică instabilă a fost menționată de circa 33% din întreprinderile mijlocii deținute de femei. Principalele probleme pentru bărbații antreprenori deținători de întreprinderi mijlocii ce intenționează să le închidă rămâne a fi insuficiența resurselor financiare și insuficiența personalului calificat. Circa 71% din antreprenorii au menționat problema resurselor financiare și 38% - problema personalului.

Întreprinderile mari (peste 250 salariați) nu se regăsesc în lista întreprinderilor care ar urma să fie lichidate.

În sectorul agricol, principala cauză care creează premise de insolvabilitate în întreprinderi

rilor respective (Figura 5.12). De asemenea, aceste întreprinderi par a fi mai afectate de cererea redusă față de produsele fabricate (cu 9,6 p.p. mai mult), fapt legat, cel mai probabil, de competitivitatea mai joasă a produselor. Bărbații antreprenori din sectorul agricol sunt mult mai afectați de asemenea probleme precum sunt taxele mari (cu 20,3 p.p. mai mult), insuficiența personalului calificat (cu 14,1 p.p. mai mult), situația politică și economică din țară (cu 9,9 p.p. mai mult).

În sectorul industrial, pe lângă resursele financiare insuficiente, antreprenorii sunt afectați de taxele mari, nivelul înalt al concurenței și cererea redusă de pe piețele de desfacere. Totodată, cauzele care stau la baza situației dificile în întreprinderile deținute de femei diferă după intensitate de cele existente în întreprinderile deținute de bărbați. Dacă în cazul antreprenorilor de gen masculin, principala cauză care ar

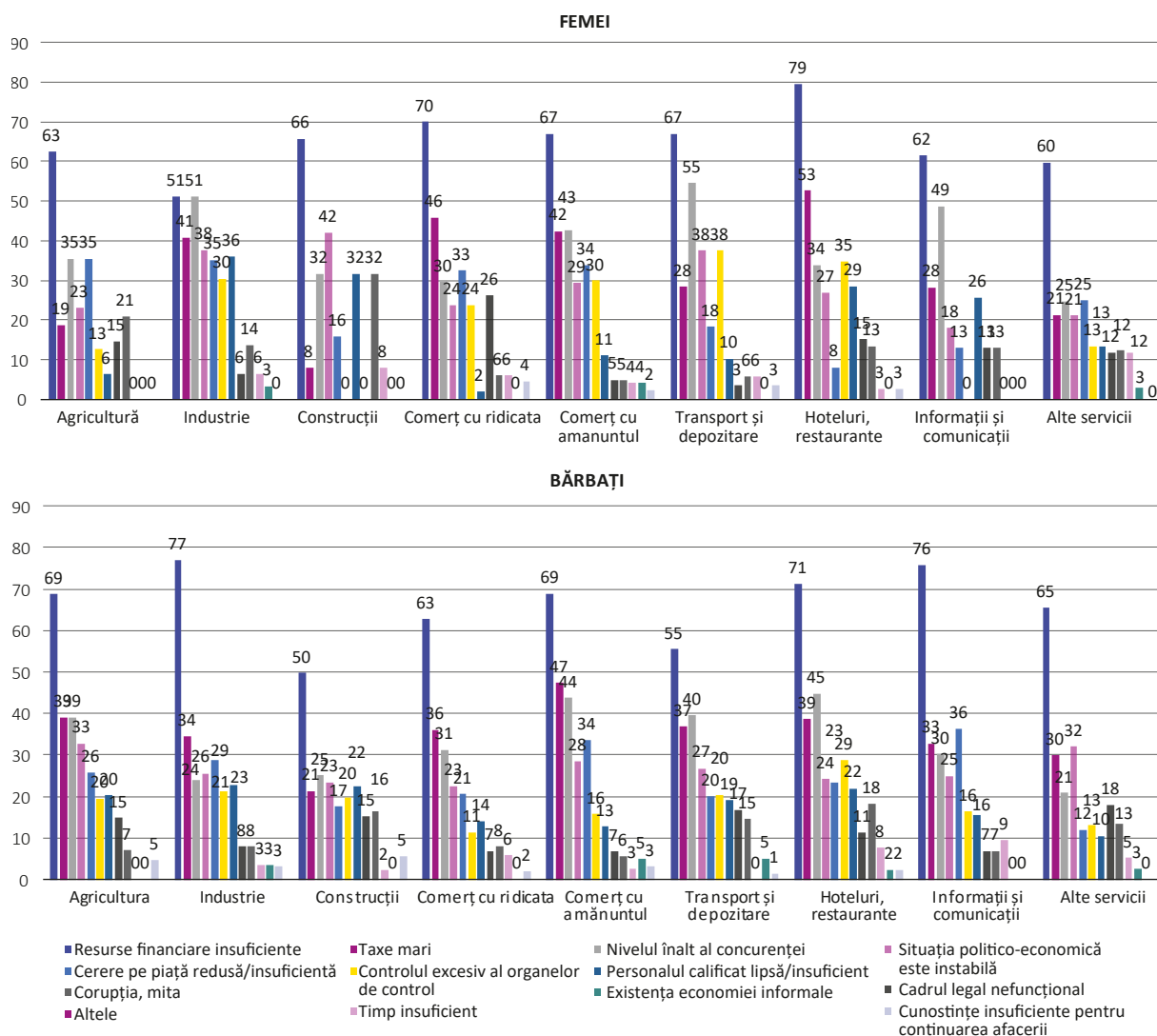

putea duce la falimentul întreprinderilor este insuficiența resurselor financiare (circa 77% din întreprinderi), în întreprinderile deținute de femei se evidențiază cel puțin alte 6 cauze de o amploare mai mare. Astfel, femeile antreprenoare din sectorul industrial mai des se confruntă cu concurența sporită și competitivitate mai joasă a producției fabricate (cu 27,2 p.p. mai mult), cu insuficiența de personal calificat (cu 13,3 p.p. mai mult), cu controlul excesiv din partea organelor de stat (cu 9,3 p.p. mai mult), cu taxele mari și cu corupția (cu circa 6 p.p. mai mult). Acestea, sunt afectate mai mult decât bărbații antreprenori de situația politico-economică nefavorabilă din țară (cu 12 p.p.).

În sectorul construcțiilor, pe lângă factorii economici și financiari (concurență mare și insu-

ficiența resurselor financiare) ce influențează activitatea antreprenorilor, se evidențiază și influența factorilor politico-administrativi cum ar fi situația economică și politică din țară (27%), corupția, mita (19%), taxele mari (18%). Comparativ cu bărbații antreprenori, femeile antreprenoare din sector sunt mai afectate de situația politico-economică instabilă din țară (cu 18,6 p.p. mai mult), de corupție (cu 15,2 p.p. mai mult), dar și de insuficiența resurselor financiare (cu 16,1 p.p. mai mult). Bărbații antreprenori din sectorul construcțiilor invocă drept motive de stopare a activității, în special controlul excesiv al organelor de control (cu 19,7 p.p. mai mult), cadrul legal nefuncțional (cu 15,3 p.p. mai mult), taxele mari (cu 13,4 p.p. mai mult).

Figura: 5.12 Principalele cauze ce conduc la lichidarea afacerilor, după sexul antreprenorului și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

În sectorul comerțului cu ridicata și comerțului cu amănuntul, factorii care ar putea conduce la falimentarea întreprinderilor, menționați frecvent de antreprenori, corespund cu cei identificați la nivel național: situația financiară dificilă, taxele mari și nivelul înalt al concurenței. Analizând discrepanțele de gen, se constată că în sectorul comerțului cu ridicata, femeile antreprenoare mult mai frecvent se confruntă cu cadrul legal nefuncțional (cu 19,3 p.p. mai mult), controlul excesiv al organelor de control (cu 12,3 p.p. mai mult), precum și cu competitivitatea scăzută a producției (cu 12 p.p. mai mult). În cazul bărbaților antreprenori din comerțul cu ridicata, aceștia par a fi mult mai afectați de insuficiența personalului calificat (cu 12,1 p.p. mai mult).

În comerțul cu amănuntul, în general, nu se constată mari diferențe de gen, cu excepția problemei ce ține de controlul excesiv al organelor de stat, care este mult mai resimțită de femeile antreprenoare (cu 14,1 p.p. mai mult).

În sectorul transportului și depozitării, pe lângă motivele financiare și economice, întreprinderile au menționat drept cauze de insolabilitate taxele mari (circa 34% din întreprinderile pe cale de lichidare), situația politico-economică din țară instabilă (circa 30%), controalele excesive ale inspectorilor de stat (circa 25%). În ceea ce privește diferențele de gen, femeile antreprenoare din sector par a fi mult mai afectate de controlul excesiv al organelor de control (cu 17 p.p. mai mult), de nivelul înalt al concurenței (cu 15 p.p. mai mult), de situația politico-economică instabilă (cu 10,7 p.p. mai mult). În schimb, bărbații antreprenori mai mult se ciocnesc cu cadrul legal nefuncțional (cu 13,4 p.p. mai mult), cu corupția (cu 8,9 p.p. mai mult), cu insuficiența personalului calificat (cu 8,9 p.p. mai mult).

În sectorul hotelurilor și restaurantelor, antreprenorii care riscă să falimenteze afacerea, invocă drept motive, pe lângă situația financiară dificilă, taxele mari (circa 45% din întreprinderi), nivelul înalt al concurenței (circa 40% din întreprinderi), controlul excesiv al organelor de stat (32%). Femeile de afaceri din acest sector mult mai frecvent se ciocnesc cu problema taxelor mari (cu 14 p.p. mai mult), iar partenerii lor de sex masculin – cu o concurență sporită (cu 10,8 p.p. mai mult) și cerere redusă pe piață (cu 15,4 p.p.).

În sectorul informațiilor și comunicațiilor, principalele motive care creează premise de insolabilitate pentru întreprinderi sunt cele financiare și economice. Circa 72% din companiile care intenționează să se închidă au menționat insuficiența de resurse financiare drept motiv și circa 34% - nivelul de concurență sporită. În ceea ce privește diferențele de gen, femeile mult mai des invocă concurența sporită (cu 18,5 p.p. mai mult), lipsa sau insuficiența personalului calificat (cu 10,1 p.p. mai mult). Totodată, bărbații antreprenori menționează cererea de pe piață redusă (cu 23,4 p.p. mai mult) și controlul excesiv al organelor de control (cu 16,4 p.p. mai mult).

Întreprinderile care fac parte din domeniile altor servicii menționează, pe lângă insuficiența mijloacelor financiare, situația politico-economică instabilă și taxele mari ca fiind principalele cauze care conduc la falimentarea întreprinderilor. Totodată, femeile antreprenoare mai frecvent decât bărbații sunt afectate de cererea redusă față de serviciile prestate (cu 12,8% mai mult), iar bărbații antreprenori – de situația politico-economică instabilă (cu 11 p.p. mai mult).

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

DEZVOLTAREA AFACERILOR

Obiectivele de viitor ale antreprenorilor

În viitor, majoritatea antreprenorilor (56%) sunt predispuși să continue activitatea întreprinderii, iar circa 31% au stabilite chiar obiective de creștere și dezvoltare a afacerii. Cei mai mulți antreprenori care planifică creșterea și dezvoltarea afacerii în următorii 2 ani sunt cei care dețin afaceri mari și mijlocii (peste 60%) și cei care activează în sectorul agricol (46%), informațiilor și comunicațiilor (40%) și cel industrial (37%).

Preponderent acești antreprenori țintesc majorarea cifrei de afaceri (65%), a profitului (34%) și diversificarea piețelor de desfacere (27%). Mai puțini au intenția să crească numărul de salariați (14%), productivitatea muncii (13%) și investițiile (13%).

Totodată, activitatea de export nu este răspândită printre întreprinderile din țară și nici nu figurează ca prioritate în planurile de viitor ale acestora. În timp ce la nivel național s-a constatat o pondere de doar 8% de întreprinderi exportatoare, creșterea exporturilor este planificată de numai circa 5% din întreprinderi. Această tendință reprezintă o limitare a economiei naționale, ce nu va permite asigurarea unei creșteri economice durabile în viitor. Tendința respectivă trebuie inversată în concordanță cu obiectivele de dezvoltare națională care ținesc o creștere economică bazată pe investiții și exporturi³⁹. În condițiile în care Republica Moldova deține o piață mică de desfacere, promovarea exporturilor și extinderea companiilor pe piețele externe rămâne o oportunitate nevalorificată, în special în condițiile oportunităților oferite de Acordul de Asociere cu UE.

Susținerea potențialilor exportatori prin programe de stat bine direcționate, includerea micilor întreprinzători în lanțurile valorice in-

ternaționale, stimularea creșterii competitivității producției autohtone, eliminarea barierelor instituționale, legislative și concurențiale sunt măsuri necesare pentru a valorifica aceste oportunități și a îmbunătăți situația în domeniu.

Pentru a atinge indicatorii economici țintiți, o bună parte din antreprenori (circa 42%) au planificat implementarea anumitor măsuri de dezvoltare: extinderea și diversificarea sortimentului de produse/servicii (29%), creșterea calității produselor/serviciilor (27%), penetrarea de noi piețe de desfacere (14%), implementarea tehnologiilor și utilajelor noi (13%), reducerea cheltuielilor de producere și comercializare a bunurilor/serviciilor (13%), instruirea personalului și implementarea de noi metode de management și marketing (12%).

Implementarea în procesele de producție a tehnologiilor prietenoase mediului nu sunt răspândite printre antreprenori. Doar 3,1% dintre aceștia au planificate asemenea măsuri, fapt ce nu este unul pozitiv, având în vedere prioritățile naționale și globale în acest domeniu orientate spre integrarea principiilor de protecție a mediului și dezvoltare durabilă în toate sectoarele economiei naționale.

Un set de politici noi au fost puse în funcțiune în acest domeniu. Programul de promovare a economiei „verzi” în Republica Moldova⁴⁰, Programul de ecologizare a întreprinderilor mici și mijlocii⁴¹, au ca scop de a promova implementarea principiilor economiei „verzi” în Republica Moldova în toate sferele de activitate, de a promova, a susține și a dezvolta capacitățile IMM-urilor pentru a adopta practici de ecologizare a proceselor de producere și prestare a serviciilor. În condițiile asigurării unei implementări eficiente, bugetării mijloacelor financiare necesare, cuprinderii unui număr reprezentativ de întreprinderi, impactul acestor politici

39 Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2020” (Legea nr. 166 din 11 iulie 2012), Strategia națională de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor 2016-2020 (Hotărârea Guvernului nr. 511 din 25.04.2016).

40 Programul de promovare a economiei „verzi” în Republica Moldova pentru anii 2018-2020, Hotărârea Guvernului nr. 160 din 21.02.2018, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=374523>

41 Hotărârea Guvernului Nr. 592 din 27.11.2019 cu privire la aprobarea Programului de ecologizare a întreprinderilor mici și mijlocii

ar urma să se răsfrângă la nivel național și să influențeze creșterea numărului de antreprenori cu obiective în acest domeniu.

Amplizarea măsurilor de dezvoltare este mult mai mare în întreprinderile mari, acolo unde posibilitățile financiare și capacitățile instituționale sunt mai înalte. Diferențele dintre întreprinderile mari și mici sunt considerabile (de 6-8 ori în unele cazuri), astfel confirmându-se posibilitățile limitate ale întreprinderilor mici în implementarea măsurilor de dezvoltare și necesitatea de orientare a măsurilor de susținere spre acest grup de întreprinderi.

Măsurile privind diversificarea sortimentului produselor/serviciilor și cele de îmbunătățire a calității sunt planificate practic în toate sectoarele economiei de către circa 1/5 – 1/3 din întreprinderi, fapt ce ar putea contribui la creșterea competitivității producției autohtone în viitorul apropiat. Totodată, întreprinderile din agricultură, industrie și informații și comunicații sunt mult mai orientate spre implementarea de noi tehnologii și utilaje și spre diversificarea piețelor (mai mult de 1/5 din întreprinderi). Instruirea personalului este planificată cel mai frecvent în întreprinderile din domeniul informațiilor și comunicațiilor (19%) și industriei (16%). Lidere în aplicarea metodelor și tehnologiilor ce nu dăunează mediului sunt întreprinderile din sectorul agricol (13%).

În întreprinderile deținute de femei, măsurile de dezvoltare a afacerilor sunt mai puțin prezente decât în întreprinderile bărbaților antreprenori. Astfel, este mai mică cota femeilor antreprenoare care au planificat acțiuni de extindere și diversificare a producției (cu 2,5 p.p.), accesare de noi piețe (cu 4,9 p.p.), introducerea de noi tehnologii și utilaje (cu 7 p.p.), instruirea personalului (cu 3 p.p.), implementarea noilor metode de management și marketing (cu 1,8 p.p.), aplicarea de tehnologii ce nu dăunează mediului (cu 1,4 p.p.).

Aceste măsuri sunt foarte importante pentru a crește competitivitatea întreprinderilor și a le menține pe piețele concurențiale. Atât timp cât întreprinderile deținute de femei nu vor aplica asemenea măsuri, acestea vor rămâne în urmă după parametrii economici și financiari, vor fi mai vulnerabile și nu vor putea rezista în fața

concuranților. Însă pentru a fi implementate, toate aceste măsuri implică investiții majore din partea antreprenorilor. Insuficiența resurselor financiare proprii și accesul limitat la credite reprezintă constrângerea de bază care nu permite întreprinderilor deținute de femei să se alinieze la cerințele mediului concurențial.

Măsurile de sporire a accesului la finanțe, de acordare a granturilor/împrumuturilor în condiții avantajoase pentru utilaje și tehnologii noi, susținerea și consolidarea capacităților antreprenoriale, de management și marketing, orientate către întreprinderile micro și mici deținute de femei, vor contribui la eliminarea diferențelor de gen constatate în acest domeniu și la susținerea antreprenoriatului feminin.

Circa 11% din antreprenori nu văd perspective de dezvoltare și menținere a activității întreprinderii și intenționează să le închidă sau să le lichideze. Cele mai vulnerabile în fața acestui risc sunt întreprinderile micro și mici (formate din mai puțin de 50 salariați), în rândul cărora cota antreprenorilor care au asemenea intenții ajunge până la 17%. Ramurile în care antreprenorii par a fi cei mai deznădăjduiți este cea a serviciilor hoteliere și restaurantelor, comerțului cu amănuntul și transporturilor și depozitării, în cadrul cărora în viitorul apropiat, s-ar putea închide/lichida în jur de 13%-15% din afaceri. Întreprinderile mari (cu peste 250 salariați) nu sunt afectate de careva riscuri și nu se regăsesc în lista întreprinderilor care intenționează să-și stopeze activitatea.

Femeile antreprenoare sunt mai pesimiste decât bărbații antreprenori în ceea ce privește planurile antreprenoriale de viitor, iar probabilitatea că întreprinderile deținute de acestea să dispară este mai înaltă. Ponderea femeilor de afaceri care planifică creșterea și dezvoltarea afacerii este mai mică (27% față de 33%), iar a celor care intenționează să închidă sau să lichideze afacerea este mai mare (13% versus 10%). Deosebit de vulnerabile sunt afacerile mici deținute de femei, unde cota afacerilor care riscă să fie închise ajunge la 19%. Dacă acest fapt se va întâmpla, se vor accentua și mai mult diferențele de gen în activitatea de antreprenoriat. Întreprinderile deținute de femei, în special cele micro și mici, se confruntă cu vulnerabilități sporite în activitate. Acestea

reușesc mai greu în afaceri, întâmpină mai des dificultăți financiare, constrângeri de capacități, care nu le permit să se mențină în mediul de afaceri concurențial.

Politicile de susținere a IMM-urilor create de femei sunt foarte importante în acest sens și sunt relevante să fie aplicate nu doar la etapa de lansare a afacerii, dar și pe parcursul derulării activității de antreprenariat. Măsurile de politici trebuie să țintească înlăturarea cauzelor care le sporesc vulnerabilitatea în fața concurenților de gen masculin, crearea condițiilor echitabile de activitate.

Motivațiile pentru îmbunătățirea activității de afaceri

Independența financiară reprezintă principalul factor ce îi determină pe majoritatea antreprenorilor (65%) să-și îmbunătățească activitatea de antreprenariat. Printre alte motive ce stimulează antreprenorii se numără satisfacția clienților (36%), relațiile cu furnizorii (13%), spiritul concurențial (11%), istoriile de succes (7%), dar și programele de suport (2%) și asociațiile de afaceri (2%). Acești factori sunt valabili atât pentru bărbații antreprenori, cât și pentru femeile antreprenoare, aproape în egală măsură.

Se constată o pondere modestă de antreprenori ce au indicat programele de suport antreprenorial ca motiv de încurajare a activității, situație datorată, cel mai probabil, faptului că aceste programe nu sunt pe larg cunoscute în rândul antreprenorilor, iar ponderea celor care au beneficiat de acestea nu este foarte însemnată la nivel național (circa 5,2%). Măsuri de comunicare și mediatizare a programelor de suport din partea statului ar crește vizibilitatea acestora și ar reprezenta motive de încurajare pentru antreprenori.

De asemenea, antreprenorii nu conștientizează importanța formării asociațiilor de afaceri. Vasta majoritate a companiilor din Moldova sunt prea mici pentru a activa de sine stătător, iar nivelul redus de asociere al întreprinderilor, în special al IMM, reprezintă un punct slab al mediului privat.

Sunt necesare politici active de stimulare a asocierii în clustere a IMM, ce ar permite fortificarea

capacităților de producție, creșterea vizibilității întreprinderilor, extinderea piețelor de desfacere, a exporturilor, integrarea cercetării-dezvoltării-inovării în afaceri.

Motivele care descurajează antreprenorii

Insuficiența mijloacelor financiare este motivul pentru care 66% din antreprenorii descurajați intenționează să lichideze afacerea. Aceasta este o problemă mare prezentă în toate sectoarele economice, mai specifică pentru antreprenorii ce dețin întreprinderi micro, fiind menționată drept principalul motiv de lichidare a afacerii de către 71% dintre aceștia. Astfel, asigurarea accesului la finanțare în activitatea antreprenorială rămâne în continuare a fi una din cele mai mari provocări întâmpinate de întreprinzători.

Îmbunătățirea accesului la finanțe reprezintă o prioritate națională setată din 2012 în documente strategice importante, fiind implementate diverse programe de suport antreprenorial și instrumente de finanțare a afacerilor. În pofida acestui fapt, accesul la finanțe rămâne în continuare o constrângere pentru mediul antreprenorial, în special pentru micii antreprenori. Aceste măsuri nu sunt suficiente pentru a acoperi cererea și necesarul de finanțare existent. Facilitarea accesului la finanțe ieftine trebuie să reprezinte o prioritate în continuare, iar soluțiile trebuie concentrate într-un singur document vizionar. Sunt necesare în continuare măsuri de eliminare a constrângerilor în procesul de intermediere financiară, creșterea resurselor de finanțare pentru programele de stat de suport antreprenorial și implicarea mai masivă a resurselor financiare de la organizațiile internaționale, pentru a crește gradul de acoperire a cererii de resurse financiare în rândul antreprenorilor.

Taxe mari constituie o povară pentru o bună parte din antreprenorii pe cale de falimentare (circa 37%). Femeile antreprenoare proprietare de întreprinderi mici resimt mai mult presiunea taxelor (diferența de 12 p.p.). Această constrângere este menționată cel mai des de antreprenorii din ramura comerțului cu amănuntul și ridicata (45%), serviciilor hoteliere și restaurantelor (45%), industriei (36%) și agriculturii (34%).

Situația în aceste sectoare ar putea fi analizată mai în detaliu din perspectiva oportunității acordării unor eventuale facilități fiscale. Introducerea unor facilități fiscale special pentru IMM, companiile conduse de femei, companii din sectoare specifice sunt practici implementate în multe țări care susțin entitățile care întâmpină dificultăți în activitatea de antreprenariat.

Concurența sporită a constituit motiv de descurajare pentru circa 35% din antreprenori, iar cererea de pe piață redusă – pentru circa 26%. Aceste cauze sunt determinate fie de competitivitatea scăzută a produselor/serviciilor livrate, fie de veniturile disponibile reduse ale populației sau situația nefavorabilă de pe piețele externe. Femeile antreprenoare se confruntă mai des cu probleme de competitivitate a producției fabricate (cu circa 5 p.p. mai mult), în special întreprinderile mici deținute de acestea.

În acest spectru de probleme sunt binevenite măsurile orientate spre creșterea calității și competitivității producției autohtone, susținerea implementării standardelor de calitate, integrării inovațiilor, tehnologiilor și utilajelor performante în procesele de producție. Diversificarea piețelor de desfacere, inclusiv extinderea producției pe piețele externe ar reduce din riscurile de manifestare a acestor factori.

Insuficiența personalului calificat reprezintă o problemă, ce a descurajat circa 15% din antreprenori. Lipsa de personal este cea mai accentuată în sectorul industrial (27%), hoteluri și restaurante (25%), construcții (24%), informații și comunicații (18%), agricultură (17%).

Activitatea antreprenorială este influențată de factorii de ordin instituțional și legislativ. Situația politico-economică instabilă i-a afectat pe circa 27,3% din antreprenori. De această cauză, cel mai profund sunt afectați antreprenorii din sectorul agriculturii, serviciilor de transport și depozitare, industrie și comerț (circa 30% din antreprenorii acestor ramuri).

Totodată, controlul excesiv al organelor de control a fost menționat de aproape 20% din antreprenori, în special cei din ramura serviciilor hoteliere și alimentație publică (32%), transporturilor și depozitării (25%), industriei (24%),

comerțului cu amănuntul (24%). Femeile antreprenoare sunt mult mai afectate de controlul excesiv al organelor de control (cu 8 p.p. mai mult). Aproape jumătate din femeile antreprenoare descurajate (47%), ce dețin întreprinderi mici intenționează să stopeze activitatea întreprinderii din această cauză.

Cadrul legal nefuncțional reprezintă o limitare pentru circa 10,3%, această problemă fiind sesizată de mulți antreprenori din sectorul agricol și al serviciilor (circa 15%).

Îmbunătățirea climatului de afaceri, diminuarea presiunii asupra mediului de afaceri din partea organelor de control, îmbunătățirea cadrului regulatoriu constituie priorități naționale setate în Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020”, Strategia privind cadrul de reglementare a activității de întreprinzător. Politicile respective trebuie continuate și eficientizate, necesitatea acestora rămânând valabilă și pentru perioada următoare.

Corupția și mita a fost invocată ca cauză ce stopează activitatea întreprinderilor de circa 9,4% din antreprenori. Acest fenomen este cel mai răspândit în sectorul construcțiilor (19%), serviciilor hoteliere și restaurantelor (16%), altor servicii (13%), transporturilor și depozitării (12%). Deosebit de afectate de corupție sunt întreprinderile deținute de femei ce activează în sectorul construcțiilor (circa 32%) și agricol (21%).

Situația nefavorabilă din sistemul justiției reprezintă o constrângere serioasă în calea activității de antreprenariat. Este necesară o analiză mai detaliată a situației din sectoarele identificate și implementarea unor măsuri concrete pentru înălțurarea cazurilor de corupție, întru crearea condițiilor echitabile de activitate pentru toți antreprenorii.

Totodată, unii antreprenori au menționat ca cauze de închidere a afacerii lipsa de timp (4,7%), existența economiei informale (2,6%) și cunoștințele insuficiente pentru continuarea afacerii (2%). Lipsa timpului este o problemă specifică mai mult femeilor antreprenoare. Timpul acestora este limitat de responsabilitățile și obligațiunile exercitate de femei în familie, fapt ce se finalizează, deseori, cu renunțarea la afaceri.

CAPITOLUL 6:

Mediul de afaceri

A. PROGRAMELE DE STAT DE SUSȚINERE A ANTREPRENORIALULUI

Guvernul Republicii Moldova promovează politici active de susținere a activităților de antreprenoriat și de dezvoltare a sectorului IMM. Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020”⁴² are ca obiectiv asigurarea dezvoltării economice calitative și, implicit, reducerea sărăciei. În acest document au fost stabilite priorități importante orientate spre dezvoltarea sectorului privat, precum sunt ameliorarea climatului de afaceri, promovarea politicii concurențiale, optimizarea cadrului de reglementare, îmbunătățirea accesului la finanțe ieftine. În paralel au fost puse în funcțiune un set de documente strategice sectoriale, cele mai importante fiind: Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020⁴³, Strategia privind cadrul de reglementare a activității de întreprinzător pentru anii 2013-2020⁴⁴, Strategia națională de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru 2016-2020⁴⁵ și Programul național în domeniul concurenței și al ajutorului de stat pentru perioada 2015- 2020⁴⁶.

Antreprenoriatul feminin reprezintă o prioritate separată în cadrul strategic. În 2016 aceasta a fost inclusă în Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru perioada 2012-2020⁴⁷ și a fost pus în funcțiune un program separat „Femei în afaceri”⁴⁸ elaborat pentru sprijinirea spiritului în-

treprinzător în rândul femeilor. De asemenea, din 2017 a fost inițiat proiectul „Business Academy for Women”⁴⁹, cu scopul de a oferi femeilor șansa să-și realizeze potențialul său de antreprenoare prin dezvoltarea abilităților de gestionare a afacerii, de a facilita accesul femeilor la tehnologii productive în scopul consolidării și creșterii capacității de maximizare a veniturilor întreprinderilor gestionate de femei.

Principalele programe operaționale create pentru antreprenori și puse în aplicare de către stat sunt:

Programul-pilot „Femei în afaceri”

Programul-pilot „Femei în afaceri” are menirea de a încuraja femeile să creeze propriile afaceri, să faciliteze accesul acestora la instruire și resurse informaționale și să le asigure accesul la resurse financiare. Acesta este destinat femeilor care intenționează să lanseze o afacere proprie sau să dezvolte afacerea existentă.

Programul cuprinde 3 componente, care corespund diferitor etape de dezvoltare a afacerii:

- suport în inițierea afacerii – se oferă cursuri de instruire, suport și consultanță, ghidare în procesul de inițiere a afacerii, în scopul pregătirii femeilor care doresc să-și creeze și să-și înregistreze propria afacere în următoarele 12 luni de la aplicare la program
- suport pentru afacerile nou create – se oferă granturi pentru investiții și consultanță pentru întreprinderile tinere ce au mai puțin de 2 ani de la înregistrare, în suma de 165.000 lei/beneficiar
- suport pentru afaceri în creștere – se oferă granturi investiționale și suport consultativ pentru companiile active mai mult de 2 ani, care planifică creșterea cifrei de afaceri și/sau numărului locurilor de muncă în următoarele 18 luni, prin extinderea pieței de desfacere, export și inovare.

Pe parcursul anului 2018, în cadrul componentei I a programului au fost instruite circa 408 femei⁵⁰. În cadrul componentei II „Suport pentru afacerile nou create” au fost selectate

42 Legea nr. 166 din 11.07.2012 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”, http://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=48697&lang=ro

43 Hotărârea Guvernului nr. 685 din 13.09.2012 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020

44 Hotărârea Guvernului nr. 1021 din 16.12.2013 cu privire la aprobarea Strategiei reformei cadrului de reglementare a activității de întreprinzător pentru anii 2013-2020

45 Hotărârea Guvernului nr. 511 din 25.04.2016 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020

46 Legea nr. 169 din 20.07.2017 cu privire la aprobarea Programului național în domeniul concurenței și ajutorului de stat pentru anii 2017-2020

47 Prioritatea 7 din Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 (Hotărârea Guvernului nr. 709 din 03.06.2016)

48 Hotărârea Guvernului nr. 1064 din 16.09.2016 cu privire la aprobarea Programul-pilot „Femei în afaceri”

49 Proiectul „Business Academy for Women” este implementat de către ODIMM în parteneriat cu Centrul Internațional de Promovarea a Femeilor în Business (ICAWB)

50 Raport de activitate a Ministerului Economiei și Infrastructurii pentru anul 2018, https://mei.gov.md/sites/default/files/raportul_anual_de_activitate_al_ministerului_economiei_si_infrastructurii_pe_anul_2018_0.pdf

pentru finanțare 201 de proiecte investiționale. Suma granturilor solicitate au constituit 28,56 mil. lei, valoarea investițiilor în economie - 47,74 mil. lei, iar numărul locurilor de muncă menținute/create se estimează la circa o mie.

Programul de atragere a remitențelor în economie „PARE 1+1

Programul are menirea să stimuleze cetățenii care lucrează în străinătate sau pe cei reveniți acasă, deținători de capital provenit din remitențe, să înființeze și să dezvolte întreprinderi mici și mijlocii în țară. Obiectivul programului constă în mobilizarea resurselor umane și financiare ale lucrătorilor migranți moldoveni în dezvoltarea economică durabilă a Republicii Moldova prin stimularea înființării și dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii. Programul are 2 module principale:

- Instruire și suport antreprenorial – cursuri de instruire în domeniul antreprenoriatului și asistare gratuită în procesul de creare a afacerii (consultare privind alegerea formei organizatorico-juridice a întreprinderii, procedura de înregistrare a întreprinderii, elaborarea planului de afaceri, consultanță pe întreaga durată de lansare și dezvoltare a afacerii)
- Finanțarea afacerilor după regula 1+1 – statul acordă grant egal cu valoarea investiției proprii sau, altfel spus, fiecare leu investit din remitențe este suplinit cu un leu sub formă de grant din partea statului.

Rezultatele pentru perioada anilor 2011-2018 prezintă faptul că prin intermediul acestui program a fost facilitat accesul la finanțare pentru 1360 întreprinderi, care au semnat contracte de finanțare nerambursabilă⁵¹. Totodată, analiza investițiilor efectuate arată că pentru crearea și dezvoltarea afacerilor au fost alocate 836,82 milioane lei, inclusiv mai mult de jumătate reprezintă mijloace financiare obținute din munca de peste hotare și economisite de către lucrătorii migranți și/sau rudele acestora. Suma contractelor de finanțare nerambursabilă a constituit 270,39 milioane lei. Astfel, la fiecare

leu transferat în cadrul programului sunt atrași circa 3,09 lei investiții în economie. Numărul locurilor de muncă noi create se estimează la circa 3,4 mii.

Programul „START pentru TINERI: o afacere durabilă la tine acasă”

„START pentru TINERI: o afacere durabilă la tine acasă”⁵² este un program nou destinat tinerilor cu vârsta de 18-35 ani. Are drept scop integrarea tinerilor din Republica Moldova în circuitul economic prin facilitarea lansării și dezvoltării afacerilor sustenabile. Programul oferă tinerilor:

- două forme de suport financiar (i) „business voucher” pentru accesarea serviciilor de instruire și consultanță în mărime de maximum 10 mii lei și (ii) finanțarea proiectului investițional care va reprezenta cel mult 80% din suma investiției necesare în mărime maximă de 180 mii lei
- suport informațional, consultativ și de mentorat la etapele de elaborare și implementare a proiectului investițional, pe parcursul a 2 ani de la perioada finanțării.

Programul Național de Abilitare Economică a Tinerilor (PNAET)

Programul Național de Abilitare Economică a Tinerilor⁵³ a fost implementat în perioada anilor 2008-2017 și a avut drept scop dezvoltarea aptitudinilor antreprenoriale ale tinerilor bazate pe cunoașterea și gestionarea optimă a resurselor și facilitarea accesului tinerilor antreprenori la resurse financiare necesare inițierii și dezvoltării unei afaceri proprii. Programul a avut 2 componente principale:

- instruire și consultanță antreprenorială – cursuri de instruire în domeniul antreprenoriatului și asistare gratuită în procesul de creare a afacerii
- finanțarea proiectelor investiționale rurale prin acordarea de împrumuturi comerciale rambursabile, cu porțiuni de grant, precum și finanțarea contractelor de leasing.

51 ODIMM, Raport anual 2018 privind implementarea programului de atragere a remitențelor în economie „PARE 1+1”, <https://www.odimm.md/files/rapoarte/Raport%20anual%20PARE%202018.pdf>

52 Hotărârea Guvernului nr. 973 din 10.10.2018 cu privire la aprobarea Programului „START pentru TINERI: o afacere durabilă la tine acasă”

53 Hotărârea Guvernului nr. 364 din 3.06.2008 cu privire la aprobarea Programului Național de Abilitare Economică a Tinerilor

Cumulativ, de la începutul derulării Programului PNAET au fost finanțate 1851 de subproiecte ale tinerilor beneficiari în sumă totală de 532,37 milioane lei, inclusiv granturi aferente nerambursabile în mărime de 40 la sută din suma împrumutului sau circa 209,3 milioane lei. Programul s-a extins pe tot teritoriul Republicii Moldova, a contribuit la crearea a 1421 afaceri noi și a 2634 locuri de muncă noi⁵⁴.

Programul „Facilitatea de Creditare a Tinerilor”

Programul „Facilitatea de Creditare a Tinerilor”⁵⁵, a fost lansat la inițiativa Ministerului Finanțelor, cu scopul promovării și încurajării tinerilor antreprenori, creării a noi locuri de muncă, ținând cont de necesitatea acordării sprijinului suplimentar acestora prin reducerea dobânzilor la creditele noi contractate prin băncile comerciale. Astfel, pentru creditele acordate în cadrul programului, rata dobânzii este redusă cu cel puțin 2 puncte procentuale în raport cu rata dobânzii de referință anuală.

Scopul cheltuielilor finanțate sunt legate de procurări a tehnicii agricole, echipamente pentru sisteme de irigare de scară mică, îngrășăminte minerale, utilarea camerelor frigorifice, sere, material săditor, semințe, conectare la rețele electrice și apeduct, utilaje de fabricare a mobilei etc.

Principalele condiții de eligibilitate pentru tineri și afacerile finanțate sunt:

- vârsta beneficiarilor potențiali cuprinsă între 18 și 35 ani, la momentul depunerii cererii de credit la Instituțiile Financiare Participante intermediare
- suma maximală a unui sub-împrumut - până la 1.5 mil. lei
- activitățile eligibile și scopul cheltuielilor finanțate - mărfuri și servicii, inclusiv capital circulant necesar
- tinerii vor deține cel puțin 75 la sută din proprietatea întreprinderii/afacerii
- beneficiari pot fi persoane fizice și juridice înregistrate pe teritoriul Republicii Moldova.

54 Raportul Directoratului Liniei de Credit privind implementarea Programului Național de Abilitare Economică a Tinerilor <https://mf.gov.md/sites/default/files/Raportul%20PNAET.docx>

55 <https://mf.gov.md/ro/content/facilitatea-de-creditare-tinerilor-dup%C4%83-6-luni-de-la-lansare-87-de-antreprenori-au>

De la lansarea programului în anul 2019, 146 de tineri antreprenori au beneficiat de credite cu rata dobânzii promoțională redusă. Suma totală utilizată de beneficiarii de credite a constituit 94.8 milioane lei, afacerile finanțate fiind extinse în 29 de raioane ale țării. Majoritatea beneficiarilor de credite au investit banii primiți în procurarea tehnicii agricole, echipamente pentru sisteme de irigare, îngrășăminte minerale, utilarea camerelor frigorifice, sere, material săditor, semințe, conectare la rețele electrice și apeduct, utilaje de fabricare a mobilei.

Programul de instruire continuă „Gestiunea Eficientă a Afacerii”

Gestiunea Eficientă a Afacerii (GEA) este un program destinat antreprenorilor și angajaților acestora, de orice vârstă, ce practică activități economice sub orice formă de organizare juridică, care doresc să-și sporească abilitățile în domeniul antreprenorial cu scopul de a asigura o gestionare eficientă a afacerii.

Pe parcursul anului 2017, în cadrul Programului de instruire continuă „Gestiunea Eficientă a Afacerii” au fost instruiți 2156 de persoane, inclusiv – 1292 sunt femei (60%) și 703 tineri (33%). Din numărul total de persoane instruite 86% sunt antreprenori, iar 14% au constituit angajații din întreprinderile participante la instruire. Vârsta medie a participanților la aceste instruirii rămâne a fi una tânără, constituind 41 de ani⁵⁶.

Subvenționarea producătorilor agricoli

Subvenționarea în agricultură⁵⁷ reprezintă un ajutor financiar nerambursabil acordat de către stat producătorilor agricoli, cu scopul de a încuraja și a stimula dezvoltarea mediului rural și a sectorului agroindustrial din Republica Moldova.

Subvenții în avans pentru proiectele Start-Up

Subvenția în avans⁵⁸ reprezintă un ajutor financiar nerambursabil și neimpozabil, acordat

56 Raport de activitate al Organizației pentru Dezvoltarea Sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii din Republica Moldova pentru anul 2017. http://odimm.md/files/ro/pdf/rapoarte/Raport_2017_PA%20ODIMM.pdf

57 Hotărârea Guvernului nr. 455 din 21 iunie 2017 cu privire la modul de repartizare a mijloacelor Fondului Național de Dezvoltare a Agriculturii și Mediului Rural

58 Hotărârea Guvernului nr. 507 din 30.05.2018 pentru aprobarea Regulamentului privind condițiile și procedura de acordare a subvențiilor în avans pentru proiectele start-up din Fondul național de dezvoltare a agriculturii și mediului rural

din Fondul național de dezvoltare a agriculturii și mediului rural, producătorilor agricoli debutanți pentru susținerea lansării și dezvoltării proiectelor start-up. Programul este destinat tinerilor fermieri sau femeile fermieri care desfășoară pentru prima dată activitate economică (întreprindere micro sau întreprindere mică, nou-înregistrată) într-o localitate rurală.

Incubatoarele de afaceri

Incubatoarele de afaceri (IA) sunt instituții publice care au menirea să susțină crearea și dezvoltarea antreprenoriatului în regiunile țării. Scopul incubatoarelor este de a crea companii durabile și competitive. Incubatoarele de afaceri oferă servicii pentru întreprinderile tinere aflate la început de activitate, dar și pentru potențialii antreprenori doritori să inițieze o afacere.

Incubatoarele de afaceri oferă servicii divizate în 3 etape:

- servicii la faza de „pre-incubare”: evaluarea ideii de afaceri, estimarea investițiilor necesare, crearea ofertei de piață, studierea pieței, evaluarea riscurilor financiare, estimarea costurilor (administrative, operaționale etc.), consultanță juridică, sfaturi utile la selectarea formei juridice-organizatorice
- servicii la faza de „incubare” acordate companiilor rezidente: spații de producere dotate și utilizate, consultanță individuală, cursuri de instruire în afaceri, formarea abilităților manageriale, acces la finanțe, facilitarea accesării creditelor; acces la baza de date cu potențialii clienți, facilitarea stabilirii parteneriatelor locale, regionale și naționale, contacte directe, asistență tehnică
- servicii la faza de „post-incubare” acordate companiilor absolvente: asistență tehnică, consultanță individuală, acces la finanțe, acces la baza de date cu potențialii clienți, contacte directe.

În perioada 2009-2018, au fost incubate circa 445 companii, inclusiv 250 companii absolvente. Rata de supraviețuire a companiilor absolvente a constituit 76%. În 2018, în cadrul celor 11 IA își desfășurau activitatea 195 companii dintre care 94 erau start-up (48%), 109 erau gestionate de tineri (56%), 100 erau administrate de femei (51%). Per total în IA au fost cre-

ate 998 locuri de muncă dintre care 543 pentru femei (54%) și 427 sunt destinate tinerilor (43%). Conform datelor din 31.12.2018, cifra de afaceri a rezidenților din cadrul IA ajungea la 116.809.853 lei⁵⁹.

Fondul de garantare a creditelor

Fondul de garantare a creditelor (FGC) a fost creat pentru asigurarea accesului la finanțare pentru întreprinderile mici și mijlocii prin emiterea garanțiilor financiare la contractarea unui credit.

Sunt create produse de garantare pentru următoarele categorii de antreprenori: pentru întreprinderile gestionate de tineri, pentru întreprinderile gestionate de femei, pentru întreprinderile nou înregistrate, pentru întreprinderile active, pentru întreprinderile exportatoare.

La situația din 31 decembrie 2018, cu suportul FGC, a fost facilitată debursarea creditelor în valoare de 283,03 milioane lei și susținute proiectele investiționale în valoare de 447,4 milioane lei pentru 282 de IMM-uri⁶⁰.

Analiza portofoliului de garantare din perspectiva repartizării garanțiilor financiare după produsele de garantare oferite de Fondul de Garantare a Creditelor denotă că 49,52% din total garanții au fost eliberate întreprinderilor active, considerate cele care activează pe piață mai mult de 12 luni.

A doua categorie de produs, după ponderea de garantare, cu o cotă de 28,6%, este produsul de garantare destinat tinerilor antreprenori cu grant prin programul PNAET, care au beneficiat de 90 garanții financiare în valoare de 9,7 milioane lei pentru garantarea creditelor în valoare de 26,7 milioane lei și susținerea proiectelor investiționale în valoare de 33,6 milioane lei.

Pentru start-up-uri au fost acordate 35 garanții, în valoare de circa 3,9 mil. lei, ceea ce

⁵⁹ Raport anual privind activitatea rețelei incubatoarelor de afaceri din Republica Moldova, 2018, <http://odimm.md/files/rapoarte/2018/RAPORT%20RIAM%202018,%2020annual.pdf>

⁶⁰ Raport privind activitatea Fondului de Stat de Garantare a Creditelor, 2018 <http://odimm.md/files/rapoarte/2018/Raport%20anual%20Fondul%20de%20Garantare%20a%20Creditelor%20ODIMM%202018.pdf>

Tabel: 6.1 Ponderea produselor de garantare în portofoliul garanțiilor financiare la 31.12.2018⁶¹

Produs	Nr. de garanții	Suma garanțiilor (Lei)	Suma creditelor (Lei)	Suma investițiilor (Lei)	Ponderea (%)
Întreprinderi active	156	59 164 334	178 163 899	275 589 015	49,52
PARE 1+1	3	259 250	518 500	1 761 887	0,95
Exportatori	12	19 818 083	55 337 950	102 780 533	3,81
Start-up	35	3 904 730	13 435 276	13 435 276	11,11
PNAET	90	9 719 500	26 699 631	33 666 072	28,57
Tineri 18-35 ani	8	825 080	3 569 200	8 548 118	2,54
Femei antreprenoare	11	1 444 000	5 307 000	6 474 736	3,49
Total	315	95 134 977	283 031 456	447 394 359	100

*Notă: Produsele de garantare PARE 1+1 și PNAET nu sunt prezentate ca produs aparte, însă creditele solicitate de companiile ce au beneficiat de garanțiile financiare respective au fost contractate pentru a participa în cadrul Programelor de suport PARE 1+1 și PNAET.

constituie circa 11% din volumul garanțiilor acordate. Cu ajutorul acestor garanții, antreprenorii începători au reușit să obțină credite și să implementeze proiecte în valoare de 13,4 mil. lei.

O pondere de circa 3,81% din garanțiile financiare totale a fost oferită companiilor exportatoare, valoarea cărora a constituit 19,82 milioane lei, cu ajutorul cărora au fost debursate credite în sumă de 55,34 milioane lei și susținute proiecte internaționale în valoare de 102,78 milioane lei.

Valoarea garanțiilor acordate femeilor antreprenoare a constituit circa 1,4 mil. lei, ceea ce constituie circa 3,49% din totalul garanțiilor acordate. În total au fost acordate 11 garanții, cu ajutorul cărora a fost facilitată debursarea creditelor în sumă de 5,3 mil. lei și susținute proiecte investiționale în valoare de 6,5 mil. lei.

Produsele de garantare ale ODIMM vizează creditul pe termen mediu, având ca destinație implementarea proiectelor investiționale (procurarea de utilaje și echipamente, efectuarea construcțiilor capitale), cât și cele pe termen scurt, care au ca scop menținerea dezvoltării afacerilor prin completarea capitalului circulant.

Garanțiile financiare facilitează menținerea în câmpul muncii a 1113 angajați, inclusiv 371 locuri pentru femei (34%) și au permis în anul

2018 crearea a 97 locuri de muncă, inclusiv 35 pentru femei (36%).

Analiza impactului garanțiilor asupra dezvoltării întreprinderilor beneficiare denotă faptul că, fiecare leu acordat sub formă de garanție a permis efectuarea investițiilor în economie în valoare de cca 4,7 lei. De asemenea, fiecare leu acordat din Fondul de Garantare facilitează obținerea creditelor în valoare de 2,97 lei.

Programele și instrumentele enumerate mai sus, sunt benefice mediului antreprenorial și aduc valoare adăugată economiei naționale.

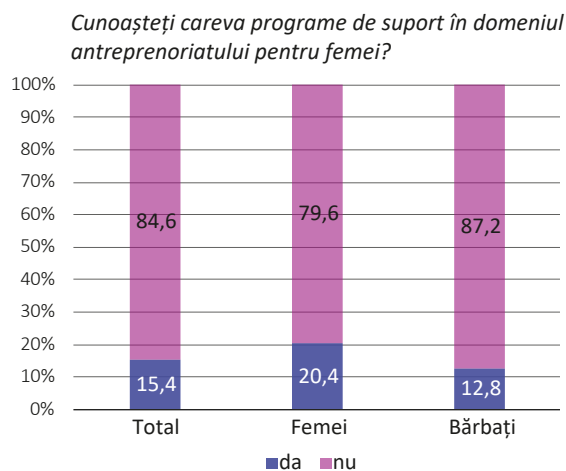
Totodată, impactul acestora este diminuat de acoperirea insuficientă cu resurse financiare. De cele mai multe ori, resursele bugetate nu satisfac integral cererea de finanțare, iar implicarea asistenței externe în astfel de proiecte este esențială pentru a majora impactul acestora la nivel național.

Participarea antreprenorilor în cadrul programelor de stat de suport antreprenorial

Nivelul de cunoaștere a programelor de suport al antreprenoriatului feminin printre întreprinzători nu este foarte înalt. Din totalul antreprenorilor, doar circa 15,4% cunoșteau despre existența anumitor programe antreprenoriale pentru femei (Figura 6.1). Acestea erau mai cunoscute de către femeile antreprenoare. Circa 20,4% din femeile antreprenoare știau despre asemenea programe, comparativ cu 12,8% - în cazul bărbaților antreprenori.

⁶¹ ibidem

Figura: 6.1 Nivelul de cunoaștere a programelor de suport a antreprenoriatului feminin printre antreprenori, după sexul antreprenorului, 2017, %

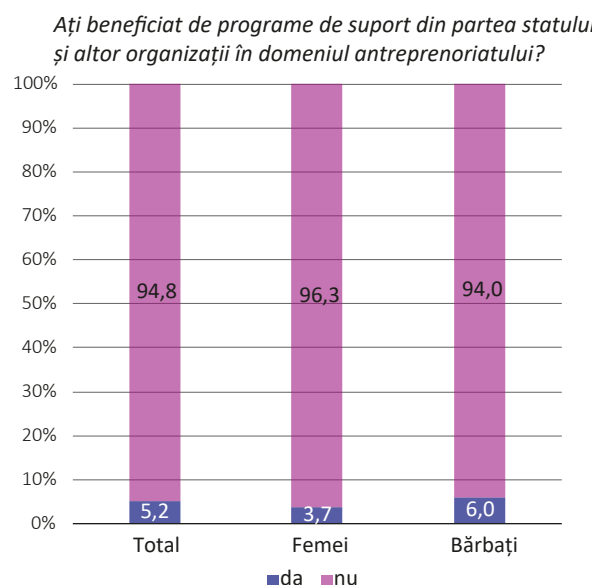
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Totodată, o pondere și mai mică de întreprinderi au beneficiat de programe de suport din partea statului și altor organizații în domeniul antreprenoriatului. Doar circa 5.2% din întreprinderi au menționat că au beneficiat de suportul unor asemenea programe (Figura 6.2).

În același timp, se observă că **întreprinderile bărbaților antreprenori au avut parte de acest sprijin mai frecvent decât întreprinderile femeilor antreprenoare**. Cota întreprinderilor deținute de bărbați care au beneficiat de sprijin în cadrul programelor a constituit circa 6%, iar a întreprinderilor deținute de femei – doar circa 3,7%, cu 2,3 p.p. mai puțin.

Ajutorul statului și al partenerilor de dezvoltare este orientat preponderent

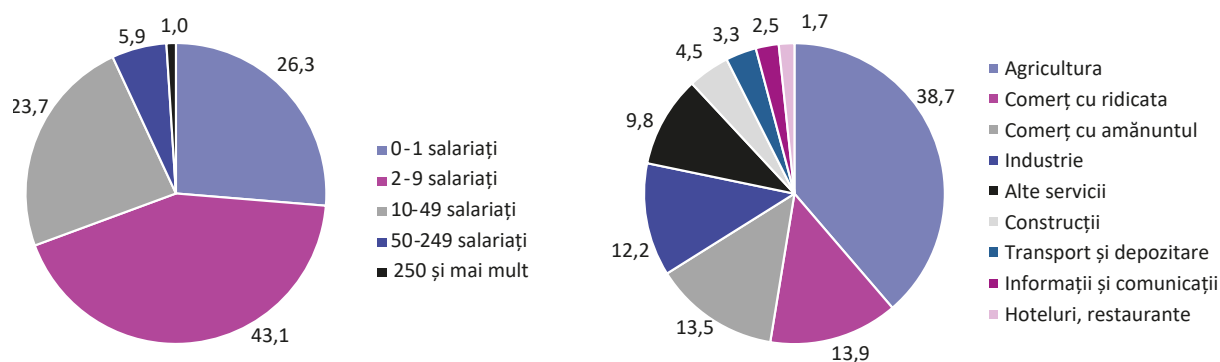
Figura: 6.2 Ponderea întreprinderilor beneficiare de programe de stat de suport în domeniul antreprenoriatului, după sexul antreprenorului, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

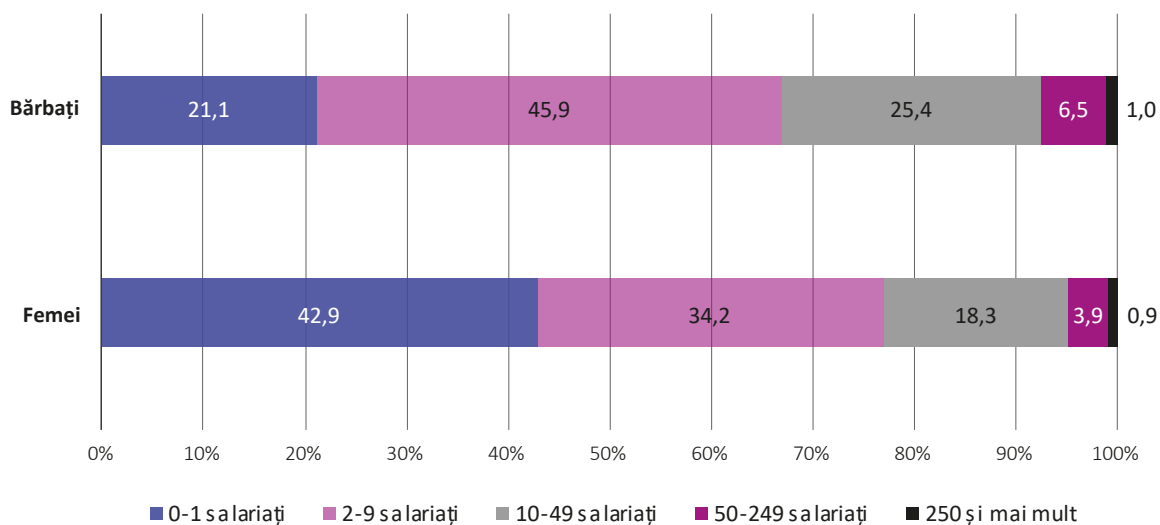
spre întreprinderile micro, formate din 2-9 salariați și cele din sectorul agricol. Din totalul întreprinderilor ce au beneficiat de suport din partea statului și altor organizații, în 2017, circa 43% erau întreprinderi micro constituite din 2-9 salariați și circa 39% erau din sectorul agricol, acestea fiind cele mai finanțate și susținute companii din cadrul economiei (Figura 6.3). Totodată, ponderi însemnate de întreprinderi susținute fac parte din categoria celor formate din 0-1 salariați (circa 26,3% din total) și celor mici (10-49 salariați) (circa 23,7%), precum și din comerțul cu ridicata și amănuntul (aproape câte 14%) și industrie (circa 12%).

Figura: 6.3 Distribuția întreprinderilor beneficiare de suport din partea statului după mărimea întreprinderii și activitatea economică desfășurată, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Figura: 6.4 Distribuția întreprinderilor beneficiare de suport din partea statului după sexul antreprenorului și mărimea întreprinderii, 2017, %

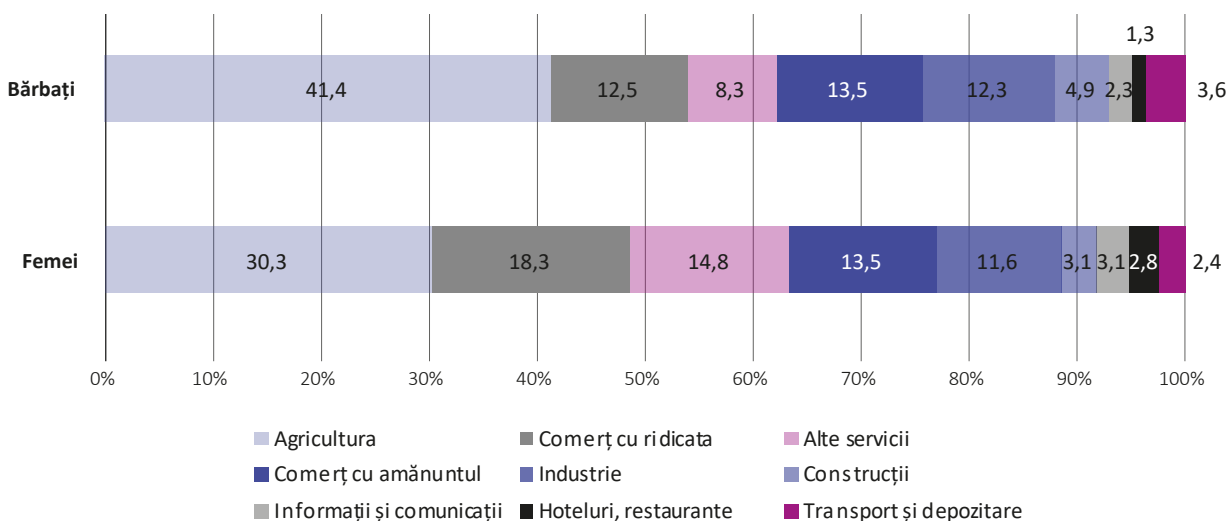
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Această tendință corespunde cu necesitățile mediului de afaceri identificate, întreprinderile micro și mici și cele din agricultură, comerț cu ridicata și cu amănuntul fiind cele care cel mai mult se confruntă cu problema insuficienței resurselor financiare (pentru detalii vedeți capitolul 6.C).

În cazul femeilor antreprenoare, statul și alte instituții își orientează suportul mai mult spre întreprinderile micro de 0-1 salariați, iar în cazul bărbaților – spre întreprinderile micro de 2-9 salariați. Circa 43% din întreprinderile

beneficiare de suport deținute de femei sunt întreprinderi micro de 0-1 salariați și circa 46% din întreprinderile beneficiare deținute de bărbați sunt întreprinderi micro de 2-9 salariați. Această tendință corespunde, pe de o parte cu structura întreprinderilor după sexul antreprenorului (ponderea întreprinderilor din 0-1 salariați este mai mare în structura întreprinderilor deținute de femei și mai mică în structura întreprinderilor deținute de bărbați, iar în cazul întreprinderilor din 2-9 salariați situația este inversă), pe de altă parte cu mărimea întreprinderilor de la care pornesc antre-

Figura: 6.5 Distribuția întreprinderilor beneficiare de suport din partea statului după sexul antreprenorului și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

prenorii activitatea (femeile încep activitatea de antreprenoriat de la afaceri mai mici decât bărbații), fapt ce demonstrează că ajutorul statului este orientat în special către startup-uri.

La fel cum a fost identificat la nivel național atât în cazul femeilor antreprenoare, cât și în cazul bărbaților antreprenori, cele mai multe întreprinderi beneficiare de suport din partea statului sunt din domeniul agriculturii și comerțului cu ridicata. În același timp, cele mai mari diferențe de gen se regăsesc în aceste ramuri și în domeniul altor servicii. Întreprinderile deținute de bărbați din sectorul agricol beneficiază în proporție mai mare de suport de stat decât întreprinderile din acest sector deținute de femei (cu 11 p.p. mai mult), iar în cazul întreprinderilor din domeniul comerțului cu ridicata și altor servicii – situația este inversă (cu 5,8 p.p. mai puțin și, respectiv, cu 6,5 p.p. mai puțin). În celelalte sectoare diferențele de gen nu sunt atât de pronunțate (Figura 6.5).

B. PERCEPȚIA MEDIULUI DE AFACERI

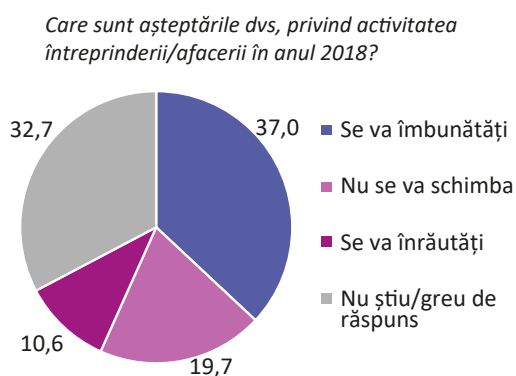
În 2017, gradul de optimism în rândul antreprenorilor a crescut comparativ cu 8 ani în urmă. Întrebați care sunt așteptările lor privind activitatea întreprinderii pentru anul viitor, circa 37% din antreprenori au răspuns că aceasta se va îmbunătăți (Figura 6.6). Comparativ cu anul 2009, ponderea antreprenorilor de această părere a crescut cu circa 10 p.p. În același timp, ponderea antreprenorilor care consideră

că situația în întreprinderile lor se va înrăutăți s-a micșorat de la 22% în 2009 până la 11% în 2017 (cu 12 p.p.) (Figura 6.7). Aceste evoluții arată o îmbunătățire, în general, a percepției antreprenorilor față de mediul de afaceri.

Diferențele de gen în ceea ce privește percepția antreprenorilor față de mediul de afaceri nu sunt foarte însemnate (Figura 6.8). Pe de o parte, ponderea bărbaților antreprenori care cred că situația întreprinderii se va îmbunătăți în anul viitor este mai mare decât ponderea femeilor antreprenoare de această părere (37% - bărbați, 36% - femei). Pe de altă parte, este mai mică ponderea femeilor antreprenoare care cred că situația întreprinderii se va înrăutăți (10% - femei, 11% - bărbați). Comparativ cu 2009, a crescut și ponderea antreprenorilor de gen feminin, și ponderea antreprenorilor de gen masculin, care cred că situația întreprinderii în anul viitor va fi mai bună, totodată micșorându-se ponderea celor care sunt de opinia că situația se va înrăutăți. În același timp, circa 1/5 din antreprenori de gen masculin și feminin cred că situația va rămâne constantă și nu se va schimba, pondere mai înaltă decât cea înregistrată cu 8 ani în urmă.

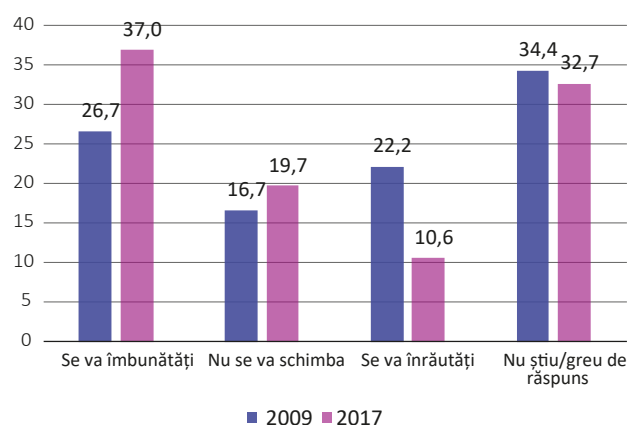
Așteptările privind activitatea întreprinderii sunt mai pozitive în rândul antreprenorilor ce dețin întreprinderi mari (peste 250 angajați) și mai negative în rândul antreprenorilor ce dețin întreprinderi mici (Figura 6.9). Dacă în cazul deținătorilor de întreprinderi mari, ponderea celor care cred că activitatea

Figura: 6.6 Așteptările antreprenorilor privind activitatea întreprinderii pentru anul, 2018, %

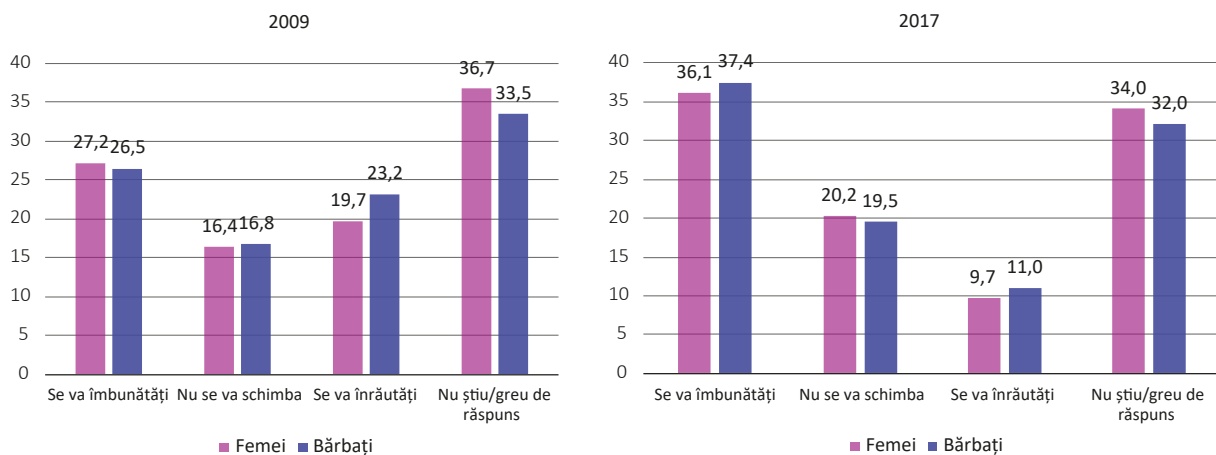
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenoriat.

Figura: 6.7 Așteptările antreprenorilor privind activitatea întreprinderii pentru anul viitor, 2009, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenoriat.

Figura: 6.8 Așteptările antreprenorilor privind activitatea întreprinderii pentru anul viitor, după sexul antreprenorului, 2009, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

întreprinderii va evolua pe un trend ascendent constituie circa 62%, în cazul deținătorilor de întreprinderi micro aceasta scade până la 35%. În același timp, cota antreprenorilor care se așteaptă la scăderea activității întreprinderii este cu mult mai mare în rândul întreprinderilor mici și mici decât în rândul întreprinderilor mari (11% în cadrul întreprinderilor micro, 10% în cadrul întreprinderilor mici comparativ cu 3% în cadrul întreprinderilor mari). Respectiv, se observă că anume întreprinderile micro și mici sunt cele care nu prea văd perspective de dezvoltare și sunt expuse unor vulnerabilități mai mari în cadrul mediului de afaceri.

În același timp, se pare că femeile antreprenoare deținătoare de întreprinderi mijlocii sunt și mai optimiste decât cele care dețin întreprinderi mari. Circa 56% dintre acestea consideră că întreprinderile lor vor înregistra ascensiune în viitorul apropiat, pe când ponderea celor ce dețin întreprinderi mari – constituie circa 44%. În schimb, în rândul femeilor antreprenoare care dețin întreprinderi mari, în general, nu se regăesc reprezentante ce se așteaptă la evoluții negative. Totuși, percepția bărbaților antreprenori deținători de întreprinderi mari pare a fi mai favorabilă decât cea a partenerelor de sex feminin. Circa 66% dintre aceștia se așteaptă la creșterea activității întreprinderii.

În ce privește întreprinderile micro și mici, situația privind așteptările femeilor antreprenoare

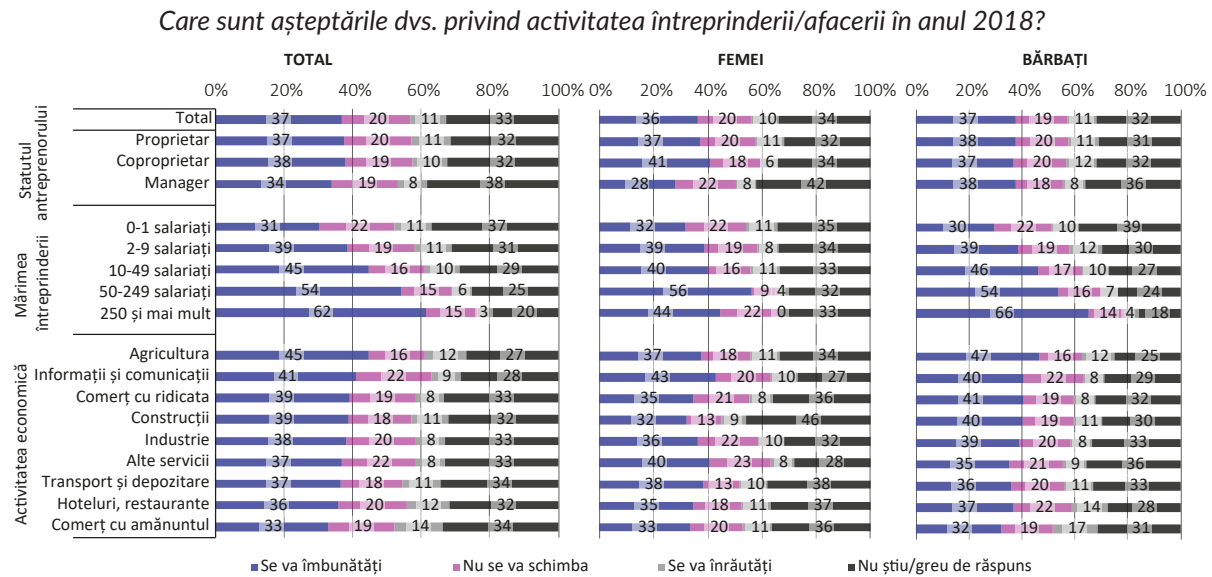
și bărbaților antreprenori mai mult sau mai puțin este asemănătoare, tendința înregistrată fiind comparabilă cu cea identificată la nivel național.

În sectorul agricol se regăesc cei mai mulți antreprenori care au așteptări pozitive de la activitatea de antreprenariat, dar și printre cei mai mulți antreprenori care anticipează evoluții negative în activitate (Figura 6.9). Circa 45% dintre antreprenorii din sectorul agricol se așteaptă la îmbunătățiri în activitatea întreprinderii, aceasta fiind cea mai mare cotă înregistrată printre ramurile economice. În același timp, circa 12% din antreprenorii sectorului au anticipări negative vizavi de activitatea din viitor. Bărbații antreprenori din ramura agricolă sunt mai optimiști decât femeile antreprenoare. Proporția bărbaților cu anticipări pozitive în activitate constituie circa 47%, pe când proporția femeilor – 37%, cu 10 p.p. mai puțin.

Pe lângă ramura agriculturii, **în sectorul informațiilor și comunicațiilor se regăesc, de asemenea, ponderi însemnate de antreprenori care se așteaptă la îmbunătățirea situației întreprinderii.** În acest sector, circa 41% din antreprenori împărtășesc această părere. În cazul sectorului TIC, proporția femeilor antreprenoare ce au așteptări pozitive o depășește pe cea a bărbaților antreprenori (43% comparativ cu 40%). Aceasta este ramura unde se întâlnește cea mai mare pondere de femei antreprenoare care au anticipări pozitive.

Figura: 6.9 Așteptările antreprenorilor privind activitatea întreprinderii pentru anul viitor, după sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Ramura în care există cei mai puțini antreprenori optimiști în ce privește activitatea întreprinderii este comerțul cu amănuntul. În această ramură doar 33% din antreprenori cred că în viitor afacerea lor își va îmbunătăți activitatea, iar 14% consideră că activitatea se va înrăutăți, aceasta fiind cea mai mare cotă înregistrată printre sectoarele economice. Bărbații antreprenori din această ramură par a fi mai pesimiști decât femeile antreprenoare. Cota celor care consideră că afacerea va evolua pozitiv este mai mică decât a femeilor (32% comparativ cu 33%), iar cota celor care consideră că afacerea își va reduce activitatea – este mai mare (17% comparativ cu 11%).

C. PERCEȚIA ANTREPRENORILOR FAȚĂ DE ANTREPRENORIATUL FEMININ

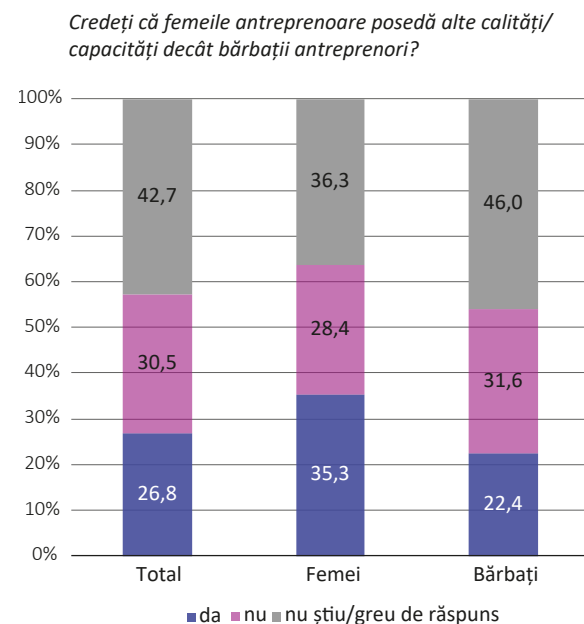
Întrebați dacă *femeile antreprenoare posedă alte calități sau capacități decât bărbații antreprenori*, peste ¼ din antreprenori au răspuns afirmativ, iar circa 1/3 dintre aceștia – negativ. Totuși, cei mai mulți (43%) s-au abținut de la răspuns (Figura 6.10).

În același timp, proporția bărbaților antreprenori care consideră că femeile antreprenoare posedă alte calități și capacități decât bărbații antreprenori este mai mică decât ponderea femeilor antreprenoare de această părere

(22% comparativ cu 35%). Astfel, femeile antreprenoare se autoapreciază în măsură mai mare ca fiind posesoare de calități și capacități diferite de cele ale bărbaților antreprenori.

Printre deținătorii de întreprinderi mari, probabilitatea de a obține un răspuns afirmativ la întrebarea dacă *femeile antreprenoare posedă alte calități sau capacități decât bărbații antreprenori* este mai mare. Circa 33% dintre

Figura: 6.10 Opinia antreprenorilor despre calitățile și capacitățile femeilor antreprenoare, 2017, %

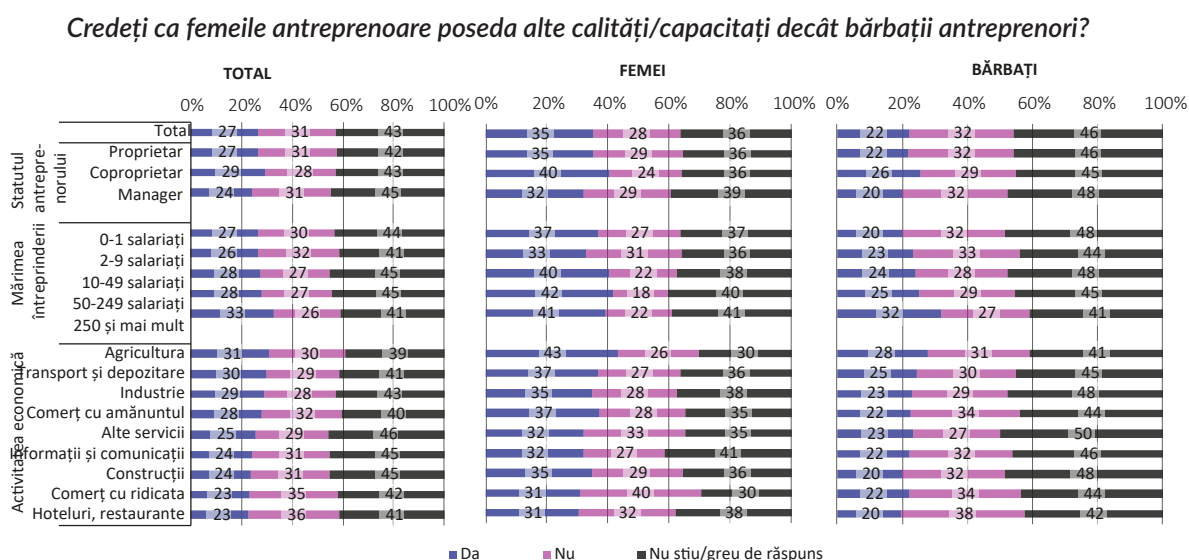

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

aceștia consideră că femeile antreprenoare se deosebesc după calități și capacități de bărbații antreprenori (Figura 6.11). Mai înaltă decât media este ponderea femeilor antreprenoare din această categorie de întreprinderi ce susțin această opinie (peste 40%). În celelalte categorii ponderea antreprenorilor care împărtășesc opinia respectivă este mai mică (26-28%). În același timp, cei mai mulți antreprenori care nu sunt de acord cu faptul că femeile antrepre-

Femeile antreprenoare cred în proporție mai mare că lor le este mai dificil să facă afaceri în Republica Moldova. De această părere sunt circa 32% dintre femeile de afaceri și circa 23% dintre bărbații antreprenori (Figura 6.12). Totuși, ponderi mai însemnate de femei antreprenoare (38%) și de bărbați antreprenori (36%) consideră că nu există diferențe dintre femei și bărbați în ceea ce privește realizarea activității de antreprenariat.

Figura: 6.11 Opinia antreprenorilor despre calitățile și capacitățile femeilor antreprenoare, după sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

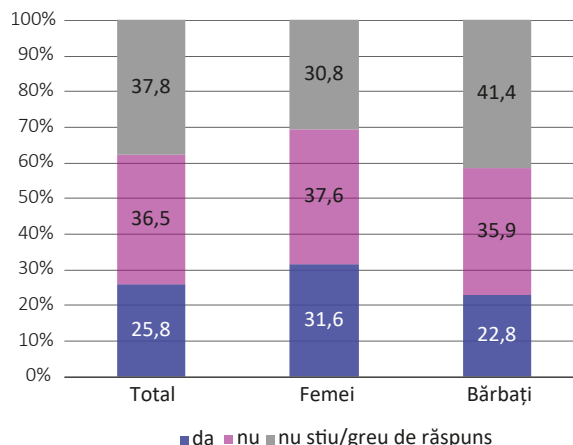
Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

noare se deosebesc de bărbații antreprenori după calități și capacități se află printre deținătorii de întreprinderi micro, până la 9 salariați (circa 30-32%).

Analiza după activitatea economică a întreprinderilor arată că, femeile antreprenoare din toate ramurile economiei naționale consideră, într-o măsură mai mare decât bărbații antreprenori, că posedă alte calități și capacități. Ramurile în care se regăsesc cele mai multe femei antreprenoare de această părere sunt: agricultura (43%), comerțul cu amănuntul (37%), transportul și depozitarea (37%) (Figura 6.11). **În schimb, în rândul** bărbaților antreprenori, în toate ramurile economice, prevalează opinia că femeile antreprenoare nu posedă alte calități și capacități față de ei. Cei mai mulți dintre aceștia se regăsesc în ramura serviciilor hoteliere și restaurantelor (38%) și în comerțul cu ridicata și amănuntul (34%).

Figura: 6.12 Opinia antreprenorilor despre cât de dificil este antreprenariatul feminin, 2017, %

Considerați că femeilor le este mai dificil să facă afaceri în Republica Moldova?

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

Cele mai multe femei antreprenoare care consideră că lor le este mai greu să desfășoare afaceri în Republica Moldova decât bărbaților se regăsesc în rândul celor care dețin întreprinderi mari (37%), mici (36%) și mijlocii (34%). În întreprinderile micro acestea par să fie mai puține (31%). Totodată, în toate categoriile de întreprinderi, mai puțini bărbați antreprenori recunosc că femeilor le este mai dificil să desfășoare activități de antreprenariat (cote situate între 19% și 32% în dependență de mărimea întreprinderii).

Totodată, cele mai multe femei antreprenoare care consideră că, comparativ cu bărbații, acestora le este mai dificil să activeze în calitate de antreprenoare se regăsesc în ramura comerțului cu ridicata (44%), agriculturii (42%) și construcțiilor (38%). Bărbații antreprenori, în proporție mai mică, împărtășesc ideea că femeilor le este mai dificil să realizeze activitatea de afaceri. Cei mai mulți dintre aceștia se regăsesc în sectorul industrial (40%), serviciilor hoteliere și restaurantelor (40%) și comerțului cu amănuntul (39%).

Cel mai mare impediment ce limitează activitatea de antreprenariat a femeilor recunos-

cut de însăși antreprenorii este lipsa sau insuficiența serviciilor de îngrijire a copiilor. Circa 58% din femeile antreprenoare și circa 56% din bărbații antreprenori au fost parțial sau total de acord cu această cauză (Figura 6.14). Instituțiile de educație timpurie sunt cel mai adesea utilizate de antreprenori în calitate de servicii de îngrijire a copiilor. Insuficiența acestor tipuri de servicii creează bariere serioase pentru femeile care doresc să se implice în afaceri.

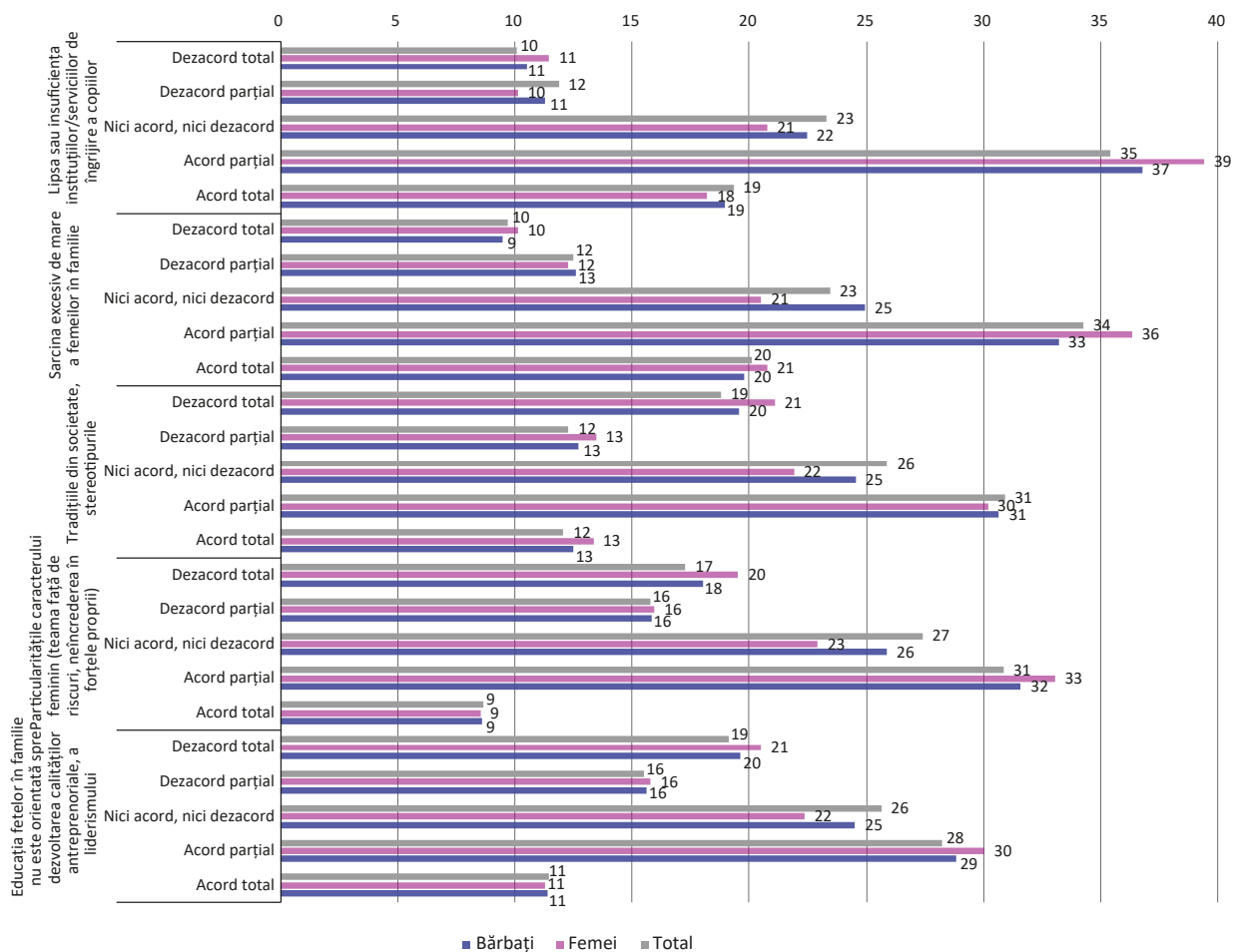
Un impediment important ce stă în calea femeilor de afaceri invocat de antreprenori este sarcina excesiv de mare a femeilor în familii. Circa 57% din femeile antreprenoare și circa 53% din bărbații antreprenori au considerat important acest motiv. Astfel, responsabilitățile și obligațiunile exercitate de femei, de obicei, în familie fac dificilă implicarea acestora în afaceri. Distribuirea mai echitabilă a responsabilităților familiare între femei și bărbați ar constitui soluții care ar contribui la creșterea ratelor de participare a femeilor în activitățile de antreprenariat.

Stereotipurile prezente în societate precum că antreprenoriatul este o activitate specifică mai mult pentru bărbați, de asemenea,

Figura: 6.13 Opinia antreprenorilor despre cât de dificil este antreprenoriatul feminin, după sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, 2017, %

Figura: 6.14 Factorii ce reprezintă un obstacol în implicarea femeilor în afaceri în opinia antreprenorilor, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat.

influențează decizia femeilor de a se implica în afaceri. Circa 44% dintre femeile antreprenoare și circa 43% din bărbații antreprenori au considerat această cauză drept impediment în calea antreprenoriatului feminin. Acest fenomen necesită a fi combătut prin campanii de informare a populației, prin exemple pozitive ale femeilor care au reușit în afaceri.

Destul de înaltă este cota antreprenorilor care au fost total sau parțial de acord cu faptul că particularitățile caracterului feminin (teama față de riscuri, neîncrederea în forțele proprii) reprezintă limitări în activitatea de antreprenariat pentru femei. Circa 42% din femeile antreprenoare și 40% din bărbații antreprenori au căzut de acord cu această idee. Acest motiv a ieșit în evidență și atunci când s-au analizat cauzele neaccesării creditelor de la bancă. Femeile antreprenoare au invocat acest motiv mai frecvent decât bărbații antreprenori.

Faptul că, **educația fetelor în familie nu este orientată spre dezvoltarea calităților antreprenoriale și a liderismului a fost acceptat ca impediment în afaceri pentru femei de circa 40% din antreprenori.** De aici ar putea proveni sursa neîncrederii în sine a femeilor și a stereotipurilor prezente în societate. Stimularea gândirii antreprenoriale este o prioritate peste tot în lume, constituind un motor al bunăstării oamenilor și comunităților. La nivel european, educația antreprenorială începe de la vârste fragede atunci când se formează mentalitățile, prin implicarea mai multor actori: instituții de învățământ, cadre didactice, companii private, familia. În felul acesta este stimulată gândirea antreprenorială în rândul copiilor, care îi va ajuta în viitor să fie independenți și inovatori, să-și asume riscuri, să accepte provocări și să caute soluții creative, indiferent dacă vor lansa o afacere sau se vor angaja.

D. OBSTACOLELE CU CARE SE CONFRUNTĂ ÎNTEPRINDERILE

Obstacole în activitatea întreprinderilor

Majoritatea antreprenorilor întâmpină dificultăți în activitatea de antreprenariat, iar în timp numărul acestor antreprenori a crescut. În anul 2017, circa 79,4% din antreprenori au menționat că au întâmpinat dificultăți în activitatea întreprinderii. Totodată, comparativ cu anul 2009, numărul antreprenorilor de această părere a crescut. Dacă în 2009, circa 73,8% din totalul antreprenorilor au menționat că au întâmpinat dificultăți în activitatea afacerii, în 2017 ponderea acestora a crescut cu circa 5,6 p.p.

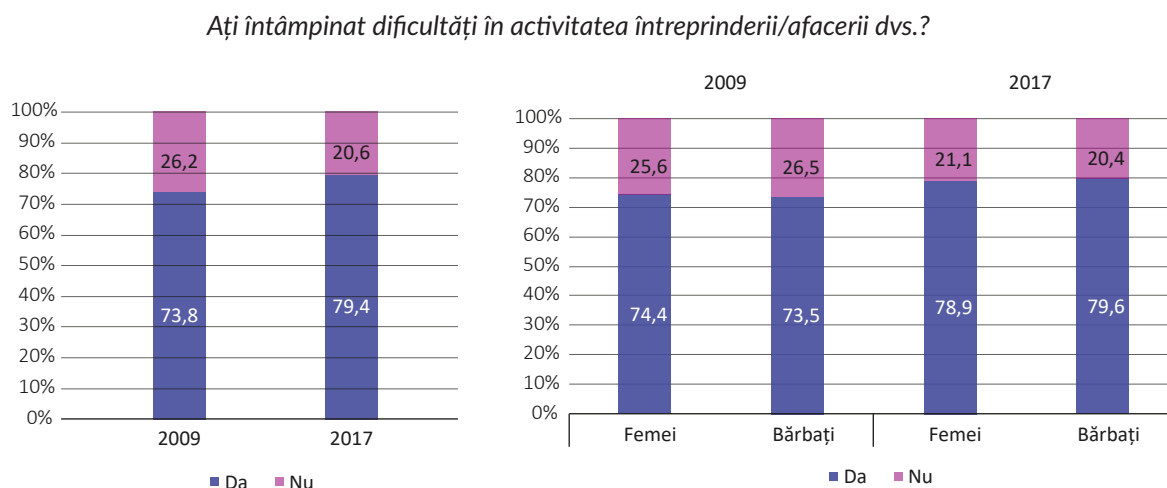
În 2017, femeile antreprenoare au declarat în proporție mai mică că au întâmpinat dificultăți în activitatea întreprinderii. În timp ce, ponderea bărbaților antreprenori ce au afirmat că au întâmpinat probleme în activitatea afacerilor a constituit circa 79,6%, ponderea femeilor antreprenoare a fost mai mică. Circa 78,9% dintre acestea au menționat că s-au confruntat cu dificultăți în activitatea de afaceri sau cu 0,7 p.p. mai puțin. În același timp, comparativ cu 2009, ponderea antreprenorilor ce s-au confruntat cu dificultăți atât a femeilor, cât și bărbaților s-a majorat. În 8 ani de zile ponderea femeilor antreprenoare ce se confruntă cu dificultăți în activitate a crescut cu 4,5 p.p. (de la 74,4% până la 78,9%), iar ponderea bărbaților antreprenori – cu 6,1 p.p. (de la 73,5% până la 79,6%).

Principala problemă cu care se confruntă antreprenorii în activitate este insuficiența mijloacelor financiare. Mai mult de jumătate (circa 55%) din antreprenori au remarcat această problemă (Figura 6.16). Problema respectivă este corelată cu cea a accesului limitat la credite, care a fost menționată de circa 7% din antreprenori. În total, aceste două impedimente au fost invocate de circa 62% din întreprinzători. O altă problemă persistentă printre companiile private este cea a impozitelor înalte, care a fost exprimată de circa 23% din antreprenori. Lipsa personalului calificat, de asemenea, pare să se regăsească printre problemele de bază ale antreprenorilor. Aceasta a fost menționată de circa 1/5 dintre antreprenori. Insuficiența tehnologiilor informaționale și lipsa materiei prime au fost recunoscute de relativ puțini antreprenori drept obstacole în afaceri (circa 5% și 2% respectiv).

Circa 5% din antreprenori au declarat alte impedimente în activitate. Analiza acestora a scos la iveală că deseori întreprinzătorii sunt afectați de diminuarea cererii interne și externe la produsele/serviciile comercializate, lipsa piețelor de desfacere, concurența înaltă, neloială sau existența unor monopoluri și oligopoluri, controalele excesive din partea organelor de stat, legislația instabilă, birocrație excesivă și instabilitatea politică și economică din țară.

Comparativ cu 2009, prioritatea problemelor întâmpinate de antreprenori a rămas aceeași și în 2017. S-a schimbat intensitatea acestora: în 2017 unele probleme au fost menționate

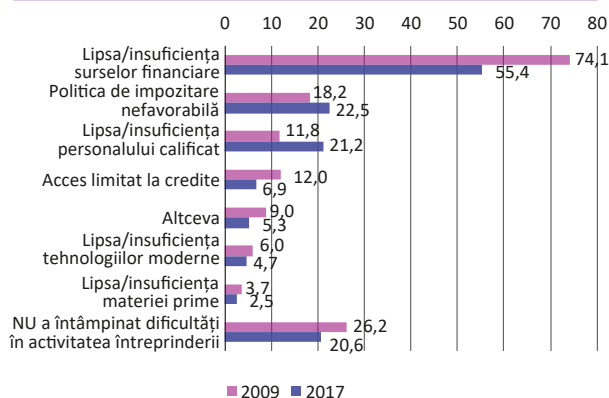
Figura: 6.15 Prezența dificultăților în activitatea întreprinderilor, după sexul antreprenorului, 2009, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2010, 2018.

de mai mulți antreprenori, altele de mai puțini. Astfel, în anul 2017, a scăzut ponderea antreprenorilor care au menționat despre problema insuficienței resurselor financiare și a accesului la credite, despre insuficiența tehnologiilor moderne și lipsa materiei prime. În schimb s-au intensificat în special două probleme: cea care se referă la politica de impozitare nefavorabilă și insuficiența personalului calificat.

Figura: 6.16 Dificultățile întâmpinate în activitate de către întreprinderi, 2009, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2010, 2018.

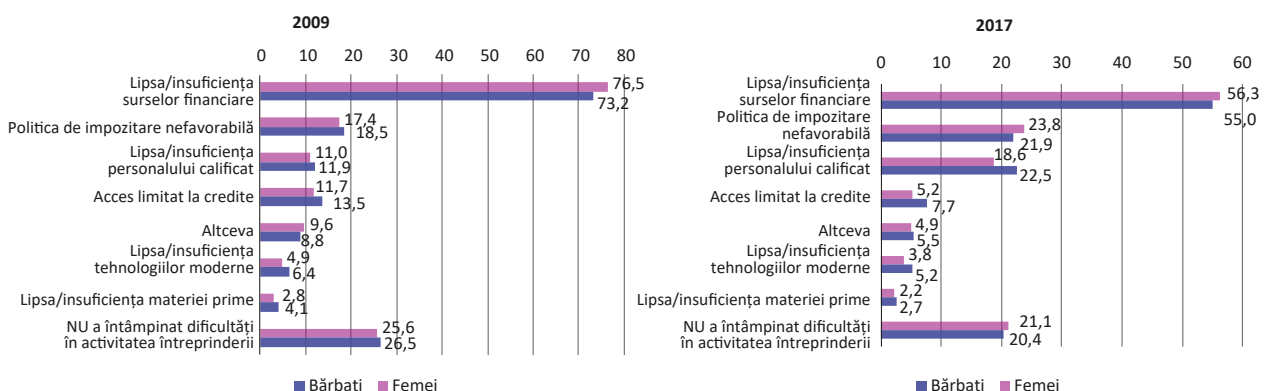
Cele mai persistente probleme atât pentru femeile antreprenoare, cât și pentru bărbații antreprenori sunt insuficiența resurselor financiare, impozitele înalte și lipsa personalului calificat (Figura 6.17). Totuși, companiile deținute de femei raportează mai frecvent decât cele deținute de bărbați problema insuficienței resurselor financiare (56,3% - femei, 55% - bărbați) și a impozitelor și taxelor înalte (23,8% - femei, 21,9% - bărbați). Pentru companiile deținute de bărbați obstacole mai

majore în dezvoltarea afacerii reprezintă lipsa personalului calificat (18,6% - femei, 22,5% - bărbați), accesul limitat la credite (5,2% - femei, 7,7% - bărbați), insuficiența tehnologiilor moderne (3,8% - femei, 5,2% - bărbați), precum și insuficiența materiei prime (2,2% - femei, 2,7% - bărbați).

Pentru întreprinderile mici problema principală este lipsa sau insuficiența mijloacelor financiare (Figura 6.18). Companiile mici și mijlocii cel mai adesea se confruntă cu problema insuficienței resurselor financiare. Cu cât întreprinderea este mai mică cu atât probabilitatea existenței acestui obstacol crește. Dacă companiile mari au raportat problema insuficienței resurselor financiare în proporție de doar circa 28%, întreprinderile mijlocii – în proporție de circa 39%, pentru întreprinderile micro și mici, treptat, această pondere crește până la 55%. Această problemă persistă în egală măsură atât în cadrul IMM deținute de femei, cât și în cele deținute de bărbați.

Pentru întreprinderile mari lipsa sau insuficiența personalului calificat reprezintă principalul obstacol. Structura problemelor în rândul companiilor mari este diferită de cea prezentă în cadrul companiilor mici. Insuficiența personalului calificat reprezintă principala problemă pentru companiile mari. Dacă companiile micro au raportat problema insuficienței personalului calificat în proporție de doar circa 13%, treptat, în întreprinderile mijlocii această pondere crește până la 44%, iar în întreprinderile mari – până la 57%.

Figura: 6.17 Principalele probleme cu care se confruntă antreprenorii, după sexul antreprenorului, 2009, 2017 %

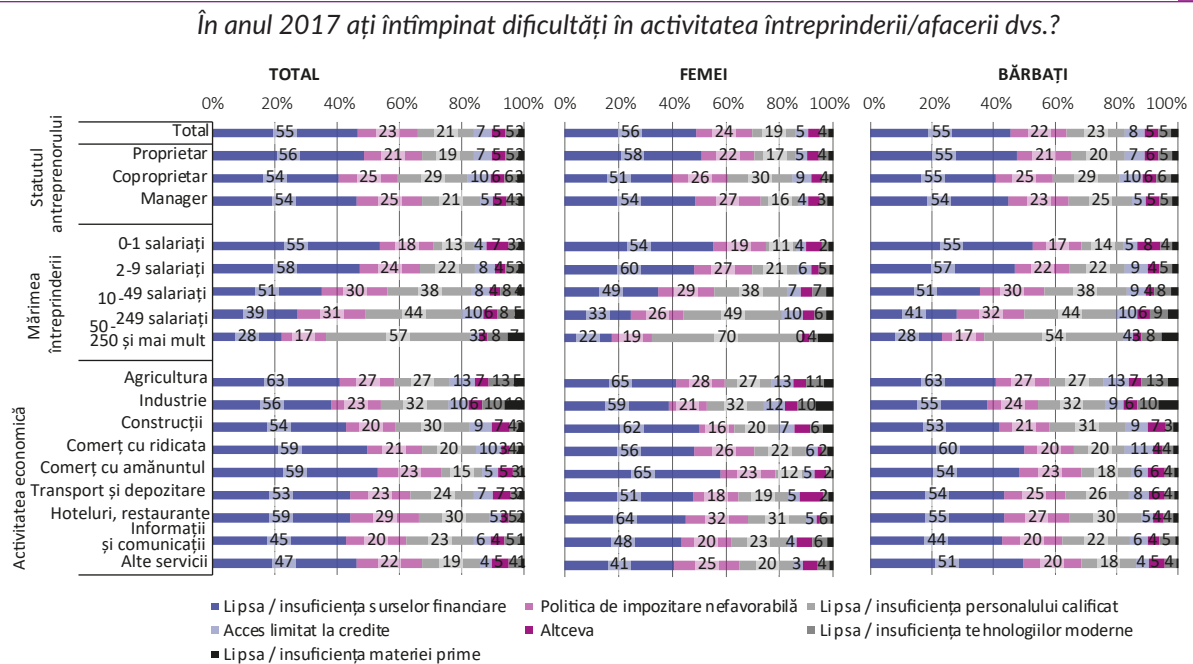

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2010, 2018.

Deosebit de profundă este problema personalului calificat în cadrul întreprinderilor mari deținute de femei. Cota întreprinderilor mari deținute de femei ce se confruntă cu problema insuficienței personalului calificat ajunge la circa 70%. În cazul companiilor mari deținute de bărbați, această cotă, de asemenea, este înaltă (54%), însă totuși mai mică cu 16 p.p. față de cea a companiilor partenerelor de sex feminin.

amănuntul și cu ridicata, serviciile hoteliere și restaurante și industrie (Figura 6.18). În aceste ramuri se identifică cele mai înalte ponderi de antreprenori (56%-63%) care au declarat că se confruntă cu problema insuficienței resurselor financiare. Pe de altă parte, sectoarele în care mai puțini antreprenori au menționat această problemă este cel al informațiilor și comunicațiilor și al altor servicii.

Figura: 6.18 Problemele întâmpinate în activitate de către întreprinderi, după sexul și statutul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, după sexul antreprenorului, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2010, 2018.

Problema politicii nefavorabile de impozitare persistă mai mult în rândul întreprinderilor mijlocii și celor mici atât pentru bărbații antreprenori, cât și pentru femeile antreprenoare. Cele mai înalte cote de întreprinderi care au raportat existența problemei impozitării se regăsesc în rândul întreprinderilor mijlocii (circa 31%), micro și mici (circa 24% și circa 30% respectiv) (Figura 6.18). Aceste categorii de întreprinderi se evidențiază atât în rândul companiilor deținute de femei, cât și celor deținute de bărbați.

Problema insuficienței tehnologiilor moderne este recunoscută mai mult de companiile mai mari de 10 salariați, în special de cele deținute de bărbați.

La nivel național, problema insuficienței resurselor financiare persistă în special printre antreprenorii din agricultură, comerțul cu

În rândul femeilor antreprenoare și bărbaților antreprenori prioritatea sectoarelor în ceea ce privește problema insuficienței resurselor financiare este puțin diferită.

Astfel, pentru companiile deținute de femei, problema insuficienței mijloacelor financiare este mai accentuată în comerțul cu amănuntul, agricultură, servicii hoteliere și restaurante, construcții și industrie. În comerțul cu amănuntul și agricultură cota întreprinderilor deținute de femei ce au nevoie de finanțare ajunge la 65%, în servicii hoteliere – 64%, construcții – 62% și industrie – 59%.

Pentru companiile deținute de bărbați, insuficiența resurselor financiare este resimțită în special în agricultură, comerț cu ridicata, industrie, servicii hoteliere și restaurante, comerț cu amănuntul. În rândul bărbaților antreprenori, circa 63% din întreprinderile agricole, 60%

din cele din comerțul cu ridicata, 55% din cele industriale și ce prestează servicii hoteliere și 54% din comerțul cu amănuntul au invocat această problemă.

Chiar dacă unele ramuri coincid (comerțul cu amănuntul, agricultura, servicii hoteliere și restaurante, industrie), în toate cazurile ponderile companiilor deținute de femei în aceste ramuri sunt mai mari decât ponderile companiilor deținute de bărbați, ceea ce semnifică că necesarul de finanțare în rândul femeilor antreprenoare din aceste sectoare este mai mare.

La nivel național, politica de impozitare nefavorabilă afectează cel mai mult întreprinderile din sectorul serviciilor hoteliere și restaurantelor (circa 29% din afaceri), agricultură (circa 27%) și industrie (23%) (Figura 6.18). De cealaltă parte se regăsesc întreprinderile din sectorul informațiilor și comunicațiilor (20%) și construcțiilor (20%). Pentru întreprinderile deținute de femei, impozitele par a fi o povară mare în sectorul serviciilor hoteliere și restaurantelor (32%), agricultură (28%) și comerț cu ridicata (26%). Iar pentru întreprinderile deținute de bărbați, această problemă a ieșit în evidență în sectorul agricol (27%), servicii hoteliere și restaurante (27%) și transport și depozitare (25%).

Se observă că serviciile hoteliere și restaurantele și sectorul agricol se află printre sectoarele alese atât de femeile antreprenoare, cât și de bărbații antreprenori ca sectoare în care predomină problema impozitării, însă cotele femeilor antreprenoare sunt mai mari în ambele cazuri, fapt ce relevă că problema se resimte mai mult în companiile deținute de femei.

Lipsa personalului calificat în ramurile economiei naționale a devenit, în ultima perioadă, una din principalele probleme cu care se confruntă sectorul privat. În medie pe economie, această problemă este mai mare în sectorul industrial (32%), serviciilor hoteliere și restaurantelor (30%) și cel al construcțiilor (30%) (Figura 6.18). În rândul femeilor antreprenoare, lista sectoarelor diferă. Pe lângă ramura serviciilor hoteliere și restaurantelor, unde circa 31% dintre antreprenoare au menționat această problemă, insuficiența cadrelor calificate este foarte accentuată și în ramura agriculturii (27%) și

comerțului cu ridicata (22%). În cazul bărbaților, companiile din industrie (32%), construcții (31%) și servicii hoteliere (30%) se confruntă mai mult cu problema lipsei de specialiști.

Tehnologiile moderne aduc valoare adăugată înaltă tuturor sectoarelor economiei naționale. Însă datele arată că încă puțini antreprenori înțeleg importanța și necesitatea includerii acestora în procesele de producție și prestare a serviciilor, de management, de promovare a produselor pe piețele de desfacere. Doar 5% din antreprenori au sesizat această problemă (Figura 6.18). Antreprenorii care consideră lipsa tehnologiilor moderne o limitare în activitatea întreprinderii se regăsesc preponderent în ramura agriculturii (13%), industriei (10%) și cea a informațiilor și comunicațiilor (5%).

În rândul femeilor antreprenoare, mai multe întreprinderi din sectorul agriculturii (circa 11%), industriei (circa 10%) și construcțiilor (circa 6%) au menționat problema insuficienței tehnologiilor moderne. În rândul bărbaților antreprenori, de asemenea, au ieșit în evidență sectorul agriculturii (13%), industriei (10%), precum și cel al informațiilor și comunicațiilor (5%).

Se pare că, cel mai mult, necesitatea includerii tehnologiilor moderne se simte în ramura agriculturii și industriei, sectoare în care productivitatea acestora depinde puternic de nivelul de tehnologizare al acestora.

Problema insuficienței materiei prime a fost menționată de puțini antreprenori (circa 2%).

Totuși, sectorul care, cel mai adesea, se confruntă cu această problemă, atât în rândul bărbaților antreprenori, cât și în rândul femeilor antreprenoare este industria. Circa 10% dintre companiile acestei ramuri au menționat această problemă.

Obstacole în realizarea producției și prestarea serviciilor

Majoritatea antreprenorilor întâmpină dificultăți în vânzarea producției sau prestarea serviciilor, iar numărul acestor antreprenori este în creștere. În anul 2017, circa 82% din antreprenori au menționat că s-au confruntat cu probleme în procesul de realizare a producției sau prestare a serviciilor. Totodată,

dacă în 2009 ponderea antreprenorilor care menționau dificultăți în procesele de promovare a producției constituia circa 73%, peste 8 ani aceasta a crescut cu circa 11 p.p., ceea ce arată o accentuare a problemelor de acest gen în mediul de afaceri (Figura 6.19).

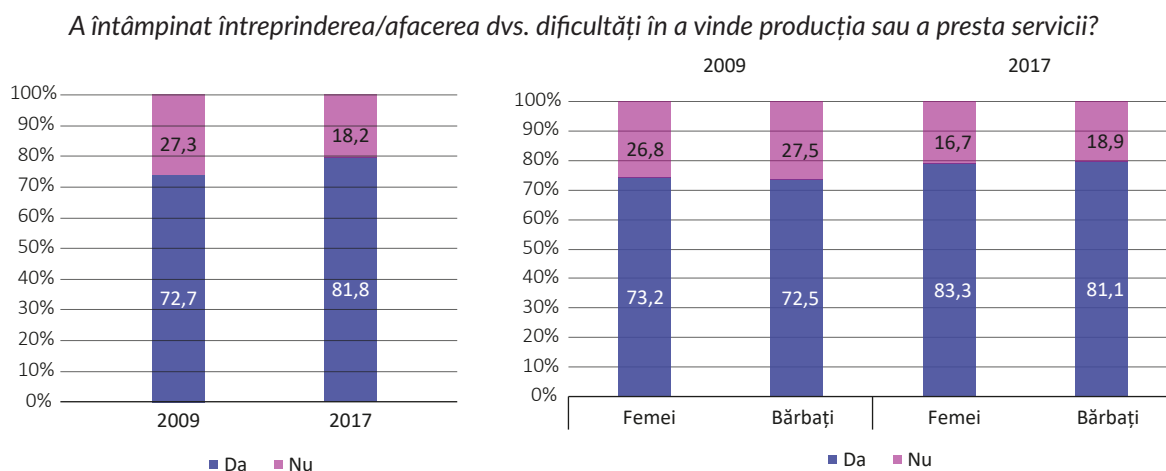
Femeile de afaceri se confruntă mai des cu probleme legate de realizarea producției și prestarea serviciilor. În 2017, cota bărbaților care au afirmat că întâmpină asemenea probleme a constituit circa 81%, iar cota femeilor – circa 83%, cu 2 p.p. mai mult. Totodată, comparativ cu 2009, atât în rândul femeilor, cât și în rândul bărbaților intensitatea acestor probleme pare să fi crescut. În 2017, ponderi mai mari de femei și de bărbați au confirmat prezența problemelor legate de realizarea producției și prestarea serviciilor (femei: 2009 – 73%, 2017 – 83%; bărbați: 2009 – 73%, 2017 – 81%).

macroeconomic și de situația social-economică din țară de care depind veniturile disponibile ale populației.

Concurența sporită reprezintă un alt motiv cu impact negativ asupra vânzărilor antreprenorilor, mai pronunțat asupra antreprenorilor de sex feminin. Acest motiv, a fost remarcat de circa 44% din respondenți. Comparativ cu bărbații, femeile antreprenoare mai frecvent au indicat că numărul mare de concurenți pe piață reprezintă un impediment în vânzarea produselor și serviciilor (femeile – circa 46%, bărbații - circa 43%). Legat de acest motiv este și următorul din clasament, cel al prețurilor mai scăzute a concurenților. Acesta a fost menționat de circa 14% din antreprenori, inclusiv 12% - femei și 15% - bărbați (Figura 6.20).

Aceste impedimente declarate de reprezentanții mediului de afaceri vorbesc, de fapt, despre pro-

Figura: 6.19 Prezența dificultăților în realizarea producției sau prestarea serviciilor, după sexul antreprenorului, 2009, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2010, 2018.

Cererea internă scăzută pare să fie principala problemă invocată atât de femeile antreprenoare, cât și de bărbații antreprenori, ce afectează volumul vânzărilor de produse și servicii. În viziunea a circa 52% din antreprenori vânzările sunt afectate de faptul că clienții nu dispun de mijloace financiare suficiente (Figura 6.20). De această opinie sunt majoritatea bărbaților antreprenori și femeilor antreprenoare, fiind menționată de peste jumătate dintre aceștia (55% - femei și 51% - bărbați). Problema respectivă este creată, în final, de contextul

blema competitivității mai scăzute a bunurilor și serviciilor create de acești agenți economici față de alți producători de pe piață, fie naționali sau internaționali. Pentru a crește competitivitatea producției antreprenorii au nevoie de investiții în infrastructura de producție, introducerea TIC și a soluțiilor inovative în procesele de producție și de marketing, trecerea la noi standarde de calitate. În final, problema se rezumă la accesul la mijloace financiare, la dorința, aptitudinile și capacitățile antreprenorilor de a accesa și implementa aceste soluții.

Faptul că produsul sau serviciul nu este suficient de cunoscut pe piață a reprezentat un impediment pentru circa 4% din antreprenori (Figura 6.20). Crearea și implementarea unor strategii de marketing, utilizarea metodelor moderne de promovare a produselor și serviciilor ar reprezenta soluții pentru antreprenori ce i-ar ajuta să depășească această problemă.

Deși introducerea TIC și a inovațiilor în procesele de producție și de marketing reprezintă soluții care ar contribui la rezolvarea problemelor descrise mai sus, agenții economici încă nu au sesizat importanța acestora sau nu au acces la acestea. Întreprinderile din țară utilizează în proporție de doar 8% TIC în procesele de producție și de doar 11% - în procesele de marketing, cote neînsemnate pentru a avea impact la nivel național. Și mai mici sunt aceste proporții în rândul întreprinderilor deținute de femei (6% și 8% respectiv), fapt ce corelează cu tendințele descrise mai sus (mai multe femei antreprenoare menționează prezența problemelor ce țin de competitivitatea produselor).

Comparativ cu 2009, în 2017, ponderea antreprenorilor care au invocat probleme legate de vânzarea produselor și serviciilor a fost mai mică. Atât în rândul bărbaților antreprenori, cât și a femeilor antreprenoare a scăzut ponderea antreprenorilor care se confruntă cu problema cererii interne scăzute, a concurenței sporite și a politicii de marketing (Figura 6.20).

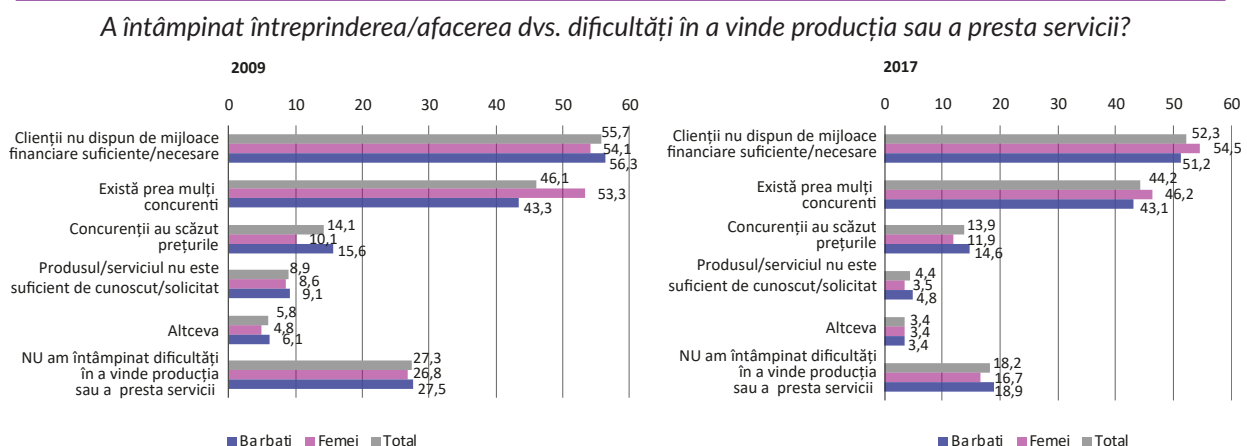
Cel mai adesea probleme în procesul de realizare a mărfurilor și serviciilor sunt invo-

cate de întreprinderile micro și mici, în special de cele deținute de femei. Ponderea întreprinderilor din aceste categorii ce se confruntă cu asemenea probleme constituie 82%, pe când în categoria întreprinderilor mijlocii și mari 74% și respectiv 61% (Figura 6.21). În același timp, se constată diferențe de gen în cadrul diferitor grupuri de întreprinderi. Ponderea întreprinderilor micro deținute de femei ce invocă aceste probleme este mai mare decât ponderea celor deținute de bărbați (81% față de 84%), iar în cazul întreprinderilor mijlocii și mari, cu aceste probleme de confruntă mai des bărbații (76% față de 67% și respectiv 62% față de 59%).

În rândul întreprinderilor micro și mici deținute de femei sunt mai resimțite anume problemele privind insuficiența cererii din partea populației (55% - femei, 51% - bărbați) și a competitivității mai scăzute a producției (46% - femei, 43% - bărbați). În schimb, în rândul întreprinderilor mari deținute de femei problema cererii scăzute față de produsele și serviciile prestate este mai puțin frecvent menționată (30% - femei, 38% - bărbați) (Figura 6.21). Totodată, destul de înaltă este cota întreprinderilor mari deținute de femei care au menționat problema promovării produselor pe piața de desfacere (11% - femei, 5% - bărbați).

Ramurile în care întreprinderile deținute de femei invocă cel mai adesea cererea scăzută din partea clienților sunt comerțul cu amănuntul (64% din întreprinderi), hotelurile și restaurantele (62%) și construcțiile (circa 59%). Totodată,

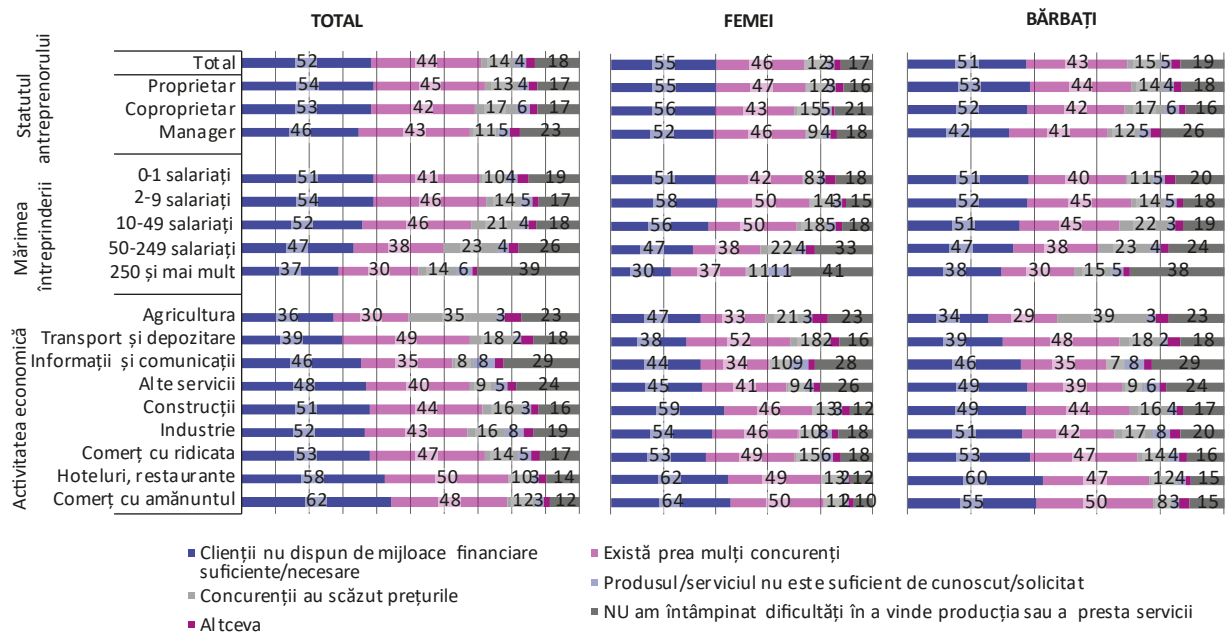
Figura: 6.20 Dificultățile întâmpinate de întreprinderi în realizarea producției sau prestarea serviciilor, după sexul antreprenorului, 2009, 2017, %

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2010, 2018.

Figura 6.21 Problemele întâmpinate de întreprinderi în activitate, după statutul și sexul antreprenorului, mărimea și activitatea economică a întreprinderii, %

În anul 2017 ați întâmpinat dificultăți în activitatea întreprinderii/afacerii dvs.?

Sursa: BNS, Cercetarea statistică privind participarea femeilor și bărbaților în activitatea de antreprenariat, 2010, 2018.

cele mai puține întreprinderi deținute de femei care se confruntă cu problema insuficienței clienților se află în ramura transport și depozitare (38%), informații și comunicații (44%) și "alte servicii" (45%).

Ramurile în care întreprinderile deținute de bărbați invocă cel mai adesea cererea scăzută din partea clienților, la fel ca în cazul femeilor, sunt comerțul cu amănuntul (60% din întreprinderi) și hoteluri și restaurante (55%), dar și comerțul cu ridicata (53%). În același timp, cele mai puține întreprinderi deținute de bărbați care se confruntă cu problema insuficienței clienților se află în sectorul agricol (34%), transport și depozitare (circa 39%) și informații și comunicații (circa 46%).

Problema concurenței sporite, atât pentru femeile antreprenoare, cât și pentru bărbații antreprenori se evidențiază cel mai mult în 3 ramuri ale economiei: transport și depozitare

(femei – 52%, bărbați – 48%), comerț cu amănuntul (femei – 50%, bărbați – 47%) și hoteluri și restaurante (femei – 49%, bărbați – 50%) (Figura 6.21). Concurența neloyală în aceste ramuri ar putea fi cauzată și de ponderea înaltă a întreprinderilor ce desfășoară activitate neoficială. Ponderea economiei neobservate în ramura serviciilor hoteliere și restaurante constituie circa 27,6%, în comerțul cu amănuntul și ridicata – 23,3%, în transport și depozitare – circa 7,8% (anul 2017).

Totodată, promovarea produselor și serviciilor pe piețele de desfacere este invocată mai frecvent drept problemă în special în ramura informațiilor și comunicațiilor și industriei atât de către femeile antreprenoare, cât și de către bărbații antreprenori. În cadrul acestor sectoare se regăsesc cele mai multe întreprinderi care au indicat această problemă: circa 8-9% din întreprinderile din domeniul TIC și industriei (Figura 6.21).

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

MEDIUL DE AFACERI

Programe de stat de susținerea antreprenoriatului

Guvernul Republicii Moldova promovează politici active de susținere a activităților de antreprenoriat și de dezvoltare a sectorului IMM. Ameliorarea climatului de afaceri, susținerea IMM, îmbunătățirea accesului la finanțe ieftine reprezintă priorități naționale înscrise în documentele de bază de planificare strategică. Au fost elaborate și puse în aplicare un spectru larg de programe de stat și instrumente de susținere a activităților de antreprenoriat (mai mult de 10 la număr). Dezvoltarea antreprenoriatului feminin reprezintă o prioritate a Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru perioada 2012-2020. În 2016 a fost pus în aplicare programul „Femei în afaceri”, cu scopul de a sprijini spiritul întreprinzător în rândul femeilor.

Nivelul de cunoaștere a programelor de suport a antreprenoriatului feminin printre antreprenori nu este foarte înalt. Circa 15,4% dintre aceștia cunoșteau despre existența unor asemenea programe. Totodată, numărul beneficiarilor de programe de suport din partea statului și altor organizații în domeniul antreprenoriatului la nivel național este restrâns (doar 5,2%). Ajutorul statului și al partenerilor de dezvoltare este orientat în cea mai mare parte spre întreprinderile micro, formate din 2-9 salariați (43%), cele formate din 0-1 salariați (26%) și cele mici formate din 10-49 salariați (24%). Concomitent, cel mai susținut sector este cel agricol (39%), precum și comerțul cu ridicata și amănuntul (14%) și sectorul industrial (12%).

Programele de susținere a antreprenoriatului implementate de stat sunt benefice mediului antreprenorial, aduc valoare adăugată economiei naționale și sunt țintite corect spre cele mai vulnerabile categorii de întreprinderi. Totuși, efectul acestora este diminuat de insuficiența resurselor financiare. De obicei, bugetele alocate nu sunt suficiente pentru a acoperi cererea de finanțare existentă, fapt confirmat și de ponderea joasă a întreprinderilor beneficiare. Creșterea finanțării

acestor programe, inclusiv implicarea asistenței externe este esențială pentru a majora impactul programelor de suport antreprenorial la nivel național.

Femeile antreprenoare beneficiază în proporție mai mică de sprijin în cadrul programelor de suport antreprenorial comparativ cu partenerii lor de sex masculin, ponderea femeilor antreprenoare susținute fiind mai joasă decât cota antreprenoriatului feminin la nivel național (23,8% comparativ cu 33,9%). Cele mai mari diferențe de gen se înregistrează în sectorul agricol, unde afacerile deținute de femei sunt mult mai puțin susținute (cu 11 p.p. mai puțin). Totodată, în cazul femeilor antreprenoare, statul și alte instituții își orientează suportul preponderent spre întreprinderile micro de 0-1 salariați, iar în cazul bărbaților – spre întreprinderile micro de 2-9 salariați.

Diferențele de gen constatăte în ceea ce privește suportul antreprenorial din partea statului ar trebui înlăturate. Această tendință contravine cu angajamentele de promovare a antreprenoriatului feminin asumate de stat. În condițiile în care femeile sunt subreprezentate în activitatea de antreprenoriat și mai vulnerabile în mediul concurențial, abordarea orientării programelor de stat ar trebui schimbată (criterii de eligibilitate, volumul resurselor). De altfel, suportul statului va contribui la adâncirea decalajelor de gen.

Percepția mediului de afaceri

Percepția antreprenorilor față de mediul de afaceri s-a îmbunătățit. Comparativ cu 2009, în 2017, ponderea antreprenorilor ce consideră că situația lor se va îmbunătăți a crescut (de la 27% la 37%), iar a celor ce cred că se va înrăutăți – a scăzut (de la 22% la 11%). Așteptările privind activitatea întreprinderii sunt mai pozitive în rândul antreprenorilor ce dețin întreprinderi mari și mai negative în rândul antreprenorilor ce dețin întreprinderi mici (62% comparativ cu 31%). Acest fapt din nou confirmă că întreprinderile micro și mici sunt cele care nu prea văd perspective de dezvoltare și sunt expuse unor riscuri mai mari în cadrul mediului de afaceri.

Cei mai mulți antreprenori ce au așteptări pozitive de la activitatea de antreprenariat se regăsesc în sectorul agricol (45%) și informații și comunicații (41%). Totodată, în cadrul acestor sectoare există diferențe de gen semnificative. Situația femeilor de afaceri din sectorul agricol nu este atât de pozitivă, cota celor ce au așteptări pozitive fiind mult mai mică față de cea a bărbaților (37% versus 47%). În sectorul TIC situația e inversă, femeile în proporție mai mare anticipează evoluții pozitive în activitate (43% versus 40%).

Ramura în care există cei mai puțini antreprenori optimiști în ce privește activitatea întreprinderilor este comerțul cu amănuntul. În această ramură doar 33% din antreprenori cred că în viitor afacerea lor își va îmbunătăți activitatea, iar 14% consideră că activitatea se va înrăutăți, aceasta fiind cea mai mare cotă înregistrată printre sectoarele economice.

Percepția antreprenorilor față de antreprenariatul feminin

Peste ¼ din antreprenori consideră că femeile antreprenoare posedă alte calități sau capacități decât bărbații antreprenori. Totodată, ponderea bărbaților de această părere este mai mică (22%), femeile autoapreciindu-se în măsură mai mare (35%) ca fiind posesoare de calități și capacități mai deosebite față de bărbați. Concomitent, circa 26% din antreprenori cred că femeilor le este mai dificil să facă afaceri în Republica Moldova, inclusiv de această părere sunt 32% din femeile de afaceri și 23% din bărbații antreprenori. Totuși, mai mulți antreprenori (37%) consideră că nu există diferențe dintre femei și bărbați în ceea ce privește realizarea activității de antreprenariat.

Lipsa sau insuficiența serviciilor de îngrijire a copiilor, sarcina excesiv de mare a femeilor în familie reprezintă cele mai mari impedimente ce limitează activitatea de antreprenariat a femeilor, în opinia a peste jumătate din antreprenori. Insuficiența instituțiilor de educație timpurie creează bariere serioase pentru femeile care doresc să se implice în afaceri. Concomitent, distribuția inechitabilă a responsabilităților și obligațiunilor exercitate de femei, de obicei, în familie fac dificilă implicarea acestora în afaceri.

Dezvoltarea serviciilor de îngrijire a copiilor preșcolari, a serviciilor de creșă, inclusiv în cadrul companiilor private ar reprezenta soluții pentru femeile antreprenoare. Există practici internaționale unde părinții sunt „acționarii” unor asemenea grădinițe, unde statul oferă facilități fiscale pentru companiile care investesc în creșe și grădinițe pentru angajații proprii. În același timp, sensibilizarea societății despre dreptul egal al părinților privind acordarea concediului de îngrijire a copilului, despre principiul egalității în onorarea responsabilităților și obligațiunilor din viața de familie ar constitui soluții care ar contribui la creșterea ratelor de participare a femeilor în activitățile de antreprenariat.

Stereotipurile prezente în societate precum că antreprenariatul este o activitate specifică mai mult pentru bărbați, particularitățile caracterului feminin (teama față de riscuri, neîncrederea în forțele proprii), precum și faptul că educația fetelor în familie nu este orientată spre dezvoltarea calităților antreprenoriale și a liderismului, reprezintă în opinia a circa 43% din antreprenori impedimente pentru femei în calea antreprenorială.

De la educație ar putea proveni sursa neîncrederii în sine a femeilor și a stereotipurilor prezente în societate. Stimularea gândirii antreprenoriale este o prioritate peste tot în lume, constituind un motor al bunăstării oamenilor și comunităților. Pentru a schimba situația în acest domeniu, este necesară promovarea educației antreprenoriale începând de la vârste fragede atunci când se formează mentalitățile, prin implicarea mai multor actori: instituții de învățământ, cadre didactice, companii private, familia. În felul acesta poate fi stimulată gândirea antreprenorială în rândul copiilor, care îi va ajuta în viitor să fie independenți și inovatori, să-și asume riscuri, să accepte provocări și să caute soluții creative. De asemenea, evidențierea modelelor feminine în antreprenariat și oferirea unei vizibilități sporite a femeilor de afaceri de succes, reprezintă o modalitate de a combate stereotipurile din societate.

Obstacole cu care se confruntă antreprenorii

Majoritatea întreprinzătorilor întâmpină dificultăți în activitatea de antreprenariat (circa

79%), iar în timp numărul acestora a crescut (cu 5,6 p.p., 2017 față de 2009). Atât femeile antreprenoare, cât și bărbații antreprenori se confruntă cu anumite obstacole aproape în proporție egală (diferența de 0,7 p.p.). Obstacolele cu care se confruntă antreprenorii sunt asemănătoare cu motivele ce descurajează antreprenorii relatate în capitolul 5.C, respectiv și recomandările în acest domeniu sunt asemănătoare.

Principalul obstacol cu care se confruntă majoritatea antreprenorilor (circa 62%) în activitate este insuficiența mijloacelor financiare și accesul limitat la finanțe. Printre alte probleme întâlnite în companiile private se numără impozitele înalte (23% din antreprenori), lipsa personalului calificat (1/5 din antreprenori), insuficiența tehnologiilor informaționale și lipsa materiei prime (5% și 2% din antreprenori respectiv). Comparativ cu 2009, problema insuficienței resurselor financiare, a accesului la credite, a insuficienței tehnologiilor moderne și lipsei materiei prime și-au pierdut din intensitate, situația în aceste domenii îmbunătățindu-se. În schimb s-au intensificat în special două probleme: cea care se referă la politica de impozitare nefavorabilă și insuficiența personalului calificat.

Companiile mici și mijlocii cel mai adesea se confruntă cu problema insuficienței resurselor financiare, fiind mai accentuată în companiile deținute de femei. Aceasta persistă în special printre antreprenorii din agricultură, comerțul cu amănuntul și cu ridicata, serviciile hoteliere și alimentație publică și industrie. Practic, în toate aceste sectoare necesarul de finanțare al femeilor antreprenoare este mai mare. Măsurile de sporire a accesului la finanțe orientate către întreprinderile deținute de femei, vor contribui la eliminarea diferențelor de gen constatate și la susținerea antreprenoriatului feminin.

Lipsa personalului calificat a devenit, în ultima perioadă, una din principalele probleme cu care se confruntă sectorul privat. Această problemă reprezintă principalul obstacol pentru întreprinderile mari, mai ales pentru cele deținute de femei, unde cota întreprinderilor ce se confruntă cu această problemă ajunge la circa 70%. În medie pe economie, această problemă este mai mare în sectorul industrial (32%), ser-

viciilor hoteliere și alimentație publică (30%) și cel al construcțiilor (30%).

Problema politicii nefavorabile de impozitare persistă mai mult în rândul întreprinderilor mijlocii și celor mici (circa 30% din întreprinderi) și afectează cel mai mult întreprinderile din sectorul serviciilor de alimentație publică și cazare (29% din afaceri), agricultură (27%) și industrie (23%). Pentru întreprinderile deținute de femei, impozitele par a fi o povară mare în sectorul serviciilor hoteliere și alimentație publică (32%) și agricultură (28%).

Tehnologiile moderne aduc valoare adăugată înaltă tuturor sectoarelor economiei naționale. Însă încă puțini antreprenori (doar 5%) înțeleg importanța și necesitatea includerii acestora în procesele de producție, de management, de promovare a produselor pe piețele de desfacere. Cel mai mult, necesitatea includerii tehnologiilor moderne se simte în ramura agriculturii (13%) și industriei (10%), productivitatea căreia depinde puternic de nivelul de tehnologizare al acestora.

Problema insuficienței materiei prime nu este esențială la nivel național (2%), însă sectorul care, cel mai adesea, se confruntă cu această problemă este industria, fiind remarcată de către circa 10% dintre companiile acestei ramuri.

Majoritatea antreprenorilor (82%) întâmpină dificultăți în vânzarea bunurilor sau serviciilor, iar comparativ cu 2009, numărul acestora a crescut esențial (+11 p.p.). Femeile de afaceri se confruntă mai des cu probleme legate de realizarea producției și prestarea serviciilor (diferența de 2 p.p.).

Cererea internă scăzută este principala problemă invocată de antreprenori (52%), ce afectează volumul vânzărilor de produse și servicii. Această problemă este legată în special de contextul macroeconomic și de situația social-economică din țară, de care depind veniturile disponibile ale populației, factori care nu pot fi influențați de antreprenori.

Soluția pentru ameliorarea acestei probleme ar fi diversificarea piețelor de desfacere, inclusiv *penetrarea piețelor externe. Totuși, relativ puțini antreprenori (circa 14%) au planificate măsuri de extindere a producției pe noi piețe de desfacere și*

mai puțini (circa 5%) sunt cei care planifică creșterea exporturilor. În această situație, sunt extrem de importante implementarea unor programe care ar avea ca scop susținerea companiilor exportatoare și a celor cu potențial de export.

Concurența sporită reprezintă un alt motiv cu impact negativ asupra vânzărilor invocat de o bună parte din antreprenori (44%), mai pronunțat de către antreprenorii de sex feminin (46%). Această situație apare din cauza competitivității mai scăzute a bunurilor și serviciilor proprii față de bunurile și serviciile create de alți agenți economici de pe piață, fie naționali sau internaționali. Totodată, pentru circa 4% din antreprenori, faptul că produsul sau serviciul nu este suficient de cunoscut pe piață a reprezentat un alt impediment în realizarea producției.

Pentru a crește competitivitatea bunurilor și serviciilor, antreprenorii au nevoie de investiții în infrastructura de producție, introducerea TIC și a soluțiilor inovative în procesele de producție și de marketing, trecerea la noi standarde de calitate. Însă aceste soluții sunt utilizate în măsură neînsemnată de către antreprenori, cel mai probabil, din cauza insuficienței mijloacelor financiare. Întreprinderile din țară utilizează în proporție de doar 8% TIC în procesele de producție și de 11% - în procesele de marketing. Aceste cote sunt și mai mici în cazul femeilor antreprenoare. În acest context, măsuri relevante ar fi sporirea accesului antreprenorilor la finanțe ieftine, acordarea granturilor/imprumuturilor avantajoase pentru utilaje moderne, creșterea capacităților și orientarea antreprenorilor spre implementarea soluțiilor inovative în activitate, stimularea activităților de cercetare-dezvoltare-inovare în cadrul întreprinderilor.

Totalizări

TABLOUL FEMEII ANTREPRENOARE

Circa 33,9% din întreprinderile existente în Republica Moldova sunt deținute sau gestionate de femei. Deși ponderea femeilor antreprenoare a crescut semnificativ în perioada 2009-2017 (cu circa 6,4 p.p.) și Republica Moldova se aliniază la nivelul țărilor din regiune în ce privește dimensiunea antreprenoriatului feminin, femeile continuă să se confrunte cu provocări și constrângeri majore.

Femeile antreprenoare, deseori, activează în condiții inegale comparativ cu partenerii lor de sex masculin. Chiar de la etapa de lansare a afacerii, femeile inițiază afaceri de aproape 2 ori mai mici decât bărbații, acesta fiind punctul de pornire a diferențelor de gen care se manifestă ulterior în activitatea de antreprenariat. Întreprinderile mici sunt entitățile care întâmpină cele mai multe dificultăți: surse financiare proprii limitate, lipsa gajului, acces restrâns la credite, tehnologii informaționale, utilaje și tehnologii moderne, inovații și oportunități educaționale. Toate acestea, creează dezavantaje competitive pentru companiile deținute de femei, care se traduc în rezultate economico-financiare mai scăzute – profituri și venituri din vânzări de peste 2 ori mai mici și un nivel al productivității muncii cu circa 17% mai mic.

Există factori sistemici care plasează femeile antreprenoare în condiții inegale de activitate și le împiedică să înceapă firme orientate spre creștere înaltă. Nivelul scăzut de capital inițial și finanțare bancară, lipsa de timp și dificultățile în concilierea vieții de familie cu viața profesională, diferențele în modalitățile de dobândire a întreprinderilor, confruntarea cu neîncrederea și descurajarea din partea celor din jur, stereotipurile sexiste prezente în societate față de femeia de afaceri sunt factorii care stau la fundamentul inegalităților de gen în activitatea de antreprenariat. Controlul excesiv al organelor de control și presiunea taxelor sunt factori suplimentari ce descurajează femeile antreprenoare și cresc considerabil riscul de lichidare a afacerilor acestora.

În aceste condiții, femeile antreprenoare sunt mai pesimiste decât bărbații antreprenori în ceea ce privește planurile antreprenoriale de viitor. Femeile mai puțin au planificate acțiuni de extindere și diversificare a producției, accesare de noi piețe, introducerea de noi tehnologii și utilaje, instruire a personalului, implementare a noilor metode de management și marketing, aplicarea de tehnologii ce nu dăunează mediului. Toate aceste diferențe arată că în viitor, situația întreprinderilor deținute de femei nu se va îmbunătăți, iar probabilitatea că acestea să dispară este mai înaltă. Cota afacerilor mici deținute de femei care riscă să fie închise ajunge la circa 19%. Dacă acest fapt se va întâmpla, se vor accentua și mai mult diferențele de gen în activitatea de antreprenariat.

În pofida tuturor acestor impedimente, odată depășite, femeile demonstrează capacități antreprenoriale înalte, ce aduc numeroase avantaje economice și sociale pentru economia națională.

Promovarea antreprenoriatului feminin poate contribui la creșterea mai rapidă a numărului locurilor de muncă în economia națională. Deși încep activitatea de antreprenariat de la afaceri mai mici, femeile ajung să crească întreprinderile mai rapid și să creeze mai multe locuri de muncă. De la înființare, afacerile femeilor au crescut în medie cu 84%, pe când afacerile bărbaților – cu circa 78%. Totodată, dacă femeile dispun de capital propriu inițial suficient, acestea deschid afaceri mai mari decât bărbații (cazul femeilor ce au lansat afaceri din venituri din remitențe). O deosebită contribuție în această direcție o au femeile motivate de dorința de a progresa, de a se autoafirma sau de a-și realiza un vis. Acestea au înființat circa 1/3 din totalul afacerilor deținute de femei cu peste 250 salariați, precum și circa ¼ din afacerile constituite din 10-49 salariați.

Promovarea antreprenoriatului feminin ar putea contribui la diminuarea diferențelor de gen prezente pe piața muncii, inclusiv în sectoarele puternic masculinizate. Femeile antreprenoare sunt mai predispuse să angajeze la muncă femei decât bărbați (61% versus 39%), iar bărbații antreprenori – invers (41% versus 59%). Această particularitate este înregistrată în toate ramurile economice unde persistă problema suprareprezentării bărbaților: construcții, transport, comerț cu ridicata, agricultura.

Antreprenoriatul feminin rămâne o oportunitate nevalorificată care poate contribui mai mult la creșterea economică și poate aduce valoare adăugată înaltă economiei naționale. Rezultatele economico-financiare ale întreprinderilor deținute de femei ating sau chiar întrec rezultatele economico-financiare ale întreprinderilor deținute de bărbați, dacă acestea activează în condiții egale. În întreprinderile mari diferențele de gen în ce privește venitul din vânzări și productivitatea muncii aproape că dispar. Totodată, în unele ramuri ale economiei (hoteluri și restaurante, agricultură, industrie, comerț cu ridicata) femeile au ajuns sau au depășit veniturile din vânzări, profitul și/sau productivitatea muncii.

Întreprinderile mijlocii și mari deținute de femei participă mult mai activ la activitatea de export: circa 39% din întreprinderile mijlocii (cu 5 p.p. mai mult decât bărbații) și circa 63% din întreprinderile mari (cu 20 p.p. mai mult decât bărbații). În același timp, toate întreprinderile femeilor antreprenoare, cu excepția celor formate din 0-1 salariați, utilizează mai intens facilitățile TIC în activitate, dovedindu-se orientarea acestora spre creșterea eficienței și productivității.

Potențial antreprenorial înalt nevalorificat se regăsește în rândul femeilor cu studii superioare, care la absolvirea studiilor ocupă o cotă de circa 61%, iar în activitatea de antreprenorat doar 34%.

ORIENTĂRI DE POLITICI

Creativitatea și potențialul antreprenorial feminin rămân a fi o sursă subexploată de creștere economică și de locuri de muncă care necesită a fi valorificate. În acest studiu au fost scoase în evidență argumente numeroase ce demonstrează că femeile trebuie susținute prin politici active, iar impedimentele ce stau în calea acestora necesită a fi înlăturate.

Ministerul Economiei și Infrastructurii, ODIMM și alte instituții publice, cu suportul partenerilor de dezvoltare, au dezvoltat și pus în funcțiune mai multe programe de succes de sprijin pentru întreprinderi. Totuși, aceste programe sunt limitate ca mărime și ca impact la nivelul întregii economii, datorită resurselor financiare limitate. Accentul lor primar este pus pe companiile mici și start-up-uri, fapt ce este în concordanță cu necesitățile antreprenorilor. Însă, deseori acestea au nevoie de mai multe servicii de acest gen ca să se afirme pe piață, să se integreze în lanțurile valorice internaționale.

Dezvoltarea antreprenoriului feminin se regăsește pe agenda Guvernului, fiind implementat un program special dedicat femeilor „Femei în afaceri”, care are menirea să faciliteze accesul acestora la instruire și resurse informaționale și să le asigure accesul la finanțe. Totuși, în cea mai mare parte programele de suport antreprenorial nu integrează perspecti-

va de gen, fapt ce conduce spre o tendință de aprofundare a diferențelor de gen. Participarea femeilor în programele de suport antreprenorial este mai joasă decât participarea femeilor la activitățile de antreprenorat înregistrată la nivel național (23,8% comparativ cu 33,9%).

Măsurile de susținere a antreprenoriului feminin necesită a fi continuate. Acestea sunt complexe și multilaterale, ținând cont de multitudinea cauzelor care determină dezavantajele și inechitățile de gen constatate.

Măsuri generale de încurajare a antreprenoriului feminin:

- *Continuarea, dezvoltarea și extinderea programelor de stat⁶² orientate spre sprijinirea antreprenoriului feminin. Ținând cont de resursele bugetare limitate, implicarea asistenței externe în astfel de proiecte este esențială pentru a majora impactul acestora la nivel național. Prioritate în cadrul programelor trebuie să aibă femeile/fetele tinere, participarea cărora în activități de antreprenorat s-a dovedit a fi mai redusă comparativ cu a partenerilor de sex masculin. Deosebit de importantă este susținerea startului afacerilor lansate de femei, inclusiv finanțarea capitalului inițial, insuficiența căruia cauzează diferențe mari de gen în activitatea de antreprenorat.*

62 Hotărârea Guvernului nr. 1064 din 16.09.2016 cu privire la aprobarea Programul-pilot „Femei în afaceri”

- *Includerea dimensiunii de gen în politicile naționale din domeniul antreprenoriatului, inclusiv ajustarea acestora la Obiectivele de Dezvoltare Durabilă 2030, în special cele ce țin de asigurarea participării femeilor la viața economică, la posturi de conducere la toate nivelurile de luare a deciziilor. Această recomandare este una relevantă în special la etapa elaborării următorului ciclu de politici în domeniul antreprenoriatului, în viitoarea strategie în domeniul economic (mediu de afaceri, IMM, industrie, comerț etc.), după expirarea celor existente.*
  - *Măsuri active de promovare a culturii antreprenoriale în special în rândul femeilor – promovarea programelor de instruire și pregătire profesională pentru femeile antreprenoare și femeile potențial întreprinzătoare. Grupuri țintă ar putea fi femeile cu studii superioare unde există potențial major nevalorificat, precum și casnicele/șomerele care și-au lansat afaceri, în rândul cărora mai mult de jumătate din afaceri se confruntă cu vulnerabilități.*
  - *Acțiuni de încurajare a femeilor și fetelor pentru a fi mai interesate în sectoarele care prezintă o mai mare valoare adăugată economică și în care femeile sunt slab reprezentate, în special în industrie, TIC, agricultură (de exemplu, programe de suport direcționate concret spre aceste sectoare, prioritizarea sectoarelor în cadrul programelor antreprenoriale etc.).*
  - *Consolidarea măsurilor de informare, consiliere și sprijin pentru femeile antreprenoare și femeile potențial întreprinzătoare, formarea unor rețele naționale și regionale în acest sens (în acest scop ar putea fi utilizate incubatoarele de afaceri, de exemplu). Crearea unor baze de date ce ar conține informația din diverse surse/instituții privind oportunitățile de afaceri, facilitățile existente pentru femeile antreprenoare, fondurile care pot fi accesate de către acestea, asociațiile existente, programele de interes.*
  - *Sprijinirea creării și dezvoltării în continuare a rețelelor de femei de afaceri, cluburilor de afaceri pentru femei, centre de resurse, rețele de comunicare și informare pentru femeile antreprenoare cu experiențe diferite în afaceri, având în vedere că impulsul antreprenorial al femeilor poate fi puternic influențat de modele, exemple antreprenoriale.*
  - *Îmbunătățirea disponibilității datelor statistice privind antreprenoriul dezagregate pe sexe, producerea lor în mod sistematic și asigurarea accesului utilizatorilor la acestea.*
- Subdezvoltarea calităților antreprenoriale și a liderismului reprezintă principala cauză a neîncrederii în sine a femeilor și a stereotipurilor prezente în societate, fapt ce determină ulterior implicarea pasivă a femeilor/fetelor, inclusiv a celor cu studii superioare, în activitățile de antreprenariat.
- *Stimularea gândirii antreprenoriale trebuie să fie o prioritate în politicile statului. Educația antreprenorială trebuie să înceapă de la vârste fragede atunci când se formează mentalitățile, prin implicarea mai multor actori: instituții de învățământ, cadre didactice, companii private, familia. Introducerea în școli a unei discipline ce ține de educația antreprenorială este necesară pentru a dezvolta atitudinile, abilitățile și cunoștințele în ceea ce privește comportamentul antreprenorial de succes. Aceste măsuri vor ajuta tânăra generație să devină independentă și inovatoare, să-și asume riscuri, să accepte provocări și să caute soluții creative.*
  - *În cooperare cu instituțiile de învățământ, organizarea unor evenimente care să arate fetelor tinere modele de succes ale femeilor în antreprenariat, pentru a combate stereotipurile dominante în societate precum că femeile au mai puține aptitudini și capacități în acest domeniu. Asigurarea cooperării dintre instituțiile de învățământ și companiile private, organizarea vizitelor pentru fete la companiile private deținute de femei, asigurarea stagiilor de practică la firmele respective.*
  - *Evidențierea modelelor feminine în antreprenariat și oferirea unei vizibilități acestor femei, ce reprezintă o modalitate importantă de a determina un număr mai mare de femei să se avânte în antreprenariat.*
- Antreprenoriatul în rândul tinerilor necesită a fi susținut. Tinerii trebuie încurajați să rămână acasă și să-și folosească potențialul pentru dezvoltarea economică a țării.
- *Implementarea în continuare a programelor de stat, a partenerilor de dezvoltare de susținere a tinerilor în activitățile de antreprenariat (Pro-*

gramul „START pentru TINERI: o afacere durabilă la tine acasă”⁶³, Programul „Facilitatea de Creditare a Tinerilor”⁶⁴). Este binevenit ca aceste instrumente să țină cont și să integreze dimensiunea de gen, pentru a nu permite aprofundarea decalajelor de gen.

- Încurajarea/stimularea/orientarea tinerilor să deschidă afaceri, inclusiv în sectoarele productive ale țării (industrie, agricultură), în care se înregistrează o tendință de îmbătrânire a antreprenorilor.
- Oferirea cursurilor de educație antreprenorială imediat în perioada următoare absolvirii unei instituții educaționale ar constitui o măsură importantă ce ar putea asigura creșterea participării fetelor tinere la activitățile de antreprenorat.

Dificultățile în concilierea vieții de familie cu viața profesională necesită a fi înlăturate, iar responsabilitățile familiale – distribuite echitabil.

- Sensibilizarea societății despre dreptul egal al părinților privind acordarea concediului de îngrijire a copilului, despre principiul egalității în onorarea responsabilităților și obligațiilor din viața de familie.
- Dezvoltarea serviciilor de îngrijire a copiilor preșcolari, a serviciilor de creșă, inclusiv în cadrul companiilor private. Există practici internaționale unde părinții sunt „acționarii” unor asemenea grădinițe, unde statul oferă facilități fiscale pentru companiile care investesc în creșe și grădinițe pentru angajații proprii.
- Acordarea unor stimulente pentru întreprinderile care oferă flexibilitate în programul de lucru și la locul de muncă.
- Acțiuni și programe orientate spre îmbunătățirea infrastructurii și sistemelor de management în instituțiile preșcolare (grădinițe, creșe, servicii psihopedagogice) pentru crearea condițiilor pentru dezvoltarea corespunzătoare a generației noi.

Asigurarea accesului la finanțare în activitatea antreprenorială rămâne în continuare a fi una

din cele mai mari provocări întâmpinate de întreprinzători. Majoritatea antreprenorilor (circa 78%) au contractate credite sau împrumuturi de la bănci. În același timp, necesarul de finanțare în rândul antreprenorilor rămâne foarte înalt în special în rândul celor ce dețin IMM, precum și în rândul femeilor antreprenoare. Dacă nu ar exista bariere în calea finanțării, cota micro-întreprinderilor care ar contracta un credit a crește cu 45%, cota întreprinderilor mici și mijlocii – cu circa 40%, iar cota întreprinderilor mici deținute de femei – cu circa 45%.

Situația financiară nesatisfăcătoare a întreprinderii, cerințele de garanție înalte, lipsa actelor necesare la dosar, ratele dobânzilor mari, procedurile de aplicare prea complicate, mărimea împrumutului și/sau perioada de scadență nesatisfăcătoare sunt principalele probleme ce îngreșesc accesul la credite a antreprenorilor, în special pentru femeile antreprenoare și întreprinderile mici.

Îmbunătățirea accesului la finanțare reprezintă una dintre cele 8 priorități ale Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2020”, adoptată în 2012. Însă conform rezultatelor evaluării intermediare, nivelul de implementare a țintelor stabilite pentru 2015 a fost atins doar pe jumătate. Totodată, conform evaluării, perspectivele de atingere a țintelor stabilite în SND „Moldova 2020” către anul 2020 sunt puțin optimiste, anticipându-se că doar 38% din țintele finale vor fi atinse⁶⁵.

De asemenea, îmbunătățirea accesului IMM-urilor la finanțare este o prioritate înscrisă în Strategia de dezvoltare a sectorului IMM 2012-2020. Conform acestei strategii, prin intermediul diverselor programe de suport antreprenorial, IMM-le au beneficiat de granturi pentru inițierea sau desfășurarea afacerii. Însă impactul acestora este diminuat de acoperirea insuficientă cu resurse financiare, care nu satisfac integral cererea de finanțare. Un instrument benefic, misiunea căruia reprezintă îmbunătățirea accesului la credite pentru IMM care duc lipsă de garanții suficiente este Fondul de Stat de Garantare a Creditelor (FGC) din Republica Moldova. Totuși, amploarea activității

63 Hotărârea Guvernului nr. 973 din 10.10.2018 cu privire la aprobarea Programului „START pentru TINERI: o afacere durabilă la tine acasă”

64 <https://mf.gov.md/ro/datoria-sectorului-public/proiectele-directoratului-linii-de-credit>

65 Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2020”, https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf

FGC și capitalizarea sa sunt prea mici pentru a avea un impact sistemic asupra accesului de finanțare în Moldova.

Direcții orientative într-un îmbunătățirea accesului la finanțe:

- *Elaborarea unui document vizionar de planificare strategică care să fie în sinergie cu viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare "Moldova 2030"⁶⁶, care să asigure o continuitate a priorităților existente, precum și să includă elemente noi cum ar fi viziunea de dezvoltare a sectorului bancar care reprezintă elementul central în realizarea obiectivului de asigurare a accesului la finanțe. Creșterea accesului întreprinderilor mici și mijlocii la servicii financiare, inclusiv credite accesibile reprezintă un obiectiv înscris în Agenda de Dezvoltare Durabilă, care urmează a fi implementat până în 2030 (Ținta de dezvoltare 9.3).*
- *Continuarea programelor și instrumentelor (FGC) orientate spre ușurarea accesului la diferite surse de finanțare, care să includă finanțare sub formă de împrumuturi, sub formă de subvenții guvernamentale, granturi, garanții etc. Implicarea asistenței externe pentru a majora impactul acestora la nivel național. Ținând cont că diferențele de gen pornesc chiar de la etapa de lansare a afacerii măsurile de susținere a capitalului inițial urmează a fi orientate în special spre start-up-urile inițiate de femei.*
- *Facilitarea accesului la finanțare pentru femeile antreprenoare, prin crearea și dezvoltarea unor produse de finanțare cu dobândă subvenționată, respectiv credite avantajoase destinate femeilor care vor să-și dezvolte afacerea, cu respectarea unor condiții legate de domeniul de activitate, investiție, valoare adăugată, competitivitate etc.*
- *Diversificarea surselor de finanțare prin promovarea fondurilor de capital de risc (venture), care ar putea avea o influență benefică asupra sistemului de finanțare a activității antreprenoriale în Republica Moldova.*
- *Dezvoltarea unor instrumente de finanțare și/sau introducerea unor facilități fiscale special pentru IMM și companiile conduse de femei, entități care întâmpină dificultăți în finanțarea afacerilor.*
- *Dezvoltarea și implementarea programelor de educație financiară. Grupurile țintă relevante sunt femeile antreprenoare ce dețin companii micro, în rândul cărora se înregistrează cele mai înalte rate de refuz a creditării, inclusiv datorită lipsei actelor necesare la dosar.*

---

⁶⁶ Proiectul Strategiei Naționale de Dezvoltare "Moldova 2030" a fost aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1083 din 08.11.2018 și decizia Parlamentului din 14.12.18

REFERINȚE

BNS, „Condițiile de creare și dezvoltare a întreprinderilor: analizat prin prisma de gen”, 2009, https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/conditii_intreprinderi/Conditii_creare_intreprinderi_ro.pdf

World Bank, Supporting Women's Entrepreneurship in Moldova: Review, Assessment, and Recommendations, 2018, <http://documents.worldbank.org/curated/en/41139151685635553/pdf/122962-REVISED-PUBLIC-MoldovaSupportingWomenEntrepreneurshipFINALPRINT.pdf>

OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 147, Mario Piacentini, Women Entrepreneurs in the OECD: Key Evidence and Policy Challenges, https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/women-entrepreneurs-in-the-oecd_5k43bvtkmb8v-en

OECD, European Commission, Policy Brief on Women's Entrepreneurship, <https://www.oecd.org/cfe/smes/Policy-Brief-on-Women-s-Entrepreneurship.pdf>

„Mastercard Index of Women Entrepreneurs” (MIWE 2018 Report), https://newsroom.mastercard.com/wp-content/uploads/2018/03/MIWE_2018_Final_Report.pdf

Georgeta Mincu, Profilul femeilor în economie și afaceri, https://statistica.gov.md/public/files/Cooperare_internationala/PNUD/10_tablouri_femei_RM/prof_4_economie.pdf

Rodica Nicoară, Maria Vremis. Femeile și bărbații în sectorul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Femei_barbati_TIC/Studiu_analitic_Femei_Barbati_TIC.pdf

ODIMM, Elena Aculai, Analiza situației curente a femeilor antreprenoare din Republica Moldova, inclusiv din regiunea transnistreană și UTA Găgăuzia, și identificarea potențialului lor de dezvoltare, 2017 <http://baw.odimm.md/files/Studiu%20analiza%20concept%20odimm%20bwa.pdf>

European Institute for Gender Equality, Gender in entrepreneurship, <https://eige.europa.eu/publications/gender-entrepreneurship>

Comisia Europeană. Planul de acțiune antreprenoriat 2020. Relansarea spiritului de întreprindere în Europa. <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2013-0512+0+DOC+PDF+V0//RO>

Fondul de Dezvoltare Durabilă Moldova, Ion Tornea, Studiu privind constrângerile în accesul la finanțare și planul de acțiuni, Fondul de Dezvoltare Durabilă Moldova, 2017 http://www.sda.gov.md/upload/documents/0221181519201541Studiu_Analiza_Constrangerilor_in_Accesul_La_Finantare_si_Planul_de_Actiuni_Iulie_2017.pdf

Banca Mondială. Accesul întreprinderilor la finanțare, 2013 <http://documents.worldbank.org/curated/en/403921468321837440/pdf/ACS44140WP-0v200ox0379792B00PUBLIC0.pdf>

Legea nr.112 din 2 iulie 2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte

Legea nr. 166 din 11.07.2012 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”, http://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=48697&lang=ro

Proiectul legii pentru aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030”a fost aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1083 <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=377985>

Legea nr. 169 din 20.07.2017 cu privire la aprobarea Programului național în domeniul concurenței și ajutorului de stat pentru anii 2017–2020

Legea nr. 5 din 09.02.2006 privind asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați

Hotărârea Guvernului nr.1472 din 30 decembrie 2016 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2017–2019

Hotărârea Guvernului nr. 685 din 13.09.2012 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012–2020

Hotărârea Guvernului nr. 1021 din 16.12.2013 cu privire la aprobarea Strategiei reformei cadrului de reglementare a activității de întreprinzător pentru anii 2013-2020

Hotărârea Guvernului nr. 511 din 25.04.2016 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020

Hotărârea Guvernului nr. 259 din 28.04.2017 privind aprobarea Strategiei naționale privind asigurarea egalității între femei și bărbați 2017-2021

Hotărârea Guvernului nr. 1064 din 16 septembrie 2016 cu privire la aprobarea Programul-pilot „Femei în afaceri”

Hotărârea Guvernului nr. 664 din 03.06.2008 cu privire la Programul național de abilitare economică a tinerilor

Hotărârea Guvernului nr. 973 din 10.10.2018 cu privire la aprobarea Programului „START pentru TINERI: o afacere durabilă la tine acasă”

Hotărârea Guvernului nr. 972 din 18.10.2010 cu privire la Programul de atragere a remitențelor în economie „PARE 1+1” pentru anii 2010-2021, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=336486>

Programul „Facilitatea de Creditare a Tinerilor” <https://mf.gov.md/ro/content/facilitatea-de-creditare-tinerilor-dup%C4%83-6-luni-de-la-lansare-87-de-antreprenori-au>

Hotărârea Guvernului nr. 160 din 21.02.2018 privind aprobarea Programului de promovare a economiei „verzi” în Republica Moldova pentru anii 2018-2020, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=374523>

Hotărârea Guvernului Nr. 592 din 27.11.2019 cu privire la aprobarea Programului de ecologizare a întreprinderilor mici și mijlocii

Hotărârea Guvernului nr. 455 din 21 iunie 2017 cu privire la modul de repartizare a mijloacelor Fondului Național de Dezvoltare a Agriculturii și Mediului Rural

Hotărârea Guvernului nr. 507 din 30.05.2018 pentru aprobarea Regulamentului privind condițiile și procedura de acordare a subvențiilor în avans pentru proiectele start-up din Fondul național de dezvoltare a agriculturii și mediului rural

Proiectele Directoratului Liniei de Credit <https://mf.gov.md/ro/datoria-sectorului-public/proiectele-directoratului-linii-de-credit>

Raportul Directoratului Liniei de Credit privind implementarea Programului Național de Abilitare Economică a Tinerilor <https://mf.gov.md/sites/default/files/Raportul%20PNAET.docx>

Raport privind activitatea Fondului de Stat de Garantare a Creditelor, 2018 <http://odimm.md/files/rapoarte/2018/Raport%20anual%20Fondul%20de%20Garantare%20a%20Creditelor%20ODIMM%202018.pdf>

Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare ”Moldova 2020”, https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf

Raport de activitate a Ministerului Economiei și Infrastructurii pentru anul 2018, https://mei.gov.md/sites/default/files/raportul_anual_de_activitate_al_ministerului_economiei_si_infrastructurii_pe_anul_2018_0.pdf

ODIMM, Raport anual 2018 privind implementarea programului de atragere a remitențelor în economie „PARE 1+1”, <https://www.odimm.md/files/rapoarte/Raport%20anual%20PARE%202018.pdf>

Raport de activitate al Organizației pentru Dezvoltarea Sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii din Republica Moldova pentru anul 2017, http://odimm.md/files/ro/pdf/rapoarte/Raport_2017_PA%20ODIMM.pdf

Raport anual privind activitatea rețelei incubatoarelor de afaceri din Republica Moldova, 2018, <http://odimm.md/files/rapoarte/2018/RAPORT%20RIAM%202018,%20anual.pdf>

Raport privind activitatea Fondului de Stat de Garantare a Creditelor, 2018 <http://odimm.md/files/rapoarte/2018/Raport%20anual%20Fondul%20de%20Garantare%20a%20Creditelor%20ODIMM%202018.pdf>

